

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Η ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ ΒΙΛΑΕΤΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΛΕΣΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ
(1908—1912)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΜΙΑΧ

Ἰωάννινα

1984

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000116822

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΙΟΝΙΟΥ ΚΑΙ ΑΔΡΙΑΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

949.56
NIV

9

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Η ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ ΒΙΛΑΕΤΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΛΕΣΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ
(1908—1912)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΜΙΑΧ

Ίωάννινα
1984

**Η ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ ΒΙΛΑΕΤΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΛΕΣΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ
(1908—1912)**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος ἀπὸ τοὺς νεάτουρκους στίς 23 Ἰουλίου τοῦ 1908 ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στίς ὑπάρχουσες ἐθνότητες τῆς Βαλκανικῆς νὰ ὀργανώσουν φανερά πᾶς τὶς δυνάμεις τους, μὲ σκοπὸ τὴν ἐξασφάλιση ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερων ἐρεισμάτων στὴν ἀναμενόμενη τελικὴ ἀναμέτρηση μὲ τὴ φθίνουσα αὐτοκρατορία. Πρὶν ἀπὸ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση οἱ προσπάθειες τῶν ὑποδούλων, μ' ἐξαίρεση τὴν ἀλβανικὴ ἐθνότητα, κινήθηκαν σὲ δύο ἐπίπεδα: 1) στὴν ἐκμετάλλευση τῶν εὐκαιριῶν ποὺ παρείχαν οἱ νόμοι τοῦ κράτους ἢ τὰ προνόμια, καὶ 2) στὴν παράνομη δραστηριότητα ποὺ ἀνέπτυσαν, κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση καὶ τὴν ὑποκίνηση τῶν ἐλεύθερων ἐθνικῶν κέντρων.

Στὴν πάλι αὐτὴ ἡ ἀλβανικὴ ἐθνότητα βρέθηκε, πρὶν ἀπὸ τὸ 1908, σὲ ἰδιότυπη θέση. Ἐχοντας, στὴν πλειοψηφία της, τὴν ἴδια θρησκεία μὲ τὸ δυνάστη ὑποχρεώθηκε νὰ ταυτίζεται καὶ ἐθνικὰ μαζί του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὸν βοηθᾷ σ' ὅλες τὶς περιστάσεις, ἄλλοτε ἀναγκαστικά κι ἄλλες φορές μ' ἐλεύθερη προαίρεση. Αὐτὴ ἡ ταύτιση εἶχε τὰ πλεονεκτήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ μειονεκτήματά της. Τὰ πρῶτα συναρτῶνται μὲ τὴ νομὴ τῆς ἐξουσίας. Στὴν οὐσία, ὅμως, ἐξαιτίας τῆς φεουδαρχικῆς δομῆς τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας, τὰ προνόμια τὰ ἐξασφάλιζαν ὅχι ὁ ἀλβανικὸς λαὸς, ἀλλὰ οἱ ἄρχοντές του, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀπατέλεσαν ἐξέχοντα στηρίγματα τῆς αὐτοκρατορίας.

Αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα μεταβάλλονταν σὲ μειονεκτήματα στίς περιπτώσεις ποὺ ἡ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἀλβανῶν ἐπαναστατοῦσε, παλιότερα στὴν ἡγεσία της, ἀργότερα καὶ στὴ βάση, καθὼς πλησιάζουμε στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους. Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα ποὺ ἀκολουθοῦσαν ἐπέσυραν σκληρὰ ἀντίποινα ἐκ μέρους τῆς Πύλης, ἡ ὁποία ἔβλεπε σ' αὐτὰ νὰ διακυβεύεται ἡ ἀκεραιότητα τῆς αὐτοκρατορίας, ν' ἀμφισβητεῖται ἡ ἰσχύς της καὶ ν' ἀποστερεῖται ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀπὸ ἔμπειρους παλεμιστές.

Ἡ ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος τὸ 1908 ἔθεσε καὶ τοὺς Ἀλβανούς σὲ ἴση μοίρα μὲ τὶς ἄλλες ἐθνότητες τῆς Βαλκανικῆς, κατὰ τὴν πρώτη φάση τῆς ἐπανάστασης τῶν νεάτουρκων. Μποροῦσαν τώρα νὰ ἐκφράζουν ἐλεύθερα τὶς ἐθνικὲς πεποιθήσεις τους, μέσα ἀπὸ ὀργανώσεις ποὺ συγκρότησαν κι ἀπὸ τὸν τύπο ποὺ κυκλοφοροῦσε σ' ὅλες τὶς πρωτεύουσες τῶν ἐπαρχιῶν, ὅπου ὑπῆρχαν ἀλβανικὲς διεκδικήσεις. Βέβαια, ὅλα αὐτὰ ὅν ἐγιναν χωρὶς τὴν προεργασία τῶν παράνομων ὀργανώσεων, ποὺ δροῦσαν στὴν ἐποχὴ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ, καὶ τῶν ἐλεύθερων ἀλβανικῶν κομιτάτων ποὺ

είχαν ιδρυθεί στο εξωτερικό. Η παράνομη δράση είχε άλλοτε επιφάνεια κι άλλοτε βάθος, ανάλογα με τις περιοχές και τα στελέχη που επωμίστηκαν το βάρος της οργάνωσης. Το δέδαινο είναι ότι λειτουργούσε σε διάφορα επίπεδα, μερικά από τα όποια δεν επιστημάνθηκαν ούτε από τις τουρκικές αρχές ούτε από τις θρησκευτικές ή πολιτικές εκπροσωπήσεις άλλων εθνοτήτων, ιδιαιτέρως της ελληνικής. Για το λόγο αυτό δικαιολογείται το «ξάφνιασμα», ακόμη κι ο «πανικός», των μητροπολιτών από την απροσδόκητη ένταση, με την οποία εκδηλώθηκε η εθνική αλβανική κίνηση στις μητροπολιτικές έπαρχίες. Δυρραχίου και Βελεγράδων και της οποίας την έκταση δεν υποψιάζονταν πριν από το 1908¹.

Στις νοτιότερες περιοχές του βιλαετιού Ίωαννίνων (σαντζάκια Άργυροκάστρου, Ίωαννίνων, Πρέδεζας) η εθνική αλβανική κίνηση εξασθένιζε προοδευτικά σ' έκταση, ανάλογα με τη σύνθεση του πληθυσμού και σε συνάρτηση πάντα με την αφομοίωση των συνθημάτων για τη συνειδητοποίηση της ανάγκης του αγώνα για την ανεξαρτησία². Πρέπει να σημειώσουμε ότι και στα σαντζάκια αυτά, πριν από το 1908, οι ιδέες για ελευθερία κι ανεξαρτησία, αν και δεν είχαν εκφραστεί οργανωτικά με την ίδρυση κομιτάτων, ήταν ωστόσο διάχυτες ανάμεσα στους αλβανικούς πληθυσμούς, κυρίως δέδαια στην ηγέτιδα τάξη και τους Άλβανούς υπάλληλους. Το ελληνικό υπουργείο εξωτερικών είχε ζητήσει πληροφορίες για την κατάσταση που επικρατούσε στα σαντζάκια Ίωαννίνων κι Άργυροκάστρου³. Από τις εκθέσεις του γενικού προξενείου Ίωαννίνων διαπιστώνεται, ότι δεν υπήρχε ούτε γινόταν κίνηση για την ίδρυση στα Γιάννινα αλβανικού κομιτάτου, ή κατάσταση όμως στην Άλβανία αποτελούσε αντικείμενο ζωηρών συζητήσεων ανάμεσα στους Άλβανούς, οι οποίοι ήταν γνώστες της αλβανικής κίνησης. Πολλοί αλληλογραφούσαν με τα αλβανικά κομιτάτα της Σόφιας και του Βουκουρεστίου και έπαιρναν την εφημερίδα «Drita» (Το Φως). Όλα αυτά γίνονταν με τη μεσολάβηση του ρουμανικού προξενείου Ίωαννίνων, στο οποίο διαβιδάζονταν τα γράμματα και οι εφημερίδες και μοιράζονταν στους παραλήπτες τους. Με τους Άλβανούς των Ίωαννίνων αλληλογραφούσε κι ο απόγονος του Καστριώτη

1. Βλ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ξένες προπαγάνδες και εθνική αλβανική κίνηση στις μητροπολιτικές έπαρχίες Δυρραχίου και Βελεγράδων κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αί., εκδ. ΙΜΙΑΧ, Ίωάννινα 1978, σ. 309 κ.εξ.

2. Η αλβανική λέσχη Φιλιατών π.χ. δεν έδειχνε επαναστατική διάθεση, ακόμη και λίγο πριν από τον πόλεμο του 1912. Αντίθετα, διακήρυξε την απόλυτη προσήλωσή της στην αυτοκρατορία, βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ό.π., σ. 804.

3. Βλ. το υπ' αριθμ. 5775/1141-1908 έγγραφο του προς το γενικό προξενείο Ίωαννίνων, ΑΡΧΕΙΟΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ (στο έξης ΑΓΕ), 6' αρχείο, 1908, Προξενείον Ίωαννίνων. Οι χρονολογίες των εγγράφων είναι με το παλιό ημερολόγιο.

don Aladro, πού έμενε στὸ Παρίσι⁴. Σ' ἓνα γράμμα του, πού τὸ περιεχόμενό του ἔγινε γνωστὸ στὸ ἑλληγικὸ προξενεῖο, θεοαίωνα ὅτι τὴν ἀνοιξη τοῦ 1908 ἡ Ἀλβανία θ' ἀπελευθερωνόταν καὶ ἔπρεπε ὅλοι νὰ εἶναι ἔτοιμοι⁵. Κάτι ἀνάλογο κοινολογοῦσαν καὶ τὰ ἀλβανικὰ σώματα πού εἶχαν ἀρχίσει τὴ δράση τους, κυρίως στοὺς καζάδες Λεσκοβνίκου καὶ Πρεμετῆς, καὶ ὑποστηρίζονταν ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων. Οἱ ομάδες αὐτὲς διέδιδαν στὰ χωριὰ ὅτι πολὺ σύντομα θ' ἀνακηρυσσόταν ἡ ἀλβανικὴ δημοκρατία, μὲ Ἰταλὸ πρόεδρο, κι ὅτι τὰ πάντα ἦταν ἔτοιμα γιὰ ἓνα τέτοιο πραξικόπημα. Ὅλα αὐτὰ γίνονταν δεκτὰ ἀπὸ τοὺς ἀλβανικοὺς πληθυσμοὺς μ' ἐνθουσιασμό, γιατί ἐκανοποιοῦσαν τοὺς πόθους τους γιὰ ἐλευθερία. Ἔτσι, καὶ οἱ ἀντάρτες τῶν ομάδων γίνονταν δεκτοὶ μὲ θερμὲς δεξιώσεις, ὅπως συνέβη μὲ τὴν ἑπταμελὴ ομάδα πού φιλοξενήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ Λεσκοβνίκου μιὰ δομάδα. Τὰ μέλη τῆς ομάδας προσπάθησαν μάλιστα νὰ μυήσουν στὰ σχέδιά τους καὶ χριστιανοὺς πρόκριτους. Τέτοια ἦταν ἡ ἀτμόσφαιρα πού δημιουργήθηκε στὸ Λεσκοβίκι ἀπὸ τὴν παραμονὴ τῶν ἀνταρτῶν, ὥστε οἱ ὁπαδοὶ τους, χωρὶς φόβο καὶ παρὰ τὴν παρουσία τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ζητωκραύγαζαν «Ζήτω ἡ Ἀλβανία, Ζήτω ἡ Σκεπεταρία». Ἡ γενικὴ διοίκηση Ἡπείρου, ὅταν πληροφορήθηκε τὰ γεγονότα, διέταξε τὸν ἀρχηγὸ τῆς χωροφυλακῆς τοῦ Ἀργυροκάστρου νὰ πάρει μέτρα γιὰ τὴ διασφάλισή τῆς τάξεως στοὺς δύο καζάδες. Συνελήφθησαν ὡς ἐνεχόμενοι στὸ κίνημα: 12 Ἀλβανοὶ ἀπὸ τὸ Τρεμίστι, 5 ἀπὸ τὸ Ὁχτῶδι καὶ 3 ἀπὸ τὸ Μπαγτιλιόνι, καὶ φυλακίστηκαν στὸ Ἀργυρόκαστρο. Ἀκόμη ὁ βαλῆς κάλεσε τὸν Ἰσλιάμ δέη Κλειςούρα, ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς Ἀλβανοὺς τοῦ καζᾶ Λεσκοβνίκου, καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὸ σχηματισμὸ σώματος γιὰ τὴν ἐξόντωση τῶν ἀνταρτῶν. Στις 24 Φεβρουαρίου 1908 ὁ ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς τοῦ Ἀργυροκάστρου δολοφονήθηκε καὶ οἱ ἀλβανικοὶ κύκλοι τῶν Ἰωαννίνων διέδιδαν ὅτι ἡ δολοφονία ἀποτελοῦσε ἀντεκδίκηση γιὰ τίς συλλήψεις τῶν δημοφύλων τους.

Ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση, ἔστω καὶ χωρὶς ὀργανωτικὴ ἑκφραση, ἐπηρέαζε τοὺς ἀλβανικοὺς πληθυσμοὺς στὰ νοτιότερα σαντζάκια τοῦ βιλαετιοῦ, ὅχι ὅμως στὸ βαθμὸ πού παρατηροῦνταν στὰ βορειότερα, καθὼς καὶ στὸ σαντζάκι Δυρραχίου. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ἐνῆλογοι ἦταν καὶ

4. Ὁ πρίγκιπας Don Juan de Aladro y Perez de Valasco ὑποστήριζε ὅτι κατὰρχεται ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Σκεντέρμπεη βλ. H. N. BRAILSFORD, Macedonia, its Races and their Future, London 1906, σ. 286 σημ. 1 καὶ STAVRO SKENDI, The Albanian National Awakening 1878—1912, Princeton 1967, σ. 318 κ.ἐξ. Οἱ ἀλβανικὲς ὀργανώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ τὸν πρόβαλαν στὶς προκηρύξεις τους.

5. Βλ. τὴν ἐπ' ἀριθμ. 35/25-2-1908 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, β.π.

ή ώπήχηση τών Έδεών στούς Άλβανικούς πληθυσμούς, μετά τή νεοπουρική επανάσταση, μέσω τών Άλβανικών λεσχών.

Οί λέσχες πού ΰδρύθηκαν στίς πόλεις τών νότιων σαντζακιών του βιλαετιού Ίωαννίνων στηρίζονταν περισσότερο στούς Άλβανούς πού ύπηρετοΰσαν εκεί ως ύπάλληλοι πού κράτους, παρά στίς Άλβανικές κοινότητες. Στα Γιάννινα π.χ. τήν ψυχή τής λέσχης τήν αποτέλεσαν οί Άλβανοί ύπάλληλοι πού ύπηρετοΰσαν στή διοίκηση, τή δικαιοσύνη, τήν αστυνομία κλ. κι όχι οί μόνοιμα έγκαταστημένοι στήν πόλη εΰάριθμοι Άλβανοί. Γιαυτό στίς έπίσημες εκδηλώσεις οί εκπρόσωποι τών Άλβανών μιλούσαν ως εκπρόσωποι του Άλβανικού συλλόγου κι όχι στο όνομα τής Άλβανικής κοινότητας⁶.

Οί Άλβανοί έρευνήτες προσπάθησαν σοβαρά νά συγκεκρώσουν και ν' αξιολογήσουν τó ύλικό πού αναφέρεται στίς «Άλβανικές έθνικές έταιρείες» ή «λέσχες», όπως αποκαλούνται⁷. «Λέσχες» τίς ονομάζουν συνήθως και οί Έλληνες πρόξενοι. Αξιόλογη έργασία έγινε και για τήν έρευνα του θέματος στο βιλαέτι Ίωαννίνων από τον Ibrahim D. Hoxha, πού στηρίζεται κυρίως στα δημοσιεύματα του Άλβανικού τύπου και στο αρχειακό ύλικό του Αυστριακού ύπουργείου τών έξωτερικών⁸.

Με τήν παρούσα μελέτη θα προσπαθήσουμε νά σκιαγραφήσουμε τίς δραστηριότητες τής έθνικής Άλβανικής κίνησης στο βιλαέτι Ίωαννίνων και νά το-

6. Βλ. αριθμ. φύλλ. 2/13-7-1909 τής έφημ. «Ήπειρος», όπου περιγραφή του έορτασμού τής έπετειου για τήν άνακήρυξη του συντάγματος. Στην πλατεία, κάτω από τó στρατιωτικό διοικητήριο (όπου και σήμερα), μίλησαν για τή σημασία τής έπετειου οί: 1) Ζουλφικάρ έφέντης, δικηγόρος, εκ μέρους τών Τούρκων, 2) Γ. Πολυχρονιάδης έφέντης, εκ μέρους τής έλληνικής κοινότητας, 3) Άσκενατζή έφέντης, εκ μέρους τής Ισραηλτικής κοινότητας, και 4) Ναρήμ Νατζή έφέντης, Άλβανός, εκ μέρους του Άλβανικού συλλόγου, «Άλβανιστί».

7. Βλ. SKENDI, δ.π., σ. 346. Γενικά για τήν ΰδρυση και δράση τών λεσχών βλ. CHRISTO A. DAKO, Albania, the Master Key to the Near East, Boston 1919, σ. 259, STANFORD J. SHAW - EZEL KURAL SHAW, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, vol. II, Reform, Revolution and Republic, Cambridge 1977, σ. 85, GEORGE WALTER GAWRYCH, Ottoman Administration and the Albanians 1908—1913, Michigan 1980, σ. 290, HISTORIA E SHQIPËRISË, Universiteti Shtetëror i Tiranës, τ. 2, Tiranë 1965, σ. 292.

8. Βλ. σχετικά τή μελέτη του IBRAHIM D. HOXHA, Veprimtaria e Shoqërisë «Bashkimi» të Janinës në vitet 1908—1912 (Ή δραστηριότητα του συλλόγου «Bashkimi» τών Ίωαννίνων κατά τά έτη 1908—1912), «Studime Historike», viti XXVIII (1974), τεύχος 1, σ. 97—130. Βλ. και μετάφραση τής μελέτης από τόν ΒΑΣΙΛΗ ΚΟΝΤΗ στη «Βαλκανική Βιβλιογραφία», τ. 7(1978), Παράρτημα, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 119—149. Για τίς Άλβανικές λέσχες στίς δόριες έπαρχίες του βιλαετιού Ίωαννίνων και τή μητροπολιτική έπαρχία Δυρραχίου, καθώς και μερικés του έξωτερικού, βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, δ.π., σ. 297 κ.έξ.

νίσουμε τή συμβολή τῶν λespoῶν στὴν ἀνάπτυξή της. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ στη-
ριχτήκαμε, κυρίως, στὶς ἐκθέσεις τῶν Ἑλλήνων προξένων καὶ στὰ δημοσιεύ-
ματα τοῦ ἐλληνικοῦ τύπου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀλβανικοῦ τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ ὁ-
ποῖου περιληπτικὰ κείμενα καταχωροῦσε τακτικὰ ἡ ἐλληνικὴ ἐφημερίδα «Ἡ-
πειρος» τοῦ Γ. Χατζῆ. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἀποδευκνύεται ὅτι ἡ ἐλληνικὴ πλεу-
ρὰ δὲν ἔτρεφε τὸ «μίσος» ποὺ τῆς καταλογίζουν οὔτε ἦταν ἀντιῤθετη μὲ τὶς
ἐθνικὲς ἀλβανικὲς διεκδικήσεις⁹, ἐφόσον βέβαια αὐτὲς δὲν ἔρχονταν σὲ κατά-
φωρη ἀντίθεση μὲ τὰ δίκαια τοῦ ἐλληνισμοῦ.

Ι. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

α. Καζὰς Ἰωαννίνων

1.- Συμφωνία νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ Ἀλβανῶν

Πρὶν ἀναφερθοῦμε στὴν ἔδρυση τῆς λέσχης τῶν Ἰωαννίνων, εἶναι ἀπα-
ραίτητο νὰ ἐρευνήσουμε καὶ νὰ διαγράψουμε τὴ στάση τῶν Ἀλβανῶν κατὰ
τὴν ἐναρξὴ τῆς νεοτουρκικῆς ἐπανάστασης¹⁰, γιατί ἡ στάση αὐτὴ προσδιό-
ριζε καὶ τὶς σχέσεις νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ Ἀλβανῶν στοὺς πρώτους μῆ-
νες τῆς μεταπολίτευσης. Ἡ στάση τῶν τελευταίων στὸ κίνημα, ὀδιαιτέρα τῶν
Ἀλβανῶν στρατιωτικῶν, ἦταν ἐνεργητικὴ, γιατί ἀπ' αὐτὸ προσδοκοῦσαν πα-
ραχωρήσεις ποὺ θὰ ὀδηγοῦσαν στὴν ἔδρυση ἀνεξάρτητου ἀλβανικοῦ κράτους.
Οἱ παραχωρήσεις αὐτὲς φαίνεται ὅτι εἶχαν γίνεи ἀντικείμενο συζητήσεων ἀ-
νάμεσα στοὺς Ἀλβανοὺς καὶ στοὺς ἐθύνοντες τοῦ κομιτάτου στὰ Γιάννινα. Τὸ
θέμα τῆς συνεργασίας μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς εἶχε ἀπασχολήσει σοδαρὰ τὸ κομι-
τάτο¹¹, γιατί πολλοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς διοικητικούς

9. Εἰδικότερα γιὰ τὴν περίοδο 1908—1914 ἀναφέρουμε ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλ-
λάδας πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς ἦταν πολιτικὴ συμφιλίωσης. Ἡ Ἑλλάδα ἐνθάρρυνε τὴ δη-
μιουργία ἐνὸς αὐτόνομου ἀλβανικοῦ κράτους ἔξω ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, καὶ ἀκόμη προσπά-
θησε πολλὰς φορὲς νὰ ἔλθει σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς, γιὰ ν' ἀποσύγει τὴν ὑ-
περβολικὴ ἐπέμβαση τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν Σλάβων γειτόνων. Ἀλλὰ οἱ πολιτικὲς καὶ
οἰκονομικὲς οὐκ ὀρθοὲς ποὺ ἐπικρατοῦσαν μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀλβανία δυσχέραναν
τὴ συνεννόηση αὐτή· βλ. BASIL KONDIS, *Greece and Albania 1908—1914*, «Institut
for Balkan Studies», Thessaloniki 1976, σ. 18.

10. Βλ. γενικὰ γιὰ τὸν ἀντίκτυπο ποὺ εἶχε ἡ ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος στοὺς
Ἀλβανοὺς στοῦ KONDIS, ὁ.π., σ. 36 κ.ἐξ.

11. Γιὰ τὸ θέμα τῆς συνεργασίας Ἀλβανῶν καὶ νεοτουρκικῶν κατὰ τὴν πρώτη πε-
ρίοδο τῆς μεταπολίτευσης βλ. SKENDI, ὁ.π., σ. 339 κ.ἐξ.

οπάλληλους ήταν Άλβανοί. Οί τελευταίοι, σύμφωνα με τόν Έλληνα πρόξενο τών Ίωαννίνων, «προτού θμώσωσιν ὅρκον πίστεως καί συμπράξεως μετά τών Νεοτούρκων, εἶχον ἤδη θμώσει παρόμοιον ὅρκον εἰς τήν ἀλβανικήν ἰδέαν καί ἐτύγγανον οἱ κύριοι μογλοὶ καί παράγοντες τοῦ τουρκαλβανικοῦ κινήματος»¹². Για τὸ λόγο αὐτὸ χρειάζεσταν κι ἀπὸ τίς ἑνὸς πλευρὲς ἐπίδειξη σύνεσης καί περίσκεψης γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ συμβιβασμός. Για τοὺς νεότουρκους ὁ συμβιβασμός ἔπρεπε ὅπωςδήποτε νὰ πραγματοποιηθεῖ, γιατί χωρὶς τὴν σύμπραξη τών Άλβανῶν, ποὺ εἶχαν στὰ χέρια τους τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς χωροφυλακῆς καί τῆς διοίκησης, ἦταν ἀδύνατη ἡ τήρηση τῆς δημόσιας τάξης. Οἱ Άλβανοὶ γιὰ νὰ συναινέσουν στὴ σύμπραξη εἶχαν θέσει ὡς ὅρο νὰ γίνουν ἀποδεκτὰ τὰ ἑξῆς αἰτήματα:

α) ν' ἀναγνωριστεῖ ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα ὁμάτιμη πρὸς τίς ἄλλες γλῶσσες ποὺ χρησιμοποιοῦνταν στὸ ὀθωμανικὸ κράτος.

β) νὰ ἐπιτραπεῖ ἡ σύσταση ἀλβανικῶν σχολείων καί ἡ ἐκδοσι καὶ κυκλοφορία ἀλβανικῶν βιβλίων καί ἐφημερίδων.

γ) νὰ συγκροτεῖται τὸ σῶμα τῆς χωροφυλακῆς, στὸ μεγαλύτερο μέρος του, ἀπὸ Άλβανούς, ὅπως γινόνταν καί στὸ παρελθόν στὸ βιλαέτι Ίωαννίνων. Ἐπίσης νὰ σχηματιστεῖ ἀλβανικὸ σῶμα, ποὺ θὰ τὸ συντηροῦσε ἡ κυβέρνηση, καί θὰ εἶχε ὡς ἀποστολὴ τὴν τήρηση τῆς δημόσιας τάξης καί τὴν καταδίωξη τῶν κακοποιῶν στοιχείων, καί

δ) ν' ἀναγνωριστεῖ ἡ ἀλβανικὴ σιμαία.

Ύστερα ἀπὸ ἀλλεπάλληλες συσκέψεις τῆς ἡγεσίας τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου Ίωαννίνων, τὰ τρία πρῶτα αἰτήματα τῶν Άλβανῶν ἔγιναν δεκτά. Δόθηκαν διαβεβαιώσεις στοὺς Άλβανούς ὅτι τὸ σύνταγμα θὰ παραχωροῦσε τὸ δικαίωμα σ' ὅλους τοὺς λαοὺς ποὺ ζοῦσαν στὸ ὀθωμανικὸ κράτος νὰ ἱδρύνουν σχολεῖα καί νὰ ἐκδίδουν βιβλία καί ἐφημερίδες σ' ὁποιοδήποτε γλῶσσα. Ἐπιφυλάχτηκε ὅμως ν' ἀπαντήσῃ στὸ τελευταῖο αἶτημα, γιατί ἔπρεπε πρῶτα νὰ συνεννοηθεῖ με τόν κεντρικὸ σύνδεσμο τῶν νεότουρκων τῆς Θεσσαλονίκης. Σ' ἀντάλλαγμα ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Άλβανούς:

α) νὰ συμπράξουν μαζί τους γιὰ τὴν πλήρη ἐφαρμογὴ τοῦ συντάγματος, καί

β) νὰ ἐτοιμάσουν σῶμα ἀπὸ 3.000 ἄντρες, γιὰ νὰ συνεργαστεῖ με τὸ στρατό, ὥστε νὰ καταστείλουν κάθε ἀντίδραση ποὺ θὰ ἐκδηλωνόταν ἐναντίον τῆς ἀνακήρυξης καί ἐφαρμογῆς τοῦ συντάγματος. Ἡ ἐπίτευξη τῆς συμφω-

12. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 391 ἐμπ. / 15-7-1908 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ίωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 8.π. Στὴν ἐκθεσὴ περιέχονται πολλὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γιὰ τὴν ὁργανωτικὴ προετοιμασία ποὺ εἶχαν κάνει οἱ νεότουρκοὶ στὴν περίοχῃ, τόσο στὸ στρατό ὅσο καί στὸν πληθυσμό, καθὼς κι ἄλλα σχετικὰ με τὴν ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος.

νίας πραγματοποιήθηκε λίγες μέρες πριν από την εκδήλωση της νεοτουρκικής επανάστασης και επισημοποιήθηκε με την όρκιση των Άλβανών βέηδων κι αγάδων των Ιωαννίνων για ειλικρινή συνεργασία με τους νεότουρκους. Έτσι το Σύνταγμα ανακηρύχτηκε στις 11 Ιουλίου 1908, χωρίς να σημειωθεί κανένα έγκλημα. Τη μέρα αυτή οι νεότουρκοι, συνεπείς προς τις συμφωνίες, διέταξαν, μέσω του βαλχή Ιωαννίνων, την αποφυλάκιση όλων των Άλβανών που τους κρατούσαν οι αρχές για σύμπραξη ή συμμετοχή στις αλβανικές συμμορίες. Στις αλληπάλληλες διαδηλώσεις που έκαναν Τούρκοι κι Άλβανοί στις 11 και 12 Ιουλίου¹³ έγινε έμφανής ή παρουσία των αλβανικών συνθημάτων και ή αποδοχή των αιτημάτων. Οι Άλβανοί διαδηλωτές κρατούσαν κίτρινες σημαίες, με σύμβολα του νεοτουρκικού κομμάτου, πάνω στις οποίες υπήρχε ή αλβανική έπιγραφή «ROFT LIBERIA» (Ζήτω ή έλευθερία), κάτι που έπιτρεπόταν για πρώτη φορά. Στις 12 Ιουλίου κυκλοφόρησαν κι αλβανικά διδλία και ή αλβανική έφημερίδα «Drita», στον κήπο δέ του δημοτικού νοσοκομείου αναρτήθηκε ή φωτογραφία του μεγάλου αλβανιστή Αϊθούλ Ιβή Φράσαρη. Άλλη φιλοαλβανική εκδήλωση σημειώθηκε στο Διοικητήριο, όπου κατέληξε ή πανηγυρική διαδήλωση της 12 Ιουλίου. Εκεί, ο πρόεδρος του νεοτουρκικού κομμάτου, αφού μίλησε για όμοιοια κι ανεξυθρησκεία, πήρε από τους Άλβανούς διαδηλωτές την έφημερίδα «Drita», έδωσε στο πλήθος τή δημοσιευμένη φωτογραφία του αρχηγού των αλβανικών σωμάτων Τσιαρτζήζ Τόπουλη¹⁴ και σύμφωνα με το γενικό προξενείο Ιωαννίνων «ήσπασθη ταύτην παρόντος και του γενικού διοικητού και ήρξατο εΐτα έγκωμιάζων τον κοινόν τούτον και χυδαίον ληστήν ως συνδραμόντα διά της στάσεώς του τους Νεοτούρκους εις το απελευθερωτικόν αύτων έργον»¹⁵.

Η ύπαρξη συμφωνίας μεταξύ Άλβανών και νεότουρκων γνωστοποιήθηκε και τηλεγραφικά από το γενικό προξενείο Ιωαννίνων στο ύπουργείο έξωτερικών, με την πρόσθετη πληροφορία ότι παρατηρούνταν στα Γιάννινα συρροή Τουρκαλβανών, καθώς και συγκέντρωση αλβανικών συμμοριών πολύ κοντά στην πόλη, γεγονότα που δημιουργούσαν άνησυχίες στους έμογενείς¹⁶.

13. Το χριστιανικό στοιχείο, βασισμένο στην πείρα του παρελθόντος, φάνηκε επιφυλακτικό στην αρχή, πράγμα για το οποίο παραπονέθηκε ο βαλχς στο γενικό πρόξενο. Έτσι, οι χριστιανοί των Ιωαννίνων πήραν τελικά μέρος στις εκδηλώσεις της 13 Ιουλίου μ' επιδελτική παρουσία. Στις διαδηλώσεις των πρώτων ήμερών πήρε μέρος και το έβραϊκό στοιχείο της πόλης.

14. Για τή γραφή των αλβανικών ονομάτων ακολουθείται ή ορθογραφία των ελληνικών προξενικών εκθέσεων.

15. Βλ. τήν ε.π. έκθεση.

16. Βλ. το με ήμερομηνία 12/25-7-1908 τηλεγράφημα του γενικού προξενείου Ιωαννίνων, ΑΓΕ, ε.π.

Ἡ σύμπραξη μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς πιστοποιεῖται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τῆς στάσεως τῶν ἀξιωματικῶν, στρατοῦ καὶ χωροφυλακῆς, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦσαν Ἀλβανοὶ ποὺ συνεργάστηκαν στενά, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τηρηθεῖ ἀπόλυτα ἡ τάξις καὶ νὰ μὴ σημειωθεῖ ἡ παραμικρότερη παρεκτροπή¹⁷.

Στις 14 Ἰουλίου τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο Ἰωαννίνων¹⁸ ἔδινε νέο δείγμα τῆς γενικότερης συμφωνίας ποὺ εἶχε γίνει μὲ τοὺς Ἀλβανούς. Κυκλοφόρησε ἀντίγραφο τηλεγραφήματος τοῦ νεοτουρκικοῦ συνδέσμου Θεσσαλονίκης πρὸς τὸ σύνδεσμο Ἰωαννίνων, ποὺ περιλάμβανε τὰ ἑξῆς, σύμφωνα μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων: «Ἐπειδὴ ἡ Ἀλβανικὴ γλῶσσα οὐδεμίαν διαφοράν ἔχει ἐκ τῶν ἄλλων γλωσσῶν, δύναται ἕκαστος νὰ ἀναγινώσκει ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ πᾶν φυλλάδιον καὶ διδλὸν γεγραμμένον ἐν τῇ ῥηθείᾳ γλώσσῃ. Ἐὰν λάθῃ χώραν παρεμπόδισις τις ἐκ μέρους τῆς κυδερνήσεως ἐν τούτῳ, ἀναγγεῖλατε ἡμῖν τοῦτο πρὸς παροχὴν συνδρομῆς· διὰ δὲ τὰ σχολεῖα, δύναμει τοῦ συντάγματος, ἀναφερθῶσι συμφώνως πρὸς τὴν τάξιν (οὐσούλ)· ταῦτα κοινοποιήσατε γενικῶς εἰς οὓς δεῖ»¹⁹.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἐκδηλώσεις φιλίας καὶ συμπαράστασης τῶν νεότουρκων πρὸς τοὺς Ἀλβανούς μαρτυροῦσαν τὴν ὑπαρξὴ προεπαναστατικῆς συμφωνίας μεταξὺ τους, τὴν ὁποία εἶχε ἐπιστημάνει, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις του, τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων. Τὸ ἐλληνικὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ἦταν θέδιο γιὰ τὴ συμφωνία, θαυζόμενο τόσο στὶς ἐκθέσεις τῶν προξενείων ποὺ ὅσο καὶ στὶς πληροφορίες ἰδιωτῶν ποὺ ἔφταναν συνεχῶς στὴν ἐλληνικὴ πρωτεύουσα, ἀλλὰ καὶ στὴ στάση τῶν νεότουρκων ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς. Οἱ πληροφορίες μολοῦσαν γιὰ συναδέλφωση, γιὰ ἐλεύθερη διακίνηση τῶν ἀλβανιστῶν, ποὺ μοίραζαν χωρὶς ἐμπόδια ἀλβανικὰ διδλὸν καὶ ἐφημερίδες καὶ μάλιστα σ' ἐκεῖνα τὰ διαμερίσματα τῆς αὐτοκρατορίας στὰ ὁποῖα δὲ μπορούσε νὰ δημιουργηθεῖ ἀμφισβήτηση γιὰ τὴν ἐπικράτησιν. Τὸ ὑπουργεῖο μάλιστα πρόβλεπε, ὅτι τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο θὰ ἔδινε μεγαλύτερη ἐνίσχυση στοὺς Ἀλβανούς καὶ ἀλβανιστὲς, στηριζόμενο στὸ ὅτι οἱ Τούρκοι εἶχαν στενότερη ἐπικοινωνία καὶ συνεργασία μὲ τοὺς Ἀλβανούς παρὰ μὲ τοὺς Ἕλληνες²⁰.

17. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 396 ἐμπ. / 19-7-1908 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, μὲ τὴν ὁποία διαβιβάζεται λεπτομερὲς ἐκθεσὴ τῆς «εἰδικῆς ὑπηρεσίας» τοῦ προξενείου, σχετικὴ μὲ τὴν στάση τῆς φρουρᾶς Ἰωαννίνων κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ συντάγματος, ΑΓΕ, 8.π.

18. Στὰ ἀνακοινωθέντα ποὺ ἐξέδιδε σχεδὸν κάθε μέρα, σὲ τουρκικὴ καὶ ἐλληνικὴ γλώσσῃ, ὑπέγραφε ὁ «ἐν Ἰωαννίνοις ἐδρεύων Ὀθωμανικὸς Σύνδεσμος τῆς ΕΝΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΥ».

19. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 393 ἐμπ. / 18-7-1908 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 8.π. καὶ τὴν ἀνακοινωθεῖσα ἀνακοίνωσιν ἀριθμ. Δ' τοῦ νεοτουρκικοῦ συνδέσμου Ἰωαννίνων.

20. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. πρωτ. 3616/21-7-1908 διαταγὴ τοῦ ὑπουργείου ἐξω-

Πληροφορίες για την ύπαρξη συμφωνίας είχε και η πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, προερχόμενες από σημαϊνον στέλεχος των αλβανιστών. Σύμφωνα με τις έκμυστηρεύσεις του στελέχους αυτού, το νεοτουρκικό κίνημα είχε επικρατήσει, κυρίως, χάρη στη συνεγγύηση των δυο στοιχείων. Οι πληροφορίες κρίνονταν από την πρεσβεία δάσμενες και μπορούσαν να επιβεβαιωθούν από τη συμμετοχή στη στάση χιλιάδων Αλβανών που είχαν συγκεντρωθεί στο Φερίξοβιτς του βιλαετιού Κοσσυφοπεδίου. Από καί ξεκίνησε ο αλβανικός καταγωγής Νιάζι βέης, με την υποστήριξη του Εμινέρ βέη, για να καταλάβει το Μοναστήρι. Ο Νιάζι βέης, τόνιζε η πρεσβεία, ως Αλβανός στηρίχτηκε στους Αλβανούς για να επιχειρήσει το κίνημα. Πρόβλεπε ακόμη, ότι οι Αλβανοί δεν ήταν πρόθυμοι να ζητήσουν την ανεξαρτησία τους ή την παραχώρηση προνομίων σε αντίλλαγμα των υπηρεσιών που είχαν προσφέρει στην επιτυχία του κινήματος²¹.

Το υπουργείο εξωτερικών θέλησε στη συνέχεια να έχει πληρέστερη είκόνα, για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζε η αλβανική ήγεσία την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στην Τουρκία με την επανάσταση των νεότουρκων, αλλά και να διακριθώσκει τις προθέσεις σχετικά με τη στάση που θα κρατούσε το αλβανικό στοιχείο στην Ήπειρο απέναντι στους Έλληνες. Γιαυτό έδωσε εντολή στον πρεσβευτή του στην Πόλη να έρθει σ' επαφή με τον Ισμαήλ Κεμάλ βέη, που ήταν από τους κύριους ηγέτες των Αλβανών. Το υπουργείο το φόβιζε η στενή συνεργασία Αλβανών - νεότουρκων και πρόβλεπε τον κίνδυνο καθόδου των Αλβανών, με την άνοχή των Τούρκων, σε χώρες καθαρά ελληνικές. Οι απόψεις του Ισμαήλ Κεμάλ θα δογθοῦσαν το υπουργείο να χαράξει ανάλογη πολιτική για το Αλβανικό, γιατί ήταν θέβαιο, ότι ο Αλβανός ηγέτης θα γινόταν μια μέρα ο πραγματικός αρχηγός δλων των Αλβανών, εξαιτίας της μόρφωσής του, της πολιτικής ακτινοβολίας που είχε εξασφαλίσει στο παρελθόν στην Πόλη, της αντίθεσής του με τον τέως μεγάλο δεξίρη και των σχέσεών του με τους νεάτουρκους της Ευρώπης.

Οι απόψεις της ελληνικής κυβέρνησης που έπρεπε ν' ανακοινωθούν στον Ισμαήλ Κεμάλ ήταν οι εξής:

1) Να επέμεινι και να χρησιμοποιήσει το κύρος του, για ν' αποσοβηθεί κάθε σύγκρουση ανάμεσα στους δυο λαούς, που ήταν υποχρεωμένοι και μπορούσαν νά ζήσουν ο ένας κοντά στον άλλο με δμόνοια και συνεργασία έναν-

τερικών πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, ΑΓΕ, 1908, ΑΙΑΚ/ΙΣΤ' Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως — Έξωτερική και ἐσωτερική πολιτική της Τουρκίας μετὰ τὴν ἀνακλήρησιν τοῦ Συντάγματος.

21. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. 738/31-7-1908 ἐκθεσὶν τῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 8π. Βλ. καὶ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΒΛΑΧΟΥ, Ἱστορία τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰῶνι, ἐν Ἀθήναις 1954, σ. 53.

τίον κοινοῦ ἀντιπάλου. Ὁ μόνος ὁρος ἦταν νὰ περιοριστεῖ ἡ ἐνάσκηση τῆς ἐθνικῆς ἐπιρροῆς κάθε λαοῦ στοὺς χώρους, ὅπου ἡ ἐθνολογικὴ σύνθεσις τῶν πληθυσμῶν τὸ ἐπέτρεπε.

2) Ν' ἀσκήσει τὴν ἐπιρροή του γιὰ ν' ἀποτραπεῖ ἡ σύγκρουσις, ἡ ὁποία φαινόταν ἀναπόφευκτη, ἐξαιτίας τῆς ὁράσεως τῆς ἀλβανικῆς προπαγάνδας σὲ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα καὶ ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ στὸ παρελθόν, κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Ἀθήνα, εἶχε ἀναγνωρίσει ὡς «ἀκραιφνῶς» ἐλληνικά. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ διαλύονταν καὶ οἱ ὑπάνοιες ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ ὁράση τῶν ἀλβανικῶν συμμοριῶν πρὶν ἀπὸ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάστασι.

Τὸ ὑπουργεῖο διατηροῦσε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ φιλοξενία καὶ ἡ ὑποστήριξις ποὺ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις εἶχε δώσει στὸ παρελθόν στὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ, σὲ καιροὺς δύσκολους γι' αὐτόν, θὰ συνέβαλαν στὴ συντήρησις φιλικῆς στάσεως ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα, ποὺ δὲ θὰ ἐρχόταν ποτὲ σὲ ἀντίθεσις μὲ τὶς λογικὰς ἀλβανικὰς διεκδικήσεις²².

Ἡ συνάντησις τοῦ Ἑλληνα πρεσβευτῆ Γρυπάρη μὲ τὸν Ἀλβανὸ ἡγέτη πραγματοποιήθηκε τὸ δεῦτερο δεκαήμερο τοῦ Δεκεμβρίου 1908. Οἱ συζητήσεις ἔγιναν σὲ φιλικὴ ἀτμόσφαιρα. Ἐξετάστηκαν ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάστασι, χωρὶς ὅμως νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὸ ἀλβανικὸ θέμα, ποὺ ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ ἄφησε νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι θὰ τὸ συζητοῦσαν σ' ἐπόμενη συνάντησις. Στὴν πραγματικότητά κρατοῦσε ἐπιφυλακτικὴ στάσις, γιατί, φαίνεται, δὲν ἤθελε νὰ γίνουν πρόωρα γνωστὰ οἱ ἀπόψεις του. Ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ Κρητικὸ ζήτημα ἦταν ἐπιφυλακτικὸς, ὥστόσο ἀναγνώριζε τὴν ὀρθότητα τῶν ἐλληνικῶν θέσεων. Ἐνδιαφέρθηκε ὀιδιαίτερα γιὰ τοὺς Ἑλληνας δουλευτὲς στὸ τουρκικὸ κοινοδούλιο καὶ αὐτὸ γιὰτὶ ὑπολόγιζε, ὅχι μόνον στὴ συνεργασία τους, ἀλλὰ καὶ στὸ νὰ γίνῃ ἡγέτης σ' ἓνα συνασπισμὸ βουλευτῶν διάφορων ἐθνοτήτων ποὺ θὰ κρατοῦσαν κοινὴν στάσις ἀπέναντι στὴν τουρκικὴ κυβέρνησις²³.

Τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν θεωροῦσε σημαντικὸ θέμα τὴ συνεργασία τῶν Ἑλλήνων δουλευτῶν μὲ τὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ. Γιαυτὸ συνέστησε στὴν πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως ν' ἀποφύγει τὶς δεσμεύσεις, πρὶν ἐπιτευχτεῖ γενικότερη συμφωνία μὲ τὸν Ἀλβανὸ ἡγέτη²⁴. Ἡ πρεσβεῖα συμφώνησε μὲ τὶς θέσεις αὐτές. Διαπίστωνε ταυτόχρονα ὅτι τὸ κύρος τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ μεγάλωνε κα-

22. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 3616 διταγὴ τοῦ ὑπουργείου.

23. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1806/15-12-1908 ἐκθεσὴ τῆς πρεσβεῖας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, δ.π.

24. Αὐτὴ ἦταν ἡ γνώμη καὶ τῆς πρεσβεῖας πρὶν γίνῃ πληρέστερα γνωστὸ τὸ πολιτικὸ τοῦ πρόγραμματος. Βλ. γενικὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 7574/11-12-1908 ἐγγραφο τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν πρὸς τὴν πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως, ΑΓΕ, δ.π.

θημερινά ανάμεσα στους βουλευτές διαφόρων εθνοτήτων, πολλοί από τους οποίους τον έβλεπαν ήδη ως ήγέτη. Πίστευε ακόμη, ότι και το νεατουρκικό κοιμιτάτο, που διέθετε αρκετή πλειοψηφία στη βουλή, θα προσπαθούσε με κάθε τρόπο να εμποδίσει το σχηματισμό ομάδας με ήγέτη τον Ίσμαήλ βέη. Το κοιμιτάτο φοβόταν μήπως κλονιστεί ή πλειοψηφία του, σ' εποχή μάλιστα που αυτό σπαρταρούσε από εσωτερικές έριδες και διαφορές απόψεων γύρω από την σύνθεση της κυβέρνησης και την πολιτεία που θα χάρασσε (προσέγγιση προς την Αγγλία ή Γερμανία)²⁵.

Είναι ωστόσο αξιοσημείωτο, ότι παρά το κύρος που διέθετε ο Ίσμαήλ Κεμάλ ως πολιτικός ήγέτης, δε γινόταν γενικά αποδεκτός από την ήγεσία της εθνικής αλβανικής κίνησης, τμήμα της οποίας ήταν σε αντίθεση με το μετριοπαθές του πρόγραμμα και δε δίσταζε να τον κατηγορεί ως προδότη²⁶.

Η συνεργασία του τουρκικού κι αλβανικού στοιχείου, κυρίως στο χώρο των στρατιωτικών φρουρών, και οι άπτες αποδείξεις που έδωσαν οι νεότουρκοι τους πρώτους μήνες της επικράτησής τους, δημιουργήσε το κλίμα για την ανάπτυξη της εθνικής αλβανικής κίνησης σ' όλα τα σαντζάκια του βιλαετιού και την οργανωτική της συγκρότηση με την έδραση των λεσχών.

Το θέμα της ανάπτυξης της εθνικής αλβανικής κίνησης μελετήθηκε κι από την «Ηπειρωτική Έταιρεία», της οποίας την Α' Διεύθυνση είχε αναλάβει από το Σεπτέμβριο του 1908 ο ανθυπολοχαγός του πυροβολικού Θ. Μανέτας²⁷. Σε ειδική έκθεσή του προς τη διοίκηση της «Ηπειρωτικής Έταιρείας» στην Αθήνα, επισήμανε τον αλβανικό κίνδυνο, εξαιτίας της συστηματικής εργασίας των Αλβανών, που εργάζονταν για την ίδρυση μιας μεγάλης Αλβανίας. Υπογράμμισε ότι οι προσπαθειές τους κατά την εποχή εκείνη ήταν ειρηνικές κι απέβλεπαν στην ίδρυση σχολείων και εκκλησιών στα χωριά που κατοικούσαν από αλβανόφωνους χριστιανούς· πρόσθετε, όμως, με διορατικότητα ότι δε θ' άργούσε να έρθει ή στιγμή που οι ενέργειές τους θα μεταβάλλονταν σ' ένοπλη δράση. Για το λόγο αυτό, τόνιζε, ότι ήταν ανάγκη να συστηματοποιηθεί ο αγώνας εναντίον της αλβανικής κίνησης, κατά τρόπο ώστε να γνωρίζει ή «Ηπειρωτική Έταιρεία» και τις ελάχιστες λεπτομέρειες των σκο-

25. Βλ. την υπ' αριθμ. έμπ. 1308/18-12-1908 έκθεση της πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, β.π.

26. Βλ. την υπ' αριθμ. 1029 έμπ. / 15-10-1908 έκθεση της πρεσβείας προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, β.π. Στην έκθεση γίνεται μνεία δημοσίευσης λιθέλλου εναντίον του Κεμάλ βέη στην αλβανική έφημερίδα «Lirija» (Έλευθερία) της Θεσσαλονίκης, γραμμένου από τον Μιχάη Φράσαρη.

27. Ο Μανέτας αποσπάστηκε στο προξενείο Ιωαννίνων σαν γραφέας, με το όνομα «Μαντάς» και το ψευδώνυμο «Θηρέας». Ήταν διάδοχος του Κ. Τσιρινιώτη στην Α' Διεύθυνση της «Ηπειρωτικής Έταιρείας».

πῶν τῶν Ἀλβανῶν, γιὰ νὰ ἐκδηλώνεται σὲ κάθε στιγμή ἡ ἀνάλογη ἀντίδραση ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρά²⁸.

2.- Ἰδρυση καὶ σκοποὶ τῆς λέσχης «BASHKIMI» τῶν Ἰωαννίνων

Ἡ ἄλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων «Bashkimi» (Ἑνωσι) συγκροτήθηκε στίς 5/18 Σεπτεμβρίου 1908 ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς τῶν Ἰωαννίνων, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι τοῦ μονοπωλείου καπνῶν καὶ τοῦ τελωνείου²⁹. Οἱ μόνιμοι Ἀλβανοὶ κάτοικοι τῆς πόλεως ἦταν λίγοι καὶ ποτὲ δὲ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ στηριχτεῖ σ' αὐτοὺς ἡ ὕδρυση καὶ ὁράση τῆς λέσχης. Οὕτε ἡ ἐνδοχώρα ἦταν σὲ θέση νὰ κρατήσῃ μιὰ τέτοια προσπάθεια, ἀφοῦ στὰ 225 χριστιανικὰ χωριά τοῦ καζᾶ Ἰωαννίνων³⁰ δὲ ζοῦσε καμιά ἄλβανικὴ οἰκογένεια, ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς ἀγροφύλακες, μισθωμένους σὲ χριστιανικὰ χωριά, καὶ μερικοὺς ἄλλους εἰσπράκτορες τῶν δημόσιων φόρων, δεκατιστὲς καὶ ὑπαλλήλους στίς ὑποδοικήσεις τοῦ καζᾶ³¹.

Ἡ ὕδρυση τῆς λέσχης πραγματοποιήθηκε ὕστερα ἀπὸ μιὰ διάλεξη ποὺ δόθηκε στὰ ἄλβανικὰ στὸ καφενεῖο «Στυλιανοῦ» τῶν Ἰωαννίνων, στίς 5/18 Σεπτεμβρίου 1908³². Ὁμιλητὴς ἦταν ὁ «Μπάγιος, ἀδελφὸς τοῦ Τζερετζή»³³.

28. Βλ. ΑΛ. Δ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, Οἱ πρόδρομοι τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰωαννίνων, Ἀθήναι 1964, σ. 223 κ.ἐξ.

29. Στοιχοὶ Ἀλβανοὺς ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὴ γενικὴ διοίκηση τοῦ βιλαετιοῦ ἢ στὴ χωροφυλακὴ καὶ ἀποτελοῦσαν τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ὑπαλλήλων, πρέπει νὰ προστεθεῖ ὁλόκληρη σχεδὸν ἡ ἀνεξάρτητη μεραρχία Ἰωαννίνων ποὺ ἦταν ἄλβανικὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν Τούρκων ἀξιωματικῶν ποὺ ὑπηρετοῦσαν σ' αὐτήν, βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 53.

30. Ἀπ' αὐτὰ σὲ 8 μόνο μιλοῦσαν ἀκόμη τὴν ἄλβανικὴ γλῶσσα.

31. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΠΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ', Προξενεῖα Αἰθῶνος, Ἀργυροκάστρου, Ἰωαννίνων κλ.

32. Τὸ καφενεῖο «Στυλιανοῦ» βρισκόταν στὴ σημερινή οδὸ Ἀνεξαρτησίας, βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 53. Ὁ Λιβὰδὸς σημειώνει: «ὅτι ἡ ἐκδήλωση πραγματοποιήθηκε στίς 6 Σεπτεμβρίου 1908, γεγονός ποὺ ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς πεζικοῦ Κωνσταντῖνος Τσιριγώτης, ποὺ ὑπηρετοῦσε στὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων καὶ ἦταν υπεύθυνος γιὰ τὴν Α' Διεύθυνση τῆς «Ἑπαιρωτικῆς Ἐταιρείας (ψευδώνυμο «Ἀρχθός») ὡς τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1908. Ὁ Τσιριγώτης ἔκανε σχετικὴ ἀναφορὰ πρὸς τὸ «Ἑπαιρωτικὸ Κομιτάτο», βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 41, 207.

33. Βλ. ἀριθμ. φύλλ. 766/12-9-1908 τῆς ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ἑπείρου». Ὁ Τσιριγώτης (Τζερετζής) Τόπουλη ἢ Τόπλου ἦταν ἐπικεφαλὴς ἄλβανικῶν σωμάτων, ποὺ ὁρῶσαν κυρίως στὸ σαντζάκι τοῦ Ἀργυροκάστρου πρὶν καὶ μετὰ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση. Οἱ ἀρχὲς τὸν εἶχαν ἐπικηρύξει γιὰ 100 λίρες. Ἡ οἰκογένειά του ἦταν ἀπὸ τίς σημαντικότερες τῆς περιοχῆς καὶ ἀπὸ τὰ κυριότερα ἐρεθισματὰ τῆς ἄλβανικῆς κίνησης. Ὁ Τσιρι-

Πρόκειται για τὸν Bajo Topulli³⁴. Τὸ ἀκροατήριον τὸ ἀποτελοῦσαν Ἀλβανοὶ στρατιωτικοί, πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ρουμανίζοντες Κουτσόδολαχοι. Τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας συμπυκνώθηκε στὰ ἐξῆς, σύμφωνα μὲ τὴν εἰδησεογραφίαν τῆς «Φωνῆς τῆς Ἠπείρου»: «Πρέπει καὶ ἡμεῖς οἱ Ἀλβανοὶ νὰ δείξωμεν ὅτι ζῶμεν· ἀφοῦ ὁ Σουλτάνος μᾶς ἔδωκε τὴν γλῶσσαν, πρέπει νὰ κάμωμεν παντοῦ σχολεῖα, ὅπως ἔδω εἰς τὰ Ἰωάννινα ὁποῦ εἶναι Ἀλβανοί»³⁵.

Ἡ ἀνταπόκρισις τῆς ἐφημ. «Φωνῆς τῆς Ἠπείρου» σημειώνει ὅτι ἀπὸ τοὺς πρῶτους ποὺ γράφτηκαν ὡς μέλη, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, ἦσαν οἱ ρουμανιζόσκαλοι: τῆς πόλης, ὁ ρουμανίζων γιαντρός Βασιλάκης καὶ ἕνας Ἑβραῖος μεσίτης. Ἡ ἐγγραφὴ ρουμανιζόντων δὲν παραξενεύει. Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα συνεργάστηκε στενὰ μὲ τὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνησιν, ἰδιαίτερα στὶς βορειότερες ἐπαρχίες τοῦ διλαετιοῦ Ἰωαννίνων, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτό³⁶.

Τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια τῆς λέσχης ἔγιναν στὰ τέλη τοῦ τρίτου δεκαῆμερου τοῦ Ὀκτωβρίου (π.ή.). Ἐῖχαν σταλεῖ προσκλήσεις πᾶσι τοῖς Ἑλληναὶς πρόξενον ὅσο καὶ στὸ μητροπολίτη Ἰωαννίνων ποὺ παραδρέθησαν στὴν τελετῇ. Σ' αὐτὴν πῆραν μέρος οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ὑπάλληλοι τῆς γενικῆς διοικήσεως, καθηγητὲς τῶν τουρκικῶν σχολείων καὶ 20 περίπου ἐκπρόσωποι τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου, ὅπως τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, ὁ γυμνασιάρχης Γ. Καλούδης, ὁ πρόεδρος τοῦ «Ἑλληνικοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου», ποὺ εἶχε ἱδρυθεῖ στὸ μεταξὺ³⁷, δικηγόροι καὶ πολῖτες. Ἡ προσέ-

τῆς, μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Βαγιζήτ (Μπάγιος) καταδιώκονταν ἀπὸ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν ὡς συνέννοχοι τῆς δολοφονίας τοῦ μητροπολίτη Κορυτσᾶς Φωτίου, ἀφοῦ ἄνδρες τῆς ὁμάδας τοῦ Μπάγιου ἦταν οἱ δολοφόνοι του. Ὁ Τσιριγώτης ὁρθὰ σημειώνει στὴν ἀναφορά του πρὸς τὸ Κομιτάτο ὅτι ὁ ὁμιλητὴς ἦταν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τσιαρτζήζ, ὁ Μπάγιος, καὶ ὅχι ὁ υἱὸς ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Λιθαδεὺς (βλ. ΛΙΘΑΔΕΥΣ, β.π., σ. 207). Γενικὰ γιὰ τοὺς ἀδελφοὺς Τσπουλη βλ. SKIENDI, β.π., σ. 207—212, 213, 348.

34. Βλ. HOXHA, β.π., σ. 97. Γιά τὸν Bajo Topulli βλ. καὶ HISTORIA E SHQIPËRISË, β.π., σ. 283.

35. Ὁ Bajo ἀποκάλεσε στὴν ὁμιλίαν του τὴν Ἠπειρὸ ἀλβανικὴ χώρα καὶ τὰ Γιάννινα πρώτη πόλις τῆς Ἀλβανίας, βλ. ΛΙΘΑΔΕΥΣ, β.π., σ. 207.

36. Γιά τὴν συνεργασίαν αὐτὴ βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, β.π., σ. 144, 159, 321 κ.ἐξ.

37. Ὁ «Ἑλληνικὸς Πολιτικὸς Σύλλογος» ἱδρύθηκε στίς ἀρχὲς Αὐγούστου τοῦ 1908 καὶ κατὰ τίς ἀρχαιερείας ποὺ ἔγιναν στίς 6 Αὐγούστου ἐξελέγησαν οἱ: Γ. Τζαβέλλας, πρόεδρος, Ν. Γεωργίτσας, ἀντιπρόεδρος, Γ. Χατζής, γενικὸς γραμματέας, Ἀλ. Λιθαδεὺς, εἰδικὸς γραμματέας, Σπυρ. Σπέγγος, ταμίας καὶ σύμβουλοι οἱ: Ἰωάνν. Πισπιρής, Δημ. Κούτσιος, Ἰωάνν. Βαδαλούκας, Παν. Μίνωας, Πέτρος Ποτέτσας καὶ Ζώης Παππινολάου. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 450/7-8-1908 ἐκθεσὴν τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, β' ἀρχεῖον, 1908, Προξενεῖον Ἰωαννίνων. Στὸ τέλος τῆς ἐκθέσεως ὁ πρόξενος σημειώνει: «Ἐνεκα τῆς ἐκλογῆς ταύτης δυσχερεστήθησαν ἐφόδρα περὶ τοὺς 30 ἐκ τῶν σημανόντων μελῶν του καὶ ἀπειλεῖται διάσπασις».

λευση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὰ ἐγκαίνια ἔγινε ὕστερα ἀπὸ σύσκεψη ποὺ συγκροτήθηκε στὴ μητρόπολη, στὴν ὁποία πῆρε μέρος καὶ ἐκπρόσωπος τοῦ γενικοῦ προξενείου. Ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων ἐκπροσώπων στὰ ἐγκαίνια κρίθηκε ἀπαραίτητη, γιὰ νὰ μὴ ἐξερεθιστοῦν οἱ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ ἀπὸ τὴν ἐπιδεικτικὴ ἀπουσία τους. Αὐτὸ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς πρόκληση ἐναντίον τῶν μουσουλμάνων, Τούρκων κι Ἀλβανῶν, καὶ θὰ ἐπιδείκνυε τὴν ἤδη τεταμένη κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε, ἐξαιτίας τῶν ἐκλογικῶν παρανομιῶν τῶν Τούρκων.

Στὰ ἐγκαίνια μίλησαν τρεῖς ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς λέσχης, οἱ δυὸ στὰ τουρκικὰ κι ὁ ἓνας στ' ἀλβανικὰ. Καὶ οἱ τρεῖς ἀναφέρθηκαν στὰ δεινὰ τοῦ προηγούμενου ἀπολυταρχικοῦ καθεστῶτος, καί, κυρίως, στὰ ὅσα ὑπέφερε ἡ ἀλβανικὴ φυλὴ ἀπὸ τὸν ἄκρατο δεσποτισμὸ καὶ τὴν ἀπολυταρχία. Τονίστηκε, ὅτι τὸ νέο καθεστῶς, μὲ τὴν πλήρη ἰσότητα καὶ ἐλευθερία ποὺ ἐφήρμοζε, ἐπέτρεπε νὰ διδάσκεται ἐπίσημα ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα, ὅπως οἱ γλῶσσες τῶν ἄλλων λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Δῆλωσαν ἀκόμη, ὅτι ἡ λέσχη δὲν ἰδρύθηκε γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ πολιτικούς καὶ θρησκευτικούς σκοποὺς, ἀλλὰ θ' ἀπέβλεπε μόνον στὸ νὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ διδασκαλία καὶ ἡ διάδοση τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας.

Τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων διαπίστωνε ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας εἶδαν στὴν πραγματικότητα μὲ δυσἀρέσκεια τὴν ἰδρυση τῆς λέσχης³⁸. Κι αὐτὸ γιὰτὶ διαισθάνονταν ποιὸς ἦταν ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τῆς. Ὡστόσο, ἀπὸ πνεῦμα ἀντίδρασης ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν συλλόγων κι ἀπὸ θρησκευτικὸ φανατισμὸ ποὺ ἐκδηλώθηκε ἐμφανέστερα ὕστερα ἀπὸ τὴ μεταπολίτευση, πολλοὶ γράφτηκαν μέλη τῆς λέσχης. Ἐξακολουθοῦσαν ἐξἄλλου νὰ ἰσχύουν οἱ συμφωνίες ποὺ ἔγιναν γιὰ συνεργασία καὶ σύμπραξη. Λεγόταν μά-

Πράγματι, αὐτὸ ἔγινε μὲ τὴν ἔδραση τοῦ «Λαϊκοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου». Πρόεδρος τοῦ συλλόγου αὐτοῦ ἔγινε ὁ γιατρὸς Ἰωάννης Πισπιρῆς. Βλ. σχετικὰ στοῦ ΑΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 47, καὶ ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ, Καθὼς χάραζε ἡ λευτεριά, Γιάννινα 1963, σ. 150. Ὁ Λιδάβεὺς σημειώνει ὅτι ὁ ἴδιος ἦταν γενικὸς γραμματέας τοῦ «Πολιτικοῦ Συλλόγου» κι ὁ Χατζῆς εἰδικός. Ἡ ἔκθεση τοῦ προξενείου πάντως δίνει τὰ ἀξιώματα ἀντίθετα.

38. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 673/30-10-1908 ἔκθεση τοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, δ.π., καθὼς καὶ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἔκθεση τοῦ ἴδιου προξενείου, ΑΓΕ, 1910. ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ', Προξενεῖα Αὐλῶνος, Ἀργυροκάστρου, Ἰωαννίνων κλ., ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἀνοιγμὰ τῆς λέσχης ἔγινε «ὑπὸ τὰς ἐπευφημίαις» τῶν κυβερνητικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν Τουρκογιαννιωτῶν. Τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο ἐνθάρρυνε στὴν ἀρχὴ τέτοιες δραστηριότητες, γιὰτὶ πῶστευε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ φέρῃ τὴν ἀλβανικὴ κίνηση κάτω ἀπὸ τὸν ἐλεγχό του (βλ. SKENDI, δ.π., σ. 348). Ἡ διακήρυξη ἐξἄλλου τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης, ὅτι τὰ Γιάννινα ἀποτελοῦσαν Ἀλβανία, διευκόλυνε τὴν Πύλη στὴν πολιτικὴ τῆς, γιὰτὶ ἔθετε ἀντιμέτωπες στίς διεκδικήσεις τῆς δυὸ ἐθνότητες, γεγονὸς συννησιμένο στοὺς διπλωματικούς ἐλιγμούς τῆς.

λιστα ότι είχε συμφωνηθεί πώς, σε περίπτωση που ή διατήρηση της αυτοκρατορίας δε θα γινόταν δυνατή, τότε όλοι οι Τούρκοι θα διακήρυτταν ότι είναι 'Αλβανοί. Έτσι, θ' αγωνίζονταν για την ίδρυση κι αναγνώριση αυτόνομης 'Αλβανίας, με σκοπό να συνεχίσουν, με άλλη μορφή, τη μουσουλμανική επικράτηση απέναντι στους χριστιανούς³⁹.

Τα μέλη που γράφτηκαν τελικά στη λέσχη «Bashkimi» ήταν 350 περίπου. Όλοι δηλαδή οι 'Αλβανοί της πόλης και των περιχώρων, αλλά και πολλοί Τούρκοι πρόκριτοι που θέλησαν να κολακέψουν έτσι τους 'Αλβανούς. Πίστευαν ακόμη ότι μόνο με τις συνενωμένες δυνάμεις 'Αλβανών — Τούρκων θα ήταν δυνατό να εξουδετερωθεί ο έλληνισμός της 'Ηπείρου⁴⁰.

39. Βλ. την β.π., υπ' αριθμ. 673/30-10-1908 έκθεση.

40. Βλ. την β.π., υπ' αριθμ. 793/18-8-1908 έκθεση. Έξάλλου οι προθέσεις των 'Αλβανών, που ίδρυσαν στις 12 Σεπτεμβρίου 1908 τη λέσχη «Bashkimi» Κωνσταντινουπόλεως, ήταν έντονα φιλοτουρκικές κι αυτό καθορούσε την Πύλη, την οποία εξυπηρέτουσε και ή προφορική προπαγάνδα που διενεργούσαν οι πράκτορες της λέσχης ανάμεσα στους 'Αλβανούς της Πόλης. Στην προεργασία που έγινε για τη συμμετοχή στο το δυνατόν περισσότερων μελών στην ιδρυτική γενική συνέλευση, προσκλήθηκαν να πάρουν μέρος και οι εγκαταστημένοι στην Πόλη Έλληνες που κατάγονταν από την 'Ηπειρο κι 'Αλβανία. 'Η πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, που έδινε μεγάλη σημασία στην ίδρυση της αλβανικής λέσχης, δεν έκρινε σκόπιμο να προβεί σε διαδήματα για να παρακωλύσει τη συμμετοχή 'Ελλήνων στη συνέλευση. Θεωρούσε το έγχειρημα δύσκολο, έκανε όμως συστάσεις στο ελληνικό στοιχείο να είναι επιφυλακτικό απέναντι στις αλβανικές ενέργειες (βλ. την υπ' αριθμ. 789/15-8-1908 έκθεση της πρεσβείας προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, 1908, ΑΔΚ/ΙΣΤ' Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, β.π. Το υπουργείο δεν ήταν σύμφωνο με όλες τις ενέργειες της πρεσβείας και έδωσε τηλεγραφικά τις οδηγίες του, στις οποίες ή πρεσβεία απάντησε με την υπ' αριθμ. έμπ. 825/21-8-1908 αναφορά της, ΑΓΕ, β.π.). 'Αλλά και ύστερα από την ίδρυση της αλβανικής λέσχης Κωνσταντινουπόλεως έγιναν προσπάθειες για να μετέχουν στις συνεδριάσεις της και 'Ηπειρώτες, όπως σ' εκείνη του Οκτωβρίου 1908, αλλά δεν πέτυχαν. Στη συνεδρίαση της 12ης Σεπτεμβρίου εγκρίθηκε δήλωση - υπόμνημα, με το οποίο τα μέλη της λέσχης διακήρυτταν, ότι με κανένα λόγο δε θα επέτρεπαν την παραχώρηση αλβανικών εδαφών στη Σερβία, το Μαυροβούνιο και την 'Ελλάδα. Το υπόμνημα υποβλήθηκε στους πρεσβευτές των Μ. Δυνάμεων στην Πόλη, καθώς και στην Πύλη. 'Αντίγραφα του υπομνήματος στάλθηκαν προς τους 'Αλβανούς των πόλεων, που είχαν συγκροτηθεί λέσχες. Στην εκκλήση, που την υπέγραψαν 56 έγκριτοι 'Αλβανοί της Πόλης και μέλη της λέσχης, υπογραμμίζονται οι κίνδυνοι που διέτρεχε ή 'Αλβανία από τους γείτονές της, ή απόφαση των 'Αλβανών να θυσιαστούν και ή ανάγκη της οργάνωσης και συμπαράστασης (βλ. την υπ' αριθμ. έμπ. πρωτ. 1029/15-10-1908 έκθεση της Πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, 1908, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Έκθέσεις. Την υπ' αριθμ. 657 έμπ. / 30-10-1908 έκθεση του προξενείου 'Ιωαννίνων, που αναφέρονται τα όνόματα των 56 'Αλβανών που υπέγραψαν την εκκλήση, και έφημ. «Πύρος», αριθμ. φύλλ. 288/22-10-1908). Δόθηκε ακόμη έντολη να υπογράψουν το αντίγραφο του υπομνήματος και την εκκλήση όλοι οι 'Αλβανοί κι όσοι χριστιανοί θα μπορούσαν

Κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς ζωῆς τῆς ἡ λέσχης Ἰωαννίνων εἶχε ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν λέσχην «Bashkimi» τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁴¹. Ἐξάλλου τὸ ἴδιο τὸ καταστατικὸ τῆς λέσχης αὐτῆς προέβλεπε μιὰ τέτοια κηδεμονία⁴². Αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι τὰ καταστατικὰ τῶν διαφόρων ἀλβανικῶν λεσχῶν⁴³ ἦταν πανομοιότυπα μεταξύ τους. Διέφεραν σημαντικά, ἀνάλογα μὲ τὶς συνθῆκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν σὲ κάθε περιοχὴ⁴⁴. Τὰ προγράμματα ξεκινοῦσαν ἀπὸ προσθέσεις συνεργασίας τῶν μωαμεθανικῶν πληθυσμῶν (Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων) γιὰ στερέωση τοῦ συντάγματος, καὶ ἔφταναν ὡς τὴ διατύπωση σκοπεύσεων γιὰ φιλανθρωπικὲς δραστηριότητες, γιὰ ἐξάπλωση καὶ καλλιέργεια τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας καὶ τὴν ὕδρευση ἀλβανικῶν σχολείων. Κάποτε περιεῖχαν καὶ τολμηρότερες αἰχμές, ἔμμεσες ἐναντίον τῆς τουρκικῆς διοίκησης, ἅμεσες κατὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐπιρροῆς μέσω τοῦ Πατριαρχείου, ὅπως οἱ περιλαμβανόμενες στὸ καταστατικὸ τῆς λέσχης τῶν Ἰωαννίνων⁴⁵.

Βασικὸς σκοπὸς τῆς λέσχης Ἰωαννίνων ἦταν αὐτὸς ποὺ ἀνέφερε τὸ ἄρ-

νά πειστοῦν. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἡπείρου ἐνημερώθηκαν ἀπὸ τὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων καὶ ἀρνήθηκαν νὰ υπογράψουν τὸ υπόμνημα, παρὰ τὶς προσπάθειες τῶν Ἀλβανῶν νὰ πείσουν μερικοὺς ἀπ' αὐτούς. Στὰ Γιάννινα δὲν ἔγινε τέτοια προσπάθεια, ἀντιθέτως στὸ Λεσχοβίκι: ὑπέγραψαν μερικοὶ «ἐξαπατηθέντες καὶ πιεσθέντες» (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 657/30-10-1908 ἐκθεση). Ἡ ἐξήγηση τοῦ προξενείου δὲν εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου πειστικὴ. Ὅσοι ὑπέγραψαν πρέπει κυρίως νὰ ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὶς υπογραφές τῶν συμπατριωτῶν τους στὸ υπόμνημα τῆς κεντρικῆς λέσχης Κωνσταντινουπόλεως.

41. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 793 ἐκθεση, δ.π.

42. Τὸ ἄρθρο 15 τοῦ καταστατικοῦ, τοῦ «κανονισμοῦ», ὅπως ἀποκαλεῖται: ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς λέσχης, πρόβλεπε: «Ἡ Λέσχη θὰ ἐνσχολεῖται καὶ μὲ ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας πιθανὸν νὰ ἔχουν αἱ Λέσχαι: αἱ ὑφιστάμεναι καὶ μέλλουσαι: νὰ ἰδρυθοῦν ἐκτὸς τῆς πρωτεύουσας, καὶ τῶν ὁποίων Λεσχῶν σκοποὶ εἶναι: ἡ διάδοσις τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας» θὰ δοθῇ δὲ καὶ θὰ διευκολύνῃ πᾶσαν ὑπόθεσιν αὐτῶν» (βλ. μετάφραση τοῦ καταστατικοῦ στὴν ἐφημ. «Πρόεδρος» Κωνσταντινουπόλεως, ποὺ στάλθηκε στὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν μὲ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1063/23-10-1908 ἔγγραφο τῆς ἐλληνικῆς πρεσβείας στὴν Πόλη, ΑΠΕ, 1908, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Ἐκθέσεις). Ἐξάλλου τὸ ἄρθρο 6 τοῦ καταστατικοῦ πρόβλεπε ὅτι: «στο 12μὲλές συμβούλιο θὰ συμμετεῖχαν 3 ἀντιπρόσωποι, οἱ ὁποῖοι θὰ προέρχονταν ἀπὸ τὶς 4 γενικὲς διοικήσεις (Κορσυποβελίου, Μοναστηρίου, Σκόδρας καὶ Ἰωαννίνων). Ἡ σύνθεσις αὐτὴ προδίδεκε, κατὰ κάποιον τρόπο, καὶ τὴν καθοδήγησι τῶν περιφερειακῶν λεσχῶν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ τῆς Πόλης».

43. Οἱ κυριότερες ἀπ' αὐτὰς ἦταν: τοῦ Μοναστηρίου, Θεσσαλονίκης, Ἰωαννίνων, Κορυτσᾶς, Ἐλβασάν, Ἀργυροκάστρου, Βερατίου, Αὐλώνας, Φιλιατῶν, Σταρβόου καὶ Σκοπίων.

44. Βλ. SKENDI, δ.π., σ. 347.

45. Βλ. N. G. SENKEVITCH, *Osvoboditelnoe dvizenie albanskogo naroda v 1905—1912 gg.* (Ἀπελευθερωτικὰ κινήματα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1905—1912), Moskva 1959, σ. 118.

θρο 2 του καταστατικού⁴⁶ και που κατέτεινε στην ανάπτυξη και τη διάδοση της αλβανικής γλώσσας, καθώς και στην ήθική και υλική αλληλοδοθήθεια των 'Αλβανών, χωρίς κανένα πολιτικό ή θρησκευτικό σκοπό⁴⁷. Το γενικό, όμως, προξενείο 'Ιωαννίνων, μέσα και έξω από τους καταστατικούς σκοπούς, διέδλεπε ότι κύρια επιδίωξη της λέσχης ήταν η αφύπνιση της έθνικης αλβανικής συνείδησης, ή πραγματοποίηση της ένότητας όλων των 'Αλβανών χωρίς θρησκευτικές διακρίσεις⁴⁸. Μ' αυτόν τον τρόπο η αλβανική φυλή θα εμφανιζόταν ως ξεχωριστή έθνότητα, που δεν είχε καμιά σχέση και συγγένεια με τους άλλους σύγχρους λαούς. Κύρια ακόμη επιδίωξη ήταν η ανάπτυξη του έθνικου φανατισμού των 'Αλβανών προς κάθε τι που είχε σχέση με τον έλληνισμό, τον όποιο ή λέσχη θεωρούσε ως το μεγαλύτερο πρόσκομμα στην εξέλιξη των σωθνιστικών αλβανικών υδεών⁴⁹.

Τις υποψίες αυτές των 'Ελλήνων τις επιβεβαίωναν τόσο οι λόγοι που εκφωνούνταν κατά την περίοδο των ζυμώσεων για την υδρυση της λέσχης, όσο και τα δημοσιεύματα των αλβανικών έφημερίδων: ακόμη οι καταστατικές διακηρύξεις και οι βασικές σκοπεύσεις της λέσχης που απέδλεπαν στην απελευθέρωση της εκπαίδευσης και της αλβανικής εκκλησίας από την επίδραση του Πατριαρχείου⁵⁰. Με το χαρακτηρισμό του Πατριαρχείου ως «έλληνικού» οι αλβανιστές προσπαθούσαν να μειώσουν τον οικουμενικό του χαρακτήρα και ταυτόχρονα να διακηρύξουν ότι παρακώλυε την εκπαίδευση των 'Αλβανών. Αμφισβητούσαν έτσι και τα προνόμια του, τα σχετικά με την εκπαίδευση των ορθόδοξων πληθυσμών⁵¹.

Τις επιφυλάξεις της έλληνικης πλευράς ενίσχυαν κι άλλες εκδηλώσεις. Τέλη 'Ιανουαρίου του 1909, αντιπροσωπεία από τη λέσχη 'Ιωαννίνων που είχε

46. Βλ. καταστατικό της αλβανικής λέσχης 'Ιωαννίνων, με τίτλο: «Rregullore e Shoqërisë së shqiptarëve në Janinë», Janinë 1908 (αναφορά από τη SKENKIVITCH, β.π. Δυστυχώς, παρά την προσπάθειά μας, δεν έγινε δυνατό να βρούμε αντίτυπο του καταστατικού αυτού).

47. Βλ. την υπ' αριθμ. 793 έκθεση, ΑΓΕ, β.π.

48. Αυτό αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση της ένωσης, γιατί ήταν μεγάλες οι διαφορές που χώριζαν τους 'Αλβανούς, εξαιτίας της θρησκείας των.

49. Βλ. την β.π., έκθεση του προξενείου 'Ιωαννίνων.

50. Βλ. SKENDI, β.π., σ. 347.

51. Ήδη ανακύπτει το ερώτημα κατά πόσον οι χριστιανοί αλβανόφωνοι ήταν 'Αλβανοί ή 'Ελληνες. Είναι αποδειγμένο ότι μεγάλο τμήμα των πληθυσμών αυτών είχε γνήσια έλληνική συνείδηση, που δεν κατασκευάστηκε από την πολιτική του Πατριαρχείου, αλλά κληροδοτήθηκε από γενιά σε γενιά ως καταβολή αιώνων. Κάτι τέτοιο όμως δε μπορούσε να γίνει αντικείμενο συζήτησης τότε από μιάν έθνότητα που άρχισε τη δράση μ' βλγ τη ζωντάνια που πήγαζε από την έθνικη αυτογνωσία κι, ως ομολογηθεί, από την περιθωριακή θέση στην οποία την είχε καταδικάσει ή τουρκική κυριαρχία από την πλευρά της φυλετικής αναγνώρισης.

ἐπιστρέφει ἀπὸ τὸ Τεπελένι⁵², ἀνακοίνωσε στὴν ἡγεσία τῆς λέσχης ὅτι εἶχε ἀποφασιστεῖ, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, ἡ μὲ κάθε μέσο ἐξασφάλιση τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς στὸ διλαέτι Ἰωαννίνων καὶ ἡ καταπολέμηση κάθε ἐνέργειας ποὺ θ' ἀπέβλεπε στὴν ἐπικράτηση τῶν Ἑλλήνων⁵³. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ κρίθηκε ἀπαραίτητη ἡ ὁργάνωση «συμμοριῶν» ἀπὸ Ἀλβανούς, ποὺ θὰ φρόντιζαν γιὰ τὴν ἐξόντωση τῶν ἐλληνικῶν σωμάτων ποὺ τυχὸν θὰ ἐμφανίζονταν στὴν Ἡπειρο⁵⁴. Ἀλλες ἐπίσης πληροφορίες τῆς ἴδιας ἐποχῆς ἔφερναν τὴν ἀλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων νὰ συνεννοεῖται μὲ τὸ νεοτουρκικὸ καμτάτο γιὰ νὰ συγκροτηθεῖ ἓνα ἐνοπλο σῶμα ἀπὸ 50 Ἀλβανούς μ' ἔδρα τὰ Γιάννινα. Τὸ σῶμα θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις, γιὰ τὸν ἐκφοδισμό τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου⁵⁵.

Τὸ ἐλληνικὸ ὑπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν θεώρησε σοδαρὲς τὶς παραπάνω πληροφορίες, γι' αὐτὸ καὶ ἐνημέρωσε τὴν πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως, δίνοντας τὴν ἐντολὴ νὰ τὶς χρησιμοποιήσῃ γιὰ παραστάσεις στὸ μεγάλο δεξίρι, μὲ κύριο αἶτημα νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ προστασία τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς Ἡπείρου⁵⁶.

3.- Ἀλβανοτουρκικὴ συνεργασία — Ἡ κατὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐξουσία Ἰωαννίνων

Στὸ διλαέτι Ἰωαννίνων ἡ συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς μεταπολίτευσης διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐκδηλώσεις, ἐκτὸς ἀπ' αὐτὲς ποὺ ἀναφέραμε. Παράδειγμα, ἡ πρόθυμη φιλοξενία τῶν ἀλβανικῶν θέσεων ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἐφημερίδες⁵⁷. Οἱ τελευταῖες καταχώριζαν

52. Ἡ ἀντιπροσωπεῖα εἶχε σταλεῖ γιὰ νὰ πάρει μέρος σὲ συσκέψεις στελεχῶν τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης.

53. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 104/1-2-1909 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενίου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1909, ΑΑΚ/ΚΒ', Ἡπειρωτικὸν Ζήτημα, Προξενεῖα Ἰωαννίνων κλ.

54. Ἐνὰ τέτοιο ἀλβανικὸ σῶμα ἀπὸ 15 ἐνοπλους Ἀλβανούς ἐμφανίστηκε στὶς 25 Ἰανουαρίου 1909 στὴ Λάβδανη τοῦ Πωγωνίου. Ἐκκενέρεσε σὲ σπῆτις γιὰ ν' ἀνακαλύψῃ ὅπλα, ἀρπαξέε δ,τι μπόρεσε καὶ ἔφυγε γιὰ τὰ χωριά Μέγγουλη καὶ Δελβινάκι ποὺ τὰ λεηλάτησε. Ἀπὸ καὶ πῆγε στὴν Πογδόρινη, ζήτησε πληροφορίες γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ Πουτέση καὶ τοῦ Κρεμμύδα, λεηλάτησε καὶ διαποράγησε ἀπειλώνοντας τοὺς κατοίκους μὲ τὶς φράσεις: «Τί, γιουνάνικον (ἐλληνικόν) θέλετε νὰ τὸ κάμψετε;» (βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 104/1-2-1909 ἐκθεσὴ).

55. Βλ. τὴν δ.π., ἐκθεσὴ.

56. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. πρωτ. 954/17-2-1909 διαταγὴ (σχέδιο) τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1909, δ.π.

57. Γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς ἐφημ. τοῦ διλαετιοῦ «Γιάννινα - Ἰωάννινα», ποὺ κυκλοφόρησε στὶς 14 Μαΐου 1869, βλ. ΕΛ. Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ὁ ἡπειρωτικὸς τύπος κατὰ τὴν

τις απόψεις της αλβανικής λέσχης Ἰωαννίνων, πρὶν τὸ δημοσιογραφικὸ της ὄργανο, ἡ «Zgjim i Shqipërisë» (Ῥαθύπνιση τῆς Ἀλβανίας) ἀποκτήσει αὐτοτελὴ ἔκφραση. Ἡ «Ἰντιμπάχ» (Ἐπαγρύπνηση)⁵⁸ π.χ. φιλοξενοῦσε τὴ «Zgjim» καὶ γι'αὐτὸ κυκλοφοροῦσε μισὴ στὰ τουρκικὰ καὶ μισὴ στὰ ἀλβανικά. Πραξενεῖ μάλιστα ἐντύπωση τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ «Ἰντιμπάχ» παραχωροῦσε τὶς στήλες της στοὺς Ἀλβανοὺς καὶ σ' ἐποχὴ πού εἶχε ἀρχίσει ἡ διάσπαση Ἀλβανῶν καὶ νεότουρκων. Κύριο ἄρθρο π.χ. τῆς «Ἰντιμπάχ» τῆς 6 Αὐγούστου 1909, γραμμένο στ' ἀλβανικά, μὲ ἀφορμὴ τὸ ἀντικρητικὸ συλλαλητήριον πού συγκροτήθηκε στὰ Γιάννινα⁵⁹, ἀναφερόταν στὴν ἀνάγκη νὰ γίνηται αἰσθητὴ ἡ παρούσα τῆς αλβανικῆς γλώσσας στήν πρωτεύουσα τοῦ βιλαετιοῦ. Ἡ διαπίστωση στηρίζεται στὴν ἀπάντησιν πού ἔδωσε στήν «Ἰντιμπάχ» ἡ ἐφημερίδα τοῦ Γ. Χατζῆ «Ἡπειρος»⁶⁰.

Ἄλλη ἀπόδευξιν τῆς ἀγαστῆς συνεργασίας Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων ἀπο-

προαπελευθερωτικὴ περίοδος, Λόγος πανηγυρικὸς, Ἰωάννινα 1983, σ. 6, ΕΓΡ. ΣΟΥΡΛΑ, Ἡ πολιτικὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἐν Ἡπείρῳ (περίοδος 1840—1870), «Ἡπειρωτικά Χρονικά», τ. 16 (1941), σ. 99, ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ, Γιαννιώτικα σύμμεικτα, Γιάννινα 1959, σ. 20, τοῦ ΙΔΙΟΥ, Καθὼς χάραξε ἡ λευτεριά, σ. 8, ΧΡ. Ι. ΣΟΥΛΗ, Ἡ ἔκθεσις τοῦ ἡπειρωτικοῦ τύπου, «Δωδώνη», τ. Α', Ἀλεξάνδρεια 1931—32, σ. 282. Ἡ ἐφημερίδα τοῦ βιλαετιοῦ ἀπὸ τὸ 1908 μετονομάστηκε εἰς «Γενί Γιάνγια» (Νέα Ἰωάννινα). Λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1912 ἡ διοίκησις τοῦ βιλαετιοῦ ἀποφάσισε, σύμφωνα μὲ ἀνακοίνωσιν πού δημοσιεύθηκε στήν ἴδια ἐφημερίδα, τὴν ἐκδόσιν τῆς καὶ στ' ἀλβανικά. Ἡ ἀπόφασις δὲν υλοποιήθηκε ἐξαιτίας τῆς ἐκρηγῆς τοῦ πολέμου, ὅπως δὲν υλοποιήθηκε καὶ παλιότερη ὑπόσχεσις τοῦ Χατζῆ Ἀδῆλ βέη ἐπειδὴ ἀντέδρασαν οἱ νεότουρκοι ἐλ. γενικά τὴν ὑπ' ἀριθμ. 2219/2-10-1912 ἐκθεσιν τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 1912 Β/53 φάκελος προξενεῖου Ἰωαννίνων, καὶ ΗΟΧΗΑ, β.π., σ. 103 καὶ 117. Ὡς σημειωθεῖ ὅτι ἡ γενικὴ διοίκησις Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸ 1871 κυκλοφόρησε τὴν πρώτην ἐπίσημην ἐπετηρίδα (Salname) τοῦ βιλαετιοῦ, ἡ ὁποία μὲ διακοπὰς συνεχίστηκε ὡς τὸ 1910. Ἡ ἐπετηρίδα περιεῖχε τὸ ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους μὲ ἐορτολόγιον μουσουλμανικὸ καὶ χριστιανικὸ, χρονολογικὸ πλῆκκα τῶν σημαντικωτέρων ἱστορικῶν γεγονότων, πλῆκκα τῶν σουλτάνων καὶ τῶν γενικῶν διοικητῶν τοῦ βιλαετιοῦ, καθὼς καὶ σύντομην ἱστορίαν τῆς καθ' ἑκάστη πόλεως τοῦ βιλαετιοῦ καὶ στατιστικὰς πληροφορίες ἐλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΠΥΡΡΙΝΕΛΛΑ, Ἡ ὕβρις τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἡ ὁνομασία αὐτῶν, «Ἡπειρωτικὴ Ἔστis», τ. 8 (1959), σ. 857.

58. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1908 τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς σκοποὺς του, ἐξέδωκε τὸ 1909 τὴν «Ἰντιμπάχ». Ἐσφαλμένη εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ ΣΟΥΛΗ, β.π., ὅτι κυκλοφόρησε ἀπὸ τὸ 1910. Τὰ ἀπαντητικὰ ἄρθρα τῆς «Ἡπείρου» ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἐκδόσις τῆς ἐγένετο τὸ 1909. Διευθυντὴς ἦσαν ὁ Ρουχὶ ἐφέντης.

59. Τὰ συλλαλητήρια ἐναντίον τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα τὰ ὑποκινοῦσε καὶ τὰ σκηνοθετοῦσε τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο, ὡς λαϊκὴ διαμαρτυρία ἐναντίον τῆς δήλωσις τῶν προστατευτικῶν δυνάμεων τῆς Κρήτης, πού ἐγένετο στίς 15/28 Ὀκτωβρίου 1908 γιὰ τὴν ἑνώσιν τῆς μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἐλ. ΒΛΑΧΟΥ, Ἱστορίαν τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, σ. 87.

60. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 7/16-8-1909 φύλλον τῆς.

τελεί ή θερμή υποδοχή πού έπιφύλαξαν όλοι οί μουσουλμάνοι στόν Άλδανό έπαναστάτη (κοινό ληστή και έμπρηστή για τούς χριστιανούς) Τσιαρτζή Τόπουλη κατά την είσοδό του στα Γιάννινα στις άρχές Αυγούστου 1908. Κατά την εκτίμηση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων, ή ένθουσιώδης υποδοχή και φιλοξενία «πολλήν παρήγαγον αίσθησιν και ποικιλοτρόπως έσχολιάσθησαν»⁶¹. Έτσι: α) Έπιτροπή από άνωτερους άξιωματικούς και πολλούς ύπαλλήλους της γενικής διοίκησης, μ' έπικεφαλής τή στρατιωτική μουσική της φρουράς, υποδέχτηκε τόν Τόπουλη στην είσοδο της πόλης, β) Πρός τιμήν του έδόθηκαν έπίσημα γεύματα και δείπνα από τò νεοτουρκικό κομιτάτο και τόν καθό ή πόλη, γ) Ό Τόπουλη μπήκε στα Γιάννινα μέ άλδανική σημαία, αυτός όμως και οί όπαδοί του δέ φορούσαν κοινά τουρκικά φέσια, αλλά κοντά χρυσόκέντητα καλπάκια κι άλδανικές στολές, δ) Ένώ όλοι οί ως τότε ληστές και φυγόδικοι, στους όποιους χορηγήθηκε άμνηστεία, παρουσιάζονταν και παρέδιναν τά όπλα τους, ε) Τόπουλη και οί όπαδοί του περιφέρονταν προκλητικά ένοπλοι στην αγορά, δημιουργώντας έτσι την έντύπωση ότι ή πόλη άναρχοκρατούνταν, ε) Έπιστημάνθηκαν πολλές συναντήσεις του μέ τò διερμηνέα του ρουμανικού προξενείου Ίωαννίνων και μία μέ τò διερμηνέα του Ιταλικού, στ) Οί όπαδοί του κατά την άναχώρησή τους από την πόλη πέρασαν ένοπλοι μπροστά από τò ρουμανικό προξενείο και στάθηκαν ζητωκραυγάζοντας ύπέρ της Ρουμανίας και της Άλδανίας, ρίχνοντας ταυτόχρονα πολλούς πυροβολισμούς.

Όλες αυτές οί εκδηλώσεις δημιούργησαν στο έλληνικό στοιχείο την πεποίθηση ότι οί Άλδανοί δέν είχαν άπομακρυνθεί από την άπόφασή τους ν' άνακηρύξουν την Άλδανία σέ αυτόνομη ήγεμονία, πού θα περιλάμβανε όλόκληρο τò βίλαετι Ίωαννίνων ως την Πρέβεζα. Οί φήμες έλεγαν ότι: για νά πραγματοποιήσουν τò σκοπό τους δέ θα δίσταζαν νά προχωρήσουν και σέ πραξικοπήματα στα Γιάννινα. Για τούς λόγους αυτούς ήταν εύλογη ή άνησυχία των Έλλήνων, πού διαπίστωναν ταυτόχρονα ότι όλοι οί Άλδανοί ήταν δπλισμένοι μέ έπαναληπτικά όπλα, έκώ οί ίδιοι ήταν σχεδόν άοπλοι στα περισσότερα διαμερίσματα κι αγύμναστοι στο χειρισμό των όπλων. Οί φήμες, ή άοριστία και ή άνησυχία δημιούργησαν την άνάγκη νά διασφαλιστεί ή ζωή και ή παρουσία, ιδιαίτερα των κατοίκων της υπαίθρου. Έτσι, όλοι ζητούσαν όπλα και κατέφευγαν στο γενικό προξενείο πού προσπαθούσε ν' αντιμετώπισει την κατάσταση μέσω της ίδιωτικής πρωτοδουλίας, περιορισμένα όμως, εξαιτίας των κιν

61. Βλ. την υπ' αριθμ. 459/11-8-1908 έκθεση, ΑΓΕ, 6' άρχείο, 1908, Προξενείον Ίωαννίνων. Ανάμεσα στους όπαδούς πού συνόδευαν τόν Τσιαρτζή διακρίνονταν δ άδελφός του Μπαϊράμ Φετήχ, πρώην δάσκαλος στην τουρκική σχολή Μοναστηρίου, δ Μιχάηλ Γραμμένος από την Κορυτιά, γραμματέας του Τσιαρτζή και φανατικός άλδανιστής, κι δ Φίλιππος Λαμποβιτιώδης, δικηγόρος, «άμφιδόλων αίσθημάτων».

δύνων που υπήρχαν και της ανεπάρκειας των οικονομικών μέσων. Γιαυτό ζητούσε τη μέριμνα και τη συμπαράσταση της ελληνικής κυβέρνησης⁶².

Από την πλευρά τους οι νεότουρκοι, για να εθρύνουν τη θέση των οπαδών τους, έδωσαν εντολή να έγγραφουν, όπως αναφέραμε, μέλη τους στην αλβανική λέσχη. Πρόθεσή τους ήταν να ελέγχουν τη συνεργασία που υπήρχε, στο θάθος όμως για να ρυμουλκήσουν τους Άλβανούς στους σκοπούς τους, ενώ παράλληλα αγωνίζονταν να προσεταιριστούν και το ελληνικό στοιχείο. Έτσι, ο θαλής κάλεσε σε σύσκεψη 30 πρόκριτους, κυρίως επιστήμονες, στους οποίους συνέστησε να συσπειρωθούν στο σύνδεσμο των νεότουρκων, για να αντικρούσουν κάθε βσωτερικό ή εξωτερικό κίνδυνο και για να αναδείξουν από κοινού βουλευτές ικανούς να αντιπροσωπεύσουν επάξια την επарχία στη Βουλή. Οι Έλληνες επιφυλάχτηκαν να απαντήσουν κι αποφάσισαν να ζητήσουν τη γνώμη του Πατριαρχείου και της ελληνικής κυβέρνησης⁶³. Τελικά, το ελληνικό στοιχείο αρνήθηκε να προσχωρήσει στο κομιτάτο «Ένωσις - Πρόοδος», ύστερα από παρασημασιές ενέργειες της μητρόπολης Ίωνων νήνων και της «Ήπειρωτικής Έταιρείας» που δροῦσε στο μεταξύ⁶⁴.

Αποτυχημένη στάθηκε την εποχή αυτή και η απόπειρα των νεότουρκων να πείσουν το ελληνικό στοιχείο να μην αγοράζει αυστριακά προϊόντα, τον αποκλεισμό των οποίων επιδίωκαν να πετύχουν από τις αγορές των πόλεων του βιλαετιού. Η όργη των νεότουρκων για τους Αυστριακούς προκλήθηκε από την οριστική προσάρτηση της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης στην αυστριακή μοναρχία (22 Σεπτεμβρίου / 5 Οκτωβρίου 1908). Η προσάρτηση είχε ως συνακόλουθο την ανακήρυξη της Βουλγαρίας σε θασίλειο, ανεξάρτητου από την Πύλη, και την κήρυξη της ένωσης της Κρήτης με την Έλ-

62. Βλ. την δ.π., έκθεση.

63. Βλ. την υπ' αριθμ. 483/24-8-1908 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωννίνων προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, δ.π. Το κείμενο του δρχου που έδιναν τα νέα μέλη του συνδέσμου, σύμφωνα με την προξενική έκθεση, ήταν το εξής:

«Ορκίζομαι επί της θρησκείας μου, της συνειδήσεως και της τιμής μου, ότι από της στιγμής, καθ' ην προσχωρώ εις τον Σύνδεσμον αυτόν, του οποίου ο κύριος σκοπός είναι η δικαίωσις του Συντάγματος και η φροντίς της σωτηρίας του Οθωμανικού κράτους, δεν θα δυστάσω να εκτελέσω κατά γράμμα και καθόσον δύναμαι πᾶν εις ἐμέ επιβαλλόμενον καθήκον. Έάν προσώσω ή δουλειά τι του Συνδέσμου, από τοῦδε χαρίζω τὸ σῶμα μου εις τὴν θανάτωσιν, τὴν ὁποίαν ἤθελον εκτελέσει ή εκτελεστική Ἀρχή του Συνδέσμου, ἥτις είναι ἐντεταλμένη τὸν ἀφανισμόν τῶν προδοτῶν, θπου κι ἂν εὐρίσκονται. Μά τὸν Θεόν».

Κάθε νέο μέλος έπρεπε να πληρώνει κάθε μήνα τουλάχιστο 2 ο/ο από το μηνιαίο εισόδημά του.

64. Στο κομιτάτο προσχώρησαν ο δικηγόρος Ἀλέξιος Μέξης κι ο Γεώργιος Χατζής. Η προσχώρηση του τελευταίου έγινε αίτια να μη γίνεται δεκτός για έγγραφη στην «Ήπειρωτική Έταιρεία» για ἕνα διάστημα. Βλ. ΑΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 47.

λάδα⁶⁵. Στα Γιάννινα έπιτροπή από νεότουρκους περιέρχονταν τὰ διάφορα καταστήματα και συνιστούσε νὰ πάψουν νὰ προμηθεύονται έμπορεύματα από τήν Αύστρία, νὰ μὴ χρησιμοποιούν στα ταξίδια τους αὐστριακά και βουλγαρικά πλοία κλ. Στους κεντρικούς δρόμους μάλιστα τοιχοκόλλησαν και προκηρύξεις του συνδέσμου με προτροπές ανάλογου περιεχομένου. Οί περισσότεροι μουσουλμάνοι έρριχναν έπιδεικτικά πὰ φέσια τους στο έδαφος και τὰ ξέσχίζαν, δείχνοντας έτσι τήν αποστρόφή τους, γιατί τὰ κόκκινα φέσια κατασκευάζονταν σε αὐστριακά εργοστάσια, και τὰ αντικαθιστούσαν με άσπρα καλπάκια⁶⁶.

Η άπροθυμία των Έλλήνων νὰ συμπαραταχούν με τους νεότουρκους στον αποκλεισμό των αὐστριακων προϊόντων, είχε ως συνέπεια νὰ προχωρήσει ο σύνδεσμος σε συγκρότηση συσκέψεων με τους έμπορους των Ιωαννίνων. Στή συνέλευση, που τελικά πραγματοποιήθηκε ύστερα από επανειλημμένες προσκλήσεις, ή πλειοψηφία αποφάσισε νὰ διακόψει τήν αγορά έμπορευμάτων από τήν Αύστρία. Σ' άλλες περιοχές του διλαετιού, λόγω τής κινητοποίησης των Άλδανων, τὰ μέτρα ήταν ιδιαίτερα. Στους Άγιους Σαράντα κατέβηκαν από το Δέλδικο 50 ένοπλοι Άλδανοί κι απέβλησαν τους έμπορους τής πόλης και τους πράκτορες των ατμοπλοϊκων εταιρειων νὰ σταματήσουν τήν εισαγωγή αὐστριακων προϊόντων. Ταυτόχρονα απαγόρεψαν με τή δία τήν εκφόρτωση προϊόντων από αὐστριακά και ιταλικά ατμόπλοια που είχαν καταπλεύσει εκεί⁶⁷.

Στο πλαίσιο αὐτῆς τῆς κατάστασης που ιδημιουργήθηκε στους πρώτους μήνες τῆς μεταπολίτευσης, όταν ο τουρκικός φανατισμός δέν έρχόταν ακόμη σε σύγκρουση με τον άλδανικό έθνικισμό, πραγματοποιήθηκε και ή έπίσκεψη του "Έλληνα πολιτικού Δημ. Ράλλη, που έδωσε τήν ευκαιρία νὰ έπιβεβαιωθούν οί παραπάνω έπιστημάνσεις.

Ο Δημ. Ράλλης έπισκέφτηκε τὰ Γιάννινα το τρίτο δεκαήμερο του Οκτωβρίου 1908. Η ύποδοχή που του έπιφύλαξαν οί Έλληνες ήταν αντίξια τῆς παράδοσης κι ανάλσγη με τή φήμη τῆς πόλης «ως άκραιφνώς ελληνικής και ως πρωτευούσης άπάσης τῆς Ηπειρου», όπως σημείωνε το γενικό

65. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, δ.π., σ. 69.

66. Βλ. τήν ύπ' αριθμ. 586/10-10-1908 εκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων, ΑΓΕ, δ.π. Στην εκθεση είναι και συνημμένη ή προκήρυξη του συνδέσμου, γραμμένη στα ελληνικά και τουρκικά, που τοιχοκόλληθηκε στους δρόμους. Η προκήρυξη κατέληγε: «Ζήτω ή έλευθέρα Τουρκία, Ζήτω ο Άγγλικός και Γαλλικός λαός. Καταστραφήτωσαν ή Αύστρία και ή Βουλγαρία και τὰ υποστηρίζοντα ταύτας έθνη».

67. Βλ. τήν ύπ' αριθμ. 730/5-12-1908 εκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων, ΑΓΕ, δ.π.

προξενείο Ἰωαννίνων⁶⁸. Ἄν κι ὁ Ράλλης μίλησε γιὰ εἰλικρινή σύμπραξη καὶ συναδελφωση τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς Τούρκους, γιὰ νὰ καταστεῖ δυνατὴ ἢ ἐδραίωση τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, ὁ τουρκικὸς φανατισμὸς κι ὁ ἀλβανικὸς ἐθνικισμὸς ἐρεθίστηκαν ἀπὸ τίς ἐκδηλώσεις τῆς ὑποδοχῆς καὶ δημιουργήσαν σοδαρὰ ἐπεισόδια⁶⁹. Τὰ ἐπεισόδια φανέρωναν τὴν πρόθεση τῶν νεότουρκων νὰ ματαιώσουν τὴν ὑποδοχὴ τοῦ Ράλλη καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ συνεργάστηκαν καὶ μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς ἐφάδρους. Ὁ σύνδεσμος «Ἑνωσις - Πρόσδος» δὲν πῆρε μέρος στὴν ὑποδοχὴ, ἀντιπρόσωποι ὅμως τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου του, ὅπως καὶ δυὸ ἀντιπρόσωποι τῆς ἀλβανικῆς λέσχης ἐπισκέφτηκαν καὶ χαιρέτησαν τὸν Ἑλληνα πολιτικὸ στὸ γενικὸ προξενεῖο. Τὸ τελευταῖο ἀποκάλυπτε ὅτι ὁ βαλὴς δὲ διέθετε καμιά πραγματικὴ ἐξουσία, ἀφοῦ ἢ φρουρὰ τῶν Ἰωαννίνων ἀποτελεῖτο κυρίως ἀπὸ Ἀλβανοὺς ποὺ ὑπάκουαν περισσότερο στίς ἐιστηγῆσεις τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ τῆς ἀλβανικῆς λέσχης.

4.- Διαφοροποίηση τῆς οἰάσης τῶν Τούρκων — Ἑλληνοαλβανικὲς συνομιλίες

Οἱ καλὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν ἀλβανικὴ λέσχη καὶ τοὺς πρόκριτους Τουρκογιαννιώτες δὲν κράτησαν πολὺ. Διακόπηκαν γρήγορα, προτοῦ ἀρχίσουν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα στὴν Ἀλβανία. Ὄταν οἱ Τουρκογιαννιώτες δεδαϊώθηκαν ὅτι δὲ διέτρεχαν κίνδυνο ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο⁷⁰ κι ὅταν ἀκλήμη πῆραν περισσότερο θάρρος μὲ τὴν ἐνίσχυση τῆς ὀλιγαρχικῆς φρουρᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ἄρχισαν νὰ δεῖχνουν τὴ δυσφορία τους ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς. Οἱ τελευταῖοι ἀποκάλυπταν στὸ μεταξὺ φανερά τίς διαχωριστικὲς προσθέσεις τους καὶ συνωμοτοῦσαν ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅλα αὐτὰ ἔγιναν αἰτία νὰ συρρικνωθεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς ἀλβανικῆς λέσχης, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποχώρησαν οἱ πρόκριτοι Τουρκογιαννιώτες, κοντὰ σ' αὐτοὺς ὅμως κι ὀρισμένοι ἀλβανιστὲς ποὺ διαφωνοῦσαν ριζικὰ μὲ τὴν καθιέρωση τοῦ ἀλβανικοῦ ἀλφαριθμητοῦ μὲ λατινικοὺς χαρακτῆρες. Ἔτσι, σιγὰ σιγὰ τὰ μέλη περιορίστηκαν στὰ 70 περίπου, τὰ ὁποῖα τὸν Αὐγούστο τοῦ 1910 ἔδειχναν λίγη προθυμία γιὰ τὴν τακτικὴ φοίτησή τους σ' αὐτή⁷¹.

68. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 636/27-10-1908 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 8.π., 8.π. πλὴρὴς περιγραφὴ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Δ. Ράλλη.

69. Βλ. ΑΙΒΑΔΕΩΣ, 8.π., σ. 48 κ.ἐξ., καὶ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 741/12-12-1908 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 8.π.

70. Βλ. τὴν 8.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων.

71. Βλ. τὴν 8.π., ἐκθεσὴ.

Ἡ στροφή τῶν διαθέσεων τῶν Τούρκων ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανοὺς τῶν Ἰωαννίνων ἄρχισε ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1909, μετὰ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστολὴ τῆς ἀντεπανάστασης τῶν παλαιότουρκων⁷². Τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο ἔγινε τότε περισσότερο ἀδιάλλακτο στὶς ἐθνικιστικὰς του τάσεις καὶ περισσότερο ὀύσπιστο ἀπέναντι στὶς ὑπάρχουσας ἐθνότητες, ὀυδιαίτερα πρὸς τὴν ἀλβανική. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐκδηλώσαν ὀύσπιστά ἀπέναντι στὶς προθέσεις του⁷³. Ἡ λέσχη τῶν Ἰωαννίνων κρατοῦσε στάση ἀναμονῆς καὶ δρισκόταν σὲ διαρκὴ ἐπικοινωνία μὲ τίς ἄλλες ἀλβανικὰς λέσχες, γιὰ νὰ τηρήσουν κοινὴ γραμμὴ ἀπέναντι στὴν κατάστασι πού πῆγαινε νὰ δημιουργηθεῖ. Στὸ μεταξὺ οἱ νεότουρκοι ἀξιωματικοὶ τῶν Ἰωαννίνων ἄρχισαν νὰ ἐκδηλώνουν φανερά τὴ ὀυσμένειά τους πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς. Πολλοί, ἀνάμεσά τους καὶ ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τοῦ διλαετιοῦ, στρατηγὸς Μουσταφὰ Κερέμ πασάς, δῆλωναν κατηγορηματικὰ ὅτι οἱ νεότουρκοι ἦσαν πεπεισμένοι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἦσαν πιστοὶ στὴν Τουρκία καὶ ὅτι, ὅταν ἡσυχάσουν τὰ πράγματα, θὰ τοὺς σωφρονίζαν κατὰλληλα⁷⁴. Ὁ «σωφρονισμὸς» ἄρχισε ἀπὸ τίς ὁρρείες ἐπαρχίες τοῦ διλαετιοῦ⁷⁵. Ἡ κατάστασι δὲν ἦταν πλέον εὐχάριστη γιὰ τοὺς Ἀλβανοὺς, γιὰυτὸ καὶ ἀγωνίζονταν νὰ κατευνάσουν τοὺς νεότουρκους τῶν Ἰωαννίνων μὲ τὴν ἐφεκτικὴν στάση τους. Παράλληλα, προσπαθοῦσαν νὰ προσηλυτίσουν στὶς ἰδέες τους τοὺς στρατιῶτες πού ἦσαν ἀλβανικῆς καταγωγῆς. Τὴν ἀποστολὴν ἀνέλαβαν οἱ Ἀλβανοὶ μαθητὲς τοῦ τουρκικοῦ λυκείου τῆς πόλης, οἱ ὁποῖοι πλησίαζαν τοὺς Ἀλβανοὺς στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς καὶ τοὺς κατηχοῦσαν. Τὰ ἀποτελέσματα, φαίνεται, ὅτι ἦσαν ἐκανοποιητικά, ἀφοῦ πολλοὶ πείστηκαν καὶ πῆγαν στὴν ἀλβανικὴ λέσχη ὅπου καὶ ὀρκίστηκαν⁷⁶.

Ἡ ἀνησυχία τῆς ἡγεσίας τῶν Ἀλβανῶν τῶν Ἰωαννίνων γιὰ τὴν στάση τῶν νεότουρκων εἶχε βαθύτερα αἷτια καὶ ἦσαν δικαιολογημένη. Στὸ ἀντεπαναστατικὸ κίνημα τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1909 ἡ λέσχη Ἰωαννίνων εἶχε καθοριστεῖ νὰ διωδραματίσει σημαντικὸ ρόλο στὸ πλευρὸ τῶν παλαιότουρκων⁷⁷,

72. Βλ. ΒΛΑΧΟΓ, ὀ.π., σ. 56.

73. Γενικά γιὰ τὸ θέμα τῆς σύγκρουσης Ἀλβανῶν — νεότουρκων μετὰ τὸ 1908 βλ. SKENDI, ὀ.π., σ. 391 κ.ἐξ.

74. Βλ. τὴν ὕπ' ἀριθμ. 356/20-4-1909 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 1909, ΑΑΚ/ΚΒ' Ἡπειρωτικὸν Ζήτημα, Προξενεῖα Ἰωαννίνων κλ.

75. Στὸ Δέλθινο ὁ ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς πού εἶχε πᾶσι ἐκεῖ ἀφῶπλισε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς περιοχῆς καὶ κυρίως τοὺς ἰσχυροὺς δέηδες. Στὴν Αὐλώνα πῆγε ἓνα τάγμα στρατοῦ γιὰ νὰ ἐπιβάλει τὴν τάξιν, γιὰτὶ εἶχαν ξεσπάσει ταραχές, ἐξαιτίας τοῦ τραυματισμοῦ δυὸ ἀξιωματικῶν ἀπὸ Ἀλβανοὺς στρατιῶτες.

76. Βλ. τὴν ὀ.π., ἐκθεσὴ, ἀριθμ. 356/20-4-1909.

77. Πρὸς τίς ἀντιθέσεις ἀπόψεις πού διατυπώνονται ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴν πλευρά, βλ. STEFANAQ POLLO - ARBEN PUTO, Histoire de l' Albanie des origines à nos jours, ed. Horvath, σ. 163.

γιατί διέδλεπε ότι ή πλήρης επικράτηση τών νεότουρκων θα έκμηδένιζε τὰ σχέδια για μιάν ανεξάρτητη Ἀλβανία. Τὰ παρασκήνια τῆς ἐνεργητικῆς ἀνάμυξης τῆς λέσχης στὰ ἐπαναστατικά γεγονότα ἀποκαλύπτονται ἀπό συνέντευξη τοῦ μέλους τοῦ ἰδιοικητικοῦ συμβουλίου τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων Μουχεντίν θέη⁷⁸. Ὁ Ἀλβανός πρόκριτος συνομίλησε μέ στέλεχος τῆς ἐλληνικῆς κοινότητας, πού πρέπει νά ἐνεργοῦσε μ' ἐντολή τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων⁷⁹. Ἀπό τὸ περιεχόμενο τῆς συνέντευξης συνάγονται τὰ ἑξῆς:

Μόλις ἄρχισε ή ἀντεπανάσταση τῶν παλαιότουρκων, ὁ ἀλβανικῆς καταγωγῆς δουλευτής Σκοπίων Σαΐτ θέης, ὑποστηρικτῆς τῆς ἀντεπανάστασης, πῆρε διαταγή νά μεταθεῖ ἀμέσως στὰ Σκόπια για νά προπαρασκευάσει τὴν ἀτμόσφαιρα, ἔτσι ὥστε τὸ κίνημα νά ὑποστηριχτεῖ ἐξοπλὰ κι ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς. Ὅμοιες διαταγές πῆρε κι ὁ πρόεδρος τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Θεσσαλονίκης Μιῦχάτ θέης. Οἱ νεότουρκοι, ὅμως, κινήθηκαν ἀστραπιαῖα, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι τάχτηκαν μέ τὸ μέρος τοῦ καμιτάτου καὶ τὸ τρίτο σῶμα στρατοῦ ἐξουδετέρωνε κάθε ἐνέργεια τῶν ἀλβανικῶν ὁργανώσεων.

Ὁ Μιῦχάτ θέης ἐνημέρωσε τηλεγραφικὰ καὶ μ' ἐκτωκτους ἀπεσταλμένους τὴν ἀλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων για τὴν κατάσταση πού δημιουργήθηκε. Παράλληλα, ἔδωσε ἐντολές ὥστε τὰ στελέχη τῆς νά ἐργαστοῦν μ' ὅλες τὶς δυνάμεις τοὺς για νά ἐκμηδενίσουν τὶς ἐνέργειες τῶν νεότουρκων στὸ διλαέτι Ἰωαννίνων. Σ' ἐπιστολὴ τοῦ ὁ Μιῦχάτ πρόσθετε ὅτι δλόκληρη ή Ἀλβανία εἶχε τότε στραμμένα τὰ δλέμματα τῆς στὰ Γιάννινα κι ὅτι μόνον ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς τοῦ διλαετιοῦ πρόσμεναν τὴν πραγμάτωση τῶν ἐθνικῶν δραματισμῶν.

Οἱ Ἀλβανοί, ὅμως τῶν Γιαννίνων δὲν κινήθηκαν, γιατί ή λέσχη ἐπαιρνε τηλεγραφήματα μέ παραλλαγμένο περιεχόμενο. Οἱ ἀξιωματικοὶ πού εἶχαν καταλάβει τὰ τηλεγραφεῖα ἔγραφαν στὰ τηλεγραφήματα, ὅτι συνέφερε τοὺς νεότουρκους, ἐνῶ οἱ ἐπιστολές ἔφτασαν στὰ χέρια τῆς διοίκησης τῆς λέσχης μόλις στὶς 3 Ἀπριλίου (π.μ.), ὅταν ἦταν πιά ἀργά. Στὸ μεταξύ, τόσο οἱ Ἕλληνες, μέσω τοῦ μητροπολίτη τοὺς, ὅσο καὶ οἱ Τοῦρκοι, μέσω τοῦ δημάρχου τῆς πόλης, δήλωσαν ὅτι συντάσσονταν μέ τοὺς νεότουρκους καὶ ἔστειλαν μάλιστα στὴν Πύλη σχετικὸ τηλεγράφημα. Ἐνας ἄλλος λόγος ἀθρόανειας ἦταν καὶ τὸ ὅτι δὲν εἶχε ξεκαθαριστεῖ ή στάση τῶν Ἀλβανῶν στρα-

78. Στὴ συνέντευξη δὲν ἀποκαλύπτεται πλήρως τὸ ὄνομά τοῦ. Ἀναγράφεται ὡς Μ... θέης. Ἀπὸ μεταγενέστερη, ὅμως, συνέντευξη προκύπτει ὅτι πρόκειται για τὸν ἔγκριτο Ἀλβανὸ Μουχεντίν θέη, πρῶην καὶ μακχάμη Μετσόδου.

79. Ἀντίγραφο τῆς «διοφωτιστικῆς», ὅπως χαρακτηρίζεται, συνέντευξης στάλθηκε στὸ ἐλληνικὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, συνημμένο στὴν ὁ.π. ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων ἀριθμ. 356.

τιωτῶν τῶν Γιαννίνων. Ὁ δισταγμός προήλθε ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ αἵματοκυλίσματος, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο οἱ Ἀλβανοὶ μετανόησαν ἀργότερα. Ὅταν στίς 3 Ἀπριλίου ἔφτασε ἡ ἐπιστολὴ Μιζχάτ, τότε ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης προσκάλεσε τὸν Ἑλληνα ἀντιπρόσωπο νὰ συνομιλήσει μὲ τὸ Μουχεντίν θέη. Ὁ Ἑλληνας ἐνημερώθηκε πάνω στὴν κατάστασιν καὶ παρακλήθηκε νὰ διαδιδάσκει τίς ἀλβανικὰς ἀπόψεις στὸ μητροπολίτη Ἰωαννίνων Γεράσιμο, γιὰ νὰ σταματήσει τὴ συνεργασία του μὲ τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ κομιτάτου. Τόσο ὅμως ὁ μητροπολίτης ὅσο καὶ ὁ ἰθὺμαρχος Σελιαχουδίν, πρὸς τὸν ὁποῖο εἶχε σταλεῖ ἀλβανικὴ ἀντιπροσωπεία, ἀγνόησαν τίς παρακλήσεις τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ λέσχη τοὺς θεώρησε ἔτσι ὑπεύθυνους γιὰ τὴ ματαίωση τοῦ κινήματος στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ τοὺς ἔγραψε στὸν κατάλογο τῶν προγραφῶν.

Σχετικὰ μὲ τὴ στάση τῶν Ἀλβανῶν στρατιωτικῶν τῆς πόλης ἀπέναντι στὴ λέσχη, ὁ Ἀλβανὸς εἶπε στὸν Ἑλληνα συνομιλητὴ του ὅτι οἱ στρατιῶτες τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ εἶχαν ὀρκιστεῖ πίστη καὶ τυφλὴ ὑποταγὴ στίς διαταγὰς τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου. Ἡ διοίκηση τῆς λέσχης περὶ μὲν ἐκεῖνες τίς μέρες νεώτερες διαταγὰς ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὴν παρὰ πέρα στάση της, ἦταν ὅμως θέδιοι ὅτι θ' ἀντιδροῦσε μὲ κάθε μέσο ἐναντίον τῆς στρατοκρατίας ποὺ εἶχε γίνει ἀνυπόφορη. Ἡ λέσχη ξπαίρνει ὁδηγίες ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη μ' ἐκτακτοὺς ἀπεσταλμένους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Αὐλὼνα μέσω Φιλιατῶν, ὅπου ὑπηρετοῦσαν στὸ ἐκεῖ τηλεγραφεῖο ὑπάλληλοι πιστοὶ στὴν ἀλβανικὴ ἰδέα.

Σ' ἐρώτησιν τοῦ Ἑλληνα συνομιλητῆ ἂν ἦταν δυνατὴ ἡ συνεργασία Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, ὁ Μουχεντίν θέης ἀπάντησε ὅτι ἡ ἀλβανικὴ λέσχη εἶχε προτείνει ἀπὸ καιρὸ συνεργασία μὲ «μεσίτη», ποὺ δὲν ἦταν ἔως κατάλληλος. Ἡ συνεργασία γινόταν δύσκολη, γιατί οἱ Ἀλβανοὶ πίστευαν ὅτι οἱ ἀπαιτήσεις τῆς ἐλληνικῆς πλευρᾶς ἦταν ὑπερβολικαί. Ἀκόμη, οἱ Τουρκογιαννιώτες παρεμπόδιζαν τὴν συνεργασία αὐτὴ καὶ δημιουργοῦσαν μίσση καὶ ἐρίδες ἀνάμεσα στίς δύο κοινότητες, μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἀνυπαρκτῶν καὶ ἀνυπόστατων πληροφοριῶν ποὺ διέδιδαν. Ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ πλευρὰ δόθηκε ἡ διαβεβαίωση ὅτι ὑπῆρχε πάντα ἡ διάθεσις γιὰ συνεργασία, διαπιστωνόταν ὅμως ἑλλειψὴ ἡγεσίας⁸⁰.

Οἱ φόβοι τῶν ἀλβανικῶν ὀργανώσεων γιὰ τίς ἐχθρικὰς διαθέσεις τῶν νεότουρκων ἀπέναντι στὴν ἀλβανικὴ κίνησιν ἦταν δάσιμοι, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ συστηματικὴ καταδίωξις τῶν Ἀλβανῶν στὰ Γιάννινα. Ὅσοι ἀπ'

80. «Λεῖπουν τὰ κεφάλαια», τόνισε, «δὲν ἔχομεν! δὲν ἔχομεν ἀνθρώπους! Σεῖς φροντίετε πῶς νὰ καταστρέψῃτε ἡμᾶς καὶ ἡμεῖς οὐδ' καὶ τοῦτο πρὸς ὀλεθρὸν μας καὶ ὑπὲρ τῶν ἀσπονδοτέρων ἐχθρῶν μας τῶν Νεοτούρκων, οἱ ὁποῖοι οὐδ' ἐθνισμὸν οὐδὲ θρησκείαν θ' ἀναγνωρίζωσι» (βλ. ἀντίγραφο, μὲ ἡμερομηνίαν 15-4-1909 τῆς συνέντευξης, συνημμένο στὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 356/20-4-1909 ἐκθεσῆ).

αυτούς έφταναν στην πόλη άφοπλίζονταν και ταυτόχρονα ή διοίκηση του διλαετιού προσπαθούσε νά διαλύσει μέ κάθε μέσο τή λέσχη. Ο δαλής μάλιστα υποχρέωσε τούς: Φεχρήμ βέη (διευθυντή των έμμεσων φόρων), Καζήμ βέη (άρχιλογιστή) και τον διοικητή του καζά Ιωαννίνων, νά παραιτηθούν από μέλη του διοικητικού συμβουλίου τής λέσχης. Υπήρχε πιθανότητα ή διάλυσή της νά είχε ως συνέπεια τή διάλυση όλων των λεσχών που λειτουργούσαν στο διλαέτι. Αυτή τήν πρόθεση τήν ενίσχυε ή εφαρμογή του νόμου «περί σωματείων», που ψηφίστηκε από τήν τουρκική βουλή κι ο όποιος περιείχε τήν περιοριστική διάταξη τής απαγόρευσης συγκρότησης σωματείων που έξυπηρετούσαν πολιτικές ιδέες⁸¹.

Σ' άλλες περιοχές του διλαετιού οι πιέσεις του νεοτουρκικού κομιτάτου δημιούργησαν και έσωτερικές άντιθέσεις ανάμεσα στους Άλβανούς. Στην Παραμυθιά π.χ. ή διάδοση των άλβανικών ιδεών έξερέθισε τήν πλειοψηφία των μουσουλμάνων άλβανικής καταγωγής, οι όποιοι συγκεντρώθηκαν το τελευταίο δεκαήμερο του Άπριλίου του 1909 στο ιερό τζαμί τής «Κανάλης» κι όρκίστηκαν νά μείνουν πιστοί στον «τουρκισμό». Πίστευαν ότι ή προσχώρηση στις άλβανικές ιδέες θα τούς απομάκρυνε από τή θρησκεία. Τήν επόμενη μέρα είδοποίησαν μ' έγγραφό τους τή διοίκηση τής άλβανικής λέσχης Παραμυθιάς νά διαλυθούν, γιατί διαφορετικά θα τούς έξαφάνιζαν⁸².

Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, και σύμφωνα μέ τις πληροφορίες του γενικού προξενείου Ιωαννίνων, οι Άλβανοί του Μαργαριτιού τηλεγράφησαν στους συναδέλφους τους στην Παραμυθιά, ότι έπρεπε νά έξοντώσουν τον Ίσμαήλ Κεμάλ. Η πλειοψηφία αποδέχτηκε τήν πρόταση και διακήρυξε, ότι όποιος τον σκότωνα θα έχανε πατριωτική πράξη⁸³. Οι φήμες για τήν απόφαση τής δολοφονίας του Κεμάλ βέη, αλλά και του Μουφήτ βέη, έφτασαν και στο έξωτερικό, όποτε ήγέτες τής άλβανικής κίνησης, προειδοποίησαν και παρότρυναν τούς Άλβανούς νά υπερασπίσουν τούς δυο πολιτικούς. Στην Αύλωνα ή προειδοποίηση αυτή, που κυκλοφόρησε και σ' όλα τα άλβανικά κο-

81. Βλ. τήν όπ' αριθμ. 381/3-5-1909 έκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων προς το υπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, ΑΑΚ/ΚΒ' Ήπειρωτικών Ζήτημα, Προξενεία Ιωαννίνων κλ. Στην ίδια έκθεση άναφέρεται: ότι τέλη Άπριλίου 1909 όλες οι λέσχες του διλαετιού Ιωαννίνων έστειλαν τηλεγράφημα προς το μεγάλο βεζήρ, τον πρόεδρο τής βουλής και τον υπουργό έξωτερικών. Μ' αυτό επιβεβαίωναν τήν έμπιστοσύνη των Άλβανων προς τούς βουλευτές Ίσμαήλ Κεμάλ και Μουφήτ βέη. Το νεοτουρκικό κομιτάτο τούς είχε κατηγορήσει ότι πήραν μέρος στο άντεπκιναστατικό κίνημα των παλαιότουρκων, οι κατηγορίες όμως αυτές θεωρήθηκαν συκοφαντικές. Το τηλεγράφημα έγινε, γιατί οι λέσχες είχαν προσκληθεί έμμεσα ν' αποκηρύξουν τούς δυο βουλευτές.

82. Βλ. τήν όπ' αριθμ. έμπ. 362/29-4-1909 έκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων, ΑΓΕ, β.π.

83. Βλ. τήν δ.π. έκθεση.

μιτάτα, κινητοποιήσε τὴν ἡγεσία τῆς ἀλβανικῆς λέσχης, ἡ ὁποία ἀξίωσε ἀπὸ τὸν ἐκεῖ καὶ μακάμην νὰ πάρει μέτρα προστασίας τῶν δυὸ βουλευτῶν⁸⁴.

Στὴν Παραμυθιά ἐξάλλου κυκλοφοροῦσε ἡ φήμη ὅτι κάποιος Damine Metis, ἀπὸ τῆ Μαζαρακιά τοῦ Μαργαριτιοῦ, εἶχε συναντήσει τὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ κατὰ τὴ μετάδασή του στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀπ' αὐτὸν ἔμαθε ὅτι ὑπῆρχε συνεννόηση ἀνάμεσα σ' Ἀλβανούς καὶ Ἑλληνες γιὰ νὰ συγκροτήσουν ἀνταρτικὰ σώματα. Καὶ τὰ μὲν ἀλβανικὰ θὰ δροῦσαν στὸ τμήμα πέρα ἀπὸ τὸν Καλαμά, τὰ δὲ ἐλληνικὰ στὸ δῶθε. Συμπωματικά, ἴσως, εἶχαν φανεῖ στοὺς Φιλιάτες καὶ τὰ γύρω χωριά πολλοὶ Ἀλβανοὶ Λιάπηδες, ἐνῶ στὸ χωριὸ Σπάταρι ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του ὁ Χακκὴ δέης, ἀπὸ τὸ Προγονάτι, μὲ 25 μελὴ δμάδα⁸⁵.

Διάθεση γιὰ σύμπραξη Ἀλβανῶν — Ἑλλήνων ἐπιστημάνθηκε σὲ πολλὲς πόλεις τοῦ βιλαετιοῦ, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἐκδήλωση τῶν ἐχθρικῶν διαθέσεων τῶν νεότουρκων ἀπέναντι στοὺς πρώτους. Στὸ Λεσκοδίκι οἱ Ἀλβανοὶ ἄρχισαν νὰ πλησιάζουν τοὺς Ἑλληνες καὶ νὰ ἐπιδιώκουν τὴ συνεργασία τους. Τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου τοῦ 1909 διέλυσαν καὶ τὴν ἐκεῖ λέσχη τους. Ἡ ἰδρυσὴ τῆς εἶχε δυσχερестήσει πολὺ τὴν ἐλληνικὴ πλευρά, ποὺ πίστευε ὅτι ἡ δημιουργία λεσχῶν καὶ συλλόγων στρεφόταν κυρίως ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ γενικότερα καὶ ἀπέδλεπε στὴν ἐξάπλωση καὶ ἐνίσχυση τῶν ἀλβανικῶν ἰδεῶν στοὺς ἀλβανόφωνους χριστιανούς κατοίκους τοῦ καζᾶ Λεσκοδουλίου⁸⁶.

84. Βλ. ἐφημ. «Πύρρος», ἀριθμ. φύλλ. 314/22-4-1909. Τὴν προειδοποίηση γιὰ τὸν κίνδυνο τῆς δολοφονίας τῶν δυὸ βουλευτῶν εἶχε κάνει μὲ τηλεγράφημά του, τῆς 8-4-1909, πρὸς τὴ λέσχη Αὐλώνας ὁ Φαῖκ δέης Κόνιτσας, ἐκδότης τῆς ἐφημ. «Ἀλβανία», ποὺ ἐβγαίνει στὸ Λονδίνο.

85. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση.

86. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. 401/10-5-1909 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, δ.π. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση ἀντιμετώπιζε θετικὰ τὶς ἀλβανικὲς προθέσεις γιὰ συνεργασία. Γνωστοποίησε στὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων, ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἐπιδιώκε πάντοτε τὴν συνεργασία καὶ τὴ συνεννόηση μὲ τοὺς Ἀλβανούς, γιὰτὶ αὐτὸ ἀπαιτοῦσε ἡ ταυτότητα τῶν συμφερόντων τῶν δυὸ ἐθνότητων καὶ ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν πρόθυμη γιὰ σύμπραξη. Ἦταν, ὅμως, ἀνάγκη νὰ συνειδητοποιήσουν καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τὸ γεγονός, ὅτι βάσει τῆς συνεννόησης ἀνάμεσα σὲ τὶς δυὸ ἐθνότητες ἔπρεπε ν' ἀποτελέσει ἡ ἀρχή, ὅτι δὲ θὰ θυσιάζονταν τὰ δίκαια τῆς μιᾶς ἐθνότητος γιὰ χάριν τῆς ἄλλης. Δὲν ἦταν δυνατὸ π.χ. νὰ γίνουν δεκτὲς ἀξιώσεις τῶν Ἀλβανῶν πάνω στὴν Ἠπειρο, ἢ ἐλληνικότητα τῆς ὁποίας εἶχε ἀναγνωριστῆ καὶ ἀπὸ τὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου. Ἄν, λοιπόν, οἱ Ἀλβανοὶ παραιτοῦνταν ἀπὸ τὶς ἀξιώσεις τους γιὰ τὴν Ἠπειρο, θὰ ἔκαναν πολὺ εὐκολὴ τὴ συνεννόηση. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ συνδρομὴ τῆς Ἑλλάδας θὰ ἦταν ἀμέριστη γιὰ νὰ ἱκανοποιηθοῦν τὰ ἀλβανικὰ δίκαια σ' ἐπαρχίες, ὅπου ἦταν φανερὴ ἡ ἀλβανικὴ ἐπιρροή. Τὸ ὑπουργεῖο ἔδινε ἀκόμη ἐντολὲς στὸ γενικὸ προξενεῖο, γιὰ νὰ συνεχιστοῦν οἱ προσπάθειες στερέωσης ἀγαθῶν σχέσεων μεταξὺ Ἀλβανῶν — Ἑλλήνων. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 3328, 3490 ἐμπ. / 28-5-1909 διαταγὴ (σχέδιο) τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν πρὸς τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, δ.π.

Οί συνεννοήσεις τῶν Ἑλλήνων εκπροσώπων⁸⁷ μέ τήν ἡγεσία τῆς ἀλδανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων συνεχίστηκαν, μιᾶ πού καί ἡ ἐλληνικὴ κυθέρνηση ἔδειχνε ἐνδιαφέρον γι' αὐτές. Στις 15 Μαΐου 1909 ἐγινε ἡ δευτέρη συνάντησι, στήν ὁποία πήραν μέρος, ἐκτός ἀπὸ τὸ Μουχεντίν δέη κι ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης Ζιά δέης, ὑποδιοικητῆς τῆς χωροφυλακῆς τοῦ διλαετιοῦ. Σύμφωνα μέ τήν περίληψη τῶν συζητήσεων πού κράτησε ἡ ἐλληνικὴ πλευρά⁸⁸, ὁ Ἑλληνας εκπρόσωπος δέχτηκε ἐντονη ἐπίθεσι ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς γιὰ τήν πολιτικὴ τῆς ἐλληνικῆς κυθέρνησης, ἡ ὁποία, κατὰ τὴ γνώμη τους, ἀπαρνιόταν ζωτικώτατα συμφέροντά της κι ἄφηνε τοὺς Ἀλβανούς στήν τύχη τους σ' ἐποχὴ πολὺ κρίσιμη γι' αὐτούς. Ἰσχυρίζονταν ἀκόμη ὅτι, ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς στάσης ἢ τῆς ἀδελτηρίας τῆς κυθέρνησης, ἔμεινε τὸ πεδίο ἐλεύθερο στὴ δράσι τῆς ἰταλικῆς προπαγάνδας, ἡ ὁποία περμιάζεε τοὺς καταδιωκόμενους Ἀλβανούς ἀπὸ τήν τουρκικὴ κυθέρνηση κι αὐτὸ προξενούσε ἀνεπανόρθωτη καταστροφὴ στήν ἐλληνικὴ κι ἀλδανικὴ ἰδέα. Ἔτσι, ἐνῶ ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ⁸⁹ συμδούλευε τοὺς δημοφύλους του στήν Αὐλώνα καί στίς ἄλλες ἀλδανικὲς ἐπαρχίες νὰ φύγουν γιὰ τήν Κέρκυρα, προκειμένου νὰ γλυτώσουν τίς διώξεις τῶν νεότουρκων, ὁ Ἑλληνας πρόξενος στήν Αὐλώνα ἀργήθηκε νὰ δώσει τήν ἡθικὴ συνδρομὴ του, μέ ἀποτέλεσμα πολλοὶ Ἀλβανοὶ νὰ διαφύγουν πρὸς τήν Ἰταλία.

Ὁ Ἑλληνας συζητητῆς ἀντιπαράτηρε, ὅτι ἡ κυθέρνησή του δὲ μποροῦσε νὰ προσφέρει θετικὴ βοήθεια στοὺς Ἀλβανούς, χωρὶς νὰ ἐπιτευχτεῖ πρῶτα ἐπίσημη συνεννόηση πάνω σὲ συγκεκριμένο πρόγραμμα. Σχετικὰ μ' αὐτὸ ὁ Μουχεντίν δέης τοὺς πληροφοροῦσε ὅτι εἶχαν ἀρχίσει στήν Ἀθήνα ἀπὸ καιρὸ διαπραγματεύσεις, πού, σύμφωνα μέ τίς ἀλδανικὲς ἀπόψεις, θὰ συνεχίζονταν μέ τίς παρακάτω προϋποθέσεις:

1) Οἱ Ἑλληνες ἔπρεπε νὰ κατανοήσουν ὅτι ἡ Ἑλλάδα χωρὶς τήν Ἀλδανία καί τὴ Μακεδονία ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐπιζήσει.

2) Οἱ Ἀλβανοὶ ἀναγνώριζαν ὅτι ἡ Ἀλδανία χωρὶς τήν Ἑλλάδα ἦταν οὐτοπία, γιατί καί οἱ δύο ἐθνότητες θὰ συντρίβονταν ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς, Ἰταλοὺς καί Σλάβους.

3) Οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἦσαν δυνατὸ ν' ἀποδεχτοῦν νὰ περιέλθουν σὲ κατάστασι «εἰλώτων» ἀπέναντι στοὺς Ἑλληνας.

4) Ἀναγνώριζαν ἐθνολογικὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων, ὅχι μόνο στὰ

87. Τοὺς εκπρόσωπους ἐπέλεγε τὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων.

88. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. πρωτ. 417/18-5-1909 ἐκθεσι τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, ὅπου εἶναι συνημμένο τὸ ἀντίγραφο τῆς συνέντευξης, ΑΓΕ, δ.π.

89. Τότε ἔμενε προσωρινὰ στήν Κερδίτσα.

στενά δρια της συνθήκης του Βερολίνου⁹⁰ αλλά και πιο πάνω ακόμη από τα «Μεσογέφυρα»⁹¹. Πέρα από τη γραμμή αυτή, επέμεναν οι Άλβανοί, έπρεπε ν' αναγνωριστεί ή αλβανική επιρροή, ν' αφαιρεθεί ελεύθερη ή γλώσσα και ή θρησκεία και τα έλληνικά σχολεία που λειτουργούσαν να μετατραπούν σ' αλβανικά.

Πάνω σ' αυτά τα σημεία γίνονταν στην Αθήνα οι διαπραγματεύσεις κι ο Μουχεντίν βέγης πρόδλεπε, ότι αν δεν πετύχαιναν θα οδηγούσαν μοιραία στην έξαφάνιση των δυο εθνοτήτων προς όφελος της Ιταλίας, ή όποια είχε υποσχεθεί και την αποστολή πολεμικού πλοίου στην Αύλώνα, για να υπερασπίσει τους Άλβανούς που κινδύνευαν⁹².

Στη συνέχεια της συζήτησης ή αλβανική πλευρά ανέφερε, ότι τα έκτακτα μέτρα που πήραν οι νεότουρκοι εναντίον των Άλβανών, δεν περιορίζονταν μόνο στην περιοχή της Αύλώνας, αλλά είχαν γενικευτεί. Ο διωγμός ήταν σκληρός. Τα αλβανικά σχολεία που είχαν ιδρυθεί κλείστηκαν, το ίδιο και οι λάσχεις Αύλώνας, Λεσκοδικίου, Δελβίνου· οι συλλήψεις συνεχίζονταν. Γενικά, ή θέση των Άλβανών ήταν απελπιστική. Οι ήγέτες τους Ίσμαήλ Κεμάλ και Μουφτή βέγης είχαν μείνει σχεδόν μόνοι, γιατί οι περισσότεροι Άλβανοί βουλευτές τους είχαν εγκαταλείψει από φόβο. Οι ίδιοι δεν ήταν διατεθειμένοι να παραιτηθούν από το βουλευτικό αξίωμα κι αν το έκαναν οι Άλβανοί δε θα έπαιρναν μέρος σ' άλλες εκλογές⁹³. Κατά τις δηλώσεις των Άλβανών, δεν υπήρχε όρισμένο σχέδιο δράσης στην πορεία της εθνικής κίνη-

90. Σύμφωνα με την τελική διατύπωση της απόφασης της Διάσκεψης του Βερολίνου τα όρια της Ελλάδας και της Τουρκίας στην Ήπειρο θα ήταν: ή κοίτη του ποταμού Καλαμά από τις εκβολές του ως τις πηγές του στην περιοχή Χάνι Καπάκι και στη συνέχεια ανατολικά οι κορυφογραμμές που θ' άφηναν στην Τουρκία τις λεκάνες των ποταμών Αώου, Αλιάκμονα, Μαυροερίου και των παραποτάμων τους.

91. Τοποθεσία ανάμεσα στο Αηδονοχώρι Κόνιτσας και τη Μελισσόπετρα, στον Αώο ποταμό.

92. Οι Άλβανοί θεωρούσαν ότι οι υποσχέσεις της Ιταλίας ήταν φεάκη, γιατί στην ουσία ή χώρα αυτή έπιζητούσε την υποδούλωση των Άλβανών, κάτι που έπιδίωκε και ή Αυστρία. Ο πρόξενος της τελευταίας στα Γιάννινα κάλεσε στις 14 Μαΐου 1909 το Μουχεντίν βέη στο προξενείο και υποσχέθηκε την υποστήριξη του· βλ. την β.π. συνέντευξη.

93. Την πρόθεσή τους να μην παραιτηθούν τη γνωστοποίησαν στο βαλή Ίωαννίνων, με τηλεγράφημά τους της 14 Μαΐου 1909. Πρόσθεσαν, ότι όλες οι εναντίον τους κατηγορίες ήταν συκοφαντικές και θα τις απέκρουαν κατά την εμφάνισή τους στο βαλή, μόλις θα έπαιζε να ισχύει ο στρατιωτικός νόμος. Το τηλεγράφημά τους το κοινοποίησε ο βαλής στις υποδιοικήσεις Αύλώνας, Βερατίου, Αργυροκάστρου και Δελβίνου, για να ένημερωθούν αρχές και λαός. Η ενέργεια αυτή προκάλεσε την έντονη αντίδραση των νεότουρκων αξιωματικών, που συγκεντρώθηκαν στο διοικητήριο κι απειλούσαν το βαλή με καθίρεση· βλ. την β.π. συνέντευξη.

σης. Όλοι περίμεναν οδηγίες από τον Ίσμαήλ Κεμάλ, τον οποίο ο Μουχεντίν θέης θα συναντούσε στην Αθήνα⁹⁴.

Πρέπει να σημειώσουμε εδώ, ότι οι δραστηριότητες του Ίσμαήλ Κεμάλ και οι επαφές του με τους Έλληνες παρερμηνεύτηκαν από ορισμένες αλβανικές λέσχες, οι οποίες διέδλεπαν σ' αυτές έχθρικές ενέργειες απέναντι στην αλβανική θηνότητα. Η λέσχη της Θεσσαλονίκης π.χ. την άνοιξη του 1909 έστειλε εγκύκλιο πρὸς τις λέσχες της Αύλωνας, του Αργυροκάστρου, του Δυρραχίου κλ., με την οποία κατήγγειλε τον Ίσμαήλ Κεμάλ ότι κατέφυγε στην Αθήνα για να συνεννοηθεί με τους Έλληνες φίλους του, προκειμένου να γίνουν ταραχές στην Αλβανία από τις οποίες θα έπωφελούνταν οι έχθροί της. Ταυτόχρονα συιστούσε στις αλβανικές λέσχες να μὴ δίνουν καμιά προσοχή στις εισηγήσεις προσώπων, όπως του Ίσμαήλ Κεμάλ, που οι ενέργειές του αποσκοπούσαν στο να δλάψουν τὰ αλβανικά συμφέροντα⁹⁵.

Οι επαναστατικές εκδηλώσεις της Αύλωνας δημιούργησαν πραγματικά δύσκολη κατάσταση για όλους τους Αλβανούς του διλαετιού. Στά Γιάννινα ο πρόεδρος της λέσχης Ζιά θέης⁹⁶, όπως και τὰ άλλα μέλη του διοικητικού της συμβουλίου, υποχρεώθηκαν να παραιτηθούν. Οι μεταθέσεις⁹⁷, κυρίως διοι-

94. Βλ. την δ.π., υπ' αριθμ. 417/18-5-1909 έκθεση. Ο πρόξενος Ίωαννίνων είχε τη γνώμη ότι ο Μουχεντίν θέης διαπνεύταν από φιλελληνικά αισθήματα, απόδειξη ότι και τὰ δυο κορίτσια του φοιτούσαν στο ελληνικό παρθεναγωγείο. Γιαυτό παρκαλοῦσε τὸ ὑπουργείο να δώσει τη δέουσα προσοχή στην αποστολή του. Ο Μουχεντίν αναχώρησε για την Αθήνα στις 15 Μαΐου 1909 και θα συναντούσε εκεί και τον Ήπειρώτη διευθυντή της έφημ. «Πατρίς» Σπ. Σίμο. Οι τελευταίες πληροφορίες που ο Μουχεντίν διαβίβασε στους Έλληνες ήταν ότι ο βαλής Ίωαννίνων είχε πάρει τηλεγραφική διαταγή από την Κωνσταντινούπολη να διπλοασιάσει τις στρατιωτικές φρουρές πρὸς τη Θεσσαλία και τὰ έλληνοτουρκικά σύνορα, γιατί ο Τούρκος πρεσβευτής στην Αθήνα είδοποιούσε ότι ο Ίσμαήλ Κεμάλ διοργάνωσε στη Θεσσαλία έλληνοαλβανικά άνταρτικά σώματα και έστελνε από κεί όπλα πρὸς τὰ ὑπόβουλα μέρη. Από την πλευρά του ο Μουφτί θέης ήρθε σ' επαφή και μ' εκπρόσωπους του «Λαϊκού Πολιτικού Συλλόγου» Ίωαννίνων (βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, Οι Πρόδρομοι, σ. 47) σέ συνάντηση που έγινε στα Γιάννινα, σέ μὴ κατονομαζόμενη ήμερομηνία, για να συζητηθούν θέματα σχετικά με την έλληνοαλβανική συνεργασία. Ο Μουφτί, που χαρακτηριζόταν ως μετριοπαθής αλβανιστής και συνετὸς πολίτης, ήταν θιασώτης της έλληνοαλβανικής συνεργασίας. Κι αυτές οι συνεννοήσεις έμειναν χωρίς αποτέλεσμα, εξαιτίας των διαφορών που υπήρχαν γύρω από τὰ έθνολογικά δρια που διεκδικούσε ή κάθε πλευρά στο διλαέτι Ίωαννίνων (βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 52).

95. Βλ. και πιο πάνω σελ. 33 και σημ. 83. Βλ. ακόμη την 474/17-4-1909 έκθεση της πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, 1909, ΑΑΚ/Ζ' Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως.

96. Τὸ ελληνικό προξενείο πίστευε ότι ο Ζιά θέης ενδιαφερόταν για μιὰ ειλικρινή έλληνοαλβανική συνεννόηση. Βλ. την δ.π., 793 έκθεση, της 18-8-1910.

97. Ο Ζιά θέης μετατέθηκε στη Σπάρτη του Ίκονιού γύρω στα μέσα του 1909,

Προκηρύξεις κατά την περίοδο της έντασης των σχέσεων ανάμεσα στους Άλβανούς και στην τουρκική κυθέρνηση θα κυκλοφορήσουν παράνομα σ' όλα τα αλβανικά κέντρα της αυτοκρατορίας μέχρι τις παραμονές των βαλκανικών πολέμων. Έτσι, οι Άλβανοί ἐνημερώνονταν για τις διώξεις των δημοφρόνων τους, για την πρόοδο των επαναστατικών κινήματων, για το περιεχόμενο των αλβανικών αιτημάτων. Αποτελούσαν τὸ ὑποκατάστατο των αλβανικών ἐφημερίδων, των οποίων ἡ ἐκδοσις συχνὰ ἀπαγορευόταν. Οἱ προκηρύξεις δὲν παρέλιπαν νὰ ἐπιθεωρῶνται τὶς ἀντιλήψεις των σωθινιστικῶν κύκλων των Ἀλβανῶν, ποὺ ὀνειρεύονταν τὴν ἰδρύσιν τῆς Μεγάλης Ἀλβανίας, γεγονόςς ποὺ δημιουργοῦσε ἀνησυχίες καὶ ἐξερέθιζε τὸ ἐλληνικὸ στῆθος τοῦ βίλαετιοῦ, ποὺ ἐδὼλε ν' ἀμφισβητεῖται ἡ ἐλληνικότητα καὶ των Ἰωαννίνων ἀκμή. Τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων παρακολοῦθοῦσε μὲ προσοχὴ τὴν κατάστασιν καὶ ἐνημέρωνε τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν γιὰ τὸ περιεχόμενο τέτοιων προκηρύξεων¹⁰⁴. Προκηρύξεις μὲ ἀνάλογο περιεχόμενο κυκλοφοροῦσαν καὶ σὲ κέντρα τῆς ἐλευθέρης Ἑλλάδας, ὅπου εἶχαν καταφύγει Ἀλβανοὶ ἐξόριστοι, ὅπως π.χ. στὴν Κέρκυρα¹⁰⁵.

Ἡ ἐχθρική στάσις των νεότουρκων ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς συνεχι-

φύλων καὶ δολίων. Ὅλοι οἱ Ἀλβανοὶ, ὀθωμανοὶ καὶ χριστιανοὶ, εἴμεθα ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ τέκνα ἐνὸς Θεοῦ. Ὅπως δ' εὐτόλμως σώσωμεν ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα μας ἄς ριφθῶμεν εἰς τὰς ἀγκάλας ἀλλήλων καὶ συνασπισθῶμεν ἄς κρᾶξωμεν Ὑψίστη ἡ ἀνεξάρτητη Ἀλβανία, κάτω οἱ μηχανορράφοι καὶ οἱ νεανοῦσκοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως» (βλ. τὴν β.π. ἐκθεσιν, ὅπου συνημμένη ἡ μετάφρασις τῆς προκήρυξης καὶ τοῦ κύριου ἀρθροῦ τῆς «Ἰντιμπάχ»). Ἡ «Ἰντιμπάχ» χαρκτηρίζε τὸν συντάκτη τῆς προκήρυξης «ἐπικατάρατο», «εὐτελῆ», «χαμερπῆ», «πυλῶνθρωπο», «φύλο», «πανουργο», «θραυτὸν ἄτομο», «ἀθλιο», «τυχοδιώκτη», «συκοφάντη», «προδότη», ποὺ σκοπὸς του ἦταν νὰ παραπλανήσῃ τοὺς Ἀλβανούς γιὰ νὰ τοὺς καταστρέφει, μὲ τὸ νὰ στρέφει τὴν ὀργὴν καὶ τὸ μίσος των νεότουρκων ἐναντὶον τους. Κάτι τέτοιο, ὅμως, διαβεβαίωσε ἡ «Ἰντιμπάχ», δὲ θὰ γινόταν. Ἀνεξάρτητη Ἀλβανία ἦταν τυχοδιωκτικὴ περιπέτεια, ἔξω ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἱστορίας καὶ σὲ τέτοιο ὄλβιομα δὲ θὰ ἐπεφταν οἱ Ἀλβανοὶ ποὺ σεμνύνονταν γιὰ τὸν ὀθωμανισμό τους.

104. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1469/13-7-1912 ἀναφορὰ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, μὲ συνημμένη μετάφρασις προκήρυξης ποὺ εἶχε κυκλοφορήσει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν πόλιν. Ἡ προκήρυξις προερχόταν ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν «Ἐταιρία τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας — Dega Nkansore — 1888», ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑφραγίδα της, ΑΓΕ, 1912, 48, 52 Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ Ἐπανάστασις.

105. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1528/13-7-1912 ἀναφορὰ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, στὴν ὁποία εἶναι συνημμένη μετάφρασις προκήρυξης τῆς ἰδίας ὀργάνωσις ποὺ κυκλοφόρησε καὶ τὴν προκήρυξιν στὰ Γιάννινα. Πρὶν ἀπὸ τὴν ὑφραγίδα ἔφερε καὶ τὴν ἐνδειξιν: «Βον τμήμα τοῦ ὑποβιδασκαλείου τῆς νεοαλβανικῆς ἐνώσεως». Τὸ πρωτότυπο τῆς προκήρυξης, ποὺ ἔφερε τὴν ἐπικεφαλίδαν «Δήλωσις», τὸ εἶχε ὀφείλει «ἐπὶ ἐπιστροφῇ», στὸν Ἑλληνα πρόξενον ὁ αὐστριακὸς συνάδελφος του, ΑΓΕ, 1912, 48, 52, Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ Ἐπανάστασις.

στηκε και το 1910, χωρίς όμως ή διένεξη να φτάσει στα άκρα, σε πλήρη δηλαδή ρήξη. Το γενικό προξενείο Ίωαννίνων προσπαθούσε να εξμεταλλευτεί την κατάσταση για να προσεταιριστεί τους Άλβανούς, χωρίς και να τρέφει πολλές ελπίδες για μια συμφωνία μαζί τους, παρά τις προσπάθειες που κατέβαλε ή ελληνική πλευρά¹⁰⁶. Πάντως οι νεότουρκοι δεν έπιθυμούσαν μια δριςτική ρήξη με τους Άλβανούς, γιατί κατά διαστήματα προσπαθούσαν να τους κολακεύουν με δημοσιεύματα γύρω από την αλβανική γλώσσα. Σημειώνουμε ένδεικτικά ότι σε κύριο άρθρο της έφημ. «Γιάνγικα» (άρχες Ιουλίου του 1910) εκφράζεται ή λύπη της και σημειώνεται χαρακτηριστικά ότι: «έν Ίωαννίνοις τη νοτίω Άλβανία(;) ένθα μητρική γλώσσα είναι ή αλβανική(!) παρημελήθη αυτή και έξετοπίσθη υπό της ελληνικής». Το γενικό προξενείο Ίωαννίνων χαρακτήριζε το άρθρο ως εύγενή φιλοφρόνηση προς τους Άλβανούς¹⁰⁷.

Ωστόσο οι συνεννοήσεις συνεχίζονταν, γιατί κι από την αλβανική πλευρά υπήρχε ή έφεση της συνεργασίας. Οι διωγμοί του νεοτουρκικού κομιτάτου γέμιζαν όργη κι αγανάκτηση τους Άλβανούς, οι όποιοι συνειδητοποιούσαν όλοένα και έντονότερα, ότι θα μπορούσαν να όρουν σταθερά έρείσματα άμυνας στη συνεργασία με το σύνοικο ελληνικό στοιχείο. Το γενικό προξενείο Ίωαννίνων, με όάση τις όδηγίες και προϋποθέσεις που έθετε το ύπουργείο έξωτερικών¹⁰⁸, και παρά τις δυσχέρειες, συνέχιζε άθόρυδα και με περί-

106. Βλ. την ύπ' αριθμ. 163/25-2-1910 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Διάφορα Άλβανίας. «Η συμφωνία, θέβαια, ήταν κατ' αρχήν ύπόθεση της ελληνικής κυβέρνησης, ή δημιουργία όμως της κατάλληλης ατμόσφαιρας έξκριόταν πολύ κι από τις έπαφές και συνεννοήσεις των κατ' όπους Έλλήνων προξένων με την ήγεία των αλβανικών όργανώσεων. Τελικά, δεν έγινε δυνατή ή ύπογραφή συμφωνίας, γιατί κι από τις δύο πλευρές σημειώθηκαν έπιφυλάξεις για την είλικρίνεια των προθέσεων. Πάντως από τα μέσα του 1911 ή πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης άπέναντι στο αλβανικό θέμα εκφράστηκε έπίσημα από υπεύθυνους παράγοντες του ελληνικού κράτους και ήταν μια πολιτική που τη χαρακτήριζε ρεαλισμός, μόνο που ίσως ήταν άργά (βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ξένες προπαγάνδες, ό.π., σ. 304—305). Το πιο δύσκολο σημείο που έμπόδιζε την προσέγγιση ήταν το «Ηπειρωτικό Ζήτημα, γιατί ή Ελλάδα δεν ήταν διατεθειμένη να θυσιάσει τα όικαιά της στην «Ηπειρο, με αντίκρισμα την έπίτευξη ελληνοαλβανικής σύμπραξης (βλ. το ύπ' αριθμ. 17007/80-6-1911 έγγραφο του ύπουργείου έξωτερικών προς την Πρεσία Κωνσταντινουπόλεως, ΑΓΕ, 1911, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσία, Άλβανικά, και ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ό.π., σ. 305).

107. Βλ. την ύπ' αριθμ. 626/5-7-1910 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων προς το ύπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, 1910, Β/53 Άναφοράι προξενείων Ίωαννίνων και Πρεδέξης. «Ο πρόξενος πρόσθετε ότι το προξενείο θα έδινε κατάλληλη απάντηση μέσω της έφημ. «Ηπειρος», μ' έπιχειρήματα που θ' άντλούσε κι από τα άρθρα της αλβανικής έφημ. «Zgjim», προς τα όποια, όπως τόνιζε ο πρόξενος, το άρθρο της «Γιάνγικα» όρισόταν σε πλήρη αντίφαση.

108. Βλ. την ό.π., ύπ' αριθμ. 3490/28-5-1909 διαταγή του ύπουργείου, ΑΓΕ, 1909, ΑΑΚ/ΚΒ' «Ηπειρωτικών Ζήτημα, Προξενεία Ίωαννίνων κλ.

σκεψη να εργάζεται για κάποιες δάσεις συνεννόησης. Έτσι, το Μάρτιο του 1910 πέτυχε, με τη μεσολάβηση του γνωστού φιλελεύθερου αλβανιστή Ζιά θέη, να δημιουργήσει ευνοϊκή ατμόσφαιρα για επαφές¹⁰⁹. Οι Άλβανοί ζήτησαν να συναντηθούν εκπρόσωποί τους (ανάμεσα στους οποίους ήταν: ο σέχης¹¹⁰ Σαμπρής κι ο Έλμιάζ θέης από τη Φράσαρη) μ' Έλληνες πρόκριτους για να επιτευχτεί συμφωνία συνεργασίας, ή οποια, εκτός από τ' άλλα, θα εξουδετέρωνε και την εφαρμογή του τουρκικού προγράμματος στρατολογίας¹¹¹. Αλλά ούτε κι αυτές οι επαφές έφεραν αποτέλεσμα. Οι δυσχέρειες που προκαλούσε η έμμονή της κάθε πλευράς στο πρόγραμμα των εθνικών διεκδικήσεων έμειναν άξεπέραστες.

5.- Προσπάθειες για την πραγματοποίηση των σκοπών της λέσχης «BASH-KIMI»

Σύμφωνα με τις καταστατικές επιδιώξεις της λέσχης Ίωαννίνων, πρώτο μέλημά της στάθηκε η προσπάθεια για τη διάδοση της παιδείας στους αλβανικής καταγωγής κατοίκους της πόλης, με την εκμάθηση της γλώσσας και της ιστορίας της φυλής σε σχολεία. Και τα δυο θα δοιθοῦσαν στην εθνική αυτόσυνειδησία. Η προσπάθεια είχε δυο στόχους:

- 1) προετοιμασία για το άνοιγμα σχολείων γενικής προσπαντός παιδείας και
- 2) απόφαση για την ίδρυση δυδασκαλείου, που θα κατάρτιζε δασκάλους, με τους οποίους θα επανδρώνονταν τα δημοτικά σχολεία.

Η απόφαση για το δυδασκαλείο πάρθηκε τον πρώτο μήνα της συγκρότησης της λέσχης (Οκτώβριος 1908). Σύμφωνα μ' αυστριακές πηγές, υπήρχε πρόθυμηση για να φοιτήσουν δυο νέοι από κάθε καζά, οι οποίοι μετά την αποφοίτησή τους θα γύριζαν στην επαρχία τους για να κάνουν το δάσκαλο¹¹². Η προσπάθεια ναυάγησε, εξαιτίας της αντίδρασης του νεοτουρκικού κοιμιτάτου. Αλλά στην όλη κίνηση για την ίδρυση κρατικών αλβανικών σχολείων

109. Τον Φεβρουάριο του 1910 ο Ζιά θέης συναντήθηκε με το βουλευτή Ίωαννίνων Δ. Κίγκο στον προθάλαμο του Τούρκου υπουργού έσωτερικών Τχλάτ θέη και προθυμοποιήθηκε να τον εξυπηρετήσει κατά τις συναντήσεις του με τον υπουργό. Ο Κίγκο, όμως, αποποιήθηκε την προσφορά του, επειδή φοβόταν τον ισχυρό υπουργό των έσωτερικών. Ο Ζιά θέης συναντήθηκε επίσης στην Πόλη και με τον Ίσμαήλ Κεμάλ θέη δλ. την δ.π., υπ' αριθμ. 217/22-3-1910 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων.

110. σέχης: seyh = ήγούμενος.

111. Βλ. το με ήμερομηνία 22-3-1910 τηλεγράφημα του γενικού προξενείου Ίωαννίνων προς το υπουργείο έσωτερικών, ΑΓΕ, 1911, Β/52 Άλβανικά, Έπικρατατικά έγγραφα: Άλβανών εν Ήπειρω και Κορυτσά.

112. Βλ. НОХНА, δ.π., σ. 97—98.

υπήρχαν και έγγενεις δυσχέρειες, μερικές από τις οποίες δεν παρατηρήθηκαν σ' άλλες περιοχές, όπου το αλβανικό στοιχείο αποτελούσε σχεδόν την παμπφήφια του πληθυσμού, όπως στο Έλδασάν¹¹³. Η ίδρυση αλβανικού σχολείου στα Γιάννινα δεν έγινε δυνατή και εξαιτίας του περιεχομένου των αιτημάτων των Άλβανών. Κατά τη διάρκεια των πρώτων δέκα μηνών από τη νεοτουρκική επανάσταση ιδρύθηκαν στην Αλβανία και σ' άλλα τμήματα της αυτοκρατορίας 66 πολιτικές και εκπαιδευτικές αλβανικές λέσχες¹¹⁴. Την ίδια περίοδο ιδρύθηκαν 34 ημερήσια σχολεία με 1.850 μαθητές και 24 νυκτερινά με 1.753 μαθητές. Το σχολείο των Γιαννίνων που ίδρυσε η λέσχη ήταν νυκτερινό. Τους πρώτους μήνες της λειτουργίας του παρατηρήθηκε έντονη δραστηριότητα για τη διάδοση και την ανάπτυξη της αλβανικής γλώσσας και την προσέλευση μικρών και μεγάλων μαθητών. Εκεί φοιτούσαν και έπαιρναν μαθήματα γλώσσας και πολλοί Τουρκογιαννιώτες¹¹⁵. Αλλά, όπως αναφέραμε, η συνύπαρξη και ο κοινός ενθουσιασμός Άλβανών — Τούρκων δεν κράτησε πολύ. Το καλοκαίρι του 1910 τα νυκτερινά μαθήματα στην πραγματικότητα σταμάτησαν. Περιορίστηκαν στην αλληλοδιδασκαλία της αλβανικής γλώσσας ανάμεσα στους λίγους Άλβανούς θαμώνες της λέσχης, με διοηδό κι διοηγό το Ναούμ Νάτση¹¹⁶ και μερικούς μαθητές του τουρκικού γυμνασίου Ίωαννίνων¹¹⁷. Όσοι σύχναζαν ακόμη στη λέσχη συζητούσαν για την κατάσταση που επικρατούσε στην Αλβανία και την αυτοκρατορία γενικότερα και διάβαζαν αλβανικές εφημερίδες.

Το 1910 ως γραμματέας της λέσχης φέρεται ο Ναούμ Νάτσης. Η λέσχη αριθμούσε τότε 70 μέλη περίπου, είχε εξαμελές διοικητικό συμβούλιο και πρόεδρος και ταμίας ήταν ο Αβδούλ Καδρή, κτηματίας από το Λιμπόχοβο. Τα μέλη της λέσχης ήταν υποχρεωμένα να πληρώνουν μηνιαίες συνδρομές που χωρίζονταν σε 3 κατηγορίες: η πρώτη τάξη πλήρωνε 20 γρόσια

113. Για την ίδρυση και εξέλιξη του αλβανικού διδασκαλείου στο Έλδασάν βλ. γενικά ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, β.π., σ. 337 κ.εξ.

114. Βλ. HISTORIA E SHQIPËRISE, τ. 2, σ. 293—294, STAVRO SKENDI, Albanian Political Thought and Revolutionary Activity, 1881—1912, «Südost - Forschungen», τ. 13 (1954), σ. 177.

115. Βλ. την β.π., υπ' αριθμ. 793/18-8-1910 έκθεση.

116. Ο Ναούμ Νάτσης, αλβανόφωνος χριστιανός από την Κορυτσά, ήταν απόφοιτος του ελληνικού σχολαρχείου κι ο αδελφός του Λεωνίδας, καθηγητής μαθηματικών, διδάκτορας του Πανεπιστημίου Αθηνών, με υπηρεσία στο ελληνικό γυμνάσιο Κορυτσάς. Ο Ναούμ διόχισε πολλά χρόνια στο αλβανικό σχολείο της πατρίδας του, που λειτουργούσε εκεί επί απολυταρχίας. Όταν αυτό κλείστηκε το 1903, ο ίδιος κι ο αδελφός του συνελήφθησαν μαζί με μερικούς άλλους αλβανιστές βέηδες, παραπέμφθηκαν στο κκεουργείο Θεσσαλονίκης και καταδικάστηκαν σε δυο χρόνια φυλάκιση. Οι Άλβανοί βέηδες θωάθηκαν (βλ. την β.π. έκθεση).

117. Βλ. την β.π. έκθεση.

τὸ μήνα, ἢ δευτέρα 10 καὶ ἢ τρίτη 5. Καθὼς ἡ κατώσταση γινόταν δύσκολη, λιγότευε καὶ ἡ προθυμία ἐκ μέρους τῶν Ἀλβανῶν νὰ πληρώνουν τὴ συνδρομὴ τους, γεγονός που δυσχέραινε τὸ ἔργο τῆς λέσχης¹¹⁸.

Ἡ μεταίωση τῆς ἔδρουσης ἀλβανικῶν σχολείων, καθὼς καὶ ἡ μὴ μετατροπὴ τῶν κρατικῶν σ' ἀλβανικά, μπορεῖ, κατὰ κύριο λόγο, ν' ἀποδοθεῖ στὴ στάση τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης. Ἡ τελευταία δὲν εἶχε καμιά διάθεση νὰ μετατρέψει τὰ τουρκικά σχολεῖα σὲ κέντρα παιδείας καὶ ἐθνικῆς ἀφύπνισης τῶν Ἀλβανῶν. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1908 ἡ κυβέρνηση κοινοποίησε διαταγὴ τῆς στὴν ἀλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων, μὲ τὴν ὁποία γνῶριζε ὅτι ἐπέτρεπε τὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἀλβανικῆς ὡς ὕλης μαθήματος στὰ κρατικά σχολεῖα τῶν ἀλβανικῶν ἐπαρχιῶν, χωρὶς ὅμως ν' ἀποδληθεῖ ἡ τουρκικὴ, πού παρέμεινε ὡς κύρια γλώσσα¹¹⁹. Ἡ λέσχη Ἰωαννίνων, καθὼς καὶ τὰ ξένα πρακτορεῖα, θεώρησαν τὸ περιεχόμενον τῆς κυβερνητικῆς διαταγῆς ὡς παγίδα¹²⁰. Ἡ λέσχη προσπάθησε νὰ τὴν ἐξουδετερώσει προβάλλοντας τὸ αἷτημα νὰ μετατραποῦν σ' ἀλβανικά ὅλα τὰ ξένα σχολεῖα πού λειτουργοῦσαν σ' ἀλβανικὲς περιοχὲς τοῦ διλαετιοῦ, ἀφοῦ πρῶτα τὰ κρατικά μετατρέπονταν σ' ἀλβανικά, γεγονός που θὰ διευκόλυνε καὶ τὴν ὑλοποίησιν τοῦ προηγουμένου αἰτήματος.

Τὸ αἷτημα τῆς λέσχης Ἰωαννίνων γιὰ τὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα δὲ στρεφόταν μόνον ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν σχολείων τῶν βορειότερων σαντζακιῶν τοῦ διλαετιοῦ (Ἀργυροκάστρου, Βερατίου), ἀλλὰ καὶ τῶν νοτιότερων. Αὐτὸ ἐξάλλου ἦταν κοινὸ αἷτημα ὅλων τῶν ἀλβανικῶν λέσχων καὶ τῆς ἡγεσίας τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης, πού χαρακτήριζε τὰ ἐλληνικά σχολεῖα ὡς ἀντιδραστικά ἐκκλησιαστικά σχολεῖα, τὰ ὁποῖα λειτουργοῦσαν γιὰ νὰ καταπολεμοῦν τὶς ἐθνικὲς βλέψεις τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἔτσι ταυτιζόνταν μὲ τὸν ἐλληνικὸ μεγαλοῦδατισμό¹²¹.

Ἡ λέσχη Ἰωαννίνων, ἐπειδὴ καθυστεροῦσε ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας στὰ κρατικά σχολεῖα, ζήτησε μὲ ὑπόμνημά της ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν νὰ ἐκπληρώσει τὴν ὑπόσχεσιν. Στὸ ὑπόμνημα διατύπωνε καὶ αἷτημα γιὰ τὴν υποχρεωτικὴ εἰσαγωγὴ τῆς ἀλβανικῆς στὰ σχολεῖα μέσης ἐκπαίδευσης τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὴν κατάργησιν τῆς ἐλληνικῆς, ἢ ὁποία ἦταν υποχρεωτικὴ ὡς ὕλη μαθήματος¹²². Στήριζαν τὸ αἷτημά τους ἐπὶ τὸν ἰσχυρισμό ὅτι ἡ πλειοψη-

118. Βλ. τὴν β.π. ἔκθεσιν.

119. Βλ. НОХНА, β.π., σ. 98.

120. Βλ. β.π., σ. 98.

121. Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ἐντες προπαγάνδης, β.π., σ. 380 κ.εξ. Μιὰ τέτοια στάση δημιουργοῦσε νέες ἀπίστες ὑποψιῶν στοὺς ἐλληνικοὺς πλῆθυσμούς, σχετικὰ μὲ τοὺς σκοποὺς τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης καὶ δικαιολογοῦσε τὶς ἀντιδράσεις τους, προπαντὸς στὴν πόλιν καὶ τὸ σαντζάκι Ἰωαννίνων, ἀντιδράσεις πού εἶχαν καὶ δραματικὲς προεκτάσεις.

122. Βλ. НОХНА, β.π., σ. 99. Τὸ ὑπόμνημα ὑποβλήθηκε ἀρχὲς Φεβρουαρίου 1909.

φία τῶν μαθητῶν ἦταν ἀλβανικῆς καταγωγῆς κ: αὐτὸ ἀποτελοῦσε ἓνα ἀκόμη ἐπιχείρημα γιὰ νὰ ζητήσουν καὶ τὴν ἔδρυσή ἐνὸς τμήματος γιὰ τὴν ἀλβανικὴ γλῶσσα. Ἄν δὲ μπορούσε νὰ γίνει ὁ δλοκληρωτικὸς ἐξοδελισμὸς τῆς ἐλλληνικῆς ἀπὸ τὰ κρατικὰ σχολεῖα, ἡ λέσχη θὰ ἔμεινε ἱκανοποιημένη ἀπὸ τὴν παράλληλὴ χρησιμοποίησὶ καὶ τῶν δύο γλωσσῶν. Τὰ αἰτήματα, ὅμως, τὰ ἀπέρριψε ὁ βαλῆς, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς ἐνεργοῦσε μέσα στὸ πνεῦμα τῶν ἐντολῶν ποὺ εἶχε ἀπὸ τὴν κυθέρνησή του. Ἀπάντησε ὅτι ἡ ἐλλληνικὴ διδασκάνταν στὰ σχολεῖα ἀπὸ πολλὰ χρόνια κ: ἀποτελοῦσε τὴν ἐπικρατέστερη ἐγχώρια γλῶσσα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν καὶ οἱ περισσότεροι μουσουλμάνοι κάτοικοι. Ἀπέρριπτε ἀκόμη καὶ τὸ αἶτημα τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἀλβανικῆς ὡς ὅλης νέου μαθήματος, γιατί αὐτὸ ἀπαιτοῦσε θαπάνες μὲ τὸ διορισμὸ νέων δασκάλων.

Τόσο ἡ λέσχη Ἰωαννίνων ὅσο καὶ οἱ ἄλλες ἀλβανικὲς λέσχες συνέχισαν τίς προσπάθειές τους γιὰ νὰ πείσουν ἢ μάλλον νὰ ὑποχρεώσουν τὴν κυθέρνησὶ νὰ σεδαστεῖ τίς ὑποσχέσεις της. Ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν ἦταν νὰ δηλώσει τὸ κομιτάτο ὅτι θὰ δοθοῦσε πρὸς Ἀλβανοὺς σχετικὰ μὲ τὴ διδασκὶ κ: ἀνάπτυξὶ τῆς γλώσσας τους ἐνῶ ἡ κυθέρνησὶ ἐπανακαινοποιήσε τὴν ἐγκύκλιό τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1908, μὲ τὴν ὁποῖα ἐπιτρεπόταν νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ ἀλβανικὴ στὸν χῶρο τῆς γενικῆς ἐκπαίδευσης (δημοτικὰ, ἀστικὰ, γυμνάσια) ¹²³.

Τὰ συμπεράσματα τῶν Ἀλβανῶν ἐρευνητῶν γιὰ ἄρνησὶ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν νὰ ἐπιτρέψουν τὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἀλβανικῆς στὰ κρατικὰ σχολεῖα, δὲ φαίνεται ν' ἀνταποκρίνονται ἐντελῶς στὴν πραγματικότητα ¹²⁴. Οἱ ἐλλληνικὲς προξενικὲς ἀρχὲς δεδαιώνουν ὅτι στὸ τουρκικὸ γυμνάσιο τῆς πόλης, μαζί μὲ τὴν ἐλλληνικὴ, εἰσῆχθηκε καὶ ἡ ἀλβανικὴ, «δικαιουμένων» —σημειῶνε: ὁ πρόξενος— «τῶν μαθητῶν κατὰ προαίρεσιν νὰ ἐκλέξωσιν οἱανδήποτε τῶν δύο τούτων γλωσσῶν θέλουν» ¹²⁵. Ὅπως ἦταν φυσικὸ, στὸ μάθημα τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας γράφτηκαν οἱ ἀλβανικῆς καταγωγῆς μαθητῆς. Συγκεκριμένα: κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1909—1910 ἀπὸ τοὺς 154 μαθητῆς τοῦ γυμνασίου ¹²⁶, 65 παρακολούθησαν μαθήματα στὴν ἀλβανικὴ, στίς ἀνώτερες τάξεις τοῦ γυμνασίου, ἀπὸ τὴν τέταρτὴ ὡς τὴν ἔβδομη. Τὴν ἀλβανικὴ τὴ διδασκε ὁ Νασὺμ Νάτσης, τὸν ὁποῖο μυσθοδοτοῦσε ἡ λέσχη τόσο γιὰ τὸ διδασκτικὸ τοῦ ἔργο ὅσο καὶ γιὰ τὴ σύνταξὶ τῆς ἐφημερίδας «Zgjim i Shqipërisë». Ὁ Νάτσης χρησιμοποιοῦσε δύο ἀλφαριθτάρια, ἐκδόσεως τῆς Θεσσαλονίκης, μὲ λατινικοὺς χα-

123. Βλ. HOXHA, δ.π., σ. 100.

124. Βλ. δ.π. Τὰ συμπεράσματα στηρίζονται, κυρίως, σὲ αὐστριακὲς πηγές.

125. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεσὶ τοῦ γενικοῦ προξενεῖοῦ Ἰωαννίνων.

126. «...καταγόμενοι ἐξ Ἀργυροκάστρου, Δελδίνου, Δεσποβελίου, Αὐλῶνος καὶ Βερατίου καὶ ὄντες τὸ θρήσκευμα Μπεκταβίδες» (βλ. τὴν δ.π. ἐκθεσὶ).

ρακτῆρες. Στις ἐξετάσεις τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1909—1910, 9 ἀπὸ τοὺς μαθητὲς δὲν παρουσιάστηκαν γιὰ νὰ ἐξεταστούν, γιατί εἶχαν ταχθεῖ ὑπὲρ τοῦ ἀραβικοῦ ἀλφάβητου. Τὸ σχολικὸ ἔτος 1910—1911 ἡ Πύλη ἀπαγόρευε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀλβανικῆς στὸ τουρκικὸ γυμνάσιο, ταυτόχρονα ὅμως κατάρ- γησε καὶ τὴν ἐλληνική. Μὲ τὸ μέτρο αὐτὸ ἀποσκοποῦσε νὰ περιορίσει τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀλβανικῆς, γιὰ νὰ μὴ γεννηθοῦν ὅμως παράπονα ἐκ μέρους τῶν Ἀλβανῶν ἀπαγόρευε καὶ τὴν ἐλληνική, ἂν καὶ γιὰ τοὺς Τουρκογιαννιώτες ἦταν ὑπόλυτα ἀπαραίτητη γιὰ τὶς συναλλαγές τους μὲ τὸ ἐλληνικὸ στοίχειο¹²⁷.

Οἱ ἐγγενεῖς δυσχέρειες γιὰ τὶς ὁποῖες κάναμε νύξη παραπάνω, καὶ ποὺ ἐμπόδιζαν τὴν ἀνάπτυξη τῆς λειτουργίας ἀλβανικῶν σχολείων, προέρχονταν ἀπὸ πολλὰς αἰτίες. Ἡ κυριότερη ἦταν ἡ δυσκολία νὰ ταυτιστοῦν οἱ ἀπ᾽ αἱεὶς ποὺ εἶχαν, τόσο γιὰ τὴν πορεία τοῦ ἀγῶνα ὅσο καὶ γιὰ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἐλεύθερου ἀλβανικοῦ κράτους, ἡ μωαμεθανικὴ πλειοψηφία καὶ ἡ χριστιανικὴ μειοψηφία τῶν ἀλβανιστῶν, μὲ τὶς μεγάλες διαφορὰς στὸ πνευματικόν, κοινωνικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο. Σημαντικὴ πτυχὴ τῶν δυσχερειῶν ἀποτελοῦσε καὶ ἡ διένεξη γιὰ τὸ εἶδος τοῦ ἀλφάβητου στὴ γραφὴ τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας.

β.- Ὁ ἀγὼνας γιὰ τὸ ἀλφάβητο

Οἱ νεότουρκοι πίστεψαν ὅτι στὸ θέμα τοῦ ἀλφάβητου δρῆκαν ἓνα ἀποτε- λεσματικὸ μέσο γιὰ νὰ διασπάρουν τὴν ἐθνικὴ ἐνότητα τῶν Ἀλβανῶν¹²⁸. Ἔτσι, ἔρριξαν τὸ δᾶρος τους στὸν προσεταιρισμὸ τῶν καθυστερημένων μου- σουλμανικῶν μαζῶν, καὶ κυρίως τοῦ ἱερατείου, τὶς ὁποῖες καὶ ἀντιπαράθεσαν μὲ τὴν προσδευτικὴ μερίδα τῶν Ἀλβανῶν¹²⁹. Οἱ τελευταῖοι ζητοῦσαν τὴν χρῆση τῶν λατινικῶν χαρακτήρων, ἐνῶ τὸ ἱερατεῖο καὶ οἱ ὀπισθοδρομικοὶ ἐπέμεναν στοὺς ἀραβικοὺς. Παράλληλα, οἱ νεότουρκοι παρακινοῦσαν καὶ τοὺς Τούρκους μουσουλμάνους ν' ἀντιβράσουν γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση τῆς καθολικῆς ἐξέγερσης.

Οἱ περισσότερες ἀλβανικὲς λέσχες ἀντιτάχθηκαν ἔντονα στὴν προσπά- θεια αὐτή¹³⁰. Ἡ λέσχη Ἰωαννίνων πρωτοστάτησε σ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα. Βέ-

127. Βλ. τὴν β.π. ἐκθεση.

128. Γιὰ τὸ θέμα τοῦ ἀλφάβητου βλ. STAVRO SKENDI, The History of the Albanian Alphabet: A Case of Complex Cultural and Political Development, «Südost - Forschungen», τ. 19(1960), σ. 263 κ.ἐξ., τοῦ ΙΔΙΟΥ, The Albanian National Awakening, σ. 366 κ.ἐξ.

129. Σ' αὐτοὺς ἀνῆκαν τὸ σύνολο τῶν χριστιανῶν Ἀλβανῶν καὶ μορφωμένων μου- σουλμάνων.

130. Στις ὁρεῖες ἐπρχίες τοῦ βιλαετιοῦ, μὲ τοὺς συμπαγεῖς ἀλβανικοὺς πληθυ- σμούς, οἱ ἀντιβράσεις τὶς ὁποῖες ὑποκινοῦσαν οἱ λέσχες ἦταν πολὺ ἐντονότερες. Συγ-

θαια, οί αντιδράσεις της δὲ μπορούσαν νὰ οδηγήσουν σὲ μαζικὲς ἐκδηλώσεις, γιατί οἱ Ἀλβανοὶ τῆς πόλης καὶ τῶν περιχώρων ἦταν λίγοι. Γιαυτὸ τὸ συμβούλιό της ἀκολούθησε τὸ ὄραμα τῶν διαμαρτυριῶν, τῶν παραστάσεων καὶ τῶν ὑπομνημάτων πρὸς τὴν κυβέρνησι καὶ τοὺς ἐκπροσώπους της, καθὼς καὶ τῶν δημοσιεύσεων στὸν ἀλβανικὸ τύπο. Ὡστόσο πρέπει ν' ἀναγνωριστῇ, ὅτι ἡ ἀντίσταση τῆς λέσχης Ἰωαννίνων στὰ σχέδια τῶν νεότουρκων ἦταν θανατηφόρη καὶ πολύμορφη, καθοδηγητικὴ γιὰ τίς ἄλλες λέσχες τοῦ βίλαετιού¹³¹. Ἡ δραστηριοποίησί της γιὰ τὴ «μάχη τοῦ ἀλφάδητου» ἄρχισε στὰ τέλη τοῦ 1909, ὅταν ὁ μουφτής τοῦ Μοναστηρίου Redjeb Nureddin¹³² τῆς ἔστειλε γράμματα γιὰ τοὺς Ἀλβανοὺς πρόκριτους τῶν Ἰωαννίνων.

Στὰ γράμματα αὐτὰ ὁ μουφτής ἀνέπτυξε τὰ ἐπιχειρήματά του γιὰ τὸ ἀραβικὸ ἀλφάδι καὶ ἔδινε συστάσεις γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν οἱ τουρκοαραβικοὶ χαρακτῆρες¹³³. Ταυτόχρονα, ἔστειλε στὴ λέσχη καὶ ἀλφάδι-άρια τῆς ἀλβανικῆς γραμμῆς μὲ ἀραβικοὺς χαρακτῆρες, ποὺ αὐτὴ φυσικὰ δὲν ἀποδέχτηκε¹³⁴. Ἀντίθετα, ἀνέπτυξε τίς ἐπιστημονικὲς θέσεις, οἱ ὁποῖες ἀποδείκνυναι γιατί δὲν ἦταν δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησι τῶν τουρκοαραβικῶν στοιχείων στὸ ἀλφάδι καὶ ἔδινε οδηγίες στὰ συμβούλια τῶν ἄλλων λεσχῶν τοῦ βίλαετιού, γιὰ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους ἔπρεπε ν' ἀντιδράσουν στίς πιέσεις τῶν νεότουρκων¹³⁵.

Στὸ μεταξύ, τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο κινητοποίησε τοὺς Τούρκους τῆς πόλης γιὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν ὡς ἐκπρόσωποι καὶ τοῦ κοινῶ ἀλβανικοῦ προγόνου, κατὰ ὁδηγίαν ποὺ δοσκόταν ἔξω ἀπὸ τὰ πράγματα. Ἐπίσης τοὺς ἔδωκε νὰ τηλεγραφήσουν στὴν Πύλη, ὅτι γιὰ λόγους θερησκευτικῆς ἐνότη-
τας, ἀλλὰ καὶ ἄλλους, ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ἀραβικά γράμματα στὴν ἀλβανικὴ γλῶσσα¹³⁶. Ἡ λέσχη Ἰωαννίνων, ὅταν πληροφόρηθηκε τὸ γεγο-

κροτοῦσαν ὀγκώδη συλλογιστήρια, στὰ ὁποῖα ἐκδήλωναν καὶ ἔμπρακτα τὴ διαμαρτυρίαν τους (κάψιμο τῶν ἀλβανικῶν βιβλίων μὲ ἀραβικοὺς χαρακτῆρες) γιὰ ὅσα προσπαθοῦσαν νὰ ἐπιδάλουν οἱ Τούρκοι, ὅπως ἐγίνε στις 23 Μαρτίου 1910 στὴν Κορυτσά, βλ. ΒΛΑΧΟΥ, Ἱστορία τῶν Κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἰῶνος, σ. 217—218, καὶ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ὁ.π., σ. 350.

131. Βλ. SKENDI, The Albanian National Awakening, σ. 385.

132. Ἦταν καὶ ὁ συντάκτης τοῦ ἀραβικοῦ ἀλφάδητου.

133. Βλ. SKENDI, ὁ.π., σ. 385.

134. Βλ. HOXHA, ὁ.π., σ. 117.

135. Βλ. ὁ.π., σ. 117. Τὰ στοιχεία τοῦ HOXHA στηρίζονται: σὲ δημοσιεύματα τῆς ἐφημερ. «Zgjim» τῆς 17 Δεκεμβρίου 1909. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ, ὅτι καὶ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησι προσπάθησε νὰ χρησιμοποιηθοῦν οἱ ἐλληνικοὶ χαρακτῆρες στὸ ἀλβανικὸ ἀλφάδι, ποὺ μὲ ὀρισμένες προϋποθέσεις εἶχε γίνει: δεκτὸ ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη κοινότητα Δυρραχίου· βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ὁ.π. σ. 336.

136. Βλ. τὴν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 163/25-2-1910 ἐκθεσι τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων.

νός, διαμαρτυρήθηκε πρὸς τὴν Κυθέρνηση, μὲ τηλεγράφημα πού τὸ υπέγραψαν 315 Ἀλβανοί¹³⁷, γιὰ τὴν ἐνέργεια αὐτὴ τῶν μουσουλμάνων Τουρκογιαννιωτῶν, πού ἀντιποιήθηκαν τὸ ἐθνικὸ φρόνημα τῶν Ἀλβανῶν. Ταυτόχρονα ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ χρησιμοποιοῦνται πλέον τὰ λατινικὰ στοιχεῖα στὴ γραφὴ καὶ παράλληλα ἔδωσε ὁδηγίες στὶς διάφορες ἀλβανικὲς λέσχες νὰ διαμαρτυρηθοῦν κι αὐτὲς τηλεγραφικὰ στὴν Πόλη καὶ νὰ καταστήσουν ἔτσι ἔντονα γνωστό, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ προτιμοῦσαν ὁμόθυμα τὰ λατινικὰ κι ὄχι τὰ ἀραβικὰ στοιχεῖα¹³⁸.

Γιὰ τὴν καλύτερη ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος οἱ λέσχες δρίσκονταν σὲ διαρκὴ ἐπαφὴ κι ὁργάνωναν διαμαρτυρίες κοινῆς ἐμπνευσης¹³⁹. Τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου τοῦ 1910 ἡ λέσχη Μοναστηρίου ἔστειλε στὴ λέσχη Ἰωαννίνων σχέδιο νέας διαμαρτυρίας γιὰ νὰ ἐπιδοθεῖ στὸ θαλὴ Ἰωαννίνων. Τὸ περιεχόμενο ἦταν ἀνάλογο μ' ἐκεῖνο τοῦ διαδήματος πού ἔγινε πρὸς τὸ θαλὴ Μοναστηρίου. Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ γενικοῦ προξένου Ἰωαννίνων¹⁴⁰, οἱ Ἀλβανοὶ ἐξέφραζαν μὲ τὴ διαμαρτυρία τους τὰ παράπονα γιὰ τὴ συστηματικὴ τους καταδίωξη ἀπὸ τοὺς νεότουρκους, οἱ ὅποιοι ἐπενέβαιναν σ' ὅλα τὰ θέματα πού ἀφοροῦσαν τὴν προαγωγὴ κι ἀνάπτυξη τῆς φυλῆς τους, χωρὶς νὰ ἔχουν κανένα δικαίωμα. Ἐπέκριναν, μὲ εἰρωνικὸ μάλιστα τρόπο, τὸ ζῆλο τῶν νεότουρκων νὰ δημιουργοῦν τόσο θόρυβο γύρω ἀπὸ τὸ ἀλφάδιτο, ἐνῶ ἔπρεπε ν' ἀσχολοῦνται μὲ ἄλλα ζωτικότερα θέματα, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπειλοῦσαν καὶ τὴν ὕπαρξη τοῦ κράτους.

Ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης σέχης Ραζῆς ἦταν αὐτὸς πού ἐπέδωσε στὴ διοίκηση Ἰωαννίνων τὴ διαμαρτυρία. Τὸ ἐλληνικὸ προξενεῖο σημείωνε ὅτι ὁ πρόεδρος δὲ γνώριζε καθόλου τὴν ἀλβανικὴ, πράγμα ὅμως ἀπίθανο. Ὁ θαλῆς, ὅταν ἔλαβε γνώση τῆς διαμαρτυρίας, θορυβήθηκε καὶ κάλεσε τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς λέσχης στὸ διοικητήριον. Ἐκανε παραινέσεις καὶ συστάσεις σ' ὅλα τὰ μέλη γιὰ ἡσυχία καὶ τὰ διαβεβαίωσε ὅτι ἡ συνταγματικὴ κυθέρνηση, πού ἔδειχνε πατρικὴ φροντίδα γιὰ ὅλους τοὺς ἠθωμανοὺς πολίτες,

137. Βλ. τὴν β.π. ἔκθεση καὶ НОХНА, β.π., σ. 118. Ὁ НОХНА, στηριζόμενος στὴ «Zgjim» τῆς 1 Μαρτίου 1910, σημειώνει: ὅτι τὸ τηλεγράφημα διαμαρτυρίας τὸ υπέγραψαν 150 ἄτομα.

138. Βλ. τὴν β.π. ἔκθεση, ὑπ' ἀριθμ. 163/25-2-1910.

139. Μεγάλῃ ἀπήχησιν εἶχε τὸ πολυπληθὲς συλλαλητήριον πού συγκροτήθηκε στὸ Ἐλβανὸν στὶς 5 Φεβρουαρίου 1910 καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο ἀρκετὲς λεπτομέρειες δίνει ἡ ὑπ' ἀριθμ. 112/8-2-1910 ἔκθεση τοῦ προξενεῖου Μοναστηρίου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Β/54 Ἡ ὁράσις τῶν ληστοσυμμοριῶν εἰς τὴν τουρκοκρατομένην Ἠπειρον. Οἱ πληροφορίες διακρίνονται: σ' ἐκτενὲς δημοσίευμα τῆς ἀλβανικῆς ἐφημερίδας τοῦ Μοναστηρίου «Bashkimi i Kombit» (Ἡ ἔνωσις τοῦ Γένους).

140. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 258/1-1-1910 ἔκθεση πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΠΗ', 16', Κ' Διάφορα Ἀλβανίας.

μεριμνά ιδιαίτερα για την αλβανική φυλή, ή οποία συμμετείχε σ' όλους τους αγώνες και τις περιπέτειες του κράτους.

Τὸ νεοτουρκικὸ κομμάτι πίστευε ὅτι τὸ θέμα τοῦ αλβανικοῦ ἀλφάβητου εἶχε ζωτικότερη σημασία γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἐνότητας τῆς αὐτοκρατορίας. Εἶχε δηλαδὴ τὴ γνώμη ὅτι μὲ τὴν χρῆση τῶν ἀραβικῶν χαρακτήρων θὰ περιορίζονταν καὶ θ' ἀμβλύνονταν οἱ ἀποχωριστικὲς τάσεις τῶν Ἀλβανῶν. Γιαυτό, γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει τοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ λατινικοῦ, ἀντιπαρέτασσε τοὺς καθυστερημένους Ἀλβανοὺς ὀρσιμένων καζάδων, τοὺς ὁποίους χαρακτήριζε γνήσιους Ἀλβανούς¹⁴¹. Ἔτσι, στὸν ἡπειρωτικὸ χῶρο χρησιμοποίησε ὡς ὅργανα τοὺς Ἀλβανοὺς χοτζάδες καὶ ἀριθμὸ προκρίτων ἀπὸ τοὺς καζάδες Μαργαριτιοῦ καὶ Παραμυθιάς. Στὰ μέσα Ἰουλίου 1910, ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τῶν ἀρχῶν, συγκεντρώθηκαν 20 χοτζάδες γιὰ νὰ ἐκπαιδευτοῦν στὸ αλβανικὸ ἀλφάβητο μὲ ἀραβικοὺς χαρακτήρες, ὥστε νὰ χρησιμοποιηθοῦν μετὰ ὡς δάσκαλοι τῆς αλβανικῆς στὶς ἐπαρχίες τους¹⁴². Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἐνέργειες ἡ λέσχη Ἰωαννίνων, μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες τοῦ δилаετιοῦ, ἀντέδρασε μὲ διαμαρτυρίες, τηλεγραφήματα καὶ δημοσιεύματα στὸν αλβανικὸ τύπο τῆς Πύλης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν¹⁴³. Ἡ Πύλη, ὡς κύριος ἀποδέκτης τῶν διαμαρτυριῶν, γιὰ νὰ τοὺς καθησυχάσει, διέταξε τοὺς δαλῆδες νὰ δηλώνουν οὐδετερότητα τῆς κυδέρνησης ἀπέναντι στὸ θέμα. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, συνέχιζε μὲ διάφορα μέσα νὰ ὑποκινεῖ ἀντιδράσεις τῶν καθυστερημένων μαζῶν¹⁴⁴, ἂν καὶ γιὰ νὰ καθησυχάσει τὶς ἀνησυχίες καὶ νὰ προλάβει ἐξεγέρσεις προέδινε σὲ ἀνελικρινεῖς δηλώσεις, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶμποροῦσαν νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ τὰ δύο ἀλφάβητα¹⁴⁵.

7.- Ἐπίταση τῆς διάσπασης Ἀλβανῶν — Τούρκων ἀπὸ τὴν ἀπόφθεση Μπαϊκούση»

Ἡ στάση τῶν Τουρκογιαννιωτῶν καὶ οἱ διωγμοὶ ἐξερέθιζαν τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ ἰδημιούργησαν χάσμα ἀνάμεσά τους. Ἡ διάσπαση ἐπιτάθηκε, ἐξαιτίας τῆς σύλληψης μερικῶν ἀξιωματάρχων Ἀλβανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐνέχονταν σὲ

141. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 676/16-7-1910 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΠΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Διάφορα Ἀλβανίας.

142. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεσὴ. Ἡ συγκέντρωση αὐτὴ πρέπει νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 119, συνέδριο, στὸ ὁποῖο πῆρυν μέρος τὰ περισσότερα ὁπισθοδρομικὰ στοιχεῖα τῆς ἐθνικῆς αλβανικῆς ὑπόθεσης.

143. Βλ. ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 119.

144. Βλ. δ.π.

145. Βλ. ἐφημ. «Ἀγών», ἀριθμ. φύλλ. 496/18-2-1910, μὲ γενικότερη ἀναφορὰ στὴν ἐρίδα γύρω ἀπὸ τὸ αλβανικὸ ἀλφάβητο.

σκευωρία σέ θάρος τοῦ Κων. Μπαϊκούση κι ἄλλων Ἑλλήνων τῆς πόλης. "Ο-
λοι τοὺς κατηγορήθηκαν γιὰ συμμετοχή σ' ἐπαναστατικές ἐνέργειες¹⁴⁶.

Ἡ «ὕπόθεση Μπαϊκούση» ἦταν μιὰ χαλκευμένη σκευωρία. Ὁργανώθηκε ἀπὸ τοὺς πρῶτους μῆνες τοῦ 1910 ἀπὸ Ἀλβανοὺς ὑπαλλήλους τοῦ βιλαετιοῦ σέ θάρος τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου καὶ μὲ προθέσεις πού δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐδιάκριτες. Πρὶν ἀποκαλυφθεῖ ἡ ἀλήθεια οἱ τουρκικὲς ἐφημερίδες τῆς Πό-
λης δημιουργήσαν ἀτμόσφαιρα ἔντονων ἀνησυχιῶν γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς Ἡ-
πείρου. Ἡ ἐφημερίδα «Ἰκθὰμ» π.χ., τῆς 10 Ἰανουαρίου 1910, ἔγραφε ὅτι
τηλεγραφήματα πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο ἀνέφεραν ὅτι παντοῦ στὴν ἐπαρχία
τῶν Ἰωαννίνων εἶχαν ἐμφανιστεῖ ἀνταρτικὲς συμμορίες καὶ ὅτι ἡ Κυβέρνηση
δὲν ἦταν σέ θέση νὰ παγιώσει τὴν τάξη¹⁴⁷. Κατὰ τὸν ἡπειρωτικὸ τύπο σκο-
πὸς τῶν ψευδολογημάτων ἦταν νὰ ἐμφανιστεῖ ἡ νομοταγὴς Ἡπειρος ἀνά-
στατη¹⁴⁸.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα ἀνακαλύφθηκε ἡ «ὕπόθεση Μπαϊκούση»
ἦταν ἐπόμενο νὰ προκαλέσει ἀνησυχίες στὸ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο τῆς πό-
λης, τίς ὁποῖες ἐπέτειναν τὰ δημοσιεύματα τῆς ἐφημ. «Τανὶν» τῆς Κωνσταν-
τινούπολης¹⁴⁹. Ἡ «Τανὶν» μιλοῦσε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐλληνικῆς ἐπαναστατι-
κῆς ὁργάνωσης (κομιτάτο) πού ἐργαζόταν ἐναντὶν τῆς Τουρκίας, ὑπέθαλ-
πε τὴ ληστεία καὶ συνεργαζόταν μὲ διώστημους κακούργους, ὅπως οἱ: Που-
τέτσας, Κροϊμιώδας, ὁ Πέτρος κ.λ.κ. Ἀποδέυξη, πρόσθετε, ὅτι ὑπῆρχε ἐπανα-
στατικὴ ὁργάνωση ἦταν ἡ σύλληψη Ἑλλήνων κομιτατζήδων καὶ ἡ κατά-
σχεση ἐγγράφων¹⁵⁰.

Στις ἀρχὲς τοῦ τρίτου δεκαήμερου τοῦ Φεβρουαρίου 1910 ἡ πλεκτάνη
ἀποκαλύφθηκε καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς δόθηκαν στὴ δημοσιότητα¹⁵¹. Σύμφωνα

146. Βλ. τὴν β.π. ἐκθεση, ὑπ' ἀριθμ. 163/25-2-1910.

147. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 30/24-1-1910 φύλλο τῆς «Ἡπείρου».

148. Βλ. β.π.

149. Βλ. φύλλα τῆς 17 καὶ 18 Φεβρουαρίου 1910. Τὰ ἄρθρα τῆς «Τανὶν» ἀναδη-
μοσίευσε ἡ «Ἡπειρος», ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῆς πλεκτάνης, χαρακτηρίζοντάς τα
ὡς μυθεύματα. Βλ. φύλλ. 35/28-2-1910 τῆς «Ἡπείρου».

150. Στὴν πραγματικότητά ὑπῆρχε ἐπαναστατικὴ ὁργάνωση. Ἦταν ἡ «Ἡπειρω-
τικὴ Ἐταιρεία», πού ἰδρύθηκε στὴν Ἀθήνα στὶς 25 Μαρτίου 1906 (γιὰ τὴ δράση τῆς
βλ. ΑΙΒΑΔΕΩΣ, β.π., σ. 30 κ.ἐξ.). Οἱ Πουτέτσας καὶ Κροϊμιώδας ἦταν πράγματι ἀρ-
χηγοὶ ἐνοπλίων σωμάτων, πού δροῦσαν κάτω ἀπὸ τίς διαταγὲς τῆς «Ἐταιρείας», ὅχι ὅ-
μως καὶ ὁ Νικ. Πέτρος, κοινὸς ληστής, πού ἐξοντώθηκε ἀπὸ ἐνοπλὴ ομάδα τῆς «Ἐται-
ρείας» τὸ καλοκαίρι τοῦ 1910 (βλ. β.π., σ. 67). Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ συνέβαινε καὶ μὲ
τὸν Γρηγόριο Φαρμάκη, δράστη τοῦ φόνου τοῦ προέδρου τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαν-
νίνων Κωδρῆ βλ. σχετικὰ παρακάτω.

151. Βλ. «Ἡπειρος», ἀριθμ. φύλλ. 34/21-2-1910. Τὴν ἀποκάλυψη ἐπισημοποίησε
ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες ἡ ἐφημερίδα τοῦ βιλαετιοῦ, μὲ στοιχεῖα πού στηρίζονταν σ' ἐ-
πίσημες πηγές βλ. ἀριθμ. φύλλ. 35/28-2-1910 τῆς «Ἡπείρου». Στὸ πρῶτο δεκαήμερο

μέ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ καὶ μεταγενέστερα δημοσιεύματα¹⁵² τὰ γεγονότα ἐξελίχθηκαν ὡς ἑξῆς:

Τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1910 ὄργανα τῆς ἀστυνομίας συνέλαβαν τὸν Κωνσταντῖνο Μπαϊκούση ἀπὸ τοὺς Καλαρρύτες. Στὴ συστηματικὴ ἐρευνα ποὺ τοῦ ἔγινε οἱ ἀστυνομικοὶ ἔδωκαν στίς τσέπες τοῦ πλαστὰ ἔγγραφα¹⁵³, τὰ ὁποῖα ἀποκάλυπταν τὴν ὑπαρξὴ ἐπαναστατικῆς ὁργάνωσης καὶ ἐνοχοποιοῦσαν πολλὰ πρόσωπα. Ἡ ὑπόθεσις ἦταν σοβαρὴ, γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀνακρίσεις γίνονταν μὲ τὴν προσωπικὴ ἐπίδωλεψη τοῦ βαλῆ Μουσταφᾶ Ζιχνῆ πασᾶ¹⁵⁴. Ἀπὸ τίς ἀνακρίσεις ἀποδείχτηκε ἡ πλαστότητα τῶν ἐγγράφων καὶ ἐπιστημάνθηκαν οἱ δράστες ποὺ ἦταν οἱ Ἀλβανοί: 1) ὁ ἀστυνόμος Ἀλῆ Ριζᾶς, ἀπὸ τὸ Λιμπόχοδο, 2) ὁ οὐκονομικὸς ἔφορος Πωγωνίου, ποὺ εἶχε ἀπολυθεῖ ἀπὸ τὴ θέση του, 3) ὁ Μουχτάρ βέης, ἀπὸ τὸ Λεσκοδίκι, 4) ὁ Σαλῆχ ἐφέντης, ταμίας Κόνιτσας, παυμένος κι αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀντέγραψε στὸ καθαρὸ τίς πλαστὲς ἐπιστολὲς στὸ δωμάτιο τοῦ Μουχτάρ βέη ὅπου γίνονταν οἱ συσκέψεις, καὶ 5) ὁ Τζεμήλ, εἰσπράκτορας ἀπὸ τὴν Κόνιτσα. Οἱ ἐνοχοὶ δικάστηκαν ἀπὸ τὸ στρατοδικεῖο καὶ καταδικάστηκαν¹⁵⁵.

Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειώσουμε, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ὑπάλληλοι τοῦ διλαετιοῦ Ἰωαννίνων ἦταν καὶ τὰ κύρια ἐρείσματα τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης. Οἱ ὑπάλληλοι ὅμως αὐτοί, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, ἀποτελοῦσαν, κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐλληνικῆς κυδέρνησης, κίνδυνον ἐναντίον τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου καὶ μολονότι τὸ νεοτουρκικὸ κομμάτι κινήθηκε ἐναντίον τους μὲ μεταθέσεις ἢ διώξεις, δὲν ἔπαυαν νὰ συνεργάζονται στενὰ μὲ τοὺς Τούρκους. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ ἐλληνικὸ ὑπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν ζήτησε ἀπὸ τὰ προξενεῖα τοῦ διλαετιοῦ Ἰωαννίνων πλήρεις καταλόγους τῶν ὑπαλλήλων αὐτῶν. Ταυτόχρονα συνιστοῦσε στοὺς προξένους νὰ ἐνεργήσουν ἔμμεσα, ἔντεχνα, καὶ μὲ κάθε μυστικότητά στίς κατὰ τόπους τουρκικὰς ἀρχές, γιὰ ν' ἀντικα-

τοῦ Μαρτίου ἐκδόθηκε ἀνκοινωθὲν τῆς «Ἀνιχνευτικῆς Ἐπιτροπῆς» τοῦ στρατοδικείου Ἰωαννίνων, ποὺ ἀποκάλυπτε τίς κυριότερὲς πτυχὲς τῆς συνωμοσίας καὶ τίς συλλήψεις τῶν ἐνόχων· βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 36/7-3-1910 φύλλο τῆς «Ἡπείρου».

152. Βλ. ΑΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 127—131.

153. 4 ἐπιστολὲς γραμμένες ἐλληνικά καὶ μία προκήρυξις.

154. Εἶχε ἀνελάβει τὰ καθήκοντά του τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Δεκεμβρίου 1909. Βλ. φύλλ. 24 τῆς 13 Δεκεμβρίου 1909 τῆς «Ἡπείρου».

155. Δικάστηκαν οἱ: 1) Ἀλῆ Ριζᾶ, σὲ 100 δισ., 2) Μουχτάρ βέης καὶ Τζεμήλ, σὲ 6ετὴ φυλάκιση, 3) Σαλῆχ ἐφέντης, σὲ 4ετὴ φυλάκιση, καὶ 4) ὁ ἀστυνόμος Ἀζῆς, ποὺ δρέθηκε κι αὐτός ἐνοχος, σὲ 3ετὴ φυλάκιση. Ὁ διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας Ρεφᾶτ ἐφέντης κι ὁ ἀστυνόμος Σεπάχ ποὺ παραπέμφθηκαν στὸ στρατοδικεῖο, ἐπειδὴ κατατέθηκε ὅτι εἶχαν γνώση γιὰ τὴ σκεωρία, ἀθωώθηκαν· βλ. φύλλ. 39/27-3-1910 τῆς «Ἡπείρου». Γιὰ τὴν «ὑπόθεσιν Μπαϊκούση» βλ. καὶ στὰ φύλλα τῆς ἐφημ. «Ἀγών», ἀριθμ. 497/25-2-1910, 499/11-3-1910, 503/8-4-1910.

τασταθούν οι 'Αλβανοί υπάλληλοι με άλλους μη αλβανικής καταγωγής¹⁵⁶. Έξάλλου το προξενείο 'Αργυροκάστρου ανέφερε ότι κι ο ίδιος ο μουτεσαρίφης του σαντζακίου άπορούσε για την έγκληματική άδιαφορία της τουρκικής κυβέρνησης, που άνεχόταν να ύπηρετούν στην 'Αλβανία και την "Ηπειρο υπάλληλοι αλβανικής καταγωγής, οι όποιοι όλοι τους ήταν πράκτορες της αλβανικής επανάστασης. "Υστερα άπ' αυτό το ύπουργείο, με διαταγή του προς την πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, έδινε οδηγίες να συνεννοηθεί με το Πατριαρχείο, τους δουλευτές έλληνοκτης καταγωγής κι όποιονδήποτε άλλο άρμόδιο, για παραστάσεις προς την τουρκική κυβέρνηση, με αίτημα την **άντικατάσταση** των 'Αλβανών υπαλλήλων που καταπίεζαν τους χριστιανικούς πληθυσμούς και τους εξανάγκαζαν να μετέχουν σ' επαναστατικές ενέργειες παρά τή θέλησή τους¹⁵⁷. Από τις άπαντήσεις των προξενείων διαπιστώθηκε ότι οι περυσότεροι υπάλληλοι ήταν αλβανικής καταγωγής στη διοίκηση, δικαιοσύνη, δημοτικές ύπηρεσίες και χωροφυλακή¹⁵⁸. Αυτό φυσικά άποτελούσε εμπόδιο στην άμυδιακή αντικατάστασή τους. Έτσι, οι διώξεις περιορίστηκαν σ' όρισμένα μόνο στελέχη που μετακινούνταν σ' άλλες περιοχές, χωρίς όμως αυτό ν' άποδυναμώνει τή στελέχωση και τις δραστηριότητες της έθνικής αλβανικής κίνησης. Τέλος, είναι άνάγκη να ύπογραμμιστεί ότι σ' όρισμένες περιοχές του βιλαετιού, όπως π.χ. στην Πρέβεζα, ή συμπεριφορά των υπαλλήλων αλβανικής καταγωγής, άπέναντι στο έλληνο στοιχείο, ήταν άφογη κι όχι σπάνια θετικά ευνοϊκή, ίσως εξαιτίας του μίσους άπέναντι στους νεότουρκους¹⁵⁹.

Η άποκάλυψη της σκευωρίας σέ θάρος του Μπαυκούστη είχε σοδαρές έπιπτώσεις στις σχέσεις μεταξύ 'Αλβανών, Έλλήνων και Τούρκων. Οι έχθρικές διαθέσεις των Τουρκογιαννιωτών στράφηκαν τώρα έναντίον των 'Αλβανών, όπως διαπίστωνε και το γενικό προξενείο 'Ιωννίνων¹⁶⁰. Προβλήθηκε

156. Βλ. την ύπ' άριθμ. 13978 έμπ./8-6-1911 (κρυπτογραφική) διαταγή του ύπουργείου, ΑΓΕ, 1911, Β/52 'Αλβανικά, 'Επαναστατικές ενέργειες 'Αλβανών έν 'Ηπειρώ και Κορυτσά.

157. Βλ. την ύπ' άριθμ. 14662/15-6-1911 έμπιστευτική διαταγή του ύπουργείου, ΑΓΕ, 8.π.

158. Βλ. τις έκθέσεις των προξενείων: 1) Αθώνος, ύπ' άριθμ. 234/25-6-1911, 2) 'Αργυροκάστρου, ύπ' άριθμ. 369/3-7-1911, και 3) Πρεβέζης, ύπ' άριθμ. 498/12-6-1911, με συνημμένους καταλόγους των 'Αλβανών υπαλλήλων που ύπηρετούσαν στην περιφέρεια τους, ΑΓΕ, 8.π.

159. Βλ. την 8.π., ύπ' άριθμ. 498/12-6-1911 έκθεση του προξενείου Πρεβέζης. Έξαιρεση άποτελούσε μόνον «ο μιχαλλόδοξος και άγρίων παθών» μοίραρχος της χωροφυλακής 'Αβεδίν έφέντης, «έκ της ισχυαινούσης οικογενείας Τσελεπήταρη καταγόμενος».

160. Βλ. την 8.π., ύπ' άριθμ. 163/25-2-1910 έκθεση.

και η αποψη ότι η σκευωρία οργανώθηκε από ομάδα της αλβανικής λέσχης 'Ιωαννίνων'¹⁶¹. Αυτό δε μπορεί να υποστηριχτεί με βεβαιότητα, αν και είναι δυνατό να υποτεθεί ότι οι 'Αλβανοί που πήραν μέρος στην υπόθεση επιδίωκαν να στρέφουν τους Τούρκους έναντι των 'Ελλήνων και ν' ἀμδύουν τις ἀντιθέσεις των πρώτων απέναντί τους. Με την αποκάλυψη της σκευωρίας έγινε το αντίθετο.

Το ελληνικό στοιχείο εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση και διαμαρτυρήθηκε στην τουρκική βουλή, το μεγάλο βεζίρη, την Πύλη και το Πατριαρχείο, τον ελληνικό τύπο της Τουρκίας και της 'Ελλάδας'¹⁶². Ο γενικός πρόξενος στα Γιάννινα 'Αγγελος Φορέστης'¹⁶³ σ' έγγραφό του προς την «'Ηπειρωτική 'Εταιρεία», αφού έδινε πληροφορίες για τις συλλήψεις των 'Αλβανών που είχαν γίνει¹⁶⁴, είχε τη γνώμη ότι πίσω απ' αυτούς κρυόταν δόκληρο το αλβανικό κομιτάτο. Υπογράμμιζε ακόμη την ανάγκη να γίνει θόρυβος μέσω του τύπου για την υπόθεση, πού, όπως έλεγε, «ήλθεν ως από μηχανής θεός» για το ελληνικό στοιχείο την εποχή εκείνη¹⁶⁵.

Αποτέλεσμα αυτών των αντιδράσεων ήταν ν' αθωωθούν κι αποφυλακιστούν οι έταίροι της «'Ηπειρωτικής 'Εταιρείας» Γεώργιος Τζαδέλλας και Χαρ. Παππās, οι οποίοι δικάζονταν για έσχατη προσοσία στη Θεσσαλονίκη¹⁶⁶. Από την πλευρά της αλβανικής λέσχης 'Ιωαννίνων ο χαρακτηρισμός της υπόθεσης έγινε με δημοσίευμα της έφημ. «Zgjim»¹⁶⁷. Περυσσότερο ίσως μπορεί να ευσταθήσει η αποψη ότι η «υπόθεση Μπαϊκούση» αποτελούσε φάση σχεδίου εξόντωσης του ελληνισμού της 'Ηπείρου από τους νεότουρκους¹⁶⁸.

Η αντίθεση μεταξύ 'Αλβανών και Τούρκων συνεχίστηκε και πολλές φορές εκδηλώθηκε δημόσια μ' επιπτώσεις και στις σχέσεις ακόμη των αξιωματικών μεταξύ τους. Το γενικό προξενείο 'Ιωαννίνων σ' έκθεσή του της 1 'Απριλίου 1910 σημείωνε ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο, από το οποίο αποδεικνύεται ότι οι 'Αλβανοί αξιωματικοί έδειξαν θάρρος κι αντρική στάση στην

161. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 128.

162. Βλ. δ.π., σ. 276.

163. Από το Νοέμβριο του 1909 ήταν υπεύθυνος και για την Α' Διεύθυνση της «'Ηπειρωτικής 'Εταιρείας».

164. 'Ανέφερε ακόμη και τα ονόματα των 'Ελλήνων που ένοχοποιούνταν. 'Ανάμεσα τους ήταν κι ο 'Ιωάννης Λάμπας, διερμηνέας του γαλλικού προξενείου 'Ιωαννίνων.

165. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 275.

166. Βλ. δ.π., σ. 128—129.

167. Βλ. το υπ' ἀριθμ. 40/1-4-1910 φύλλ. της «'Ηπείρου», όπου καταχωρίστηκε το δημοσίευμα με μετάφραση από την αλβανική. «Μολονότι δε η υπόθεσις αυτή εκαμεικρότον μέγαν εκ των υστέρων... έγνωθή ότι ήτο μία υπόθεσις ως η παροιμία εκείνη, ήτις λέγει "Ώδινεν θρος και έτεκεν μών", κατέληγε το δημοσίευμα της «Zgjim».

168. Βλ. έφημ. «'Αγών» φύλλ. 503/8-4-1910.

πρόκληση τῶν Τούρκων ὅτι δωροδοκοῦνται ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς, στάση ποὺ ἤ-
ταν σύμφωνη μὲ τὶς παραδόσεις τῆς φυλῆς τους, κι ἀδιαφόρησαν γιὰ τὶς τυ-
χὸν συνέπειες¹⁶⁹.

8.- Οἱ ἐφημερίδες «ZGJIM» καὶ «ΗΠΕΙΡΟΣ»

Ὁ ὄργανο τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων ἦταν ἡ ἐφημερίδα «Zgjim i Shqipërisë» ποὺ ὑποστήριζε τὶς ἀλβανικὲς θέσεις κατὰ τρόπο ποὺ νὰ μὴ δημιουργεῖ ἀκραιῆς ἀντιδράσεις στοὺς σωδονιστὲς ἐκπροσώπους τοῦ νεοτουρ-
κικοῦ κοιμητηρίου¹⁷⁰. Ἡ «Zgjim» εἶναι συνδεμένη μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἀλβανι-
κῆς λέσχης καὶ μὲ τὶς διακυμάνσεις ποὺ πέρασαν οἱ ἀλβανοτουρκικὲς σχέσεις.
Ἡ λέσχη ἔδρισκε στὴν ἀρχὴ πρόθυμη φιλοξενία τῶν ἀπόψεων τῆς στίς σε-
λίδες τῆς τουρκικῆς «Ἰντιμπάχ», ποὺ δημοσίευε τὶς σελίδες τῆς «Zgjim». Οἱ
δυὸ ἐφημερίδες ἦταν σαφῶς διαχωρισμένες μεταξύ τους καὶ κάθε μία εἶχε τὸν
τίτλο της. Ἡ φιλοξενία συνεχίστηκε καὶ μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐπανάστα-
σης τῶν παλαιότουρκων καὶ τῇ σκλήρυνση τῆς στάσης τῶν νεότουρκων ἀπέ-
ναντι στοὺς Ἀλβανούς. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ ἀντιδράσεις τῶν Τούρκων ἄρ-
χισαν νὰ ἐμφανίζονται ἔντονες καὶ στὰ Γιάννινα καὶ οἱ Τουρκογιαννιώτες
ἀποχώρησαν ἀπὸ τὴν λέσχη, ἡ «Zgjim» ἔπαψε νὰ φιλοξενηθεῖ ἀπὸ τὴν «Ἰν-
τιμπάχ» κι ἄρχισε νὰ ἐκδίδεται χωριστά. Ὡς τὰ μέσα Αὐγούστου 1910 τυ-
πωνόταν στὸ τυπογραφεῖο τοῦ βιλαετιοῦ, ὅποτε μὲ διαταγὴ τῆς διοίκησης ἀ-
παγορεύτηκε ἡ ἐκτύπωσή της σ' αὐτό¹⁷¹. Μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸ της ἀπὸ τὴν
«Ἰντιμπάχ», ἡ ἐφημερίδα κυκλοφοροῦσε μία φορὰ τὴν ἐβδομάδα, κάθε Δευ-
τέρα. Ἰδιοκτήτης φερόταν ὁ Ἀβδούλ Κωδρὴ Γκιιάτα, ποὺ εἶχε ἀναλάβει πρὸε-
δρος καὶ ταμίας τῆς λέσχης μετὰ τοὺς διωγμοὺς τῶν προκατόχων του. Τὴν
ἐποχὴ ποὺ ἡ «Zgjim» σταμάτησε νὰ τυπώνεται στὸ τυπογραφεῖο τοῦ βιλαε-
τιοῦ, ἡ κυκλοφορία της δὲν ξεπερνοῦσε τὰ 400 φύλλα, ἀπὸ τὰ ὅποια 150
στέλλονταν σὲ συνδρομητές. Οἱ τελευταῖοι δὲν πλήρωναν τακτικὰ τὴν συνδρο-
μὴ τους κι αὐτὸ εἶχε φέρεи σὲ δύσκολη θέση τὴν ἐφημερίδα. Διευθυντὴς καὶ
συντάκτης ἦταν ὁ Ναούμ Νάτσης¹⁷². Ὁ Νάτσης, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν συ-
νέχισή τῆς ἐκδόσεως, κατέφυγε στὸ διευθυντὴ τῆς «Ἡπείρου» Γ. Χατζῆ καὶ

169. Βλ. τὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 258/1-4-1910 ἐκθεσὴ τοῦ Φορέστη.

170. Μερικὲς μάλαστα φορές, ὅταν ἡ βόρεια Ἀλβανία θρυσκόταν σ' ἐπαναστατικὸ
ἀνδρασισμό, δὲ δίστασε νὰ ὑποδείξει τὴν ἀνάγκη νομιμόφρονος στάσης ἀπέναντι στοὺς
Τούρκους καὶ τὴν παράδοση τοῦ ὁπλισμοῦ τῶν Ἀλβανῶν.

171. Βλ. τὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰω-
αννίνων.

172. Βλ. β.π. ἐκθεσὴ.

τόν παρακάλεσε νά τοῦ ἐπιτρέψει τήν ἐκτύπωση τῆς ἐφημερίδας του στή τυπογραφεία τῆς «Ἑπείρου»¹⁷³. Ὁ Χατζῆς, στενός συνεργάτης τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων¹⁷⁴, ἐνημέρωσε τόν πρόξενο Φορέστη καί ζήτησε θογγίες. Ὁ Φορέστης θεώρησε χρήσιμο καί ἐξυπηρετικό γιά τὰ ἐλληνικά συμφέροντα νά τυπώνεται ἡ «Zgjim» στό τυπογραφεῖο τῆς «Ἑπείρου». Συμβούλεψε, λοιπόν, τόν Χατζῆ ν' ἀποδεχτεῖ ἀνεπιφύλακτα τήν πρότασι, διευκολύνοντας μέ κάθε μέσο τοὺς Ἀλβανούς νά συνεχίσουν τήν ἐκδόσι¹⁷⁵. Πίστευε ὅτι ἔτσι θά πετύχαινε κάποια προσέγγισι, τήν ὁποία θεωροῦσε ἀπαραίτητη τήν ἐποχή αὐτή πού οἱ Ἀλβανοὶ ὀρίσκονταν σέ δύσκολη θέσι. Πρόθεσι τοῦ Φορέστη ἦταν νά ἐκμεταλλευτεῖ τήν κατάστασι, ὅπως ἀναφέρεται σέ σχετική ἐκθεσή του¹⁷⁶. Τελικά, φαίνεται πῶς δὲν καρποφόρησαν οἱ συνεννοήσεις ἀνάμεσα στήν «Ἑπείρου» καί τῇ «Zgjim», ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ μιὰν εἰδησιή πού δημοσιεύτηκε κατὰ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1910, ὅταν ἀνεστάλη προσωρινὰ ἡ ἐκδόσι τῆς «Ἰντιμπαχ». Ἡ «Ἑπείρος» σημείωνε τότε: «Ἐπίσης καί ἡ ἀλβανόφωνος «Ζγκίμ» ἀπὸ μηνῶν ἔπαυσε νά ἐκδίδεται»¹⁷⁷. Ἡ «Zgjim» φαίνεται ὅτι ἐκδόθηκε πάλι, γιατί φέρεται νά κυκλοφορεῖ καί τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1911¹⁷⁸.

Ἡ ἀλβανική λέσχη Ἰωαννίνων χαίρετρε τήν ἀπόφασι τοῦ γνωμοδοτικοῦ συμβουλίου τοῦ διλαετιοῦ γιά νά χρησιμοποιεῖται καί ἡ ἀλβανική γλώσσα σέ δύο τεύχη τῆς ἐφημερίδας τοῦ διλαετιοῦ «Γιάνγια» (Ἰωάννινα). Ὁ βαλῆς ἀποδέχτηκε τήν πρότασι, δὲν τήν ἐφάρμοσε ὅμως ποτέ, γιατί ἀντέδρασε ἡ Πύλη καί τὸ νεοτουρκικὸ κομμάτι. Τήν ἴδια τύχη εἶχε καί ἡ ἀπόφασι τοῦ ἴδιου συμβουλίου γιά τὸ ἄνοιγμα τῶν σχολείων, ἀστικῶν καί μέσης

173. Βλ. δ.π.

174. Τὸ προξενεῖο περνοῦσε καί τήν πολιτικὴ γραμμὴ στήν ἐφημερίδα.

175. Στὴν ἐκθεσή του ὁ Φορέστης ἐπισήμανε πάντως ὅτι ἡ ἀλβανικὴ ἐφημερίδα «κύριον αὐτῆς πρόγραμμα προέθετο τὸν τῇ ἀτυπώσει τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς συνειδήσεως, νά φαντεῖται συγχρόνως τοὺς Ἀλβανούς κατὰ παντός ἐλληνικοῦ, ἐπωφελομένη πάσης εὐκαιρίας καί περιστάσεως, ὅπως ἐπιτίθεται κατὰ τῆς πολιτείας τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας καί κατὰ τῆς δράσεως τῶν ἐλληνικῶν σχολείων (βλ. τὴν δ.π. ἐκθεσι).

176. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 861/30-8-1910 ἐκθεσή του, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Ἀλβανικά διαφορα. Ὁ Ἀγγελοῦ Φορέστης σημείωνε: «ἀναντιρρήτως συμφέρον ἡμῶν ἡ θελον εἶθαι ἡ μὴ ἐκδοσις ἐνταῦθα μάλιστα ἀλβανικῆς ἐφημερίδος, οὗχ ἥττον ἔκρινε τὸν πῶς νά περιποιηθῶμεν ὅσον τὸ δυνατὸν αὐτοὺς εἰς στιγμὰς μάλιστα γενικῆς καταδιώξεως ἐναντίον των ἐκ μέρους των νεοτούρκων, ἐπιφυλασσόμενοι ἐραδύτερον ὑπὸ εὐσχημὸν τινὰ πρόφασιν, τῆς ὁργῆς π.χ. των Ἀρχῶν ἐναντίον των, νά παύσωμεν παρέχοντες τὰ μέσα τῆς ἐκτυπώσεως, καί τοῦτο ἀφοῦ πρότερον πεισθῶμεν ὅτι ἡ περσιτέρω ἐκδοσις καθίσταται ἀδύνατος».

177. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 76/12-12-1910 φύλλο τῆς.

178. Βλ. НОХНА, δ.π., σ. 103, σημ. 56.

ἐκπαίδευσης, σὲ πόλεις τῆς νότιας Ἀλβανίας, στὰ ὁποῖα θὰ γινόταν χρήση τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας¹⁷⁹.

Παρὰ τὶς διαφορὲς ποὺ ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στὴν ἐλληνικὴ κι ἀλβανικὴ ἐθνότητα, ἡ «Ἡπειρος» τοῦ Χατζῆ δὲν ἔδειχνε τὸν στενὸν καρδὸ φανατισμό, πού, ὅχι σπάνια, ἦταν διάχυτος σ' ὅλες τὶς ἀλβανικὲς ἐφημερίδες τοῦ διαλαετιοῦ, ἀλλὰ καὶ στίς ἐκδιδόμενες ἔξω ἀπ' αὐτό. Ἡ «Ἡπειρος» εἶχε στρέψει τὴν ἀρθρογραφία της κυρίως ἐναντίον τῆς τουρκικῆς διοίκησης καὶ γενικὰ ἐναντίον κάθε πτυχῆς τῆς διεφθαρμένης κρατικῆς μηχανῆς. Αὐτὸ ἐξυπηρέτοῦσε ἔμμεσα καὶ τὶς πολιτικὲς προθέσεις τῶν Ἀλβανῶν. Δὲ φαίνεται ὅμως νὰ ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ πλευρὰ κάποια ἀνταπόκριση στὸν τόνο τοῦ ἀγώνα πού εἶχε προσδώσει ἡ «Ἡπειρος» στὰ δημοσιεύματά της σχετικὰ μὲ τοὺς Ἀλβανούς. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐθνότητά τους ἀποδεικνύεται κι ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι συχνὰ φιλοξενοῦσε δημοσιεύματα τῆς «Zgjim» ἢ περιλήψεις τοὺς ἀσχολίαστα, γιὰ νὰ προβληθοῦν οἱ ἀλβανικὲς θέσεις, καὶ σχολιασμένα, ὅχι ὅμως σὲ ὅζον τόνο, ὅταν ἐπρόκειτο γιὰ τὴν προστασία τῶν ἐλληνικῶν συμφερόντων¹⁸⁰.

Ἀλλες φορὲς ἡ «Ἡπειρος» δρισκῶταν στὴν ὅδια γραμμὴ μὲ τὶς θέσεις τῆς «Zgjim» στὴν προσπάθεια ν' ἀντικρουστοῦν τὰ ἐπιχειρήματα τῆς «Ἰντιμπαχ» πού συνήθως διέστρεφε τὴν πραγματικότητα. Παράδειγμα μιᾶς τέτοιας, κατὰ ἓνα τρόπο, συμπαρατάξης εἶναι τὰ δημοσιεύματα τῆς «Ἡπείρου» σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας στὸ σαντζάκι Ἰωαννίνων¹⁸¹ καὶ τῆς χρησιμοποίησης τοῦ ἀραβικοῦ ἢ λατινικοῦ ἀλφάβητου¹⁸². Ἡ ὀρθογρα-

179. Βλ. 8.π., σ. 103. Εἶναι ἀδιευκρίνιστο τί ἐννοεῖ ὁ συγγραφέας μὲ τὸν ὄρο «νότια Ἀλβανία».

180. Βλ. ἐνδεικτικὰ κείμενα τῆς «Zgjim» ἀντιδημοσιευμένα στὴν «Ἡπειρο», ἀριθμ. φύλλου 43/30-5-1910.

181. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 55/18-7-1910 φύλλο τῆς «Ἡπείρου».

182. Ἡ «Zgjim» ὑπέρμαχος τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου καὶ ἐκφραστὴς τῶν θέσεων τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων, κατέκρινε τὶς ἐνέργειες τῶν Τουρκογιαννιωτῶν πού εἶχαν ἐκδώσει φυηφίσματα καὶ τηλεγραφήματα γιὰ νὰ εἰσάχθῃ τὸ ἀραβικὸ ἀλφάβητο. Ὑποστήριξε ὅτι δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ κάνουν τέτοιες υποδείξεις, γιὰτι δὲν ὑπῆρχε ἀντικείμενο γι' αὐτούς. Σὲ ἀναλυτικότερη περιλήψη τῶν θέσεων τῆς «Zgjim» τῆς 1 Μαρτίου 1910, πού καταχωρῆζεται στὴν «Ἡπειρο», σημειώνονται τὰ ἑξῆς: «...ἄνθρωποι οἵτινες τὴν γλῶσσαν ταύτην δὲν ὁμιλοῦσιν, ἄνθρωποι οἵτινες οὐδὲ (σικράπ) γρῦ δὲν γνωρίζουσιν ἐκ τῆς ἀλβανικῆς, πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀνοίξωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς μιᾶς συνταγματικῆς Κυβερνήσεως, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ προλειάνωσι τὴν ὁδὸν τῆς συμφιλίωσης τούτου τοῦ Βιλαετίου; Ἡ Κυβέρνησις ἀραγε θὰ ἐκλάβῃ τὸ ψήφισμα τοῦτο ὡς ἐκ μέρους τῶν Ἀλβανῶν ἀποστελλόμενον; Ἐὰν λοιπὸν τὸ ἐκλάβῃ ὡς τοιοῦτον, τότε θὰ διαπράξῃ μέγα σφάλμα, τὸ ὁποῖον δὲν θέλομεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἔχεται ἀληθείας. Ἐὰν ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει τὸ ἐκλάβῃ ὡς Ἀλβανικόν, τότε ἂς μὴ κουράζῃται πολὺ, ἀλλὰ νὰ σταῇ καὶ εἰς τὸ Κουρδεστάν καὶ Τουρκεστάν καὶ ἀλλαχοῦ καὶ συλλέξῃ καὶ ἐκείθεν τη-

φία της «Zgjim», μαχητική δέδαια όπως όλων των αλβανικών εφημερίδων, χαρακτηρίζεται από αυτοσυγκράτηση. Ορισμένες φορές υποχρεώνεται: από τα πράγματα να κρατήσει τέτοια στάση, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις που έπαιρνε από την αλβανική λέσχη. Η άρθρογραφία της πάντως έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις άκρατες θέσεις των Αλβανών εθνικιστών, που ως κύριο όπλο της ανόρθωσης κι ανέγερσης της Αλβανίας θεωρούσαν τα επαναστατικά κινήματα. Ένδεικτικό της πολιτικής αυτής είναι: άρθρο που δημοσιεύτηκε στη «Zgjim» στις 9 Αυγούστου 1910¹⁸³. Αναφέρεται: στην έκστρατεία του Τουργούτ Σεφκέτ πασά στην Αλβανία, για την εμπέδωση της τάξης και την καταστολή των επαναστατικών κινήματων¹⁸⁴. Από το άρθρο δια-

λεγραφήματα και τότε ως αποφασίση να την γράψωμεν όπως θέλουν» (βλ. άρθρ. φύλλ. 36/7-8-1910 της «Ηπειρου»). Η «Ηπειρος» ήταν δέδαια σύμφωνα με τις απόψεις των Αλβανών. Ήταν, όμως, ριζικά αντίθετη με τη θέση που υποστήριζε η εθνική αλβανική κίνηση, ότι: δηλαδή η «Ηπειρος» ήταν στην Αλβανία κι ότι: τα Γιάννινα ήταν η πρωτεύουσα της νότιας Αλβανίας, θέση με την οποία συμπαρατασσόταν —δχ: πάντοτε— και η Τουρκία, επειδή πίστευε ότι: έτσι θα διαφύλαγε την άκεραιότητά της αυτοκρατορίας. (Βλ. σχετικά δημοσιεύματα της «Ηπειρου» στο φύλλο της 52/27-6-1910, όπου έπαινε: σε δημοσίευμα της εφημερίδας του διλατίου).

183. Περίληψη του δημοσιεύεται στο υπ' άρθρ. 60/22-8-1910 φύλλο της «Ηπειρου».

184. Η θερμή υποδοχή που επιφύλαξαν οι κάτοικοι της Σκόδρας —παιδομαρτύροι της «Ηπειρος», δ.π.,— ο αποπλάνης των Αλβανών, η έναρξη της καταγραφής των στρατεύσιμων με την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου «μιας έχρησποίησαν, διότι: σήμερα δεν είναι η εποχή των εκδικήσεων δια των δπλων, αλλά σήμερα είναι: εποχή της εργασίας, εποχή της παιδείας, εποχή της εκπαιδεύσεως». Όλες αυτές οι ειδήσεις, συνέχισε, μας πείθουν ότι: πρέπει να θέσουμε τις επιθυμίες μας σε υποδεέστερη μοίρα από τους νόμους της κυβέρνησης, αν θέλουμε ν' αποφύγουμε μαχητές και κατηγορίες εναντίον του έθνους μας. Τα παλιότερα χρόνια σκοπός των Αλβανών ήταν να ζουν δπλ:μένοι: για να υπερασπίσουν τους Αλβανούς. Το έργο αυτό, πρόσθετε, το έχει αναλάβει: ο κυβερνητικός στρατός: γιατί και οι Αλβανοί έπρεπε ν' αποδείξουν εμπράκτα την αφοσίωσή τους στην κυβέρνηση, όπως έκαναν οι κάτοικοι της Σκόδρας.

Συνεχίζοντας τη δημοσίευση ειδήσεων και σχολίων η «Zgjim» ανέφερε ότι: ο Σεφκέτ πασάς, αφού τελείωσε την αποστολή του στη βόρεια Αλβανία, θα κατέβαινε μέσω Έλδραν και Τιράνων προς τα νότια για ν' αποπλάνει: τους κατοίκους: «Ελπίζουμε», συμβούλευε, «ότι οι έδελφοί μας υπείκοντες εις αγαθές συμβουλές θα παραδώσουν τα όπλα των και θα υποδεχθώμεν μετά τιμών και ένθους:αμών τον στρατόν ως αληθείς πατριώται. Μας επιβάλλεται: μεγάλως ν' αποδείξωμεν όπως πάντοτε την αφοσίωσιν προς την Κυβέρνησιν μας. Ουδέμία δε άμφιβολία υπάρχει: ότι: εάν υπακούωμεν εις τους νόμους και τας διαταγάς της Κυβερνήσεως θ' απολαύωμεν των συμπαιθιών της, πράγμα το όποιον σήμερα πολύ μας είναι αναγκαίον και του όποιου έσπερίθμεν, δχ: διότι: είμεθα ενάντιοι: τη Κυβέρησει, ως γράφουσιν δημοσιογράφοι: τινές αυτοκαλούμενοι: πατριώται, άλλ' ένεκα της άμειβας, ήτις έχοιλεύει: παρ' ήμιν, ήτις μάς απήλπισεν και μάς έκλεισε: τους όφθαλμούς. Όθεν οι έλπίδες μας δεν πρέπει νό στήριζονται: εις τα όπλα, διότι: πρό πολλού την θέσιν αútων κατέλαβεν η παιδεία...» (βλ. το δ.π. φύλλο της «Ηπειρου»).

φαίνεται, ότι ή «Zgjim» εξέφραζε τις απόψεις του συντηρητικού τμήματος της έθνικης άλβανικής κίνησης, που εκτιμούσε όρθά την έποχή εκείνη την κα-
τάσταση, άφου ή εξέγερση των Άλβανών την άνοξη του 1910 είχε κατα-
σταλεί αίματηρά από τον Τουργούτ Σεφκέτ πασά και ή όόρεια Άλβανία είχε
πληρώσει όαυρό φόρο αίματος στο έπαναστατικό κίνημα¹⁸⁵. Γιαυτό είναι σα-
φείς οι αίχμές της «Zgjim» έναντίον όρουμένων μελών του άλβανικού κοι-
νότητος που ύποστήριζαν τή συνέχιση του άγώνα, άδιαφορώντας για τα άποτε-
λέσματα και τις καταστροφές.

9.- Συνέχιση διώξεων των Άλβανών

Αναφέραμε ήδη ότι οι νεότουρκοι άρχισαν τις διώξεις έναντίον της άλ-
βανικής κίνησης, της όποιας φορείς ήταν πα όιοικητικά συμβούλια των κατά
τόπους λέςχων. Όπως κι άλλου, έτσι και στα Γιάννινα ή λέςχη ήταν ύπο-
χρεωμένη κάθε τόσο ν' αναδιαρθρώνει το διοικητικό της συμβούλιο, ανάλο-
γα με τις έπιπτώσεις που είχαν οι διώξεις στη λειτουργία της. Στα μέσα του
1909 το συμβούλιο της «Bashkimi» άποδεκατίστηκε. Ό πρόεδρος Ζιά βέης
διώχτηκε, φυλακίστηκε και τελικά μετατέθηκε σε πόλη του Ίκονίου¹⁸⁶. Τήν
ήδια τύχη είχαν και οι σύμβουλοι Άλή Κεμάλ κι Όσμάν Νουρή¹⁸⁷. Ως αι-
τία αναφερόταν ή άρνησή τους ν' ανταποκριθούν στο αίτημα Τούρκων άξιω-
ματικών νά διαγραφούν από την άλβανική λέςχη και νά έγγραφούν στη δι-
κή τους. Οι διώξεις είχαν ως άποτέλεσμα και την αύτοεξορία όρισμένων που
πίστευσαν ότι κινδύνευαν άμεσα ή συνέχιση των διώξεων ύποχρέωσε τή λές-
χη Ίωαννίνων, αλλά και τις άλλες, νά στείλουν έντονα τηλεγραφήματα δια-
μαρτυρίας στην Πύλη¹⁸⁸. Οι διώξεις είχαν τον άντίκτυπό τους και στον κοι-
νωνικό περίγυρο. Έτσι, άνεξάρτητα από τις διαφορές που χώριζαν την έλλη-
νική κι άλβανική έθνότητα, το έλληνικό στοιχείο ούτε εξέφρασε την ίκανο-
ποίησή του ούτε ένθάρρυνε αυτές τις διώξεις, όπως ισχυρίζεται ή άλβανική
πλευρά¹⁸⁹. Άπ' ό,τι τουλάχιστο δημσίευε ό έλληνικός τύπος των Γιαννίνων

185. Οι Άλβανοί που άποπλήστηκαν είχαν συγκεντρώσει 147.000 επλα. 17 κατα-
δικάστηκαν σε θάνατο από τα στρατοδικεία, πολυάριθμοι σε φυλάκιση, σε καταναγκα-
στικά έργα και έξορία στην Άφρική (βλ. ΒΑΛΧΟΥ, ό.π., σ. 219).

186. Βλ. τις ό.π., όπ' άριθμ. 217/22-3-1910 και 793/18-8-1910 εκθέσεις, και
HOKHA, ό.π., σ. 109. Ό Hoxha μιλάει για έξορία του Ζιά βέη στη Θεσσαλονίκη.

187. Τόν Άλή Κεμάλ τόν έστειλαν στη Σμύρνη και τόν Όσμάν Νουρή τόν εκτόπι-
σαν στο Χαλέπι της Συρίας.

188. Βλ. HOKHA, ό.π., σ. 110.

189. Βλ. ό.π., σ. 111.

και από τὸ περιεχόμενο τῶν προξενικῶν ἐκθέσεων δὲν ἐπιστημαίνονται τέτοιες προθέσεις¹⁹⁰.

Οἱ διώξεις τῶν στελεχῶν τῆς ἀλβανικῆς κίνησης ἐπεκτάθηκαν καὶ σ' ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἡπείρου, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴ διάλυση τῶν λεσχῶν καὶ τὸν προσεταιρισμὸ τῶν Ἀλβανῶν. Ἐνδεικτικὰ σημειώνουμε τίς διώξεις τῶν ἡγετῶν τῆς ἀλβανικῆς κίνησης στὸν καζά Λούρου τὸν Ἰούλιο τοῦ 1910, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ἐνέχονταν στὸ φόνο τοῦ Τούρκου προέδρου τοῦ νεοτουρκικοῦ κοινοτάτου Λούρου. Συνελήφθησαν ἔτσι οἱ Ἀλβανοὶ πρόκριτοι Ἰζέτ ἐφέντης, Τζεμάλ βέης δήμαρχος, καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Φουάτ βέη Φράσαρη, πράγμα πού δημιούργησε μεγάλη ἔνταση ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἀλβανούς¹⁹¹.

Γιὰ νὰ διασπάσουν τὴν ἐνότητα τῶν Ἀλβανῶν οἱ Τούρκοι δὲ δίσταζαν νὰ χρησιμοποιοῦν μέσα πού δημιουργοῦσαν ἐξεγέρσεις καὶ ταραχὲς στὸ στρατό, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἔνταση τῶν διώξεων¹⁹². Στὸν ἴδιο σκοπὸ ἀπέδλεπε καὶ ἡ συγχώνευση ὅλων τῶν ὀργανώσεων τῶν νεότουρκων στὰ Γιάννινα σὲ μία λέσχη μὲ τὴν ἐπωνυμία «Meshrutijetit» (Σύνταγμα) πού δημιουργοῦσε τίς δυνατότητες ἔνταξης σ' αὐτὴν καὶ τῆς «Bashkimi», ἔτσι ὥστε ἡ τελευταία νὰ χάσει τὴ δύναμή της ὡς ἀνεξάρτητη πολιτικὴ δύναμη¹⁹³. Ὅταν δὲν τὸ κατάφεραν, ὑποχρέωσαν τὸν πρόεδρο τῆς λέσχης Νεζίρ Ρεμιζή ἐφέντη νὰ παραιτηθεῖ¹⁹⁴. Ὡς αἰτία τῆς παραίτησής του πρόβαλε τὸ γεγονός, ὅτι ἡ λέσχη δὲν εἶχε κατορθώσει ν' ἀνοίξει ξεχωριστὸ ἀλβανικὸ σχολεῖο στὰ Γιάννινα, πράγμα πού δὲν εὐσταθοῦσε, γιατί ἐπρόκειτο γιὰ θέμα πού ρύθμιζε ἡ κυβέρνηση. Ἀντικαταστάτης του ἐξελέγη ὁ Ἀἰδουὺλ Καδρής Γκιάτα, γαιοκτῆμονας ἀπὸ τὸ Λιμπάχοδο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγινε ἤδη λήθος¹⁹⁵.

190. Ἡ δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεση, περιέχει κολακευτικούς χαρακτηρισμούς γιὰ τοὺς δυὸ προέδρους τῆς ἀλβανικῆς λέσχης, τὸν Ζιά βέη καὶ τὸν Νεζίρ Ρεμιζή ἐφέντη. Ὁ πρῶτος χαρακτηρίζεται ὡς «φυλέλληνας» καὶ ὁ δεύτερος «εὐπαίδευτος καὶ ἐνθερμος Ἀλβανιστής». Οἱ χαρακτηρισμοὶ αὗτοι δὲ θὰ διατυπώνονταν, ἂν οἱ διπλωματικοὶ εκπρόσωποι τῆς Ἑλλάδας διαπνέονταν ἀπὸ μίσος, σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσχυρισμούς τῆς ἀλβανικῆς πλευρᾶς. Ἡ ἀποψη δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ὑπόδειξη τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης νὰ γίνονται παραστάσεις στὸ βαλὲ γιὰ ἀντικατάσταση τῶν Ἀλβανῶν ὑπαλλήλων μὲ ἄλλους (βλ. καὶ σ. 50 τῆς μελέτης). Ἡ ἀντικατάσταση ἀφοροῦσε ὑπαλλήλους πού μὲ τὸ φανατισμὸ τοὺς προξενοῦσαν προδλήματα καὶ διώξεις στὸ ἐλληνικὸ στοίχειο, γιὰ νὰ δημιουργήσουν περισσότερα ἐρείσματα στὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση.

191. Βλ. ἐφημ. «Ἀγών», ἀριθμ. φύλλ. 520/5-8-1910.

192. Βλ. ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 112.

193. Βλ. δ.π., σ. 114.

194. Ἦταν καὶ καϊμακάμης τοῦ καζά Ἰωαννίνων. Ὁ ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 115 ἀναφέρει ὡς πρόεδρο τὸν Ρεζή ἐφέντη. Πρέπει νὰ εἶναι ὁ Νεζίρ Ρεμιζή ἐφέντης σύμφωνα μὲ τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων.

195. Βλ. καὶ ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 115.

10.- 'Ελληνικὲς ἀντιδράσεις σὶὰ ἀλβανικὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα

Μὲ τὴν ἐναρξὴ τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων τῶν Ἀλβανῶν, οἱ σχέσεις μεταξὺ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ ἀλβανικῶν λασχῶν ὀξύνθησαν ἀκόμη περισσότερο. Ἡ δραστηριότης τῶν τελευταίων περιορίστηκε καὶ φανερά σχεδὸν σταμάτησε.

Στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ὑπόδουλο ἑλληνισμό τὰ κινήματα αὐτὰ προκαλοῦσαν τὴ δυσπιστία, γιὰ τὸ λόγος ὅτι ἡ ἡγεσία τους δὲν ἄφηγε εὐκαιρία πού νὰ μὴ διακηρύσσει ὅτι ἡ Ἡπειρος δὲν ἀποτελοῦσε παρὰ τμήμα τῆς Ἀλβανίας, τὴ Νότια Ἀλβανία. Ἐξάλλου ὁ ἑλληνισμὸς ἀντιδρούσε καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη, ὅτι οἱ Ἡπειρώτες πλήρωναν τίς συνέπειες μιᾶς ἀνώμαλης κατάστασης, ἀπὸ δεινοπαθοῦσαν τόσο ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικὰ στοιχεῖα, ὅσο καὶ ἀπὸ τίς τουρκικὲς καταδιωκτικὲς ἀρχές. Ὑπῆρχε καὶ κίνδυνος πρὸ ὀδυνηρῶν ἐπιπτώσεων, στὴν περίπτωσιν πού οἱ Τούρκοι σχημάτιζαν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὑπῆρχε συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ Ἡπειρωτῶν ἐναντίον τους. Τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν προσπαθοῦσαν νὰ δημιουργήσουν καὶ οἱ τουρκικὲς ἐφημερίδες, πού ἀπέδιδαν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἀλβανῶν σὲ ὑποκίνηση τῆς Ἰταλίας, τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Ἑλλάδας, καὶ στὴν ἀποστολὴ ὀπλοῦν στοὺς ἐπαναστάτες ἐκ μέρους τῶν χωρῶν αὐτῶν¹⁹⁶. Ἡ ἄποψη τῆς συνεργασίας Ἀλβανῶν — Ἡπειρωτῶν κυκλοφοροῦσε ἤδη στίς εὐρωπαϊκὲς χώρες, ὑδαίτερα στὴν Αὐστρουγγαρία, τῆς ὁποίας ὁ τύπος ὑποστήριζε ἔνθερμα τὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνησιν, γιὰ σκοποὺς πού δὲν εἶχαν μεγάλη σχέση μὲ τὰ συμφέροντα τῶν Ἀλβανῶν. Αὐτὸ ὑποχρέωσε τὸ «Ἀθηναϊκὸ Πρακτορεῖο» ν' ἀπευθύνει τηλεγράφημα πρὸς ὅλα τὰ κεντρικὰ τηλεγραφικὰ πρακτορεῖα τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Τὸ τηλεγράφημα, μὲ ἡμερομηνία 7 Ἰουλίου 1911, διέφευδε τίς φήμες πού κυκλοφοροῦσαν¹⁹⁷. Ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ στάσις τῆς ἑλληνικῆς κυβέερνησις δὲν τὴν ἐμπόδισε τὸν ἐπόμενον χρόνον νὰ ἐκτιμῇσιν ἀλλήλως τὰ πράγματα καὶ νὰ βοηθήσει, ὅπως καὶ ἔμμεσα, τὴν ἀλβανικὴν ἐπανάστασιν¹⁹⁸. Ἡ βοή-

196. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 104/26-6-1911 φύλλο τῆς «Ἡπειρου», ὅπου ἀναδημοσιεύεται κείμενο τῆς «Ἰντιμπάχ».

197. Βλ. ἐφημ. «Ἡπειρος», ἀριθμ. φύλλ. 106/10-7-1911. Τὸ τηλεγράφημα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Αἱ εἰδήσεις τῶν διεθνῶν φύλλων, αἱ ἀφορῶσαι τὴν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐνθάρρυνσιν τῆς ψευδοεπανάστασεως τῆς Ἡπειρου, στεροῦνται πάσης βάσεως. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐνταῦθα καὶ ὁ τύπος ἀποδοκιμάζουσι τοὺς μεμονωμένους στασιασμοὺς Τουρκαλβανῶν τῶν ἐξωθεν παρακινουμένων, Παρὰ πάντων δὲ τὴν πρὸς τοὺς πόθους τῆς Ἀλβανίας συμπάθειαν αὐτῶν οἱ Ἡπειρώται οὐδένα ἔχουσι λόγον νὰ μνησθῶσι συνενοόμενοι μετὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ὁμιλοῦντες δ' ἀπαντες ἀνεξαιρέτως τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν οἱ Ἡπειρώται δὲν δύνανται νὰ ζητήσωσι τὴν εἰς τὰ σχολεῖα αὐτῶν εἰσαγωγὴν τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἀλβανικοῦ ἀλφαβήτου οὐδὲ καὶ νὰ ὑποστηρίξωσιν ἄλλα καθάρως ἀλβανικὰ αἰτήματα».

198. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, Ἱστορία τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, σ. 229.

θεια πού έβωσε τὸ 1912 ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις στὴν ἐθνικὴ ἀλθανικὴ κίνησις ἐγίνε ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς ἐκμυστηρεύσεις τοῦ θαλῆ Ἰωαννίνων πρὸς τὸν ἐκεῖ Γάλλο πρόξενο. Σύμφωνα μ' αὐτές, οἱ Τούρκοι εἶχαν σχηματίσει τὴ γνώμη ὅτι ἡ βοήθεια δινόνταν, γινατὶ ὑπῆρχε συμφωνία συνεργασίας ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανούς καὶ Ἑλληνες. Ἡ γνώμη αὕτη εἶχε διαμορφωθεῖ ἀπὸ τὶς πληροφορίες γιὰ τὴ συγκέντρωσις μεγάλου ἀριθμοῦ ἐπαναστατῶν στὴν Κέρκυρα. Ἐπίσης ἀπὸ τὶς φήμες πού κυκλοφοροῦσαν, ὅτι ὁ Ἑλληνας πρόξενος στὸ Βεράτι εἶχε ἐπαφές μὲ τοὺς ἐπαναστάτες καὶ εἶχε δώσει ὑποσχέσεις στὸν Ἀῤῥῆ πασά, πού μετεῖχε στὴν ἀλθανικὴ κίνησις, γιὰ παροχὴ ὀπλῶν καὶ πολεμοφοδίων καὶ γενικὰ γιὰ βοήθεια τοῦ ἀλθανικοῦ ἀγώνα. Ὁ θαλῆς χαρακτήρισε ἀκόμη πολὺ ὑποπτές τὶς σχέσεις τοῦ Ἑλληνα γενικοῦ προξένου Ἰωαννίνων Φορέστη μὲ τὸν Αὐστριακὸ συνάδελφό του K. Bilinski. Αὐτὸ ἡ τουρκικὴ πλευρὰ τὸ θεώρησε ὡς ἐνδεύξη συμπαραστάσεως τῆς Ἑλλάδας πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, μιὰ καὶ ἡ Αὐστρία ὑποκινούσε, καθὼς πίστευε, τὰ ἐπαναστατικὰ τοὺς κινήματα. Ὁ Γάλλος πρόξενος, γνώστης τῆς κατάστασης, κατόρθωσε νὰ πείσει τὸ θαλῆ ὅτι οἱ πληροφορίες ἦταν ἀνυπόστατες, γιὰ τὸν κύριο λόγο ὅτι οἱ Ἑλληνες δὲ θὰ συμφωνοῦσαν ποτὲ στὴν ἀλλοίωσις τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτήρα τοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἑλληνας πρόξενος διατύπωσε τὰ ὅδια ἐπιχειρήματα σὲ συνάντησή τους πού ἐγίνε στὶς 30 Ἰουλίου 1912, χωρὶς καὶ νὰ τὸν πείσει ἀπόλυτα. Παράλληλα, ὁ Ἑλληνας πρόξενος πίστευε ὅτι ὁ Ἀῤῥῆ πασάς ἦταν ὑπεύθυνος γιὰ τὴ διαρροή τῶν παραπάνω πληροφοριῶν καὶ ἐπέκρινε τὴ διαγωγὴ του¹⁹⁹.

Ἡ ἐναρξὴ τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων τῶν Ἀλβανῶν πού ἄρχισε ἀπὸ τὸ Κόσοβο τὸ Μάρτιο τοῦ 1910, κατὰ τὶς διαπιστώσεις τοῦ γενικοῦ προξένου Ἰωαννίνων, δὲν εἶχε ἀνάλογο ἀντίκτυπο καὶ στὴ νότια Ἀλβανία. Οἱ φήμες γιὰ τὴ δράσις Ἀλβανικῶν σωμάτων στὴν περιοχὴ εὐθύνης τοῦ γενικοῦ προξένου, δράσις πού ἀπέβλεπε κυρίως στὸν προσηλυτισμὸ τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου στὴν ἐθνικὴ ἀλθανικὴ κίνησις, δὲ φαίνεται νὰ εἶχαν ὑπόστασις. Τὸ γενικὸ προξενεῖο διαπίστωνε, ὅτι οἱ νότιοι Ἀλβανοὶ εἶχαν φοβηθεῖ, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκρηξὴ τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων, σὲ σημεῖο πού ἔφταναν ν' ἀποδέχονται μοιρολατρικὰ τὶς ἀφομοιωτικὲς τάσεις τῶν σλαβονιστῶν νεότουρκων, παρὰ νὰ ἔλθουν σὲ συνεννόησι μὲ τοὺς θόρειους Ἀλβανούς. Ὅσοι μάλιστα ἀπὸ τὴ νότια Ἀλβανία ἦσαν εὐκατάστατοι καὶ διέθεταν ἐπιρροή, γεγονὸς πού τοὺς ἐπέτρεπε νὰ βοηθήσουν τοὺς ὁμοφύλους των στὸν ἀγώνα ἢ καὶ νὰ ἐξεγεροῦν ἀκόμη, ἦσαν περισσότεροι ἀπαθεῖς ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀπὸ τὸ φόβο μήπως χάσουν τὰ τσιφλίκια τους ἢ τὶς θέσεις πού κατεῖχαν. Τὸ προξενεῖο διαπίστωνε πάντως, ὅτι ὅλοι οἱ νότιοι Ἀλβανοί, μ' ἐξαιρεσις ἐκείνους

199. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1623/31-7-1912 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξένου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 1912, 48, 52, Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις.

τοῦ καζᾶ Μαργαριτίου, τοῦ καζᾶ τῆς Πρέβεζας, καθὼς καὶ τοὺς Τσάμηδες τῆς Παραμυθιάς καὶ τῶν Φιλιατῶν, εἶχαν ἀφυπνιστεῖ καὶ προσπαθοῦσαν μὲ κάθε τρόπο ν' ἀναπτύξουν τὴ γλώσσα καὶ τὴν ἐθνικότητά τους, μὲ τὴν ὕδρευση σχολείων καὶ τὴν ἐκδόση ἐφημερίδων, γεγονότα ποὺ ἀνησυχοῦσαν τοὺς νεότουρκους. Οἱ τελευταῖοι διέδλεπαν σ' αὐτὲς τίς ἀλβανικὲς ἐνέργειες ἀποχωριστικὰς τάσεις. Ἔτσι, ἡ ὑπολινθάνουσα δυσαρέσκεια ποὺ ἐπικρατοῦσε, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ συντάγματος, ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους μουσουλμάνους καὶ στοὺς Ἀλβανοὺς δημοθρήσκους των δὲν ἄργησε νὰ μετατραπῇ σὲ πραγματικὴ ἀποστροφή μεταξὺ τους. Τεκμήριο τῆς μεταβολῆς τῶν αἰσθημάτων τῶν Ἀλβανῶν μουσουλμάνων ἀποτελοῦσε ἡ ψυχρότητα καὶ ἡ ἀδιαφορία τους στὰ ἀνθροπικὰ συλλαλητήρια ποὺ διοργάνωναν οἱ Τούρκοι γιὰ τὴν Κρήτη. Τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων εἶχε τὴ γνώμη, ὅτι τὴ δυσαρέσκεια αὐτὴ δὲν ἔπρεπε ἡ ἐλληνικὴ πλευρὰ νὰ τὴν ὑπερτιμῇ καὶ νὰ τὴ θεωρήσῃ ὡς μεταβολὴ τῶν διαθέσεων τῶν Ἀλβανῶν ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδας²⁰⁰.

Ἀνάλογες διαπιστώσεις, ὅχι ὁμῶς πάντοτε ἀντικειμενικὲς, γιὰ τὴ στάση τῶν Ἀλβανῶν τῶν Ἰωαννίνων ἀπέναντι στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ 1911, ποὺ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Μαλίσσόρι, ἔκανε καὶ τότε τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων. Ἀνέφερε ὅτι «ἐπιτηδεύονται ἀκραν ψυχραιμίαν καὶ ἀπάθειαν διὰ τὰ ἐν Ἀλβανίᾳ συμβαίνοντα, τηροῦσι δ' ἐχεμύθειαν χαρακτηριστικὴν καὶ μυστικισμόν»²⁰¹. Περιορίζονταν νὰ λένε, ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῶν Μαλίσσόρι δὲν ἀποτελοῦσε σπουδαῖο γεγονός, γιατί προκλήθηκε ἀπὸ τοπικοὺς λόγους καὶ συμφέροντα καὶ δὲν ἀπέδλεπε στήν ἐξυπηρέτησιν τῆς γενικότερης ἐθνικῆς ἰδέας. Θὰ μπορούσε, ὁμῶς, ἔλεγαν νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἐπανάστασις καὶ σὲ ἄλλα ἀλβανικὰ διαμερίσματα, ἀν δὲν καταστραλλόταν τὸ κίνημα τῶν Μαλίσσόρι. Οἱ γνώμες αὐτὲς, ποὺ ἤθελε νὰ πιστεύει ὡς ὀρθὴς τὸ γενικὸ προξενεῖο, καθὼς καὶ ἡ γενικότερη ἐκτίμησίν του γιὰ τὴν κατάστασιν ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ σταντζίκι Ἰωαννίνων, δὲν ἀπέδιναν σωστὰ τὴν πραγματικότητα ποὺ διαμορφώθηκε, ὅπως ἄλλωστε ἀπέδειξαν τὰ γεγονότα ποὺ ἤδη ἀναφέραμε. Τὸ δέδοιο εἶναι: ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ τῶν Ἰωαννίνων ἔκρυβαν τὰ πραγματικὰ τους αἰσθήματα, ἀπὸ τὸ φόβος τοῦ νεοτουρκικοῦ καμικάτου καὶ προσπαθοῦσαν νὰ παραπλανήσουν Ἕλληνας καὶ Τούρκους²⁰².

200. Βλ. τὴν 481/6-6-1910 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Β/53 Ἀναφορὰ πρὸς ἐξελίξεις Ἰωαννίνων καὶ Πρέβεζας.

201. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 378/5-5-1911 ἐκθεσιν, ΑΓΕ, 1911, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Ἀττατοπολίτη, φάκ. 1.

202. Ὡς τέτοια ἀπόκρυφη φρονήματος μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἡ γνώμη Ἀλβανοῦ ἀνωτέρου ὑπαλλήλου τῆς γενικῆς διοικήσεως, ποὺ ἐκφράστηκε στὸ διαρμηνέα τοῦ γενικοῦ προξενείου. Θεωροῦσε, δηθεν, μύθους ὅσα λέγονταν καὶ γράφονταν γιὰ τὴν ὕδρευση ἀλβανικοῦ κράτους καὶ ὅτι θεωροῦσε οὐτοπία τὴν ἰδέαν γιὰ τὴν ὕδρευση ἀλβανικῆς ἡγεμονίας, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος δυσφοροῦσε (βλ. τὴν β.π. ἐκθεσιν).

Σύμφωνα με την έκτίμηση του γενικού προξενείου ή κατάσταση στα σαντζάκια Ἰωαννίνων καὶ Πρέβεζας, στοὺς καζάδες ποὺ ὑπῆρχε καὶ ἀλβανικὸς πληθυσμὸς, ἦταν ἡ ἐξῆς:

Στὸν καζά Λεσκοβίκιου δὲν παρατηρήθηκε καμιά ἐπαναστατικὴ κίνηση. Οἱ ἀνταποκρίσεις ἀνέφεραν ὅτι «οἱ Ἀλβανοὶ κοιμῶνται ὑπὸ μαλθαγόραν», κάτι ποὺ ὁπωσδήποτε δὲν ἀνταποκρινόταν ἐντελῶς στὴν πραγματικότητα. Μπορεῖ θέβαια, κατὰ τὴν ἔκφραση Ἀλβανοῦ ἀξιωματικοῦ²⁰³, οἱ ἐκεῖ Ἀλβανοὶ νὰ χαρακτηρίζονταν «Ἐθραῖοι, μὴ ἔχοντες οὐδὲν τὸ ἡδανικόν», μετὰ τὴν ἐννοια πὼς νοιάζονταν μόνο γιὰ τὰ συμφέροντά τους, ὑπῆρχε ὅμως καὶ ἐκεῖ ἀλβανικὴ λέσχη. Ἐπιφανειακὰ εἶχε δέδωαι ἀδρανοποιηθεῖ, δὲν ἔπαυε ὅμως νὰ ἐργάζεται μετὰ μυστικὰς διασυνδέσεις, ὅπως ἔκαναν ὅλες οἱ λέσχες ὅταν δὲν ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα νὰ ἐργαστοῦν φανερά.

Στὸν καζά Παραμυθιάς ἐπίσης δὲ σημειώθηκε καμιά κίνηση. Ἡ ἀδρανοία ὀφείλεται, ὅπως σημειώσαμε, στὸ ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ τῆς περιοχῆς, φανατικοὶ μουσουλμάνοι, διακρίνονταν γιὰ τὴν ἀφυσίωσή τους στὸ καθεστῶς.

Καὶ στὸν καζά Μαργαριτίου τοῦ σαντζακιοῦ Πρέβεζας πολὺ λίγοι ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους κατοίκους εἶχαν προσχωρήσει στὴν ἀλβανικὴ κίνηση. Διέτρεξε ἀκόμη κίνδυνο καὶ ἡ ζωὴ τοῦ μουφτῆ Μαργαριτίου, ἐξαιτίας τῆς φανατικῆς ἐμμονῆς τοῦ πληθυσμοῦ στὸ καθεστῶς. Ἐγίνε ἀπόπειρα δολοφονίας ἐναντίον του, ποὺ ἀποδιώχονταν στὴν πεισματικὴ καὶ ἐντονη ἀντίστασή του ἐναντίον κάθε ἀλβανικῆς ὑδέας.

Μόνο στὸν καζά Φιλιατῶν παρατηρήθηκε ἐντονη ἀλβανικὴ κίνηση. Οἱ ἐκεῖ ἀλβανιστὲς ἐργάζονταν ἐντατικά καὶ σχημάτισαν μάλιστα καὶ δύο ἀνταρτικὰ σώματα, τὸ ἓνα μετὰ ἀρχηγὸ τὸν «ἀήμοχαρῆ» Μουχαρέμ ἀπὸ τὴν Κότσκα τῆς Παραμυθιάς, καὶ τὸ ἄλλο μετὰ ἀρχηγὸ τὸν Ντέμο Ἐρίνγη. Οἱ τουρκικοί, ὅμως, κύκλοι τῶν Ἰωαννίνων χαρακτηρίζαν καὶ τὰ δύο αὐτὰ σώματα ὡς καθαρά ληστρικὰ συμμορίες, ποὺ ἡ δράση τους δὲν εἶχε καμιά πολιτικὴ σημασία. Ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Μουχαρέμ λεγόταν ὅτι σχημάτισε σῶμα γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ τοὺς κατοίκους τῆς Πλεσιβίτσας ποὺ εἶχαν σκοτώσει τὸ γιό του²⁰⁴.

203. Εἶχε ἔρθει στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὸ Λεσκοβίκι.

204. Ἡ ἀποψη ποὺ φαίνεται πιθανή, ἂν ληφθεῖ ὑπόψη τὸ πατροπράδοτο αἰσθημα ἀντεκδίκησης ποὺ χαρακτηρίζε ὅλους τοὺς Ἀλβανούς. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου. Στὴν ἴδια ἐκθεσὴ γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὴν ἐξοκρίδωσι μιᾶς εἰδήσεως, λίγο παράξενης, γιὰ τὴν ὁποία τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ζήτησε τηλεγραφικὰ πληροφορίες. Ἐγίνε, δηλαδὴ, γνωστὸ ὅτι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1911 κυκλοφόρησαν στὴν Αἰθλῶνα εἰκόνας τοῦ Ἑλλήνα πρίγκιπα Νικολάου, μετὰ στέμμα καὶ τὴν ἀλβανικὴ σημαία, καὶ τὴν ἐπιγραφή στὰ ἀλβανικά καὶ τὰ γαλλικά: «Ζήτω ἡ Α.Β.Υ. ὁ πρίγκιψ Νικόλαος». Τὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων δὲ μπόρεσε νὰ πάρει καμιά πληροφορία ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς ποὺ ὑποκριτικά, ὅπως ἀναφέρεται, δήλωναν πλήρη ἄγνοια καὶ χαρακτηρίζαν τὴν εἰδήσει ὡς ἀδύνατος φήμη. Τὸ προξενεῖο βολιδοσκοπῆσε καὶ τὸ δολὴ. Ὁ τελευταῖος ἄκουσε τὴν

Ἡ γενική διοίκηση Ἰωαννίνων φαινόταν πῶς δὲν ἀνησυχοῦσε ἀπὸ τὴν ἄλθανική κίνηση στὴν περιοχὴ τῆς, ὥστε πο παρακολουθοῦσε ἀγρυπνα τὴν κατάσταση καὶ τίς κινήσεις τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1911 μετακίνησε ἕνα λόχο στρατοῦ γιὰ τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ ἕναν γιὰ τὸ Βεράτι. Ἀκόμη ἔστειλε δύναμη 90 ἀνδρῶν στὴν Παραμυθιά, ποὺ κάθε μέρα ἔκανε ἐπιδεικτικά γυμνάσια καὶ παρελάσεις στὸ κέντρο τῆς ἀγορᾶς γιὰ νὰ καταπτοίσει τοὺς κατοίκους²⁰⁵.

Οἱ διαπιστώσεις τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων γιὰ τὴν κατάσταση στὶς ὁρίεις περιοχὲς τοῦ βιλαετιοῦ δὲ συμπέπτουν μ' ἐκείνες τῆς ρουμανικῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως εἶναι ἀποτυπωμένες σ' ἐκθεσὶ τοῦ αὐστριακοῦ προξενείου Ἰωαννίνων²⁰⁶. Στὸν ἄλβανικὸ χῶρο εἶχε περιοδεύσει αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ὁ σύμβουλος τῆς ρουμανικῆς πρεσβείας στὴν Πόλη Q. Pisoski. Τίς ἐντυπώσεις τοῦ ἀπὸ τὴν περιοδεία αὐτὴ τίς ἐκμυστηρεύτηκε αὐστηρὰ ἐμπιστευτικά, ὅπως σημειώνεται, στὸν Αὐστριακὸ ὑποπρόξενο, ὅταν κατέβηκε στὰ Γιάννινα²⁰⁷. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ ὁ σύμβουλος εἶχε πολλὰς εὐκαιρίες νὰ ἔρθει σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἄλβανικοὺς κύκλους καὶ ἐπειδὴ ὑπῆρχε πάντα συνεργασία ἀνάμεσα στὴν ἐθνικὴ ἄλβανικὴ κίνηση καὶ στὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα²⁰⁸, οἱ παρατηρήσεις τοῦ Ρουμάνου συμβούλου στηρίζονταν σ' ἐκμυστηρεύσεις τῆς φίλης γι' αὐτὸν ἡγεσίας τῶν Ἀλβανῶν τῶν περιοχῶν ἀπὸ τίς ὁποῖες πέρασε.

Ὁ Pisoski σχημάτιζε τὴν ἐντύπωση ὅτι στὶς περιοχὲς ποὺ ἐπισκέφτηκε ὑπόθρῳζε μιὰ θαυμάσια δυσarrέσκεια ἐναντίον τῆς τότε τουρκικῆς κυδέρνησης.

εἶδησε μὲ δυσφορία καὶ ἐξέφρασε τὴ λύπη του, γιατί δινόταν προσοχὴ σὲ συνηθισμένες φήμες καὶ ἀπερμολογίες στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, ποὺ, κατὰ τὴ γνώμη του, προέρχονταν ἀπὸ μερικοὺς Τουρκογιαννιωτῶν, τοὺς ὁποῖους χαρακτηρίσε ὡς «χωλὸν φευνδῶν». Ὁ βαλὴς ἀπέκλεισε καὶ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ μοιράστηκαν τέτοιες εἰδήσεις ἐπίτηδες ἀπὸ ἐχθροὺς τῶν δυὸ κρατῶν γιὰ νὰ ψυχράνουν τίς μεταξὺ τους σχέσεις.

205. Βλ. τὴν β.π. ἐκθεσὶ ἀριθμ. 378.

206. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπιστευτικὴ 54/14-8-1911 ἐκθεσὶ τοῦ Αὐστριακοῦ ὑποπρόξενου Frossard πρὸς τὸν ὑπουργὸ ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας Alois von Aehrenthal, Haus - Hof - und Staatsarchiv, Politisches Archiv XXXIX Karton 384 (Janina 1911—1912) καὶ MAX DEMETER PERFUSS, Die Aromunische Frage, Wien 1974, σ. 111.

207. Ὁ Pisoski ἐπισκέφτηκε τὸ Μοναστήρι, Κορυτσά, Λεσκοβίσι, Βεράτι, Ἐλ-βατάν καὶ Δυρράχιο. Ἡ περιοδεία του, ποὺ κράτησε 6 ἡμέρες, ἀποσκοποῦσε στὴ μελέτη τῶν κοινοβουλευτικῶν σχέσεων στὰ πλαίσια τῆς ἀπόφασης ποὺ εἶχε πάρει ἡ ρουμανικὴ κυβέρνηση νὰ περιστείλει τίς ἐκδηλώσεις τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴ νότια Ἀλβανία. Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ στηρίζονταν στὴν ἐλπίδα ποὺ ἔτρεφε ἡ ρουμανικὴ κυβέρνηση ὅτι τὰ «ἀρωμονικά ἐδάφη» θὰ ἐνωματώνονταν σὲ μιὰ ὑπὸ δημιουργία Ἀλβανία, βλ. PERFUSS, β.π., σ. 111.

208. Ἰδιαίτερα ὕστερα ἀπὸ τὴν τουρκικὴ μεταπολίτευση.

Ἡ δυσπιστία πού ἐπικρατοῦσε ἀνάμεσα σ' αὐτή καί τοὺς Τόσκηδες ἀποδεικνύοταν ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς συστήματος κατασκόπευσης, ὅπου σχεδὸν μ' ἐκείνο πού ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ χαμιτικοῦ καθεστῶτος. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ στὴ θάλασσά της ἦταν ὀρθή. Ἀντίθετα, ἐκείνη πού ἀναφερόταν στὴν ἀπόλυτη σύμπνοια πού ἐπικρατοῦσε σ' ὅλη τὴν Τασκερία, σχετικὰ μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ πληθυσμοῦ στὴν ἐπαναστατικὴ κίνηση, δὲν ἀνταποκρινόταν στὰ πράγματα, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἡγευτική τάξη τῶν Ἀλδανῶν ἔμεινε πιστὴ στὸ νεοτουρκικὸ καθεστῶς, στὸ μεγαλύτερο μέρος της²⁰⁹. Ὁ σύμβουλος ἀνέφερε, ὡς παράδειγμα τῆς συμμετοχῆς τῶν Τόσκηδων στὴν ἐπαναστατικὴ κίνηση, τὸν μπαμπά τοῦ τεκέ τῶν μπεκτασήδων στὴν Φράσαρη, πού ξόδεψε κάθε μέρα μεγάλα ποσὰ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν προμήθεια τοῦ ψωμοῦ στοὺς ἐπαναστάτες. Ἡ προετοιμαζόμενη κίνηση κρατιόταν ἀκόμη ἀπόλυτα μυστική, ἀλλὰ, ὅπως τὸν δεδαίωσαν οἱ Ἀλδανοὶ μπέηδες, θὰ ἔπαυρε σημαντικὲς διαστάσεις στὴν κατ'ἀλλήλη στιγμή. Εἶναι τώρα γνωστὸ, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θράση τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων στίς περιοχὲς τῆς νότιας Ἀλδανίας, κυρίως τῆς Πρεμετῆς καί τοῦ Ἀργυροκάστρου, δὲ σημειώθηκε καθολικὴ ἐξέγερση. Κι αὐτὸ γιὰτὶ ἡ χορήγηση τῆς γενικῆς ἀμνηστίας πρὸς τοὺς ἐπαναστάτες Ἀλδανούς (3/16 Ἰουνίου 1911), πού ἔδωσε ἡ τουρκικὴ κυδέρνηση, καθὼς καί οἱ παρὰχωρήσεις πού ἔγιναν, ὁδήγησαν στὴν ὑποταγὴ τῶν φύλων πού εἶχαν ἐπαναστατήσει καί στὴ διάλυση τῶν ἐπαναστατικῶν ἀλδανικῶν σωμάτων τὸν Αὐγούστο τοῦ 1911²¹⁰.

Ὁ Ρουμάνος σύμβουλος ἀνακοίνωσε στὸν Αὐστριακὸ ὑπαπρόξενο καί μιὰ πληροφορίαν²¹¹, τὴν ὁποία ὁ τελευταῖος δέχτηκε μ' ἐπιφύλαξη καί σκεπτικισμό. Ἀνάμεσα στοὺς Ἀλδανούς ἐπαναστάτες, ἔλεγε, καί στὰ ἑλληνικὰ σώματα, πού ὁροῦσαν στὰ νότια τοῦ βιλαετιοῦ Μοναστηρίου²¹², εἶχε πραγματοποιηθεῖ συμφωνία. Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν δυὸ ἐθνότητων διαπραγματεύονταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ μὲ τρεῖς ἐκπροσώπους τῶν βουλγαρικῶν σωμάτων γιὰ μιὰ κοινὴ ἐνοπλὴ θράση ἐναντίον τῆς τουρκικῆς κυδέρνησης. Κατὰ τὰ λεγόμενα πάντα τοῦ Ρουμάνου συμβούλου, μόνις ἔκλειναν τὴ συμφωνία θὰ καθόριζαν τὴν ἡμερομηνία τῆς καθολικῆς ἐξέγερσης, πού ἦταν ἡ 6 Αὐγούστου 1911 (π.ῆ.)²¹³. Σκαπὸς τῶν ἐπαναστατῶν ἦταν νὰ ἐνοποιήσουν στὸ Μακεδονικὸ

209. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, β.π., τ. 226.

210. Βλ. β.π., σ. 218—220.

211. Τὴν πληροφορίαν, ὅπως εἶπε, τὴν εἶχε ἀπὸ ἀπόλυτα ἐμπιστευτικὴ πηγὴ.

212. Σώματα πού στὴν πραγματικότητά, τόνιζε, τὰ διοικούσαν ἀδαιοῦχοι "Ἕλληνες ἀξιωματικοί.

213. Τὸ πρῶτο χτύπημα θὰ γινόταν πρὸς τὸ Μοναστήρι, γιὰτὶ οἱ ἀντάρτες ἦταν καλὰ πληροφορημένοι γιὰ τὴν οὐρόρωσή του ἀπὸ τοὺς Ἀλδανούς πού εἶχαν χρησιμοποιοῦναι γιὰ τὰ στρατιωτικὰ ἔργα τὰ τελευταῖα χρόνια. Ἡ κοινὴ ἐπαναστατικὴ κίνηση διέθετε ὑπερκεντρὰ μέσα σὲ χρῆμα καὶ σὲ ὅπλα.

Ζήτημα καὶ τὴν ἀλβανικὴ ὑπόθεση, νὰ διαφωτίσουν τὴν Εὐρώπῃ γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῶν ἐθνοτήτων τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας σ' ὅλες τὶς διαστάσεις του, καὶ νὰ ἐκδιώσουν τὶς Μεγάλες Δυνάμεις νὰ ἐπέμβουν, γιὰ νὰ ἐξασφαλιστοῦν σωστὲς συνθήκες διαδίκισης γιὰ τοὺς μὴ τουρκικοὺς λαοὺς.

Ἦταν δικαιολογημένος ὁ σκεπτικισμὸς τοῦ Αὐστριακοῦ διπλωμάτη πάντως στὶς πληροφορίες πού τοῦ προσκόμιζε ὁ Ρουμάνος σύμβουλος. Ἡ ἐξέλιξη τῶν γεγονότων ἀπέδειξε ὅτι αὐτὲς δὲν ἀνταποκρίνονταν στὴν πραγματικότητα, κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τους.

Ἡ ἐντονὴ ἀντίθεση τῶν ἡγετῶν τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης ἐναντίον τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ μιὰ παρατήρηση πού ἔκανε ὁ Ἐκρέμ Βλιώρας θέγης πρὸς τὸ Ρουμάνο σύμβουλο: «Προτιμοῦμε, εἶπε, μιὰ δεύτερη Βοσνία ἀπὸ τὴν τωρινή κατάσταση»²¹⁴.

Σχετικὰ μὲ τὴν κατάστασι πού ὑπῆρχε στὸ σαντζάκι Βερατίου, ὁ Ρουμάνος διπλωμάτης ἐπισήμανε τὴ δυσἀρέσκεια τῶν ἐθνικιστικῶν ἀλβανικῶν κύκλων ἐναντίον τοῦ Ἀξίζ πασᾶ Βρυώνη, ἡ δοποία ἦταν καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀποπειρᾶς δολοφονίας πού εἶχε γίνει ἐναντίον του. Ὁ Ἀξίζ πασᾶς εἶχε συμβουλέψει ἐναντὶ Ἀλβανὸς πατριώτη, πού γιὰ πολὺν καιρὸ τὸν καταδίωκε ὁ τουρκικὸς στρατός, νὰ παραδοθεῖ, καὶ ὁ ὅτιος θὰ ἐγγυόταν γιὰ μιὰ δίκαιη μεταχείριση. Μόλις ὅμως ὁ Ἀλβανὸς παραδόθηκε, ἡ χωροφυλακὴ τὸν μεταχειρίστηκε μὲ τὸ χειρότερο τρόπο, τὸν ἔδωσε καὶ τὸν διαπόμεψε. Τὸ γεγονὸς ζημίωσε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ γόητρο τοῦ Ἀξίζ, ὅπως καὶ τὸ γόητρο τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας στὴν περιοχὴ.

Ἀς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον πού ἔδειχνε τὸ αὐστριακὸ προξενεῖο γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράσι τοῦ Ἀξίζ πασᾶ Βρυώνη, ἀπὸ τὰ σημαντικότερα στελέχη τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης, πρᾶρχόταν καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν ἀπὸ τοὺς ἔμπιστους πρᾶκτορες τῆς αὐστριακῆς προπαγάνδας στὴν Ἀλβανία²¹⁵.

Ἀνόμισα στὰ αὐτήματα τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξέγερσης τοῦ 1911 ἦταν καὶ ἡ ὕδρευσις ἀλβανικῶν σχολείων, ἡ χρῆσι τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας μὲ λατινικοὺς χαρακτήρες²¹⁶, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἀλβανικῆς στὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα, πράγμα πού, ὅπως τονύστηκε, δὲ μπορούσε νὰ γίνει δεκτὸ ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πλευρά. Ἀκόμη δὲ γινόταν δεκτὸ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας νὰ διοριστοῦν Ἀλβανοὶ γενικοὶ διοικητὲς στὰ τέσσερα βιλαέτια τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, γιὰτὶ αὐτὸ θὰ ὀδηγοῦσε σίγουρα σὲ καταδυνάστευσι καὶ ἐξαφάνισι τοῦ ἐλληνισμοῦ ἀπὸ τὶς πατρογονικὰς ἐστίας. Ἡ θέσι τῆς Ἑλ-

214. Γιὰ τὴν προσάρτησι τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης στὴ Μοναρχία, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1908, βλ. γενικὰ ΒΛΑΧΟΥ, ὅ.π., σ. 61 κ.ἑξ.

215. Περισσότερα γιὰ τὴ δράσι τοῦ πλῆθυνου πρᾶγματι Ἀξίζ πασᾶ βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ἐντες προπαγάνδες, σ. 70—71, 149, 248, 360—361, 374, 376.

216. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ὅ.π., σ. 218.

λάδας ήταν στάση άμυνας κι όχι επίθεσης ή καταπολέμησης δίκαιων αξιώσεων των 'Αλβανών· ούτε ήταν στάση συμπαράταξης με τις τουρκικές αρχές, οι οποίες έδλεπαν τὰ επαναστατικά κινήματα των 'Αλβανών από διαφορετική σκοπιά από εκείνη που τὰ έδλεπαν οι Έλληνες. Μέσα σ' αυτό το κλίμα των άνησυχών εντάσσεται και ή αντίδραση του ελληνικού στοιχείου της Ήπειρου, που έδλεπε να διακυβεύεται ή τύχη του, με την άποδοχή των αλβανικών αιτημάτων. Έτσι, το δεύτερο δεκαήμερο του Ιουλίου 1911 συγκροτήθηκε στη Ζωσιμαία σχολή μεγάλη σύσκεψη των ελληνορθόδοξων εκπροσώπων των καζάδων του βιλαετιού και των οργανώσεων της πόλης. Στη σύσκεψη προήδρευε ο μητροπολίτης Γερδάνιος και σ' αυτήν οι εκπρόσωποι συζήτησαν τους κινδύνους που διαγράφονταν. Ταυτόχρονα έστειλαν στην κυβέρνηση τηλεγράφημα διαμαρτυρίας, όπου εξέφραζαν την έπιθυμία του ελληνικού στοιχείου για να διατηρηθεί το υπάρχον καθεστώς, με την προϋπόθεση της ειλικρινούς έφαρμογής του συντάγματος. Οι χριστιανικοί πληθυσμοί του βιλαετιού, πόνιζαν, ώς στρέφονταν εναντίον των 'Αλβανών, τους υποίους συμπαθούσαν ως αδελφή εθνότητα· οι προθέσεις των Ελλήνων συνέπιπταν με τις βλέψεις των 'Αλβανών, όταν αυτές δεν κατέτειναν σε χωριστικές τάσεις, αλλά στην εξασφάλιση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων σ' όλες τις εθνότητες της αυτοκρατορίας²¹⁷. Η αρχή της πλήρους ίσοναμίας και ίσοπολιτείας έπρεπε να έφαρμολτεί το ταχύτερο για να σωθεί ή Τουρκία, αφού ή πολιτική των νεότουρκων είχε έντελως χρεωκοπήσει.

Τον Ιούνιο του 1911 ο σουλτάνος παραχώρησε άμνηστία στους επαναστάτες κι αποδέχτηκε όρισμένα βασικά αιτήματα των θόρειων 'Αλβανών,

217. Βλ. το υπ' αριθμ. 107/17-7-1911 φύλλο της «Ήπειρου». Η «Ίντιμιά» καταφέρθηκε έντονώτατα εναντίον της σύγκλησης της συνέλευσης των αντιπροσώπων, τους όποιους υπολόγιζε σε 80. Υποστήριζε ότι έπρεπε να διαλυθεί, γιατί ήταν αντισυνταγματική. Χαρακτηριστικά έγραφε: «Συμβιάζεται άραγε ή αίτησις τοιούτων πολιτικών ζητημάτων προς τας συνταγματικές διατάξεις; Είναι άραγε πρόπον να ισχυρίζωνται ότι είναι Έλληνες χριστιανοί (Έλλέν - Γιουνανλή), να λέγουν ότι εδω είναι Ήπειρος και ούχι κάτω Άλβανία, ενώ παρδέχονται ισότητα να ζητώσι παλαιά προνόμια;... Έλπίζομεν ότι ή Κυβέρνησις, ήτις δέν έπληροφορήθη έγκαιρώς ίνα έμποδίση την τοιαύτην παράνομον συνέλευσιν, το όλιγώτερον το όποιον έχει να κάμη είναι να δώση εν ώραϊον παρδειγματικόδν μάθημα εις τους τολμητίκας αυτούς, οι όποιοι ακόμα δέν δύνανται να έννοήσωσι τί έστιν Σύνταγμα». Την απάντηση για το τί είναι σύνταγμα και συνταγματικό πολίτευμα έδωσε εύστοχα σε σημείωσή της ή «Ήπειρος». Πάντως το τηλεγράφημα διαμαρτυρίας είχε εύρύτατη απήχηση σ' όλο τον ελληνισμό. Οι ελληνικές έφημερίδες της Τουρκίας, πέραν από τη δημοσιογραφική ενημέρωση των αναγνωστών τους, το σχολίασαν σε κύρια άρθρα τους, στα όποια υπογράμμιζαν το περιεχόμενό του, που, κατά την κρίση των άρθρογράφων, αν έφαρμιζόταν ως πολιτική της κυβέρνησης, θα έδραζε τη χώρα από το αδιέξοδο. Βλ. ένδεικτικά κύριο άρθρο με τίτλο: «Το ψήφισμα των Ήπειρωτών» στην έφημ. «Πολιτική Έπιθεώρησις» της Κωνσταντινουπόλεως, αριθμ. φύλλ. 62/24-7-1911.

ανάμεσα στα όποια και την χρήση του λατινικού αλφάβητου στη γλώσσα. Όλα αυτά ανέστειλαν προσωρινά το επαναστατικό κίνημα, χωρίς να το εξαλείψουν, γιατί τα λειτουργικά αίτια, στα όποια συγκαταλέγεται και η έμμονή των νεότουρκων να πετύχουν την τουρκοποίηση των μουσουλμανικών μειονοτήτων της αυτοκρατορίας, έξακολουθούσαν να υπάρχουν²¹⁸. Οί επαναστατικές, όμως, ιδέες γίνονταν κτήρια όλοένα και περισσότερων Άλδανών κι αυτό άνησχυόσε το νεοτουρκικό κομμάτι που προσπαθούσε μέσω των έφημερίδων που κυκλοφορούσαν στην Ήπειρο και τις άλλωνικές περιοχές, να πείσει τους Άλδανούς ότι τα επαναστατικά κινήματα δεν είχαν καμιά σχέση με τις λαμπρές παραδόσεις της φυλής τους, αλλά όφείλονταν σε ξένες εισηγήσεις και ραδιουργίες. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο που δημοσιεύτηκε στην «Ίντιμπαχ» το δεύτερο δεκάήμερο του Αυγούστου του 1911. Σ' αυτό γινόταν άναφορά στην ως τότε άφροσύνη, τον πατριωτισμό και τον ήρωϊσμό των Άλδανών και επίκληση στις ψυχές των ένδοξων προγόνων τους που από αιώνες είχαν σταθεί οί στυλοβάτες της αυτοκρατορίας και είχαν στολίσει με τους ήρωή τους τις ωραιότερες σελίδες της ιστορίας της. Το άρθρο κατέληγε με την προτροπή ν' απέχουν από πράξεις που στρέφονταν έναντίον της άκεραιότητας του κράτους, ύποκινούμενοι και χρηματοδοτούμενοι από ξένες δυνάμεις, γιατί οί ψυχές των μεγάλων προγόνων τους θα έστελναν από τους τάφους τους κατάρες και βλασφημίες στους άνάξιους άπογόνους που μετείχαν στα επαναστατικά κινήματα²¹⁹.

Η άναξιογόνωση των επαναστατικών κινήμάτων την άνοιξη του 1912 δημιούργησε περισσότερα προβλήματα τόσο στην Ελλάδα²²⁰ όσο και στον υπόλοιπο έλληνισμό. Με τη νέα εξέγερση αναδραστικοποιήθηκαν και οί άλλωνικές συμμορίες που διέτρεχαν όλη την Ήπειρο και δεν άσχολούνταν μόνο με την επανάσταση, αλλά και με την τρομοκράτηση των έλληνικών πληθυσμών, την κακοποίηση και τη βολοφορία όσων δεν υπάκουαν στις έπιθυμίες τους²²¹. Ό έλληνικός τύπος είναι γεμάτος από τέτοιες εθδήσεις που δικαιολογούσαν τους

218. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ. 219.

219. Βλ. την όπ' 980/16-8-1911 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων, στην όποια είναι συννημμένη μετάφραση όλόκληρου του άρθρου της «Ίντιμπαχ». Με την ίδια έκθεση ο πρόξενος έστειλε στο ύπουργείο έξωτερικών αντίτυπο της ήμιοπέστημης έφημερίδας του βελαιτιού τα «Ίωάννινα», του δεύτερου δεκάήμερου του Αυγούστου 1911. Σ' αυτήν άναφέρονται περιληπτικά το ιστορικό του κινήματος των νότιων Άλδανών, σημειώνονται τα όνόματα των πρωταρχών, ο άριθμός εκείνων που πήραν μέρος στο κίνημα και οί παραχωρήσεις που έγιναν από την κυβέρνηση στα άλλωνικά αίτήματα (ΑΓΕ, 1911, Β/52 Άλβανικά, Έπαναστατικά έέργεια: Άλδανών έν Ήπειρω και Κορυτσά).

220. Ότόσο διευκολύνθηκε ή διακίνηση των άρχηγών των επαναστατών μέσω Κέρκυρας, καθώς και ή είσπραγή όπλων από το λιμάνι του Βουθρωτού και των Αγίων Σαράντα, βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ. 229.

221. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ. 230.

φόδους τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἀνησυχίες ἐπιτάθηκαν κι ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀλβανικὲς ἀξιώσεις θεωροῦσαν τὴν Ἑπείρο μέχρι τὸν Ἀμβρακικὸ ὡς Ἀλβανία. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται, ὅχι μόνο ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα τῶν ἀλβανικῶν ἐφημερίδων, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴ συνείδηση πού εἶχε δημιουργηθεῖ στὴν ἄρχουσα τάξη, τὴν ἐνταγμένη στὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση. Κατὰ τίς ἀπόψεις τῆς, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔγερση τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους ἔπρεπε ἡ Ἀλβανία καὶ ἡ Ἑπείρος, κάτω ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς αὐτοκρατορίας, νὰ στελεχωθοῦν μὲ διοικητικὰ στελέχη ἀπὸ Ἀλβανούς ὡς ὅλες τίς θαθμιῶδες τῆς ἱεραρχίας. Ἡ πρόθεση αὕτη θὰ ὑποβληθεῖ στὸ μέλλον ὡς ἐπίμονο αἷτημα. Σύμφωνα μὲ τίς προθέσεις αὐτὲς εἶναι καὶ οἱ δηλώσεις τοῦ καϊμακάμη Αὐλώνας Ἐκρέμ θέη πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς τοῦ ἱστά Γιάννινα στίς ἀρχές Δεκεμβρίου τοῦ 1911. Ὁ Ἐκρέμ, ἀδελφὸς τοῦ βουλευτῆ Ἀργυροκάστρου Μουφὲτ θέη, ἀποκάλυπτε ὅτι εἶχαν προχωρήσει οἱ προσπάθειες γιὰ νὰ διορίζονται στὸ μέλλον ἐν «τῇ Νοτίῃ Ἀλβανίᾳ», ἐννοώντας τὴν Ἑπείρο, γενικὸς διοικητῆς, μουτασαρίφης καὶ καϊμακάμηδες Ἀλβανοί. Ὅταν θὰ γινόταν αὐτό, πρόσθετε ὁ Ἐκρέμ, δὲ θὰ ἦσαν εὐκολοι στοὺς «Γιουνάνηδες» νὰ δημιουργοῦν πανεπιστημιακὰ συνέδρια, συλλόγους καὶ συλλαλητήρια καὶ νὰ διαμαρτύρονται μὲ τέτοια τόλμη²²². Ὁ Ἐκρέμ ἐκπροσωποῦσε ἰστὴν περίπτωσιν αὕτη ὅχι μόνο τίς σωδινυστικὲς θέσεις τῆς ἄρχουσας ἀλβανικῆς τάξης, ἀλλὰ καὶ τίς προθέσεις τῆς ν' ἀντικαταστήσει τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε τοὺς Ἑλλήνες, μ' ἓναν ἐξίσου καταπιεστικὸ ἀλβανικὸ ζυγὸ.

Στὴ γενικὴ ἀντίδραση τοῦ ἐλληνισμοῦ ἡ ἵσχύς τῶν Ἑπαιρωτῶν, κυρίως ὅμως τῶν Γιαννιωτῶν, ἔδινε τὸν τόνο τῆς ἀποφασιστικότητος τῶν Ἑλλήνων ν' ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴν ὀικαίωση τῶν ἐθνικῶν πόθων.

11.- Ἡ περιοδεία τοῦ Χατζῆ Ἀδῆλ καὶ τὸ «Ὑπόμνημα» τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος τῶν Ἰωαννίνων

Ἡ τουρκικὴ κυδέρνηση, γιὰ νὰ μορφώσει υπεύθυνη γνώμη σχετικὰ μὲ τὴν κατάστασιν πού ἐπικρατοῦσε στὸ βίλαετι Ἰωαννίνων, ἔστειλε ἐπὶ τόπου τὸν ὑπουργὸ τῶν ἐσωτερικῶν Χατζῆ Ἀδῆλ θέη ἐπικεφαλῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ὀνομαζόμενης «Ἐπιτροπῆς Ἀναθεωρήσεων». Κατὰ τὴν ἀλβανικὴ ἀπόψη, πού δὲ στερεῖται δόξης, σκοπὸς τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν νὰ προσπαθήσει νὰ ἐξαλείψει τὴν ἀλβανικὴ κίνηση. Ἡ ἐπιτροπὴ ἔφτασε ἀπὸ τὸ Ἐλδασάν στὰ Γιάννινα στίς 2 Ἀπριλίου 1912 καὶ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο στήριξε πάνω τῆς πολλὰς ἐλπίδες, προπαντὸς γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξης καὶ ἀσφάλειας. Φαίνεται

222. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1742/2-2-1911 ἐκθεσιν τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1911, Β/52, 8.π.

ὅτι ὁ Τούρκος ὑπουργὸς ἔδειξε κατανόηση πρὸς τὰ ἑλληνικὰ αἰτήματα, ἐνῶ ἡ στάση του πρὸς τὸ ἀλβανικὸ στοιχείο ἰδὲν ἦταν καὶ τόσο εὐμενής. Αὐτὸ ἐξηγεῖται καὶ τὶς ἐπικρίσεις τῶν Ἀλβανῶν ἐναντίον του καὶ τὸν, ὅχι σωστό, χαρακτηρισμὸ του ὡς φιλέλληνα²²³. Παραγνωρίζεται ὅτι ὁ Χατζή Ἀδὴλ ἐκπροσωποῦσε μιὰ κυδέρνηση ἐντονα σωδινιστικὴ καὶ ἐχθρικὴ πρὸς ὅλες τὶς ἐθνότητες ποὺ ἀγωνίζονταν νὰ προβάλουν τὴν ἐθνικὴ τους ταυτότητα. Οἱ ἡπειρωτικὲς ἐφημερίδες περιέγραφαν παραστατικὰ τὸ σκηνικὸ τῶν τότε συνθηκῶν ποὺ ἐπικρατοῦσαν καὶ ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν ὑψηλὸ ἐπισκέπτη τὴν κατανόηση καὶ τὴ θεραπεία τῶν «κακῶς ἐχόντων»²²⁴. Μέσα στὸ πλαίσιο τῶν προσδοκιῶν γιὰ μιὰ καλυτέρευση τῆς κατάστασης, ἐντάσσεται καὶ ἡ πάνδημη υποδοχὴ ποὺ ἐπιφύλαξε τὸ ἑλληνικὸ στοιχείο στὸν Χατζή Ἀδὴλ, ἡ ὁποία φαίνεται: ὅτι τὸν ἐντυπωσίασε καὶ τὸν ἐνθουσίασε. Αὐτὸ δὲ διέφυγε ἀπὸ τὴν προσοχὴ τοῦ μισέλληνα πραξένου τῆς Αὐστρίας στὰ Γιάννινα K. Bilinski, ἐνθερμου ὑποστηρικτῇ τῶν ἀλβανικῶν θέσεων. Ὁ Bilinski ἐνημέρωνε μὲ λεπτομερεῖς ἐκθέσεις τὴ Βιέννη γιὰ τὰ διωδραματιζόμενα γεγονότα στὸ χῶρο τοῦ διλαετιοῦ Ἰωαννίνων. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐκθέσεις αὐτές²²⁵, ὁ Τούρκος ὑπουργὸς κατέδειξε μὲ τὴ στάση του ὅτι μόνο τὶς γνώμες τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων λάβαινε ὑπόψη του, ἐνῶ γιὰ τοὺς Ἀλβανοὺς (Τόσκηδες) εἶχε σχηματίσει τὴ γνώμη ὅτι ἀποτελοῦσαν κοινότητα χωρὶς ἀξία, γιὰ τοῦτο οἱ ἐπιθυμίες τους σχεδὸν ἀγνοήθηκαν. Ἡ ἀλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων, τὴν ὁποία δὲν ἐπισκέφτηκε ὁ Χατζή Ἀδὴλ, σχημάτισε τὴ γνώμη ὅτι αὐτὸς ἐνεργοῦσε μὲ προκατάληψη ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν καὶ τελικὰ δὲν τοῦ ἐπέδωσε τὸ ὑπόμνημα ποὺ εἶχε συντάξει. Σ' αὐτὸ ἡ λέσχη διατύπωνε τὰ γνωστὰ ἀλβανικὰ αἰτήματα, καθὼς καὶ θέματα φορολογικὰ, συγκοινωνίας κλ.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους οἱ Ἕλληνες ἐπέδωσαν ἐκτενὲς «ὑπόμνημα» στὸν ὑπουργό, ὑπογραμμένο ὑπὸ τὸ μητροπολίτη Γερβασίο, τὶς συντεχνίες καὶ τὶς κοινοτικὲς ἀντιπροσωπεῖες. Στὸ «ὑπόμνημα» ἀνέφεραν ὅλα τὰ θέματα ποὺ

223. Βλ. НОХНА, β.π., σ. 115 κ.ἐξ., 122 κ.ἐξ.

224. Βλ. ἐνδεικτικὰ ἐφημ. «Ἡπειρος», ἀριθμ. φύλλ. 144/9-4-1912. Ὁ Χατζὴς ἔγραφε: «Ὁ ἑλληνορθόδοξος πληθυσμὸς, ὑποφέρει, πᾶσχει, πονεῖ, γογγύζει, βασανίζεται, ἐξοχώτατε. Ἀσφάλειαν δὲν ἔχει, ἰσονομίαν δὲν ἔχει, ἰσοπολιτείαν δὲν ἔχει, τίποτε ἐξ ὧν ἐπηγγέλθη τὸ Σύνταγμα δὲν ἔχει. Κλέπτεται, ληστεύεται, δέρνεται, ζημιούται, ραδιουργεῖται, ἀδικεῖται παντοῦ, σκοτώνεται εἰς στραβοὺς δρόμους, πνίγεται εἰς ἀγεφύρωτα ποτάμια, κλείεται εἰς μαῦρα μπουνδρόμια, ἀκόμη καὶ σήμερον μὲ τὸ Σύνταγμα εἶνε ἔρμαιον κακοποιῶν στοιχείων, ἐκπαιρίζεται, φεύγει, χάνεται, ἐρημώνει τὴν πατρίδα του...».

225. Βλ. НОХНА, β.π., σ. 115 κ.ἐξ. Ἀναφέραμε ἤδη, ὅτι ἡ μελέτη αὐτὴ στηρίζεται κατὰ μέγα μέρος στὶς ἐκθέσεις τοῦ αὐστριακοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, τὸ περιεχόμενο τῶν ὁποίων γίνεται ἀποδεκτὸ ὅπως εἶναι.

άπασχολούσαν την ελληνορθόδοξη κοινότητα, αλλά κι όλες τις εθνότητες του βιλαετιού²²⁶.

Το «Υπόμνημα» έθιγε, κατά κύριο λόγο, τὰ ἐξῆς σημεία:

1) Ἡ βασική πληγή τῆς ὀθιμόσιας διοίκησης ἦταν ἡ ἔλλειψη ἀσφάλειας. Ἡ ἐλληνική πλευρά πρότεινε ν' ἀναδιοργανωθεί ἅμεσα ἡ Χωροφυλακή καὶ νὰ συγκροτηθεῖ ἀπὸ ντόπιους, γνωστές τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Αὐτὸ θὰ τοὺς ἐπέτρεπε νὰ συνεννοοῦνται ἅμεσα μὲ τοὺς κατοίκους. Μία τέτοια, ὅμως, ὀργάνωση θ' ἀπαιτοῦσε σημαντικό χρόνο. Γιαυτό, ὡς ἅμεση λύση, πρότεινε τὴν διανομὴ ὀπλων σὲ κάθε χωριό, γιὰ αὐτοάμυνα τῶν κατοίκων, κάτω ἀπὸ τὴν εὐθύνη τῶν μouxταραδημογερόντων καὶ τὴν ἐποπτεία κυδερνητικῶν ὑπαλλήλων.

2) Ἐπειδὴ τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα τὴ μιλοῦσαν οἱ κάτοικοι σ' ὅλο τὸ βιλαέτι σὲ ἀναλογία 3/4, καθολοκληρία δὲ στὸν καζὰ Ἰωαννίνων, ὅαση κάθε μεταρρύθμισης ἔπρεπε ν' ἀποτελέσει ἡ εἰσαγωγή τῆς ἐλληνικῆς στὴ διοίκηση καὶ τὴ δικαιοσύνη, γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ περιεχομένου τῶν κυδερνητικῶν ἀποφάσεων καὶ τὴν καλύτερη ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης²²⁷.

3) Ἡ διαρρύθμιση τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, ποὺ ἀπασχολοῦσε τὴν κυδέρνηση, ἔπρεπε νὰ βασιστεῖ στὴν ἐγκαιρη, κάθε χρόνο, κατακύρωση τῆς δεκάτης. Ἡ βραδύτητα ποὺ σημειωνόταν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐξέθετε σὲ κινδύνους τὰ προϊόντα, ἀνοίγε τὸ δρόμο γιὰ κάθε εἴδους αὐθαιρεσίες τῶν μουλτεζί-μηδων²²⁸.

4) Ἡ ἔλλειψη καὶ τῶν στοιχειωδέστερων μέσων συγκοινωνίας ἔπρεπε ν' ἀντιμετωπιστεῖ ἀποτελεσματικά, γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ καὶ τὸ ἐμπόριο.

5) Ἡ μελετώμενη σιδηροδρομικὴ σύνδεση τῆς Ἡπείρου μὲ κατὰληξη τὸ Ρεσαδιέ²²⁹, ἔπρεπε νὰ μὴν ὀδηγήσει σὲ οἰκονομικὸ μαρασμὸ τὶς πόλεις τοῦ Λούρου καὶ τῆς Πρέβεζας καὶ νὰ μὴ ζημιώσῃ τὴν ἀγορὰ τῶν Ἰωαννίνων.

6) Οἱ ληστρικὲς ἐπιδρομὲς εἶχαν πολλαπλασιαστεῖ στὴν ὑπαιθρο μετὰ

226. Ὁλόκληρο τὸ «Υπόμνημα» καθὼς καὶ περιγραφή τῆς ὑποδοχῆς, εἶναι δημοσιευμένα στὸ ὑπ' ἀριθμ. 144/9-4-1912 φύλλο τῆς «Ἡπείρου» καὶ στὸ ὑπ' ἀριθμ. 63/9-4-1912 φύλλο τῆς ἐφημ. «Ἠχώ τῆς Ἡπείρου».

227. Ἡ ἀνάγκη νὰ εἰσυχθεῖ ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα στὴ διοίκηση καὶ τὴ δικαιοσύνη στὸ χῶρο τοῦ βιλαετιοῦ, ἀποτελοῦσε παλιὸ ζήτημα τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμη τοῦ Βερολίνειου Συνέδριου. Γιὰ τὶς συζητήσεις ποὺ ἐγίναν στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, σχετικὰ μὲ τὶς διοικητικὲς ἀναδιαρθρώσεις καὶ εἰδικότερα γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας βλ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Προτάσεις τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων πάνω στὸ σχέδιο μεταρρυθμίσεων τῆς Πύλης (1879—1880), «Δωδώνη», τ. 10(1981), σ. 348 κ.ἐξ.

228. μουλτεζίμης: Mültezim, ὁ πακτωτὴς τοῦ δημόσιου φόρου.

229. Πρόκειται γιὰ τὸ ραντζάκι Ἡγουμενίτσας.

τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συντάγματος καὶ στρέφονταν ἐναντίον τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου. Οἱ ἐπιδρομὲς αὐτές, ἐξαιτίας τῆς ἀδικαιολόγητης δυσπιστίας τοῦ σύνοικου μουσουλμανικοῦ στοιχείου, δημιούργησαν μιὰ κατηγορία πολιτικῶν ἐγκληματιῶν, ἱερέων, προκρίτων καὶ χωρικῶν. Ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι συλλαμβάνονταν μὲ τὴν κατηγορία τῆς συνεργασίας, καταδικάζονταν ἢ κρατοῦνταν ὡς ὑπόδικοι κι ἄλλοι φυγοδικοῦσαν. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου «περὶ συμμοριῶν» δὲ δελτίωσε τὴν κατὰστασι, γεγονὸς ποὺ ὑποχρέωσε τὴν κυδέρνηση ν' ἀποφασίσει τὴν ἄρση του, χωρὶς ὅμως νὰ συμπεριλάβει στὴν ἀμνηστία ποὺ δόθηκε καὶ τοὺς Ἑλλήνες τῶν παραπάνω κατηγοριῶν. Αἴτημα τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος ἦταν νὰ χορηγηθεῖ ἀμνηστία σ' ὅλους.

7) Χρέος τῆς κυδέρνησης, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ἦταν ν' ἀποδώσει τὰ δημόσια τσιφλίκια (ἡμιδικία) τῆς περιφέρειας Ἰωαννίνων στὸς πραγματικούς κατόχους των, γιατί σ' αὐτοὺς ἀνῆκαν. Αἴτημα τῶν κατοίκων ἦταν νὰ τοὺς ἐπιστραφοῦν τὰ κτήματα καὶ νὰ πληρῶσουν κάποιον τίμημα μὲ δόσεις.

8) Ἡ διοικητικὴ μεταρρύθμιση, ποὺ ἐγινε μὲ τὴ σύστασι τοῦ νέου σαντζακιοῦ Ρεσαδιέ, εἶχε σκοπὸ νὰ εὐνοήρει ἐκλογικὰ τὸ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο. Κι αὐτὸ γιατί ἀπὸ τὸ σαντζάκι Ἰωαννίνων ἀποσπάστηκε τόσος πληθυσμὸς, ὥστε ἐκεῖνος ποὺ ἔμεινε (ὄχι περισσότερος ἀπὸ 75.000) ἔδινε δικαίωμα γιὰ τὴν ἐκλογὴ ἐνὸς μόνο δουλευτῆ κι ὄχι δύο, πράγμα ποὺ ἦταν κεκτημένο δικαίωμα τοῦ σαντζακιοῦ Ἰωαννίνων²³⁰. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτά, στὴ διαρρύθμιση τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων καὶ τμημάτων χρησιμοποιοῦνταν διάφορα κριτήρια, γιὰ νὰ εὐνοεῖται πάλι τὸ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο²³¹.

9) Ἡ κυδέρνηση παραγνώριζε τὴν ἐλληνορθόδοξη πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ καὶ διόριζε δικαστικούς καὶ διοικητικούς ὑπαλλήλους ἄλλων ἐθνοτήτων. Στὸ «Ὑπόμνημα» ὑπῆρχε αἴτημα γιὰ νὰ διορίζονται δικαστές καὶ ὑπάλληλοι ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο ποὺ πλειοψηφοῦσε.

10) Ἦταν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη νὰ σταματήσει ἡ χωροφυλακὴ νὰ χρησιμοποιεῖ στὰ καταδικαστικά της ἀποσπάσματα ἄτομα ποὺ εἶχαν σὲ βάρος τους ἀτιμωτικὲς καταδίκες ἢ ἐκκρεμεῖς λογαριασμοὺς μὲ τὴ δικαιοσύνη. Τὰ

230. Γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐγιναν οἱ ἐκλογές τοῦ 1912 στὸ σαντζάκι Ρεσαδιέ βλ. ΤΙΤΟΥ ΚΑΡΑΝΤΖΑΛΗ, Συμβολαὶ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν προστασίαν τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς παραμεθορίου Ἡπείρου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, «Ἡπειρωτικὴ Ἔστis», τ. 14 (1965), σ. 350—357.

231. Ἔτσι, ἂν ἓνα μουσουλμανικὸ χωριὸ ἀριθμοῦσε 259 ἐκλογεῖς, ἴδρυν ἐκλογικὸ κέντρο, ἐνῶ γιὰ τὰ χριστιανικά χωριά ἐξαντλοῦσαν τὸ ἀνώτατο ὄριο τοῦ νόμου, δηλαδὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλογέων ἔπρεπε νὰ φτάνει τοὺς 750. Γιὰ νὰ νοθεύσουν τὰ ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα χρησιμοποίησαν κι ἄλλο τρόπο: τὰ χριστιανικά χωριά, ἀντὶ νὰ τὰ ἐνώσουν μὲ ἄλλα χριστιανικά, γιὰ ν' ἀποτελέσουν ἓνα ὁμοιογενές ἐκλογικὸ κέντρο, τὰ προσάρτουσαν σκόπιμα σὲ πολυπληθέστερα μουσουλμανικά καὶ τὰ ἐξουδετέρωναν.

ἄτομα αὐτὰ καταπνέζαν τοὺς χωρικούς, κοίταζαν μόνο τὸ συμφέρον τους καὶ ἐξέθεταν στὸν κόσμον τὰ ὄργανα τῆς χωροφυλακῆς ποὺ ὀροῦσαν μὲ δάση τῆς ὑποδείξεις τους²³².

11) Ἡ ἐφαρμογὴ γιὰ πρώτη φορὰ τοῦ μέτρου τῆς καθολικῆς στρατολογίας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπαιδευσίαν τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ὁποία δυσκόλευε τὴν κατανόησιν τῆς σημασίας ποὺ εἶχε αὐτὸ στὸ σύνολο τῶν ἐθνικῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐγένε αἰτία πολλῶν περιπτώσεων «φυγοστρατίας» ἀνάμεσα στὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο. Τὸ φαινόμενο ἔπρεπε νὰ τὸ ἀντιμετωπίσει ἡ κυβέρνησις μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν φυγόστρατων ἀπὸ τῆς συνέπειας τοῦ νόμου, ὅπως εἶχε γίνει καὶ μ' ἄλλους λαοὺς τῆς αὐτοκρατορίας.

12) Ὁ ἐλληνορθόδοξος πληθυσμὸς τοῦ δόλματιοῦ ἐπιθυμοῦσε νὰ ζεῖ ἀ-ιδεωφωμένους «μετὰ τῶν συνοίκων μουσουλμάνων». Τῆς ἀγαθῆς, ὅμως, ἐπιπτώσεις μιᾶς τέτοιας συνεννόησιν τῆς ἐξουδετέρωναν μερικοὶ μουσουλμάνοι, ποὺ καὶ ἐπὶ ἀπολυταρχίας χρησιμοποιοῦσαν τὴ δύναμίν τους γιὰ νὰ προσποριστοῦν ὠφελήματα. Παράλληλα, ὑπέβαλλαν ὑπαυνήματα ὅτι οἱ νομοταγεῖς κάτοικοι τῆς Ἡπείρου «δυσσοδομοῦσι κατὰ τοῦ καθεστώτος καὶ ὑποθάλλουσι κομιτάτα», ποὺ τὰ υἱοθετοῦσαν οἱ ἀρχεῖς. Οἱ ἀνακρίσεις ποὺ ἀκολουθοῦσαν ἀποδείκνυν τὴν ἀναλήθεια τῶν ἰσχυρισμῶν ὥστε ἡ κατάστασις ἐγκυμονοῦσε κινδύνους, ὅπως ἀπέδειξε ἡ «ὑπόθεσις Μπαϊκούστη». Γι' αὐτὸ οἱ Ἕλληνες μὲ τὸ «Ἵπόμνημα» τους ζητοῦσαν νὰ μὴ λαμβάνεται ὑπόψη τὸ περιεχόμενον τέτοιων καταγγελιῶν, ποὺ προκαλοῦσαν στὸ λαὸ τῆς ὑπαίθρου διώξεις καὶ δασανιστήρια. Ἀνάλογα μέτρα ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν καὶ γιὰ τὰ ὄργανα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ διαιρέσουν τὸ ἐλληνορθόδοξο στοιχεῖο μὲ τῆς εἰσηγήσεις τους σὲ ὀρισμένα κυβερνητικὰ ὄργανα.

Στὸ «Ἵπόμνημα» πρὸς τὸν Χατζή Ἀδὴλ μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν ὑπερβολές σ' ὀρισμένα αἰτήματα, ἀκόμη καὶ προσπάθεια παραποίησης τῶν γεγονότων. Στὸ σύνολό του, ὅμως, ἀποτελοῦσε τεκμηριωμένη ἐκφρασις τῆς βούλησιν τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ ποὺ ἦταν ἐλληνορθόδοξοι. Στὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο, ποὺ μιλοῦσε ἀποκλειστικὰ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἀλθανόφωνοι χριστιανοὶ τῆς θόρας Ἡπείρου —δλχ: οἱ Ἀλδανοὶ χριστιανοὶ— μὲ τὴν καθαρὰ ἐλληνικὴ συνείδησι, ὅπως ἀπέδειξαν τόσο οἱ ἀγωνεῖς τους (π.χ. οἱ Χειμαρριῶτες) ὅσο καὶ ἡ συμμετοχὴ τους σ' ὅλες τῆς ἐκδη-

232. Πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀφίξιν τοῦ Τούρκου ὑπουργοῦ στὰ Γιάννινα, τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων εἶχε ἐνημερώσει τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν γιὰ τὴν ἀνθελληνικὴ στάση τοῦ βαλὴ Ἰωαννίνων καὶ τὴν ἄγρια καταχρῆσιν τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου. Ὁ πρόξενος ὑποδείκνυε πρὸς τὴν κυβέρνησιν νὰ ἐνεργήσει μὲ κάθε μέσο γιὰ τὴν ἀπομάχρυνσιν τοῦ ἀπὸ τὰ Γιάννινα (δλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 568/13-3-1912 ἐκθεσιν τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, μὲ κοινοποίησιν καὶ πρὸς τὴν πρεσβεῖαν Κωνσταντινουπόλεως, ΑΓΕ, 1912. Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἀτακτοποίησις, Ἐμπιστευτικὴ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν προξενικῶν ἰδιᾶ ἀρχῶν, φάκ. 2).

λώσεις που προσδιορίζουν τη συνειδητή μας εθνότητα (παίδια, εupoίτα).
 "Αν περιοριζόμαστε μόνο στη γλώσσα για να ταξινομήσουμε κρίσεις εθνο-
 τητας, τότε θα χαρακτηρίζαμε όλους τους Τουρκογιαννιώτες ως "Έλληνες,
 αφού μόνο την ελληνική γνώριζαν να μιλούν. Έξάλλου πληθυσμιακά στοι-
 χεία ξένων έρευνητών πιστοποιούν την πλειοψηφία του ελληνικού στοιχείου
 στο βιλαέτι. Ιωαννίνων²³³, κάτι που συμφωνούσε και με την τουρκική απο-
 γραφή του 1908²³⁴. Από την πλευρά, λοιπόν, αυτή, από την άποψη δηλαδή
 αν το «Υπόμνημα» εκπροσωπούσε ή όχι ως γενική θέση τις απόψεις της πλειο-
 ψηφίας, οι αλβανικές αντιρρήσεις τότε και τώρα δεν ευσταθούν²³⁵. Στις λε-
 πτομέρειες, αν την ελληνική τη μιλούσαν τα 3/4 του πληθυσμού ή όχι, υπάρ-
 χει δέδαια υπερβολή. Είχε, όμως, το αντίκρουσμά της στο γεγονός ότι και οι
 Άλβανοί, ιδιαίτερα οι Άλβανοί χριστιανοί, χρησιμοποιούσαν την ελληνική
 γλώσσα σε βασικούς τομείς της ζωής τους²³⁶. Το αἶτημα για το διορισμό γνό-
 πων σε διοικητικές θέσεις ήταν όρθό. Η αξίωση, όμως, να είναι σ' όλο το
 βιλαέτι οι υπάλληλοι "Έλληνες αποτελούσε κι αυτό υπερβολή, αφού παρα-
 γνώριζε τις ανάγκες άλλων εθνοτήτων, κυρίως της αλβανικής που πλειοψη-
 φούσε στις θόρειες επαρχίες του βιλαετιού. Διαφοροποίηση κατά επαρχίες
 έπρεπε να γίνει και στη χρήση της γλώσσας, έτσι ώστε να υπάρχει πλήρης

233. Τα στοιχεία αυτά είναι απανταχού από το φόρτο των πολιτικών και προ-
 παχυνδιστικών σκοπιμοτήτων, όπως συνέβαινε με τους Αυστριακούς προξένους.

234. Βλ. Γ. Σ. ΠΑΟΥΛΙΔΗ, "Ο πληθυσμός της Ήπειρου στις παρχονές της άπε-
 λευθέρωσής του (1905 περ. —1912), «Δωδώνη», τ. 6 (1977), σ. 357. Σύμφωνα με τα στοι-
 χεία αυτά το βιλαέτι Ιωαννίνων είχε γύρω στους 550.000 κατοίκους, από τους οποίους
 οι 300.000 περίπου ήταν "Έλληνες, οι 210.000 Άλβανοί, 25.000 Βλάχοι, 20.000 Τούρ-
 κοί και 3.000 Έβραίοι. Στοιχεία έξάλλου παραθέτει κι ο Ιταλός περιηγητής F. GUIC-
 CIARDINI, που στα 1900 πέρασε από τα Γιάννινα. Αναφέρει ότι ο πληθυσμός της πό-
 λης ήταν 20.000 κάτοικοι, από τους οποίους οι 10.000 ήταν "Έλληνες χριστιανοί, οι
 5.000 μουσουλμάνοι και οι 5.000 Έβραίοι. Από τους μουσουλμάνους ή συντριπτική
 πλειοψηφία ήταν Τούρκοι ελληνόφωνοι. Την αλβανική τη χρησιμοποιούσαν οι λίγες οι-
 κογένειες που κατόγονταν από την Άλβανία και ήταν εγκαταστημένες στα Γιάννινα,
 βλ. ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ, Περίπατοι στα Γιάννινα, β' έκδ., Ιωάννινα 1965, σ. 26—27.

235. Βλ. HOXHA, β.π., σ. 122 κ.έξ.

236. Όπως σημειώσαμε, στον καζά Ιωαννίνων ή παμψηφεία σχεδόν μιλούσε την
 ελληνική, εκτός βέβαια από τους ξενόφερτους Άλβανούς υπαλλήλους, που ήταν πολύ λι-
 γότεροι από το 20ο/ο του πληθυσμού που αναφέρει ο Αυστριακός διπλωμάτης KARL
 BUHBERGER, Vjetët e mija në Shqipëri (Τα χρόνια μου στην Άλβανία), «Stu-
 dime Historike», τ. XXVI (IX) 1972, τεύχ. 4, σ. 146, και HOXHA, β.π., σ. 122,
 σημ. 217. Η πόλη, γράφει ο διπλωμάτης, είχε περίπου 25.000 κατοίκους, από τους
 οποίους το 80ο/ο ήταν "Έλληνες και το 20ο/ο Άλβανοί μωαμεθανοί. "Όλοι δηλαδή οι
 Τούρκοι Γιαννιώτες, εξοχισμένοι "Έλληνες του τόπου (γινυτο και χρησιμοποιούσαν
 την ελληνική για μητρική τους γλώσσα) εξαφανίστηκαν για ν' αξιόσουν το ποσοστό
 των Άλβανών.

έξυπνέρεση του πληθυσμού. Το αίτημα, πάλι, για την ανακατανομή των πληθυσμών και τον έκλογικό νόμο ευσταθοῦσε, ὅπως δίκαιο ἦταν καὶ τὸ αἶτημα γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν ἱμλιακιῶν, τὴν ἀνακατανομή τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, τὴν κατασκευὴ ὁδῶν κλ., πράγματα δηλαδὴ ποὺ ἐνδιέφεραν ὅλες τὶς ἐθνότητες.

Τὰ σημεῖα τοῦ «Ἵπομνήματος» ποὺ ἀποκτοῦσαν ἐπικαιρότητα ἦταν ὅσα ἀναφέρονταν στὴ δημόσια τάξη καὶ ἀσφάλεια. Στὰ ἐλληνικὰ αἰτήματα ἐπισημαίνονται θέσεις ποὺ στηρίζονταν σὲ πραγματικὰ δεδομένα, ὑπῆρχαν ὀριῶς καὶ ἄλλες ποὺ ἐπιχειροῦσαν νὰ ἐμφανίσουν τὰ γεγονότα μὲ διαφορετικὸ περιεχόμενο. Παράδειγμα: ἡ τέλεια ἀποσιώπηση τοῦ ρόλου ποὺ διαδραμάτιζαν τὰ ἐλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα στὴ διατάραξη τῆς ἀσφάλειας τῆς περιοχῆς. Οἱ Τούρκοι γιὰ νὰ τὰ ἐξουδετερώσουν χρησιμοποιοῦσαν τοὺς ὁδηγοὺς - καταδότες καὶ κακοποιοῦσαν τοὺς κατοίκους τῆς ὑπαίθρου, γιὰ νὰ ὑποδείξουν τὰ κρησφύγετά τους. Τὰ σώματα αὐτά, στὰ πλαίσια τῆς ἐθνικῆς τους δράσης, προχωροῦσαν καὶ σὲ ληστρικὲς ἐνέργειες καὶ σὲ φόνους μουσουλμάνων²³⁷.

Ἡ δράση τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἐντάσσεται στὶς γενικότερες δραστηριότητες τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας», ποὺ τὰ ὀργάνωνε καὶ τὰ κατηύθυνε²³⁸. Οἱ παρεκτροπές, ὅμως, ἀπὸ τὴν καθαυτὸ ἐθνικὴ τους ἀποστολὴ ἦταν λίγες συγκρινόμενες μ' ἐκεῖνες τῶν ἀλβανικῶν σωμάτων (συμμοριῶν) ποὺ ὁροῦσαν στὸ διλαέτι: Ἰωαννίνων, ἰδιαίτερα κατὰ τὸ 1911 καὶ 1912. Οἱ τουρκικὲς ἀρχές, ὄχι σπάνια, κάλυπταν τὴ δράση τους καὶ χρησιμοποιοῦσαν ὡς ὁδηγοὺς - καταδότες Ἀλβανοὺς ἢ ρουμανίζοντες²³⁹. Ἐξάλλου οἱ τουρκικὲς ἀρχές ὑποστήριζαν τὰ ἀλβανικὰ σώματα καὶ μὲ ἄλλον τρόπο: ἀπέκρυβαν τὴν ὑπαρξὴ τους ἀπὸ τὸν κυβερνητικὸ τύπο. Τὴν τακτικὴ αὐτὴ τὴν καυτηρίαζαν οἱ ἐλληνικὲς ἐφημερίδες, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐπικήρυξη ληστῶν σὲ παράρτημα ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴ γενικὴ διοίκηση Ἰωαννίνων²⁴⁰. Ἡ «Ἡ-

237. Βλ. ΛΕΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 133.

238. Βλ. ὁ.π., σ. 101, 123, 136.

239. Αὐτοὺς, ποὺ παραπάνω χαρακτηριστήκαν στὸ «Ἵπόμνημα» ὡς «μίσθαρνα ὄργανα». Οἱ πράκτορες τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας δημιουργοῦσαν τὶς διενέξεις ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς μουσουλμάνους, καθὼς καὶ τὶς ἀφορμὲς διάστασης μὲ τὸ Πατριαρχεῖο, καὶ ὄχι οἱ Ἀλβανοί, ὅπως ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὁ ΗΟΧΗΑ, ὁ.π., σ. 123. Κατὰ τὴν ἐλληνικὴ πλευρὰ ἡ εὐθὴν τῶν Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν μουσουλμάνων εἶχε σχέση μὲ τὶς συνεχεῖς καταγγελίες γιὰ τὶς ἐπαναστατικὲς δραστηριότητες τῶν Ἑλλήνων, πολὺς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἦταν φανταστικὲς ἢ σκηνοθετημένες, ὅπως ἡ «ὑπόθεση Μπαϊκούση».

240. Στὴν ἐπικήρυξη, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ ὑπ' ἀριθμ. 157/1-7-1912 φύλλο τῆς «Ἡπείρου» περιλαμβάνονταν μόνον τὰ ὀνόματα τῶν «ληστῶν» Γιάννη Πουτέτσι, Γρηγ. Πουτέτσι, Φουρτούνα, Κωτούπη, Σπ. Κρομμύδα, Ζαρκάδα. Τὰ ποσὰ τῆς ἐπικήρυξης, ποὺ κυμαίνονταν ἀπὸ 250—100 λίρες, θὰ δίνονταν σ' ἐκεῖνους ποὺ θὰ ἐξόντωναν τοὺς «ληστές» ἢ θὰ βοηθοῦσαν στὴν ἐξόντωσή τους. Ἡ κυβερνηστὴ ἀπειλοῦσε τοὺς χωρικοὺς μὲ

πειρος» επικρότησε χωρίς να τὸ θέλει τὴν κυβερνητικὴ ἀπόφαση, ὑπογράμμισε ὅμως ὅτι ὅδε γινόνταν λόγος γιὰ τὴ δράση τῶν ἀλβανικῶν σωμάτων ποὺ ἦταν πολὺ μεγαλύτερη²⁴¹.

12.- Ἡ δράση τῶν ἀλβανικῶν σωμάτων καὶ ὁ φόνος τοῦ προέδρου τῆς λέσχης «BASHKIMI» Ἰωαννίνων

Ἡ ἔνταση τῆς δράσης τῶν ἀλβανικῶν σωμάτων²⁴², σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς παράλογες ἐθνικὲς ἀλβανικὲς διεκδικήσεις ποὺ συμμεριζόταν ἡ λέσχη Ἰωαννίνων ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες τῆς τουρκικῆς μεταπολίτευσης²⁴³, πρέπει νὰ δημιουργήσαν τὸ κλίμα γιὰ τὸ φόνο τοῦ προέδρου τῆς λέσχης Καδρὴ Γκιάτα δέη. Ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ ἀρχεῖκου ὕλικου διαπιστώνεται ὅτι τὸ ἔγκλημα ὅν ἐν ἦταν πολιτικό, ὅπως χαρακτηρίστηκε, κυρίως ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ πλευρά, οἱ συνθήκες ὅμως ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ γεννοῦσαν δάσκιμες ὑποψίες γιὰ κάτι τέτοιο. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὰ ἀλβανικὰ σώματα καταδυνάστευαν τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς καὶ περισσότερο τοὺς ἀλβανόφωνους, γιὰ νὰ τοὺς ὑποχρεώσουν νὰ ταχθοῦν μὲ τὸ μέρος τῶν ἐπαναστατῶν, ν' ἀπαρνηθοῦν τὸν ἐθνισμὸ τους καὶ τὴν ἡγεσίαν τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ νὰ συνυπογράψουν μὲ τὶς ἀλβανικὲς λέσχες τὶς αἰτήσεις πρὸς τὴν Πύλη γιὰ τὴν ἐπέκταση τῶν παραχωρήσεων ποὺ εἶχαν ὑποσχεθεῖ στοὺς Ἀλβανούς. Σ' αὐτὲς ὑπῆρχε σαφὴς πρόθεση ν' ἀντικατασταθεῖ ἡ τουρκικὴ κυριαρχία στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴν²⁴⁴. Ἡ μορφή τῆς καταδυνάστευσης αὐτῆς ἦταν ποικίλη, ἀνάλογα μὲ τὴν καθοδήγηση ποὺ ἔπαιρναν ἀπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν ἀλβανικῶν

αὐστηρὲς ποινές, ἀν δὲν κατέδιναν τὶς συμμορίες ἢ βοηθοῦσαν τὶς κινήσεις τους καὶ τοὺς τροφοδοτοῦσαν.

241. Βλ. τὸ δ.π. φύλλο τῆς «Ἡπείρου». «Ἀλλὰ λείπουν», ἔγραφε μὲ θάρρος, «καὶ ἄλλων αἱ κεφαλαί, ἴσως δὲ λείπουν αἱ περισσότεραι κεφαλαι διὰ νὰ ὑποτεθῇ ἀσφαλὴς ἡ ἡσυχία τῆς ὑπαθρου, ἥτις θ' ἀντακουφίζετο μὲν πραγματικῶς κάπως μὲ τὰς κεφαλὰς τοῦ Κουτούπη, Ζαρκάδη καὶ Γρηγόρη, θὰ ἐξηκολούθει ὅμως ἐξόχως ἐπισηφαλὴς οὐσα, ἐφ' ὅσον παντοδαπαὶ καὶ ποικίλαι συμμορίαι Τουρκαλβανικαί... διακινῶσι κόσμον καὶ κοσμάκιον, ξεγυμνώνουσι καρσάκια, ξεφορτώνουσι φορτία ἐλαίου καὶ κατήντησαν ἐκεῖ κάτω τοὺς δρόμους καὶ τὰς στράτας ἀδιαβάτους καὶ ἐπικινδύνους ἄνθρωποι ὅπλισμένοι ὡς ἄστριοι καὶ περιφερόμενοι φανερὰ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα ξεγυμνώνοντες καὶ κλέπτοντες τοὺς χωρικοὺς». Ἡ ἐφημερίδα ἀνέφερε ὀνομαστικὰ δυὸ Ἀλβανούς, τὸ Σαλὴ Μπούτκα στὴν Κόνιτσα καὶ τὸν Μουχαρέμ στὴν Πλεοβίτσα τῆς Θεσπρωτίας, καὶ τὴ ληστρικὴ δράση τους.

242. Τὰ φύλλα τῆς «Ἡπείρου» τοῦ 1912 ἔχουν πολλὰς περιγραφὰς σχετικὰ μὲ τὶς δραστηριότητές τους.

243. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 53.

244. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, δ.π., σ. 336.

λεσχών, ανάλογα ακόμη με τις ειδικές τοπικές συνθήκες και τις διαθέσεις των επικεφαλής. Αρχίζε από την επιβολή υποχρεωτικής εισφοράς, προχωρούσε στις πιέσεις για συμπόρευση με τους επαναστάτες, και έφτανε ως τη διαρπαγή των περιουσιών και την εκτέλεση φόνων. Όλα αυτά μπορούσαν ν' αποτελέσουν αιτίες για το φόνο του Καδρότη Γκιάτα και δικαιολογούνται, κατά ένα τρόπο, οι υποψίες των Άλβανών που πίστευαν ότι έλληνικά κέντρα αποφάσεων έδωσαν τις εντολές για την εκτέλεση του Άλβανου προέδρου, με σκοπό να περιστείλουν τη δράση των αλβανικών σωμάτων.

Η ανώμαλη κατάσταση που δημιουργήθηκε στο διλατί: Ίωαννίνων από τη δράση των αλβανικών σωμάτων αποτυπώνεται ένδεικτικά στα έπεισόδια της Πρεμετής, που συνέπεσαν χρονικά με το φόνο του Γκιάτα. Τα έπεισόδια ξεέλιχτηκαν ως εξής: Στις 30 Ίουλίου 1912 πολυμελές αλβανικό επαναστατικό σώμα, με αρχηγούς το Μερδούχ Ζαθαλιάνη, τον άξιωματικό Μελέκ και τον Σπύρο Μπελκαμένη, κατέλαβε το χωριό Λίππα κοντά στην Πρεμετή. Στη συνέχεια, μ' επιστολή γραμμένη στα αλβανικά, άπευθύνθηκαν προς τους Έλληνες πρόκριτους της Πρεμετής Κωνσταντίνο Μπόμπη, Ζήση Στεφανίδη, Γρηγόριο Στεφάνου και γιατρό Ίωσήφ και τους ζήτησαν να συνεργαστούν με τους χριστιανούς κατοίκους της πόλης, αφού πρώτα πήγαιναν στη Λίππα για να συζητήσουν πάνω στα γενικά αίτήματα των Άλβανών επαναστατών. Έστερα από σύσκεψη στη μητρόπολη καταρτίστηκε επιτροπή, που στις 31 Ίουλίου συνάντησε τους επαναστάτες, στους όποιους δήλωσε ότι ο έλληνορθόδοξος πληθυσμός της υποδιοίκησης Πρεμετής είχε διατυπώσει από καιρό στην κυδέρνηση τις άξιώσεις του για το σεθασμό των προνομίων, την πιστή εφαρμογή του συντάγματος και την ασφάλεια της ζωής, της τιμής και της περιουσίας των κατοίκων. Το έλληνοχριστιανικό στοιχείο δέν είχε άλλο αίτημα εκτός απ' αυτά. Η δήλωση, όμως, της επιτροπής ξεερέθισε τους επαναστάτες, που απέδωσαν τη στάση του έλληνοχριστιανικού στοιχείου σ' ένθαρρυντικές εισηγήσεις του καϊμακάμη. Για αντίδραση κατέδθηκαν τά μέσωνυχτα από τη Λίππα και περικύκλωσαν την Πρεμετή.

Τήν άλλη μέρα οι επαναστάτες κάλεσαν και πάλι τους εκπροσώπους του έλληνοχριστιανικού στοιχείου στο Δημαρχείο, για να υπογράψουν μαζί με τους Άλβανούς κοινό τηλεγράφημα προς την κυδέρνηση. Η άρνηση των προκρίτων είχε ως συνέπεια να στείλουν οι Άλβανοί δεύτερη επιστολή, με την άπειλή ότι αν δέν υπέγραψαν το τηλεγράφημα έπρεπε να φύγουν για την Ελλάδα. Τη νύχτα της 1ης Αυγούστου οι επαναστάτες, χωρισμένοι σε ομάδες, μπήκαν στην πόλη, συνέλαβαν και έδιωξαν τον καϊμακάμη και τον άστυνόμο κι αποφάσισαν να χτυπήσουν τη μητρόπολη και τά σπίτια των προκρίτων, πράγμα που τελικά δέν πραγματοποιήσαν. Τήν άλλη μέρα αποσύρθηκαν από την πόλη και στις 3 Αυγούστου έστειλαν νέα επιστολή από το κοντινό χωριό Άγιος Νικόλαος με το ίδιο περιεχόμενο και με την έντολή να

φύγουν ἀμέσως ἀπὸ τὴν πόλιν ὁ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος καὶ ὁ γραμματέας τῆς μητρόπολης. Ἡ συνέλευσις ποὺ συγκροτήθηκε στὴ μητρόπολη ἀποφάσισε νὰ σταλεῖ ἀπάντησις ἴδια μὲ τὶς προηγούμενες καὶ μὲ τὴ δήλωσις ὅτι ὁ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος καὶ ὁ γραμματέας θὰ ἔκλειναν τὴ μητρόπολη καὶ θάφευγαν.

Οἱ ἐπαναστάτες κατὰλαβαν στὸ μεταξύ ὅτι τὸ κλείσιμο τῆς μητρόπολης θὰ εἶχε γενικότερα δυσμενὴ ἀντίκτυπο. Γιαυτὸ ἀπέσυραν τὴν ἀξίωσή τους καὶ ἔδωσαν τριήμερη προθεσμία γιὰ νὰ υπογραφεῖ τὸ τηλεγράφημα μὲ τὰ ἀλδανικά αἰτήματα, ἀφοῦ συνεννοοῦνταν μὲ τὸν ἐκπρόσωπο τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς περιφέρειας καὶ τοῦ ἀλδανικοῦ κομιτάτου Μωχάμετ βέη Κλεισούρα. Στις 5 Αὐγούστου ἐγινε ἡ συνεδρίασις τῶν ἐλληνοχριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι συνέταξαν πρακτικὸ ποὺ περιλάμβανε τὶς ἀποφάσεις. Ὁκταμελὴς ἐπιτροπὴ παρέδωσε τὸ πρακτικὸ στὸ Μωχάμετ βέη Κλεισούρα, ποὺ θύμως δήλωσε ὅτι δὲν εἶχε καμιά πληρεξουσιότητα ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς. Ὁ Μωχάμετ Κλεισούρας, ἐνεργώντας ὅπωςδῆποτε ἐκ μέρους τοῦ κομιτάτου, συνῆψε νὰ συγκροτήσουν ἐπιτροπὴ ἀπὸ Ἀλδανούς, Τούρκους καὶ Ἑλλήνες γιὰ τὴ διοίκηση τῆς πόλης καὶ γιὰ ν' ἀποσταλοῦν ἀντιπρόσωποι στὸ ἀρχηγεῖο τῶν ἐπαναστατῶν. Δεύτερη συνεδρίασις ποὺ ἐγινε τὴν ἴδια μέρα ἀπὸ τὸ ἐλληνοχριστιανικὸ στοιχεῖο ἀπέρριψε τὶς προτάσεις καὶ ἀνέθεσε στὴν ἴδια ἐπιτροπὴ νὰ υπερασπίσει τὰ πρόνομια τῆς ἐκκλησίας καὶ τὶς ἐλευθερίες, μὲ βάση τὸ σύνταγμα. Σ' ἐνίσχυση τῶν ἐλληνοχριστιανῶν ἦρθε ἡ προσφορὰ ἀπὸ ἕξι πρόκριτους Πριζανιώτες καὶ Ριζιώτες, γιὰ νὰ υπερασπίσουν τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, μὲ τὴν κατάληψιν τῆς Λίππας ἀπὸ 100 ἐνοπλοὺς ἄνδρες τους²⁴⁵.

245. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1701/10-8-1912 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενίου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἀτακτοποίηση, Ἑμπιστευτικὴ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν προξενικῶν ἀρχῶν, φάκ. 2. Στὴν ἐκθεσὴ εἶναι συνημμένο ἀντίγραφο ἀπὸ τὸ «Πρακτικὸν Γεν. Συνελεύσεως τῆς δημοκρατίας τῆς κοινότητος Πρεμετῆς μετὰ τῶν προκρίτων ἐπαρχιωτῶν (5 Αὐγούστου)», τὸ ὁποῖο περιλάμβανε δέκα σημεία: 1) ν' ἀναπτύξει ὁ Μωχάμετ Κλεισούρας τὶς δάσεις πάνω στὶς δ-ποῖες θὰ γινόνταν ἡ προσέγγισις χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων, 2) νὰ δηλώσει ὁ βέης ὅτι ἀντιπροσώπευε τὸ κομιτάτο καὶ τοὺς ὀπλαρχηγούς, 3) νὰ δηλωθεῖ, ὅτι στὸ θέμα ποὺ δημιουργήθηκε, τὸ κομιτάτο ἐξασκοῦσε βίαια σέ βάρος τῶν χριστιανῶν, γιὰ νὰ παραδειχτοῦν τὸ πρόγραμμά του, ἀφοῦ τὰ γράμματα τῶν ὀπλαρχηγῶν αὐτὸ ἐδείχναν, 4) ν' ἀναγνωρίσει τὸ κομιτάτο ὅτι ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τοῦ καζᾶ Πρεμετῆς εἶναι ὀρθόδοξος (Ροῦμ) τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ν' ἀναγνωριστοῦν ἀκόμη: 5) ὅτι ὁ πληθυσμὸς εἶχε τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα ὡς πρωτεύουσα στὴν ἐκκλησία καὶ στὰ σχολεῖα του, 6) ὅτι τὸ θρησκευτικὸ καθεστῶς τοῦ πληθυσμοῦ στηριζόταν στὰ πρόνομια τοῦ Πατριαρχείου, 7) ὅτι ὁ πληθυσμὸς ἦταν ἀποφασισμένος νὰ πολεμήσει καὶ νὰ χύσει τὸ αἷμα του γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὸ σύνταγμα, 8) ὅτι ὁ πληθυσμὸς ζητοῦσε τὴν πλήρη ἐφαρμογὴ τοῦ συντάγματος, τὴν ἐξασφάλισιν τῶν προνομίων τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας του, 9) ὅτι ἔπρεπε προηγουμένως νὰ υπογράψουν τὸ πρόγραμμα τοῦ κομιτάτου ὅλοι οἱ πρόκριτοι ὀθωμανοὶ τῆς πόλης καὶ τοῦ καζᾶ, ἰδιαίτερα

Τὰ ἐπεισόδια τῆς Πρεμετῆς χαρακτηρίζουν τὴ στάση πού ἐπαιρνε κάθε μερίδα γιὰ τὴν ἐπιδίωξη τῶν ἐθνικῶν σκοπῶν της. Ἡ κατάσταση πάντως χειροτέρευε, ὅταν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀποδέχτηκε τὰ αἰτήματα τῶν Ἀλβανῶν ἐπαναστατῶν, στὶς 5 Αὐγούστου 1912.

Ἄλλα στοιχεῖα πού πιστοποιοῦν τὴ φορτισμένη ἀτμόσφαιρα πού ἐπικρατοῦσε στὸ διλαέτι Ἰωαννίνων προέρχονται ἀπὸ πληροφορίες γιὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ δράση τῶν ἀλβανικῶν σωμάτων πού κινοῦνταν στὶς περιοχὲς Κόνιτσας καὶ Λεσκοδικίου τὸν Ἰούλιο τοῦ 1912. Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες, στὸ τμήμα Κολώνιας ὑπῆρχαν 5 ἀλβανικὲς συμμορίες, στὸ τμήμα τοῦ Λεσκοδικίου μία 25μελὴς, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Περτέφ βέη Ρούσση, καὶ στὸ τμήμα Κόνιτσας μία 30μελὴς, μὲ ἀρχηγούς τοὺς Ρουστέμ βέη καὶ Δορμίζ (Βαρμούς) Μουσαῖ ἀπὸ τὴν Κολώνια²⁴⁶. Ἡ συμμορία τοῦ Σαλῆ Μπούτκα, ἀπὸ τὴν ὁποία πολὺ δοκιμάστηκε ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας, δροῦσε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν περιοχὴ τῆς Πρεμετῆς. Ἄλλη, 40μελὴς, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ λιποτάκτη ἀρχηγὸ Μελέκχη, δροῦσε στὸ τμήμα Φράσαρης²⁴⁷.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα τῆς ἀναταραχῆς ἐγινε ὁ φόνος τοῦ Καδρῆ Γκιιάτα, στὶς 27 Ἰουλίου 1912, στὴ θέση «Μάρμαρα», ἀνάμεσα στὴ Ζονδῆλα καὶ τὸ Ροδοτόδι, χωρὶς πού ἦταν ἰδιοκτησία τοῦ Καδρῆ. Στὸ Ροδοτόδι ὁ Ἀλβανὸς πρόεδρος πήγαινε ἔφιππος, μὲ τὴ συνοδεία τοῦ ἐπιστάτη του Γιάσάρ, λίγο πρὶν ὁρασιέψει ὁ ἥλιος. Ἀπὸ τὴν ομάδα πού τοῦ ἔστησε τὴν ἐνέδρα, δυὸ ἦταν ντυμένοι: σὰν χωροφύλακες καὶ δάδιζαν στὸ δημόσιο δρόμο σέρνοντας δεμένο μαζί τους κάποιον, πού ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶχε συλληφθεῖ ἀπὸ τοὺς «χωροφύλακες» ὡς κακοποιός. Τὸ ἴδιο ὑπέθεσε κι ὁ Καδρῆς πού σταμάτησε καὶ ζήτησε ἐξηγήσεις. Οἱ ἄλλοι πού ἐνέδρευσαν, μόλις ὁ Καδρῆς ξεκίνησε, πυροδότησαν, σκότωσαν τὸν ἐπιστάτη του καὶ ἔπιασαν αἰχμάλωτο τὸ βέη, παρὰ τὴν ἀντίστασι πού πρόσβαλε πυροβολώντας μὲ τὸ ὅπλο του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τραυματιστεῖ. Τὴν ομάδα τὴν κατὰδίωξαν οἱ ἀγροφύλακες τοῦ Ρο-

οὶ κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι. καὶ 10) ὅτι, σὲ περίπτωσι ἐνοπλῆς ἐξέγερσις, ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς δὲ θὰ ἐπαιρνε μέρος.

246. Ἡ συμμορία τοῦ Ρουστέμ, πού κατεγόταν ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, εἶχε κατὰρτιστεῖ στὸν πύργο τοῦ Γκωνῆ βέη Φράσαρη στὸ Κεράσοδο. Μὲ τὴ συμμορία αὐτὴ ἐπιστημάνθηκε ἐπικοινωνία πού λοχαγοῦ τῆς χωροφυλακῆς Κόνιτσας, κάτι πού δικαιολογοῦσε τὴν προσποιητὴ ἄγνοια τῶν ἀρχῶν, ὅταν στὶς 29 Ἰουλίου 1912 βρέθηκε τοιχοκολλημένη προκήρυξι στὸ διοικητήριον, στὰ τουρκικά. Ἡ προκήρυξι ἀνέγραφε τὰ ἀλβανικά αἰτήματα καὶ ἔφερε τὶς ὑπογραφὰς τοῦ Ρουστέμ καὶ τοῦ πρώην δημάρχου Νταλίπ βέη. Τὴν ἴδια μέρα τὸ μικρὸ κορίτσι τοῦ Ρουστέμ βέη μοίραζε τηλεγραφήματα πρὸς τὶς ἀρχές, μὲ ἀνάλογο περιεχόμενο, σταλμένα ἀπὸ τὸ ἀλβανικὸ σῶμα.

247. Βλ. γενικὰ γιὰ τὶς συμμορίες τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1649/3-8-1912 ἐκθεσὶ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, καθὼς καὶ τὴν ἐπιστολὴ τῆς μητρόπολῆς Κόνιτσης, τῆς 29-7-1912, συντημμένη στὴν ὑπ' ἀριθμ. 1627/31-7-1912 ἐκθεσὶ τοῦ ἰδίου προξενεῖου, ΑΓΕ, β.π., φάκ. 3.

τοπίου, πού κινητοποιήθηκαν από τους πυροβολισμούς, οί δράστες όμως κατόρθωσαν νά διαφύγουν στο μικρό κοντινό δάσος, όπου καί σκότωσαν τόν αλχμάλωτο.

Ο φόνος είχε αντίκτυπο στόν πληθυσμό τῆς ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας. Οί Ἀλβανοί καί οί Τούρκοι τρομοκρατήθηκαν, ἀλλά καί ἐξαγριώθηκαν, γιατί ὁ φόνος εἶχε γίνει τόσο κοντά στήν πόλη καί μέ τρόπο πού φανέρωνε ὅτι τὰ μέτρα ἀσφάλειας δέν ἐπαρκοῦσαν. Ἐξάλλου ὁ ἀντίκτυπος γινόταν περισσότερο αἰσθητός ἀπό τὸ γεγονός ὅτι τὸ θῦμα εἶχε τὴν ιδιότητα τοῦ προέδρου τῆς ἀλβανικῆς λέσχης καί διακρινόταν γιὰ τὴν εὐφυΐα καί τὸ θάρρος του²⁴⁸. Ἡ «Ἡπειρος» καυτηρίασε ἔντονα τὸ γεγονός καί ἐπλεξε τὸ ἐγκώμιο τοῦ Καθρῆ²⁴⁹. Ἐξέμνησε τὴν πατρικὴ συμπεριφορά του πρὸς τοὺς χωρικοὺς, τὴ φιλανθρωπία καί τὰ εὐγενικά του αὐστηρήματα καί τόνιζε ὅτι τὸ θλιβερὸ ἐπείσοδο συγκίνησε δλόκληρη τὴν κοινωνία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ φυλὴ καί θρήσκεια. Περιέγραφε ἀκόμη τὴν ὀδύνη τῶν χωρικῶν τοῦ Ροδοτοπίου, πού κυριαδικτικὰ λάτρευαν τὸ δέη καί συνώδευσαν τὴ σορὸ του στὰ Γιάννινα «ἄδυρόμενοι». Θὰ μπορούσε ν' ἀντιπαραταχθεῖ ἡ ἄποψη, ὅτι ὅλα αὐτὰ γράφονταν γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἓνα ἄλλοθι. Τὸ ὕφος, ὅμως, τοῦ κειμένου καί οί ἀντιδράσεις τῆς ἐφημερίδας τίς ἐπόμενες μέρες, ἦταν τουρκικὲς καί ξένες ἐφημερίδες κατηγοροῦσαν τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο ὡς ὑπεύθυνο γιὰ τὸ φόνο, δείχνουν ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ γνήσια συναισθηματικὴ ἀντίδραση πού δέν προσπαθοῦσε νὰ καλύψει ἐνοχές²⁵⁰.

Οί Τούρκοι θορυβήθηκαν ἀπὸ τὸ φόνο καὶ ἀντέδρασαν πρὸς δύο κατευθύνσεις: ζήτησαν πρῶτα ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησι τὴ συνδρομὴ της γιὰ ν' ἀνακαλύψει τοὺς δράστες, πράγμα πού ἡ τελευταία τὸ ὑποσχέθηκε καί κινήθηκε μέ εἰλικρινεῖς προσπάθειες πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή²⁵¹. Στὴ συνέχεια, μᾶσω τῆς τουρκικῆς ἐφημερίδας τῶν Γιαννίνων «Γιάνγια Σααντασί» (Ἡχώ τῶν Ἰωαννίνων)²⁵², προσπάθησαν νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὸ φόνο γιὰ νὰ φέρουν πρὸς διάσπαση «Ἕλληνες καὶ Ἀλβανούς»²⁵³.

248. Βλ. ΑἰΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 135.

249. Βλ. ἀριθμ. φύλλ. 161/29-7-1912.

250. Βλ. τόμο τῆς ἐφημερίδας στὸ ὑπ' ἀριθμ. 163/12-8-1912 φύλλο της, σὲ ἀπάντησι ἀρθρογραφίας ἀλβανικῆς ἐφημερίδας τῆς Θεσσαλονίκης, πού καταλόγιζε εὐθύνη στοὺς Ἕλληνες. Τέτοιες αἰχμές δὴμιουργοῦν καὶ ἐφημερίδες τῆς Βιέννης.

251. Βλ. ΑἰΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 136.

252. Ἡ «Γιάνγια Σααντασί» ἐκδόθηκε τὸ 1912, στὰ τουρκικά, ἀπὸ τὸν Ἀμπτουλά ἐφέντη βλ. ΣΟΓΛΗ, Ἡ ἐκθεσις τοῦ ἡπειρωτικοῦ τύπου, ὁ.π., σ. 277, 282 καὶ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ὁ ἡπειρωτικὸς τύπος κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴ περίοδο, ὁ.π., σ. 20.

253. Βλ. τόμο στὸ ὑπ' ἀριθμ. 162/5-8-1912 φύλλο τῆς «Ἡπειρου». Ἐς σημείωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Καθρῆς ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροή στοὺς ὁμοφύλους του. Ἄλλοι δέηδες καὶ ἀγῶνες, ἐγκαταστημένοι στὰ Γιάννινα, πού εἶχαν κάποια ἐπιρροή, ἦταν οἱ: 1) ὁ Φεχρήμ

Τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων, διαπιστώνοντας τὴ σοβαρότητα τοῦ θέματος, ἀνῆγγεῖλε τηλεγραφικὰ τῇ δολοφονίᾳ στὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν καὶ πρόσθεσε ὅτι γινόνταν προσπάθεια ν' ἀποδοθεῖ ὁ φόνος τοῦς Ἑλληνας καὶ νὰ χαρακτηριστεῖ τὸ ἐγκλήμα πολιτικόν. Οἱ πληροφορίες τοῦ προξενείου ἔφεραν ὡς δολοφόνον τὸν ἐπικηρυγμένο ἀνεψιὸ τοῦ Πουτέστη Γρηγόρη Φαρμάκη γιὰ ἀγνωστους λόγους²⁵⁴. Ἐκτενέστερο τηλεγράφημα τοῦ προξενείου τὴν ἐπόμενη μέρα (30-7-1912) ἀνακοίνωνε ὅτι ἡ γενικὴ διοίκηση εἶχε σχηματίζει τὴ γνώμη, ὅτι τὸ ἐγκλήμα δὲν ἦταν πολιτικόν, ὅπως προσπαθοῦσαν νὰ τὸ χαρακτηρίσουν καὶ νὰ τὸ ἐκμεταλλεῖτον οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Τούρκοι. Ὁ δαλὴς παρακάλεσε τὸν Ἑλληνα πρόξενον Φορέστη νὰ βοηθήσει στὴ διελύκασιν τοῦ ἐγκλήματος καὶ στὴ σύλληψιν τῶν ὀργισμένων. Ὁ Φορέστης ἔδωσε ἀναπυλόμενα τὴν ὑπόσχεσιν, γιατί εἶχε καὶ τὴ γνώμη ὅτι ἡ ἐξόντωσις τοῦ ληστῆ, πιθανοῦ δράστη τοῦ φόνου τοῦ Γκιάτα, θὰ ὠφελοῦσε τὴν Ἑλλάδα. Ὁ πρόξενος μάλιστα δήλωσε, ὅτι θὰ προσπαθοῦσε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐξοντωθεῖ ὁ Φαρμάκης, πού οἱ Τούρκοι ἐξακολοῦθοῦσαν νὰ πιστεύουν ὅτι ἐνεργοῦσε ἐκ μέρους τοῦ ἐλληνικοῦ κοιμητῆτος καὶ τοῦ γενικοῦ προξενείου. Ὁ Φορέστης ζήτησε ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο νὰ τοῦ ἐγκρίνει ἐνέργειες καὶ δαπάναις γιὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Φαρμάκη²⁵⁵.

Ἡ σύγκυσις καὶ ὁ ἐρεθισμὸς πού δημιουργήθηκε στὰ Γιάννινα μὲ τὸ φόνο τοῦ Γκιάτα ἐξακολούθησε καὶ τίς ἐπόμενες μέρες. Σύμφωνα μ' ἐκθεσιν τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων²⁵⁶, οἱ Τουρκογιαννιώτες ἀπέδιδαν τὸ φόνο στὸν Γρηγόριον Μάντζαρο ἢ Φαρμάκη. Οἱ γνώμες τῶν Ἀλβανῶν διχάζονταν. Μερικοὶ ἔλεγον ὅτι ἡ δολοφονία ἐγινε ὕστερα ἀπὸ εἰσήγησιν τοῦ νεοτουρκικοῦ κοιμητῆτος, τὸ ὅποιο ἀπὸ πρόσωπον τοῦ Καδρὶ Γκιάτα ἤθελε νὰ ἐκδικηθεῖ τὸ φόνο τοῦ προέδρου τῆς νεοτουρκικῆς λέσχης Φιλίππιδας, πού εἶχε συμβεῖ τὴν προηγούμενη χρονιά. Ἄλλοι Ἀλβανοὶ ὑποστήριζαν, ὅτι τὸ ἐλληνικὸ κοιμητῆτο διέπραξε τὸ φόνο, ἐνέργεια πού ἀποτελοῦσε κάττι σὰν προμήνυμα τῶν μέτρων πού σκεπτόταν νὰ χρησιμοποιοῦσε ἐναντίον ἐκείνων τῶν

θέης ἀπὸ τὸ Λεσκοβίκι, διευθυντῆς τοῦ τελωνείου ἐμμέσων φόρων, 2) ὁ Χουσεῖν ἐφέντης Ἀδνῆς ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, εἰσαγγελέας πλημμελειοδικῶν, 3) ὁ καϊμακάμης Νεζιρ Ραμζής, πού μετατέθηκε στὴ Χίο, 4) ὁ ἀτυνόμενος Φεχμὴ ἐφέντης Ἀρσίης ἀπὸ τὸ Τεπελένι, 5) ὁ ἀτυνόμενος Ραχὴπ θέης ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, πού μετατέθηκε στὴ Φιλίππιδαν, 6) ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Κεμάλ θέης ἀπὸ τὸ Δέλεϊνο· βλ. τὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/28-10-1910 ἐκθεσιν τοῦ προξενείου.

254. Βλ. τὸ τηλεγράφημα τῆς 29-7-1912, ΑΓΕ, 1912, 48, 52, Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις.

255. Βλ. τὸ τηλεγράφημα τῆς 30-7-1912 β.π.

256. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1624/31-7-1912 ἐκθεσιν, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Ἀτακτοποίησις, Ἐμπιστευτικὴ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν προξενικῶν ἰδιῶ ἀρχῶν, φάκ. 3.

Ἀλθανῶν, οἱ ὅποιοι τολμοῦσαν ν' ἀποκαλοῦν τὴν Ἑπειρο Ἀλθανία. Κυκλοφοροῦσε ἀκόμη καὶ ἡ φήμη, ὅτι τὸ ὄδιο τὸ ἀλθανικὸ κομιτάτο διέπραξε τὸ φόνο, γιατί εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Καδρῆ, ποῦ ἦταν πλουσιότατος, σοδαρὸ χρηματικὸ ποσό, γιὰ νὰ ἐξυπηρετηθεῖ ἡ ἀλθανικὴ ἰδέα, χωρὶς ὅμως ἀναπαύριση.

Σύμφωνα μὲ νεώτερα στοιχεῖα τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, τὸ φόνο διέπραξε ὁ Γρηγόριος Φαρμάκης²⁵⁷ καὶ ἐλατήριο εἶχε τὴν κλοπὴ, ποῦ ἄγνωστο γιὰ ποιούς λόγους δὲ μπόρεσε νὰ πραγματοποιήσῃ, ἀφοῦ τὰ χρήματα ποῦ κουβαλοῦσε μαζί του ὁ Καδρῆ ὀρρώθηκαν. Τὸ γενικὸ προξενεῖο ἐπέμενε ὅτι ὁ Φαρμάκης ἦταν κοινὸς ληστής καὶ πολλὰς φορές ἔγινε αἰτία προστριβῶν καὶ δημιουργίας ζητημάτων ἀνάμεσα στὸ προξενεῖο καὶ στὶς ἀρχές. Οἱ τελευταῖες, παρὰ τὴ γνώμη ποῦ εἶχε ἐκφράσῃ ὁ βαλῆς καὶ τὶς ἐξηγήσεις τοῦ προξενείου, δὲν εἶχαν πειστῇ ἐντελῶς ὅτι ὁ Φαρμάκης ἦταν κοινὸς ληστής, φυγδίκος ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα²⁵⁸. Ὁ βαλῆς πάντως, ὕστερα ἀπὸ τὰ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα τοῦ προξένου, ἀναγκάστηκε καὶ πάλι νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ ἐγκλήμα δὲν εἶχε σχέση μὲ τὰ ἐλληνικὰ κομιτάτα καὶ τὴν ὄδια γνώμη σχημάτισαν καὶ οἱ ἄλλοι πρόξενοι. Κυκλοφοροῦσαν ἐπίσης φήμες, ὅτι οἱ Ἀλθανοὶ περιέμεναν τὴ διελεύκωση τοῦ φόνου γιὰ νὰ προχωρήσουν σὲ ἀντεκδικήσεις. Οἱ ἀλθανικὲς λέσχες ἐνημερώθηκαν γιὰ τὰ γεγονότα καὶ ἀπὸ παντοῦ ἔφταναν στὰ Γιάννινα τηλεγραφήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ζητοῦσαν ἐπίμονα τὴν ἀνακάλυψη τῶν δράστῶν. Ὁ Ἰσχυρὸς Κεμάλ καθιστοῦσε υπεύθυνο τὸ βαλῆ γιὰ τὴν ἐξακρίβωση καὶ σύλληψη τῶν ἐνόχων, ποῦ ἔπρεπε νὰ γίνῃ μέσα σὲ τρεῖς μέρες.

Χαρακτηριστικὸ τῶν προθέσεων τῶν Τούρκων νὰ ἐκμεταλλεῖται τὸ φό-

257. Συμφωνοῦν σ' αὐτὸ οἱ ἀπόψεις τοῦ προξενείου καὶ οἱ εἰκασίες τοῦ ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 135—136. Ὁ Λιβανός, ὅμως, πιθανολογεῖ ὅτι ὁ φόνος ἔγινε μ' ἐντολὴ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἀπευθείας πρὸς τὴν ἑμάδα Γρ. Φαρμάκη, μὲ τὴν ὁποία συναργάστηκαν κατώτερα ὄργανα τῆς Α' Διεύθυνσης τῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἐταιρείας», χωρὶς ν' ἀναμιχτεῖ τὸ ἐλληνικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων. Ἀνάμιξη δὲν πρέπει νὰ εἶχε καὶ ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Γερβάσιος, ὅπως ἀφίγεται νὰ ἐννοηθεῖ ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 121. Ἡ ἐντολὴ τῆς Ἀθῆνας πρέπει νὰ ξεκινοῦσε ἀπὸ κύκλους ὁσχετοῦς μὲ τὸ ὑπουργεῖο ἐσωτερικῶν, μᾶλλον τῆς κεντρικῆς διοίκησης τῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἐταιρείας», γιατί σ' ἀντιθέτῃ περίπτωσιν θὰ εἶχε ἐνημερωθεῖ ὁ πρόξενος Φορέστης, ποῦ καθοδηγοῦσε τὴν Α' Διεύθυνση τῆς Ἐταιρείας, καὶ ἀπ' αὐτὸν ἡ διοίκηση τῆς τοπικῆς ὁργάνωσης. Ἄλλη ἐνδειξη, ποῦ ἐνισχύει τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λιβανόπου, εἶναι ὅτι ὁ Χατζῆς, ποῦ ἔπαιρνε «γραμμὴ πλεῖσεως» ἀπὸ τὸν Φορέστη σχετικά μὲ τὴν ἀρθρογραφίαν τῆς ἐφημερίδας του, δὲν ἦταν ἐνημερωμένος στὴν ὑπόθεσιν, πράγμα ποῦ θὰ γινόταν ἀν ἦταν γνωστὴ στὸν πρόξενον. Ἡ ἐνισχυογραφία τῆς «Ἑπείρου» τὸ πιστοποιεῖ. Ὁ Χατζῆς δαίνει ἐκπληξὴ γιὰ τὸ φόνο, πλέκει τὸ ἐγκώμιο τοῦ νεκροῦ καὶ ὁ σχολιασμὸς του φανερώγει ὁμιλοῖα ὅλων ὅσων προηγήθηκαν.

258. Τὸν Φαρμάκη τὸν εἶχαν ἐπικηρύξει οἱ τουρκικὲς ἀρχές γιὰ 200 λίρες.

νο, γιὰ νὰ φέρουν σέ διάσπαση Ἀλβανούς καί Ἑλλήνες, ἦσαν τὸ ἐκρηκτικὸ ἄρθρο ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν τουρκικὴ ἐφημερίδα «Γιάνγια Σαανταςί». Ἡ ἐφημερίδα κολάκευε μὲ ὑποκριτικὸ τράπο τοὺς Ἀλβανούς, λησμονώντας τίς καταδιώξεις τῶν νεότουρκων ἐναντίον τῆς ἀλβανικῆς ἐθνότητος καὶ ἀπέδιδε τὸ ἐγκλημα στοὺς Ἑλλήνες²⁵⁹.

Ὅλα ὅσα ἔχουν ἀναφερθεῖ ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ φόνος διαπράχτηκε ἀπὸ τὸν Φαρμάκη καὶ εἶχε κίνητρο τὴ ληστεία. Ἀνάμιξη δὲν εἶχε τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων οὔτε ἡ ἐλληνικὴ κυδέρνηση καὶ ἡ «Ἑπειρωτικὴ Ἑταιρεία», παρὰ τὴν κατοπινὴ προσπάθεια νὰ ὑπολογιστεῖ καὶ ἕνας ἀκόμη ἄθλος στὸ ἐνεργητικὸ της²⁶⁰. Ὁ σύνδεσμος τοῦ δράστη μὲ τὸν ἀρχηγὸ τῶν ἐλληνικῶν ἀκταρτικῶν σωμάτων ἦταν φυσικὸ νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἐντύπωση, ὅτι τὰ αἷτια τοῦ ἐγκλήματος ἦταν πολιτικά, κάτι ποὺ ἐξυπηρετοῦσε πολὺ τίς θέσεις Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν.

Στις ἀπόψεις ποὺ ἀναφέραμε γιὰ τοὺς πιθανοὺς δολοφόνους τοῦ Κωδρῆ, πρέπει νὰ ἐπανέλθουμε στὴν ἐκδοχὴ νὰ διαπράχτηκε ὁ φόνος ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς Τούρκους. Αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ παραδοξολογία, ἀν λάβουμε ὑπόψη τὸ γεγονός ὅτι ἡ κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸν Ἑπειρωτικοαλβανικὸ χῶρο εἶχε φανατίσει σὲ μεγάλῳ βαθμῷ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἔδλεπαν τὴ χαώδη κατάσταση στὴν ὁποία εἶχε περιέλθει τὸ κράτος. Ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, γραμμένη σὲ ἀνύποπτο χρόνο²⁶¹, δημιουργεῖ προσδληματισμοὺς γιὰ τὴν ἐθνικότητα τῶν ἐνόχων. Ὁ Ἑλληνας πρόξενος σημείωνε ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ τῶν Ἰωαννίνων εἶχαν γίνεи τόσο προκλητικοὶ ποὺ δὲν ὑπολόγιζαν καθόλου τίς τουρκικὲς ἀρχές. Συγκροτοῦσαν καθημερινές συσκέψεις, συνεννοοῦνταν διαρκῶς μὲ τοὺς ὁμόφρονές τους στὸ Λεσκοβύκι, πὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ ἄλλοι, μπροστὰ στὰ μάτια τῶν ἀρχῶν, ποὺ ἀν καὶ τὰ γνώριζαν δὲν τολμοῦ-

259. Ἐγραφε χαρακτηριστικά: «Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ μακκρίτης καὶ ἀγαπητὸς οὗτος ἀδελφὸς πρὸς οὐδένᾳ θιέκειτο ἐχθρικῶς ὡς ἄτομον καὶ ἐνῶ μεθ' ἐκτουτοῦ ἔφερεν εἴκοσι τέσσαρας λίρας δὲν ἀφηρέθησαν αὐταὶ παρὰ τῶν φονέων καὶ ὅτι ἀπὸ ἀρκετοῦ χρόνου διετελεῖ ὢν πρόεδρος τῆς ἐκπαιδευτικῆς λέσχης Bashkimi, ἐξάγεται μετὰ δεδαιότητος ὅτι τὸ τραγικὸν τοῦτο ἐγκλημα διεπράχθη ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοῦ Ὀθωμανισμοῦ καὶ τῆς Ἀρβανιτιάς. Οἱ ἐλπίζοντες ὅμως ὅτι διὰ τοῦ φόνου τῆς ὑψηλῆς ταύτης φησι: οἰκνίας θὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν 'μεγάλην ἰδέαν' ἀπατώνται. Εἶναι πολλοὶ ἀπατημένοι ἐὰν σκέπτονται διὰ τοιούτων τραγικῶν κακουργημάτων νὰ ἀνανεώσῃ τὰ κακουργήματα καὶ τοὺς φόνους τῆς Κρήτης. Διότι: διὰ τοιούτων χημερπῶν κινήματων ἡμεῖς οἱ ὀθωμανοὶ δὲν ἀπελπίζώμεθα, τουναντίον μάλιστα καθιστάμεθα προσεκτικοί. Διότι ἐθῶ δὲν εἶναι Κρήτη, εἶναι Ἀρβανιτιά». (Βλ. ὁλόκληρο τὸ ἄρθρο, μεταφρασμένο, μὲ τίτλο: «Θάνατος ἀλλεγεινός, θλίψις μεγίστη», συνημμένο στὴν ὑπ' ἀριθμ. 1624/31-7-1912 ἐκθεσὶ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, δ.π.).

260. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π.

261. Γράφτηκε μιὰ ἐξομάρδια πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία καὶ ἀναφέρεται στὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἑπειρο, ὅστερᾳ ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ Στρατιωτικοῦ συνδέσμου.

σαν να πάρουν μέτρα έναντίον τους. Ἡ κατάσταση ἦταν χαώδης, οἱ ἀρχεῖς ἀδρανοῦσαν καὶ ἦταν ἐφεκτικὲς κι αὐτὸ ἀποθράσυνε τοὺς Ἀλβανούς²⁶².

Τὸ χαρακτηριστικότερο γεγονός τῆς ἀποθράσυνσης τῶν Ἀλβανῶν ἦταν τὸ ἐπεισόδιο ποὺ ὀργανώθηκε ἀπὸ τὴν σύλληψη καὶ τὴν προφυλάκιση στὰ Γιάννινα τοῦ δικηγόρου Γιουσούφ Ἰφέντη ἀπὸ τὴν Πρεμετή. Τὸν Γιουσούφ τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ ὑπόθαλψη καὶ διέγερση τοῦ πληθυσμοῦ ἐναντίον τῶν ἀρχῶν. Στὸ ἐπεισόδιο πῆραν ἐνεργὸ μέρος ὁ πρόεδρος τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Καδρὴ Γκιάτα κι ὁ Φελλήμ Ἰένης, διευθυντὴς τοῦ τελωνείου. Παρουσιάστηκαν ἀμέσως στὸ δαλὴ κι ὅπως σημειώνει ὁ πρόξενος Ἰωαννίνων, «ἀπήτησαν μετ' ἀσυνήθους γλώσσης» τὴν ἀμεση ἀποφυλάκιση τοῦ Γιουσούφ, πράγμα ποὺ ἐγίνε. Σὲ φιλικὴ παρατήρηση τοῦ δαλὴ γιὰ τὴν ἀπαράδεκτη συμπεριφορὰ τους, οἱ Ἀλβανοὶ ἐρεθίστηκαν σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὅταν ἔφυγαν ἐκτόξευσαν τὴν ἀπειλή: «πρέπει νὰ προσέχῃ ὁ ἴδιος μᾶλλον μὴ πάθῃ τι καὶ ὅτι οὐδὲν κατ' αὐτῶν δύναται οὗτος νὰ πράξῃ»²⁶³.

Ὅταν αὐτὰ εἶναι δεδομένα, ἡ ἐκδοχὴ νὰ διέπραξαν οἱ ὕδιοι οἱ Τούρκοι τὸ φόνο εἶναι κάτι ποὺ πρέπει νὰ ὑπολογίζεται, πολὺ περισσότερο ὅταν ἡ ἀποψη ποὺ ἐγίνε γενικότερα ἀποδεκτὴ —ὕποθεσι Φαρμάκη— πᾶσχει ἀπὸ τὸ ὅτι δὲ διαπιστώθηκαν οἱ προθέσεις ληστείας.

Ὁ φόνος πάντως τοῦ Γκιάτα ἐπιδάρυνε τὴν ἤδη τεταμένη κατάσταση. Τὴν αὐθιγή αὐτῇ, ποὺ ἦταν διάχυτη ἀκόμα καὶ τὴν τουρκικὴ πρωτεύουσα, ἐξέφραζε ὁ ἐκεῖ Ἑλληνας πρεσβευτής. Σὲ τηλεγράφημά του ἀνακοίνωνε ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἐξέφραζαν τὴ δυσανεξία τους γιὰ τὸ φόνο τοῦ Γκιάτα κι ὅτι ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ προκληθοῦν ἀντεκδικήσεις σὲ ὅλους Ἑλλήνων λαϊκῶν καὶ κληρικῶν²⁶⁴.

13.- Συνέχηση τῶν ἐλληνοκῶν ἀντιδοράσεων — Συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ ρομμανιζόντων

Ἡ ἀποδοχὴ τῶν δικαίων αἰτημάτων τῶν Ἀλβανῶν ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὴν Πύλη, μὲ τὸ διάταγμα τῆς 5/18 Αὐγούστου 1912²⁶⁵, ὅξυνε περισσότερο

262. Οἱ περισσότερο φανατικοὶ Ἀλβανοὶ μιλοῦσαν ἀπροκάλυπτα, ὅτι ἔτσι ὅπως βάζουν τὰ πράγματα τῆς Τουρκίας γρήγορα θὰ καταλύονταν οἱ ἀρχεῖς σ' ὅλες τὶς πόλεις τῆς Ἀλβανίας. Ἐλεχν ἀκόμη, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ κατέβουν στὰ Γιάννινα γιὰ νὰ ἐπιβάλλουν τὴν κυβέρνηση νὰ δεχτεῖ τὰ αἰτήματά τους. Οἱ μετριοπαθέστεροι πάντως θεωροῦσαν πολὺ παρρησιόληπτες αὐτὲς τὶς σκέψεις κι ἀνησυχοῦσαν γιὰ τὴ στάση τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου.

263. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1525/20-7-1912 ἐκθεσὴ τοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 1912, 48, 52, Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις.

264. Βλ. τὸ μὲ ἡμερομηνία 6-8-1912 τηλεγράφημα τῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 8.π.

265. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, 8.π., σ. 367.

τὴν κατάστασι στὸν ἡπειρωτικὸ χῶρο καὶ μεγάλωσε τὴ διάστασι ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανοὺς καὶ τοὺς Ἑλληνας. Φορεῖς τῆς ἀντίδρασης τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ στὴν ἐπιχειρούμενη ἀλβανοποίηση τοῦ βιλαετιοῦ στάθηκαν οἱ ἐλληνικὲς κοινότητες, οἱ σύλλογοι καὶ οἱ ὀργανώσεις, μ' ἐπικεφαλῆς τὴν ἱεραρχία, καὶ ὁ ἐλληνικὸς τύπος. Τὶς ἀντιδράσεις διερμήνευε μὲ τὴν ἀρθρογραφία τῆς ἡ «Ἡπειρος»²⁶⁶. Ὡστόσο οἱ ἀλβανικὲς ἀξιώσεις ἐγίναν ἀποδεκτές. Ἡ λέσχη «Bashkimi» τῶν Ἰωαννίνων ἐστὶ συνέχεια ζήτησε ἀπὸ τὴν κυδέρνηση τὸν Αὐγουστο τοῦ 1912 τὴν ἀντικατάστασι ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ὑπαλλήλων τοῦ βιλαετιοῦ μὲ Ἀλβανοὺς. Οἱ παραχωρήσεις τῆς Πύλης ἐπέτρεψαν νὰ υλοποιηθεῖ καὶ αὐτὸ πὸ αἶτημα. Ἡ ἀντικατάστασι ἄρχισε καὶ ἀποφασίστηκε νὰ διοριστεῖ βαλὴς ἀλβανικῆς καταγωγῆς. Γιὰ τὸ ἀξίωμα προσκρίθηκε ὁ στρατηγὸς Χασάν Ταχσὶν πασὰς Μεσαρέγιας ἀπὸ τὸ Λεσκοβίκι²⁶⁷. Ἐπίσης ὁ ἀρχισυνάγωγος Ἰωαννίνων, ὁ καϊμακάμης τοῦ καζᾶ Πωγωνίου καὶ ὁ μουτεσαρίφης Ἀργυροκάστρου ἦταν ἀπὸ τοὺς πρῶτους ποὺ ἀντικαταστάθηκαν μὲ Ἀλβανοὺς²⁶⁸.

Τὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ ἐλληνικὴ κυδέρνηση διαμαρτυρήθηκαν ἐκπὸνὰ πρὸς τὴν Πύλη γιὰ τὶς παραχωρήσεις πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς, πρὶν ἀκόμη ἀνακοινωθοῦν ἐπίσημα²⁶⁹. Στὶς ἐπαρχίες καὶ στὰ Γιάννινα ἐπικράτησε ὀργὴ καὶ ἀγανάκτησι, ἡ ὁποία στράφηκε καὶ ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οἱ τελευταῖοι γιὰ νὰ κολακέψουν τοὺς Ἀλβανοὺς ἐστεῖλαν τηλεγράφημα πρὸς τὴν Πύλη, μὲ τὸ ὁποῖο ὄχι μόνον ἀποδέχονταν τὰ ἀλβανικὰ αἰτήματα, ἀλλὰ δήλωναν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἦσαν Ἀλβανοί²⁷⁰. Τὸ γεγονός προκάλεσε τὴ δριμύεια κριτικὴ ἀκόμη καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ βαλὴ Ἰωαννίνων. Αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε λίγο ἀργότερα, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1912, τὸ βαλὴ ν' ἀπατήσῃ νὰ στείλουν οἱ πρόκριτοι μωαμεθανοὶ καὶ χριστιανοὶ τοῦ σαντζακιοῦ Βερατίου τηλεγράφημα πρὸς τὸ μεγάλο βεζίρη, μὲ τὸ ὁποῖο θ' ἀναγνώριζαν ὡς νότια Ἀλβανία ὅλην τὴν Ἡπει-

266. Βλ. ἐνδεικτικὰ ἀρθρο μὲ τίτλο: «Ἀπὸ τῆς Σκόλλης εἰς τὴν Χάρυδιν», στὸ ὑπ' ἀριθμ. 163/12-8-1912 φύλλο τῆς.

267. Εἶναι ὁ στρατηγὸς ποὺ παρέδωσε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Ἑλληνας ὕστερα ἀπὸ λίγο, βλ. καὶ ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 123. Ἐσφαλμένα ὁ ΗΟΧΗΑ σημειώνει ὅτι θὰ ἦταν ὁ πρῶτος Ἀλβανὸς βαλὴς ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, γιὰτὶ στὰ 1850—1851 βαλὴς Ἰωαννίνων διατέλεσε ὁ ἐγγονὸς τοῦ Ἀλῆ, ὁ Ίσμὴλ, βλ. ΕΛΕΓΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ἡ στάσις τῆς Τουρκίας ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανοὺς σὲ συνάρτησιν μὲ τὴ διάδοσιν τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας στὴν Ἡπειρο (μέσα τοῦ 19ου αἰ.), «Δωδώνη», τ. 8 (1979), σ. 81 κ.εξ. Ἐσφαλμένα ἐπίσης καὶ ὁ ΑΙΒΑΔΕΓΣ, δ.π., σ. 53 σημειώνει ὅτι ὁ Χασάν Ταχσὶν πασὰς τοποθετήθηκε βαλὴς στὶς ἀρχὲς τοῦ 1912.

268. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 168/16-9-1912 φύλλο τῆς «Ἡπείρου».

269. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, δ.π., σ. 343.

270. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 162/5-8-1912 φύλλο τῆς «Ἡπείρου», ὅπου δημοσιεύεται ἀρθρο μὲ τὸν τίτλο: «Αἱ μεταμορφώσεις».

ρο και θα ζητούσαν, γιατί το θεωρούσαν απαραίτητο, το διορισμό 'Αλδανού θαλή²⁷¹.

Τα αίσθήματα των Ελλήνων του βιλαετιού εκφράστηκαν με τις τηλεγραφικές διαμαρτυρίες των ἐπαρχιῶν τοῦ Ἀργυροκάστρου, Βερατίου, Πρέβεζας, Πρεμετής κλ. πρὸς τὴ μεγάλη δεξίρια. Ἀπὸ τὰ Γιάννινα διαμαρτυρήθηκαν στὶς 24 Αὐγούστου 1912 καὶ τὸ τηλεγράφημα διατυπώθηκε μετέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ μὴ δημιουργεῖ ἔκτονες ἀντιδράσεις²⁷². Τὰ ἴδια ἐξάλλου αίσθήματα ἐξέφραζαν μετὰ ψήφισμά τους καὶ οἱ Ἑπειῶτες τῶν ἐλληνικῶν παροικιῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ²⁷³. Οἱ Ἑπειῶτες ἀπηύθυναν διαμαρτυρίες καὶ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο, ἡ σύναδος τοῦ ὁποίου ἀσχολήθηκε μετὰ τὸ θέμα κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 21 Αὐγούστου 1912²⁷⁴. Ὅμως, σὲ λίγο ἀρχίζει ὁ πόλεμος τοῦ '12 ποὺ διαμόρφωσε τὸ νέο χάρτη τῆς Βαλκανικῆς.

Στὸ «Ἵπόμνημα» πρὸς τὸν Χατζὴ Ἀδῆλ δέη γινόταν σαφῆς λόγος καὶ

271. Βλ. σχετικὰ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 518/7-9-1912 ἐκθεσὴ τοῦ προξενείου Βερατίου, ΑΥΕ, 1912, Β/45, Ἀρὰς ἐνόπλων συμμοριῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑπειρον. Πρέπει νὰ υποθέσουμε ὅτι εἶχε δοθεῖ ἐντολὴ νὰ σταλοῦν ἀνάλογα τηλεγραφήματα καὶ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τοῦ βιλαετιοῦ, ὅπου ἐπικρατοῦσε τὸ ἀλβανικὸ στοιχεῖο. Τὸ τηλεγράφημα τὸ ὑπέγραψαν οἱ: Ἀζίζ πασάς, Ἰλιάζ βέης, θήμαρχος τοῦ Βερατίου, ὁ μουφτής, ὁ Μουσταφά βέης, ὁ Ἰσλάμ βέης Βρυώνης, ὁ Καραμάν βέης καὶ ἄλλοι θυὸ βέηδες. Τελικά, τὸ ὑπέγραψαν καὶ οἱ χριστιανοὶ πρόκριτοι Κόνα, Νόση, Τιτουλιάνη, Χατζηστάρα, Χαράπη, Στέφα, καὶ Χ. Γοτζιμάνος, στέλεχος τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας ὁ τελευταῖος.

272. Μετὰ τὸ τηλεγράφημα ζητοῦσαν, ἐξ ὀνόματος τῶν ἐλληνοθαυμακῶν τοῦ βιλαετιοῦ, νὰ μὴ θεωρηθεῖ ὅτι αὐτὸ ἀποτελοῦσε τμήμα τῆς Ἀλβανίας καὶ νὰ μὴ προχωρήσει ἡ κυβέρνηση στὸ διορισμὸ Ἀλδανοῦ θαλή. Ἀντίθετα, συνέχιζαν, οἱ ἀρχὲς τῆς ἐξουσίας, τῆς ἰσπολιτείας καὶ δικαιοσύνης ἐπέδωκαν νὰ εἶναι Ἕλληνες οἱ περισσότεροὶ ὑπάλληλοι, ὅπως καὶ ὁ θαλής. Τὸ ψήφισμα κατέληγε μετὰ τὴν εὐχή, ὅτι ἡ νέα «φυλελεύθερη» κυβέρνηση (τὸν Ἰούλιο τοῦ 1912 ἡ κυβέρνηση τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου ἀνατράπηκε καὶ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τοῦ Ἀχμέτ Μουχτάρ πασᾶ στὶς 10/23 Ἰουλίου 1912, βλ. ΒΑΛΑΧΟΙ, ὁ.π., σ. 330) θὰ σεβόταν τὴς κατηγορηματικὲς ἐπαγγελίες τῆς γιὰ τὰ δικαιὰ τῶν ἐθνοτήτων καὶ θὰ λάβαινε ὑπόψη τῆς τὰ αἰτήματα τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου (βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 165/26-8-1912 φύλλο τῆς «Ἑπειρου»).

273. Ἐνδεικτικὸ ἦταν τὸ ψήφισμα ποὺ ἐξέδωκαν καὶ ἔστειλαν στὴν Πύλη, στὶς Μεγάλες Δυνάμεις καὶ τὸν τύπο οἱ ἀκρόατοι τῶν Ἑπειωτῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Σουλτάν. Στὶς 26/8-9-1912 ἔγινε συγκέντρωση διαμαρτυρίας στὸν περίβολο τοῦ Ἀδερωφείου γυμνασίου τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ μετὰ τὸ ψήφισμα ποὺ συνέταξαν ζητοῦσαν: νὰ μὴν ἐφαρμοστοῦν οἱ παραχωρήσεις ποὺ δόθηκαν στοὺς Ἀλδανούς γιὰ τὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, νὰ μὴ διοριστεῖ Ἀλβανὸς θαλής, ἀλλὰ Ἕλληνας, καὶ νὰ ἐξασφαλίστεῖ ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν ἡπειρωτικῶν πληθυσμῶν. Τέλος, ἐξέφραζαν τὴν ἀπόφαση ν' ἀμυνθοῦν μετὰ ὅλα τὰ μέσα πρὸς περὶπτωση ποὺ θὰ καταπατοῦνταν τὰ δικαιὰ τῶν Ἑπειωτῶν καὶ θὰ γινόταν πλαστογράφηση τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρα τῆς Ἑπείρου (βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 168/16-9-1912 φύλλο τῆς «Ἑπειρου»).

274. Βλ. ἐφημ. «Πρόεδρος» Κωνσταντινουπόλεως, ἀριθμ. φύλλ. 2885/22-8-1912.

για τις έχθρικές ενέργειες της ρουμανικής προπαγάνδας έναντι του ελληνικού στοιχείου. Σ' αυτό υπήρχε το αίτημα να σταματήσει και η χρησιμοποίηση ατόμων που είχαν δροσληφίες με τη δικαιοσύνη και χρησίμευαν ως δόχηροι των καταδιωκτικών αποσπασμάτων. Τα άτομα αυτά ανήκαν, κυρίως, στη ρουμανική προπαγάνδα, όπως κατήγγειλε το γενικό προξενείο Ίωαννίνων στο υπουργείο Εξωτερικών. Η συνεργασία Άλβανών και ρουμανιζόντων επεκτεινόταν και ως τη σύμπραξη ή τον καταρτισμό μικτών ενόπλων ανταρτικών ισωμάτων, που δρούσαν ιδίως στη Μακεδονία, αλλά και στο χώρο του βιλαετιού Ίωαννίνων. Γινόταν επίσης έντονη προσπάθεια για τον προσεταιρισμό των κατοίκων των διαχόφωνων χωριών στην εθνική αλβανική κίνηση. Ο επικεφαλής αλβανικού σώματος στην περιοχή της Κόνιτσας Ρουστέμ δέχης αγωνιζόταν να πείσει τα διαχόφωνα χωριά Πάδες, Αρμάτσδο, Βριάζα και Παλαιοσέλι να σχηματίσουν επαναστατικό σώμα, «Πατριωτικόν Κομιτάτον», για να συνεργαστεί με τους Άλβανούς. Αφηνε ακόμη να γνωσθεί ότι θα υποχρέωναν τα χωριά να δεχτούν ρουμανοδασκάλους, τους οποίους οι κάτοικοι ως τότε διωχναν²⁷⁵.

Οι καταγγελίες που διατύπωνε η ελληνική πλευρά σε βάρος της ρουμανικής προπαγάνδας δεν αποτελούσαν παραπλανητική αντίδραση, αλλά γεγονός που αποδεικνυόταν από πλήθος περιστατικών. Οι μαρτυρίες εξάλλου του αυστριακού προξενείου Ίωαννίνων είναι αποκαλυπτικές για τη σύμπραξη και συμπόρευση της ρουμανικής προπαγάνδας και της εθνικής αλβανικής κίνησης στο βιλαέτι Ίωαννίνων²⁷⁶. Σ' έκθεσή του το προξενείο τόνιζε τα εξής:

Στη Μακεδονία οι φυλετιστές Βλάχοι, στον αγώνα τους έναντι των Ελλήνων, είχαν επιζητήσει πριν από πολλά χρόνια την υποστήριξη των άλλων αντιπάλων των Ελλήνων, ώστε σε στενό σύνδεσμο μ' αυτούς να ενισχύσουν τη θέση τους. Βρήκαν αυτή την υποστήριξη πρώτα από τους Βουλγάρους και ύστερα από τους Τούρκους. Στο βιλαέτι Ίωαννίνων δεν υπήρχαν πέτσιοι αντίπαλοι των Ελλήνων. Μωαμεθανοί επίσης, εκτός από τους Άλβανούς, ήταν λίγοι. Με τους Άλβανούς, όμως, ήταν δύσκολη ή συγγνώμη στο παρελθόν, γιατί επρόκειτο για εθνότητα κατακερματισμένη, εξαιτίας των θρησκευτικών και κοινωνικών διαφορών που υπήρχαν, και μέχρι την εγκαθίδρυση του νέου καθεστώτος (των νεότουρκων) δε μπορούσε να γίνει λόγος

275. Βλ. την υπ' αριθμ. 1677/7-8-1912 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων προς το υπουργείο Εξωτερικών, ΑΓΕ, 1912, 48, 52 Στρατιωτικά, Άλβανική επανάσταση.

276. Βλ. την υπ' αριθμ. 23/29-3-1909 έκθεση του προξένου Dr. Ranzi προς τον Αυστριακό υπουργό των Εξωτερικών Alois von Aehrenthal, Haus - Hof - und Staatsarchiv, PA XXXVIII Konsulate, Karton 383 (Janina, 1904—1910), και REYFUSS, δ.π., σ. 111.

για ένα έθνικό κόμμα. Έτσι οι Βλάχοι²⁷⁷ εγκαταλείφθηκαν μόνοι τους κι από την απομόνωση αυτή προήλθε ή πλήρης ήττα στην πάλη έναντιον ενός ισχυρότερου αντίπαλου.

Η γεωπολιτική επανάσταση είχε ως αποτέλεσμα την αναγνώριση των Άλβανών ως εθνικού παράγοντα, που θεώρησε την καταπολέμηση του Ελληνισμού ως μία από τις κύριες αποστολές του. Έτσι, άλλαξε ή κατάσταση προς όφελος των Βλάχων, γιατί τώρα είχαν ένα φυσικό σύμμαχο, που τα συμφέροντά του ταυτίζονταν με τα δικά του. Έσπευσαν, λοιπόν, να συνάψουν στενή συμμαχία. Στην πρωτεύουσα του βλαετιού προπαντός επισημαίνονταν τώρα συνεργασία μεθοδευμένης μορφής με τους φυλετιστές Άλβανούς. Οι δάσκαλοι των ρουμανικών σχολείων γίνονταν δεκτοί ως μέλη στα άλβανικά σχολεία²⁷⁸ και έπαιρναν μέρος στις συνελεύσεις τους. Από τους ρουμανοδασκάλους, που ασχολούνταν με τη σπουδή της άλβανικής γλώσσας, ανέλαβαν να πραγματοποιήσουν διαλέξεις στην άλβανική λέσχη Ιωαννίνων, γύρω από την άλβανική γλωσσολογία. Στα ρουμανικά σχολεία των Ιωαννίνων επικρατούσε ή σκέψη να εισαχθεί το μάθημα της διδασκαλίας της άλβανικής, όπως είχε γίνει στα ρουμανικά σχολεία του Βερατίου και της περιοχής Φράσαρτς²⁷⁹. Στις διυλευτικές εκλογές του σαντζακιού Αργυροκάστρου οι φυλετιστές Βλάχοι συμφώνησαν να υποστηρίξουν τους Άλβανούς υποψηφίους και να συνεργαστούν για τη νίκη τους.

Το αυστριακό προξενείο Ιωαννίνων εξέφραζε τη γνώμη, ότι ή συμμαχία Άλβανών και ρουμανίζόντων, θα συντελούσε στο ν' αποσπάσει τους χριστιανούς Άλβανούς από τον ελληνισμό, με τη βοήθεια των σχολείων και των άλλων μέσων της ρουμανικής προπαγάνδας. Από την πλευρά τους οι Άλβανοί έδωσαν στη συνεργασία αυτή και την εκπλήρωση ενός χρέους ευγνωμοσύνης προς τους Ρουμάνους, γιατί στα προηγούμενα χρόνια το Βουκουρέστι, μετά τη Σόφια, στάθηκε το σπουδαιότερο κέντρο της λογοτεχνικής τους δραστηριότητας, απ' όπου ή έθνική άλβανική ιδέα πήρε την ισχυρότερή της ώθηση.

Τόσο ή εκθεσι όσο και οι κρίσεις του προξένου Ranzi δικαιώνουν τις αιτιάσεις της ελληνικής πλευράς, όπως αυτές περιγράφηκαν στο «Ύψιμνημα» προς τον Χατζή Αδύλ. Θέη και επιθεβαιώνουν τη σύμπραξη και τη συνεργασία Άλβανών και ρουμανίζόντων στο χώρο του βλαετιού Ιωαννίνων.

277. Επίσης δεν χρησιμοποιεί τώρα ο Ranzi τον όρο «φυλετιστές», για να μεγάλνει μία κίνηση, τη ρουμανική, που αποτελούσε μικρή μειοψηφία ανάμεσα στο κουρτοβλαχικό στοιχείο του βλαετιού.

278. Πρέπει να έννοιε την άλβανική λέσχη.

279. Τα σχολεία αυτά έπαψαν να λειτουργούν το 1909. βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Εένες προπαγάνδας, β.π., σ. 257.

14.- "Άλλες δραστηριότητες της λέσχης «BASHKIMI» — Τò συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων

Ἀνάμεσα στίς δραστηριότητες πού ἀνέπτυξε ἡ λέσχη «Bashkimi» στά πρῶτα χρόνια ἦσαν καί οἱ γιορταστικές ἐκδηλώσεις πού γίνονταν γιά τή σύσφιγξη τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στούς Ἀλβανούς, ἡ διοργάνωση διαλέξεων, στίς ὁποῖες καλοῦσαν κι ὁμιλητές ἀπό ἄλλους καζάδες, καί θεατρικῆς παράστασης, μέ τò ὄραμα τοῦ Sami Frashëri «Besa»²⁸⁰. Τò ἔργο, παρὰ τίς δυσχέρειες, τò ἔπαιξαν μ' ἐπιτυχία στίς 9 Αὐγούστου 1909, στο καφενεῖο «Ihsanie»· μαζὶ μ' αὐτὸ παίχτηκε καί μιὰ κωμωδία. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παράστασης δ-μάδα νέων ἐψάλλε ἐθνικὰ τραγούδια. Ὅλα αὐτά, κατὰ τοὺς Ἀλβανούς ἐρευνητές, ἦταν ἐκδηλώσεις μεγάλης πολιτικῆς σημασίας, πού ἀποκοτοῦσαν βαρύτητα κι ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὄχι μόνο στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ κι ἄλλοῦ, ὁ ἀριθμὸς τῶν μορφωμένων Ἀλβανῶν ἦταν ἐλάχιστος.

Στίς προσπάθειες τῆς λέσχης γιά τὴν ἀφύπνιση τῆς ἐθνικῆς συνείδησης τῶν Ἀλβανῶν συμπεριλαμβάνεται καί ἡ ἔκδοση τόμου ποιημάτων ἀπὸ τὸν Mahmut Përmeti, μέ τίτλο: «Marte's Qeroxit» (Ὁ γάμος τοῦ Κασσιδάρη) τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1909. Τὸ προῖόν τῆς πώλησής του διατέθηκε γιά τὴν ἐνίσχυση τῶν οἰκονομικῶν πόρων τῆς λέσχης²⁸¹.

Ἀνάμιξη τῆς λέσχης γιά τὴν προστασία τῶν ἀλβανικῶν συμφερόντων παρατηρήθηκε καί στὴν κατάρτιση τοῦ Meclis - i - Idare, τοῦ διοικητικοῦ δηλαδὴ συμβουλευτικοῦ σώματος τοῦ βαλῆ, καθὼς καί σὲ περιπτώσεις πού ἔπρεπε νὰ καλυφθοῦν ἀνάλογες ἀνάγκες κρατικῶν τομέων σ' ἄλλους καζάδες τοῦ βιλαετιοῦ, τίς λέσχες τῶν ὁποίων καθοδηγοῦσε²⁸². Ἡ λέσχη πῆρε ἐπίσης ἐνεργὸ μέρος στὰ ἀλβανικὰ συνέδρια τῆς Δίδρας καί τοῦ Μοναστηρίου κι ἄρχισε ἐργῶδη προετοιμασία γιά τὴν ὁργάνωση τοῦ συνεδρίου τῶν Ἰωαννίνων πού ἀποφασίστηκε νὰ γίνεῖ στίς 3 Ἰουλίου 1910 (γ.ῆ.)²⁸³.

Στὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων ὁρίστηκε ἰδιαιτέρη πολιτικὴ σημασία²⁸⁴. Οἱ ἀλβανιστὲς στηρίζαν στὸ συνέδριο αὐτὸ πολλὰς ἐλπίδες γιά τὴν ἐπίλυση ὅλων τῶν μεγάλων ζητημάτων πού ἀπασχολοῦσαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τὴν ἀλβανικὴ

280. Λεπτομέρειες γιά τὴν προετοιμασία καί τὴν παράσταση βλ. στοῦ ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 100 κ.εξ.

281. Βλ. ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 101.

282. Βλ. δ.π., σ. 102—103.

283. Βλ. δ.π., σ. 108. Σὲ δημοσίευμα τῆς «Bashkimi i Kombit» τοῦ Μοναστηρίου (25-3-1910 π.ῆ.), δεῖται καί κατὰχωρίζονται οἱ ἀποφάσεις τοῦ δευτέρου συνεδρίου τοῦ Μοναστηρίου, ὡς ἡμερομηνία σύγκλησης τοῦ συνεδρίου τῶν Ἰωαννίνων φέρεται ἡ 20ῇ Ἰουλίου 1910 (π.ῆ.). Βλ. ἐφημ. «Ἡπειρος», ἀριθμ. φύλλ. 40/4-4-1910, πού δημοσιεύει σὲ μετάφραση τίς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου. Θὰ πρόκειται μᾶλλον γιά τυπογραφικὸ λάθος.

284. Βλ. γενικὰ γιά τὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων στοῦ ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 105 κ.εξ.

φυλή. Τὸ συνέδριο τοῦ Μοναστηρίου τὸ δνόμασε στὶς ἀποφάσεις του «Μέγα Συνέδριο»²⁸⁵ καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία του ἄρχισαν νὰ ἐργάζονται πυρετωδῶς ἁλθανικὸ κομιτάτο, λέσχες καὶ τύπος. Οἱ ἐφημερίδες ὑπογράμμιζαν μὲ λυρικούς τόνους τὴ σημασία του καὶ τόνιζαν τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπιλεγοῦν ὡς ἀντιπρόσωποι ἀπὸ κάθε ἐπαρχία οἱ πιὸ μορφωμένοι καὶ κατάλληλοι. Τὰ θέματα τοῦ συνεδρίου ἦταν πολλὰ καὶ κάλυπταν καίριους τομεῖς τῆς ἐθνικῆς κίνησης, μὲ τίς προεκτάσεις πού εἶχε αὐτὴ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, στὸ ἄμεσο παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἀλβανίας. Ἡ σημασία πού ἔδιναν στὸ συνέδριο οἱ ὀργανωτὲς φαίνεται κι ἀπὸ τὴν ἐκκλήση πού ἀπηύθυναν στὶς ἁλθανικὲς παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ, γιὰ νὰ στείλουν σ' αὐτὸ ἀντιπροσώπους, γιὰ ν' ἀποδειχτεῖ ἔτσι ἡ πανεθνικὴ σημασία του. Ὑποδείκνυαν ἐπίσης, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν μέρος καὶ οἱ Ἀλβανοὶ πού δὲ συμφωνοῦσαν μὲ τὴ γενικὴ γραμμὴ τῆς ἐθνικῆς ἁλθανικῆς κίνησης καὶ προπαντὸς ὅσοι εἶχαν ἀντίθετη γνώμη μὲ τὸ θέμα τοῦ λατινικοῦ ἁλφάβητου²⁸⁶.

Τὸ θέμα αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ κυρίαρχο στὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων²⁸⁷. Ἀπὸ τὰ ἄλλα θέματα θαρύτητα εἶχαν ὅσα ἀναφέρονταν στὴν ἔδρυση σχολείων, στὴν καλλιέργεια κι ἀνάπτυξη τῆς ἁλθανικῆς λογοτεχνίας καὶ στὴν ἐπίτευξη τῆς ἐνότητας.

Γιὰ τὴν ἐλληνικὴ πλευρὰ τὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων ἀποκοτοῦσε ἰδιαίτερη σημασία ἀπὸ ἄλλη ὅμως ἀποψη. Τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων, στηριγμένο σὲ πληροφορίες τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, ὑπολόγιζε σὲ 4.000 τοὺς Ἀλβανοὺς ἐκπροσώπους πού θὰ ἔπαιρναν μέρος. Σύμφωνα μὲ τίς ἀπόψεις του, ἡ συγκρότηση παναλθανικοῦ συνεδρίου στὰ Γιάννινα εἶχε μὲν φαινομενικὰ ὡς κύρια ἀφορμὴ τὸ ζήτημα τῆς χρήσης τοῦ λατινικοῦ ἁλφάβητου στὴν ἁλθανικὴ, κυρίως ὅμως ἀπέδλεπε στὸ νὰ παρουσιάσουν τὴν Ἠπειρο στὰ μάτια τῆς Εὐρώπης ὡς ἁλθανικὴ καὶ τὰ Γιάννινα ὡς πρωτεύουσα τῆς Ἀλβανίας, πράγμα πού κι αὐτὲς οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχὲς κι ὁλόκληρος ὁ ντόπιος μουσουλμανικὸς πλῆθυσμὸς δὲν ἔδλεπαν μὲ δυσaráσχεια. Κι αὐτὸ γιατί, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ἐκάστοτε διαφωνίες τους μὲ τοὺς Ἀλβανούς, προκειμένου νὰ χαρακτηριστεῖ ἕνα τμήμα τοῦ κράτους ὡς ἐλληνικὸ ἢ ἁλθανικὸ προτιμοῦσαν γιὰ εὐνόητους λόγους τὸ τελευταῖο²⁸⁸.

285. Βλ. ἐφημ. «Ἠπειρος», β.π.

286. Βλ. HOXHA, β.π., σ. 107, σσμ. 85.

287. Βλ. ἐφημ. «Zgjim» τῆς 3-5-1910, τῆς ὁποίας τὸ κεῖμενο, τὸ σχετικὸ μὲ τὴν σημασία τοῦ θέματος τοῦ λατινικοῦ ἁλφάβητου, ἀναδημοσίευσε ἡ «Ἠπειρος» στὸ ὑπ' ἀριθμ. 45/9-5-1910 φύλλο της. Ἡ «Ἠπειρος», σχολιάζοντας σύντομα τὸ κεῖμενο, παρατηροῦσε: «Ἐν γένει δὲ τὸ ἀρθρον τῆς 'Ζγκιμ' ἀποθέτει τὸν διακανονισμὸν τοῦ ἁλφάβητου εἰς τὸ συνέδριον, χωρὶς ἡ βῆλα ἡ 'Ζγκιμ', ἡ ὑπερμαχοῦσα τοῦ λατινικοῦ ἁλφάβητου, νὰ ποιῇται σήμερον μνεῖαν αὐτοῦ».

288. Βλ. τὴν 289/9-4-1910 ἐκθεσὴ πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910—11, Ἀλβανικά, Ἀλβανικὴ ἐπανόστασις.

Ο γενικός πρόξενος Ἰωαννίνων ἐξέθεσε τίς ἀνησυχίες του καὶ στὸ θαλὴ στίς 4 Μαΐου 1910. Τόνισε στὸν τελευταῖο, ὅτι ἡ συγκρότηση παναλβανικοῦ συνεδρίου σὲ μιὰ πόλη κατοικοῦμενη μόνον ἀπὸ Ἑλλήνες καὶ Τούρκους μουσουλμάνους, καθὼς καὶ ἡ ἀφίξη χιλιάδων Ἀλβανῶν στὸν καζὰ Ἰωαννίνων, ὅπου θὲν ὑπῆρχε κανένα ἀλβανόφωνο χωριό, τουρκικὸ ἢ χριστιανικόν, θὰ δυσχεραστοῦσε τὸν φιλήσυχο χριστιανικὸ πλῆθυσμό καὶ ἦταν πιθανὸ νὰ γίνεῖ ἀφορισμὴ θλιθερῶν ἐπεισοδίων. Ὁ βαλῆς, ἀν καὶ ἔδειχνε ὅτι δυσφοροῦσε ἀπὸ τὴ συγκέντρωση τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἀπὸ τὴν πιθανότητα νὰ δημιουργηθοῦν ταραχές, διαβεβαίωσε ὥστόσο τὸν πρόξενον ὅτι ὁ λαὸς θὲν ἔπρεπε ν' ἀνησυχεῖ, γιατί ἦταν ἀποφασισμένος νὰ πάρει αὐστηρὰ μέτρα καὶ νὰ τηρήσῃ τὴν τάξη. Παράλληλα, ὁ πρόξενος ζήτησε καὶ ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ὁδηγίες σχετικὰ μὲ τὴ στάση ποὺ ἔπρεπε νὰ κρατήσῃ τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο²⁸⁹. Οἱ ἐντολές τοῦ ὑπουργείου ἦσαν: σὲ περίπτωσι συγκρότησις τοῦ συνεδρίου, ἡ στάσι τῶν Ἑλλήνων ἔπρεπε νὰ εἶναι οὐδέτερη, ἐκτὸς ἀν οἱ Ἀλβανοὶ προχωροῦσαν σ' ἐχθρικές ἐκδηλώσεις πρὸς τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος, ὅποτε οἱ Ἑλλήνες τῶν Ἰωαννίνων ἔπρεπε νὰ συγκροτήσουν πάνδημο συλλαλητήριον καὶ νὰ διαμαρτυρηθοῦν. Τὸ ὑπουργεῖο εἶχε ἀκόμη τὴ γνώμη ὅτι ἡ ματαίωσις τοῦ συνεδρίου ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχτεῖ μέσω τῶν ὑσχυρῶν Ἀλβανῶν βέηδων καὶ ὅχι ἀπὸ τίς τουρκικές ἀρχές. Κι αὐτὸ γιατί ἐστὴν ἀντίληψι τῶν Ἀλβανῶν δὲ θ' ἀποτελοῦσε ὀρθὴ πολιτικὴ πράξις ἡ συνεργασία τῶν Ἑλλήνων μὲ τίς τουρκικές ἀρχές, κυδέρνησι καὶ ντόπιους παράγοντας²⁹⁰.

Στὸ μεταξύ, μὲ τὴν προοπτικὴ τῆς συγκρότησις τοῦ συνεδρίου, ἡ ἀλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων ἀρχισε τὴν προεργασία. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς πρόκριτους τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν συγκεντρώθηκαν ἐστὴν πόλιν καὶ σ' αὐτοὺς, ὅπως καὶ στοὺς Ἀλβανοὺς τῶν Ἰωαννίνων, μίλησε στίς 8 Μαΐου 1910 ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Κυανὴ πασᾶ τοῦ Λεσκοβιχίου στὸ κτίριον ὅπου στεγαζόταν ἡ λέσχη. Στὴ διάρκεια τοῦ ὁμιλητῆς ἀναφέρθηκε ἐστὴν καταγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν, ὑπογράμμισε τὴν ἰδιαιτερότητα τῆς φυλῆς, ὑποστήριξε τὴ χρῆσι τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου καὶ συνέστησε στὸ ἀκροατήριον ὁμόνοια, σύμπνοια, ἀδελφικὴ ἀγάπη καὶ τυφλὴ ὑπακοή στοὺς Ἀλβανοὺς πρόκριτους καὶ τοὺς ἀνώτερους. Ἐθιξε ἑμμεσὰ τὴν καταδίωξι τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἔκανε συστάσεις γιὰ εὐγενή καὶ ἀδελφικὴ συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς Ἑλλήνες. Ἡ ὁμιλία του προξένησε ἰδιαιτέρη ἐντύπωσι στὸ ἀκροατήριον.

289. Βλ. τὴν 379/4-5-1910 ἐκθεσὶ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, β.π.

290. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 939/12-5-1910 ἐγγράφον τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν πρὸς τὸ γενικὸν προξενεῖο Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, β.π. Ξεκινώντας ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν τὸ ὑπουργεῖο ἀπευθύνθηκε μέσω τῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως στὸν Ἰσμήλ Κεμάλ βέη γιὰ τὴ ματαίωσι τοῦ συνεδρίου, ὅπως θ' ἀναφερθεῖ ἐπὶ συνέχει.

Γιὰ νὰ δώσουν μάλιστα στὸ συνέδριο πανηγυρικότερο χαρακτήρα, ἀποφάσισαν ἐπὶ τὴν παραπάνω συγκέντρωση νὰ προσκαλέσουν τὴν ἀλβανικὴ μουσικὴ μπάντα τῆς Κορυτσᾶς²⁹¹.

Ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες γιὰ τὶς ἐργασίες, τὶς ἀποφάσεις καὶ τὰ παρασκήνια τοῦ ἀλβανικοῦ συνεδρίου στὸ Μοναστήρι, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅ,τι συνδέεται μὲ τὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων περιέχουν οἱ ἐκθέσεις τοῦ προξενεῖου Μοναστηρίου²⁹². Σύμφωνα μ' αὐτὲς στὸ συνέδριο Μοναστηρίου ἔστειλαν ἀντιπρόσωπους 32 κοινότητες καὶ λέσχες²⁹³. Στὴν πραγματικότητά οἱ ἐκπρόσωποι ἦταν 22, γιατί μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀντιπροσώπευαν περισσότερο ἀπὸ μία κοινότητες. Ὅλοι τοὺς ἦταν Ἀλβανοὶ μουσουλμάνοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν χριστιανὸ Πέτρο Νίνη, ἀπὸ τὴν Κολώνια, ποὺ ἀντιπροσώπευε τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς Νεγκοδάνης καὶ τῆς Μπελκαμένης (περιοχὴ Φλώρινας). Τὰ Ἰωάννινα, μαζί μὲ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὰ Τίρανα, τὰ ἐκπροσώπουσε ὁ Φερίτ δέης, ποὺ μίλησε στὸ συνέδριο κυρίως γιὰ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἀλφάβητου²⁹⁴. Ἐκπρόσωπος περιοχῶν τοῦ διλαετιοῦ Ἰωαννίνων ἦταν ὁ Φεχίμ δέης, ἀντιπρόεδρος τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Μοναστηρίου καὶ ἐκδότης τῆς ἐκεῖ ἐφημερίδας «Bashkimi i Kombit». Ἀντιπροσώπευε τὶς λέσχες Ἀργυροκάστρου, Τεπελενίου, Πωγωνίου, Δελβίνου καὶ Αὐδονάτ. Φυσιογνωμία ποὺ κυριάρχησε στὸ συνέδριο ἦταν ὁ γνωστὸς Δερβίς Χίμα²⁹⁵, ἐκπρόσωπος τῆς λέσχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁποῦ οἱ προτάσεις διαμόρφωσαν καὶ τὴ φυσιογνωμία τοῦ συνεδρίου.

Ἡ ἀρχικὴ ἀπόφαση, ποὺ πρόβλεπε τὴ συγκρότηση τοῦ συνεδρίου στὸ Μοναστήρι, εἶχε προγραμματίσει διάρκεια ἐργασιῶν τουλάχιστον μιᾶς ἑβδομάδας. Ἡ γρήγορη καὶ διασπικὴ μάλλον λήξη τῶν ἐργασιῶν δικαιολογήθηκε μὲ τὴν ἀπόφαση ποὺ πῆραν νὰ συγκροτήσουν νέο σὰ Γιάννινα, ἔπου καὶ

291. Βλ. τὴν 401/10-5-1910 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, θ.π.

292. Βλ. τὶς ὑπ' ἀριθμ. 243/20-3-1910, 255/22-3-1910 καὶ 266/28-3-1910 ἐκθέσεις πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεῖα, Ἐκθέσεις.

293. Οἱ ἀντιπρόσωποι ἐκπροσώπουσαν: τὸ Πωγώνι, Φιλιάτες, Τεπελένι, Κουρβελέσι, Σκόδρα, Ἐλβασάν, Φράσκη, Πρεμετή, Αὐδονάτ, Τίρανα, Στάροβο, Ἀχρὺδα, Κόνιτσα, Στρούγκα, Μητροβίτσα, Ἰωάννινα, Νεγκοδάνη, Μπελκαμένη, Δίβρα, Θεσσαλονίκη, Γενιτσά, Σκόπια, Τέτοβο, Ἰπέκ, Γκάλικις, Διάκοβα, Βούτσιτριν, Κορυτσά, Κοζάνη, Μοναστήρι, Κωνσταντινούπολη, Σμόρνη.

294. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκθεσὴ τοῦ προξενεῖου Μοναστηρίου, ἀριθμ. 255/22-3-1910 (βλ. θ.π.), ὁ Φερίτ ἐπατέθηκε «διὰ ὀριμνότητος γλώσσας κατὰ τῆς πολιτείας καὶ τῶν αἰσχυρῶν μέσων, ὅτινα μετῴθηεν ἡ κυδέρνησις, ὥπως ἐπιφέρῃ τὴν διαίρεσιν καὶ διάσπασιν τοῦ ἔθνους...».

295. Γιὰ τὸν Δερβίς Χίμα καὶ τὶς διασυνδέσεις του μὲ τὶς προπαγάνδες βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ἐνέες προπαγάνδες, σσ. 349, 370—378.

θα συζητούσαν διεξοδικά όλα τα θέματα²⁹⁶. Η βασική απόφαση που σφράγιζε το κλείσιμο των εργασιών ήταν: 1) Η συγκρότηση στις 20 Ιουνίου στα Γιάννινα νέου μεγάλου παναλβανικού συνεδρίου, και 2) Η συζήτηση απ' αυτό το όλων των σημείων του προγράμματος που καταρτίστηκε από το συνέδριο του Μοναστηρίου. Κατά την κρίση του εκεί προξενείου, η σπουδαιότερη απόφαση που πήραν ήταν εκείνη που είχε σχέση με τη συγκρότηση του νέου συνεδρίου στα Γιάννινα, γιατί το πρώτο δεν υπήρξε αντίξιο του μεγάλου θορύβου που έγινε.

Τελικά, το συνέδριο των Ιωαννίνων δεν πραγματοποιήθηκε. Τα επαναστατικά κινήματα που άρχισαν στη θόρεια Αλβανία έδωσαν επιχειρήματα σ' αυτούς που αντιδρούσαν στη σύγκλησή του να το ματαιώσουν²⁹⁷. Τη ματαίωση έπιστημοποίησε και η κεντρική λέσχη της Κωνσταντινουπόλεως, η οποία έκτιμώντας την κατάσταση αποφάσισε στις 2 Ιουνίου 1910 ν' αναβάλει τη σύγκληση για ευθεότερο χρόνο²⁹⁸. Τη ματαίωση ανήγγειλε νωρίτερα η «Zgjim» των Ιωαννίνων, με δημοσίευσμά της στις 17 Μαΐου 1910. Η «Zgjim» έτρεφε την ελπίδα ότι τελικά το συνέδριο θα γινόταν, γιατί σέ άρθρο της συμβούλευε τους Αλβανούς να μην απελπιστούν, αλλά να εξακολουθήσουν να εργάζονται με τον ίδιο ένθουσιασμό για την επιτυχία του συνεδρίου²⁹⁹.

296. Βλ. την υπ' αριθμ. 248/20-8-1910 έκθεση, όπου αναγράφονται αναλυτικά τα δέκα θέματα που περιλάμβανε το πρόγραμμα εργασιών του συνεδρίου στο Μοναστήρι και τα όποια απέθηκαν για να συζητηθούν διεξοδικά στα Γιάννινα.

297. Την άποψη αυτή, ότι δηλαδή η ματαίωση του συνεδρίου είχε σχέση με την έκρηξη των επαναστατικών κινήματων, διατύπωνε και το προξενείο Ιωαννίνων, σημειώμενο σε πληροφορίες σημειώνων Αλβανών. Οι Τούρκοι από την πλευρά τους απέδιναν τη ματαίωση σε άξωση της τουρκικής κυβέρνησης. Βλ. την υπ' αριθμ. 476/26-5-1910 έκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, 1910—11, 'Αλβανικά, 'Αλβανική επανάσταση.

298. Βλ. HOXHA, δ.π., σ. 109. Βλ. και το υπ' αριθμ. 1965/31-5-1910 τηλεγράφημα του υπουργείου εξωτερικών προς την πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως. Το τηλεγράφημα αναφέρεται σε πληροφορίες του προξενείου Μοναστηρίου, από τις οποίες πιστοποιείται ότι η αλβανική λέσχη Κωνσταντινουπόλεως είδοποίησε νωρίτερα τους Αλβανούς του Μοναστηρίου για την αναβολή «επ' άοριστον» του συνεδρίου στα Γιάννινα, ΑΓΕ, δ.π.

299. Βλ. έφημ. «Ηπειρος», αριθμ. 43/30-5-1910. Κάποιο λάθος θα υπάρχει στην ημερομηνία που η κεντρική λέσχη της Πόλης πήρε την απόφαση ν' αναβάλει το συνέδριο. Ο HOXHA, δ.π., σ. 109, σημ. 101, σημειώμενος στην έφημ. «Shqipetari» της Κωνσταντινουπόλεως, ημερομηνία 22 Ιουνίου / 4 Ιουλίου 1910, υποστηρίζει ότι η απόφαση πάρθηκε στις 2-6-1910. Η «Zgjim» έγραφε ότι αυτό έγινε στις 17-5-1910, όποτε δημοσίευσε και το σχετικό τηλεγράφημα. Η 17-5-1910 (π.η.) αντιστοιχεί με την 30-5-1910 (ν.η.). Βλ. επίσης και την υπ' αριθμ. 476/26-5-1910 έκθεση του προξενείου Ιωαννίνων προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, δ.π. Η ίδια έκθεση αναφέρεται και σε καταγγελίες της «Zgjim», ότι μουσουλμάνοι πρόκριτοι από τα Γιάννινα είχαν στείλει τηλεγράφημα στον υπουργό δικαιοσύνης, με το όποιο τον παροχλούσαν να μη διορίζονται στην πόλη Αλβανοί υπάλληλοι, όσοι δε υπηρετούσαν έπρεπε να μετατεθούν ως

Στήν αναβολή, όμως, του συνεδρίου φαίνεται ότι συνέδραμε κι ο Ίσμαήλ Κεμάλ. Θέτης που δρισκόταν τότε στην Πόλη. Το Υπουργείο Εξωτερικών³⁰⁰, υιοθετώντας τις άνησυχίες του προξενείου Ίωαννίνων³⁰¹, διέταξε την πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως να ενεργήσει μέσω ισχυρών αλβανικών παραγόντων να ματαιωθεί το συνέδριο, κάτι που ή πρεσβεία πέτυχε, ύστερα από σχετική έπαφή με τον Ίσμαήλ Κεμάλ. Ο τελευταίος φέρεται να δηλώνει, ότι για την αναβολή του συνεδρίου είχε προδει σε κάθε απαραίτητη ενέργεια³⁰².

β. Καζάς Κόνιτσας

Ο καζάς Κόνιτσας αριθμούσε 35 χωριά, όλα χριστιανικά ελληνόφωνα, εκτός από 5 βλαχόφωνα. Άλβανόφωνο χωριό δεν υπήρχε. Μέσα στην Κόνιτσα μιλούσαν την αλβανική μόνον οι όθωμανοί υπάλληλοι, που στην ολότητα τους ήταν Άλβανοί. Οι μουσουλμάνοι Κονιτσιώτες, εκτός από λίγες αλβανικές σικογένειες, είχαν ως μητρική τους γλώσσα την ελληνική, όπως και οι Τουρκογιαννιώτες.

Η αλβανική λέσχη Κόνιτσας ιδρύθηκε αργότερα από τη «Bashkimi» Ίωαννίνων, την άνοιξη του 1910, με πρωτοβουλία του Άλβανου καϊμακάμη Κόνιτσας, που καταγόταν από την Αβλώνα. Η λέσχη αριθμούσε 27 μέλη, ανάμεσά τους ήταν και μερικοί Τούρκοι. Οι καταδιώξεις έναντι των Άλβανών δημιουργήσαν δύσκολη κατάσταση στη λειτουργία της λέσχης από την οποία αποχώρησαν οι Τούρκοι.

Πρόεδρος της λέσχης έγινε ο Χουσεΐν δέης, αδελφός του Τούρκου προξένου της Κέρκυρας και του Φάηκ δέη Σίσκου, εγκαταστημένου στη Βοστώνη της Αμερικής³⁰³. Άλβανικό σχολείο δε λειτουργήσε ούτε στην Κόνιτσα ούτε σ' άλλο χωριό του καζά. Ο καϊμακάμης προσπάθησε να εισαγάγει ως μάθημα στο τουρκικό σχολείο της Κόνιτσας τη διδασκαλία της αλβανικής, αλλά απέτυχε. Κι αυτό γιατί ή διοίκηση του βίλαετιού είχε απαγορεύσει αυστηρά τη διδασκαλία της στα τουρκικά σχολεία. Έτσι, όπως έγινε και στα Γιάννινα, τα μέλη της λέσχης στην Κόνιτσα αλληλοδιδάσκονταν εκεί την αλβανική με λατινικούς χαρακτήρες.

άνθρωποι. Ο άρθρογράφος της «Zgjim» διέδλεπε στην ενέργεια αυτή επιβεδάλωση του κλονισμού της φίλης των Τούρκων Γιαννιωτών προς τους Άλβανούς και εξέφραζε την έλπιον ότι ή κυβέρνηση δε θα έπαιρνε σοβαρά υπόψη το περιεχόμενο του τηλεγραφήματος.

300. Βλ. το υπ' αριθμ. 939/12-5-1910 έγγραφό του, β.π.

301. Βλ. την β.π., υπ' αριθμ. 289/9-4-1910 έκθεση.

302. Βλ. την υπ' αριθμ. 619 έμπ./5-6-1910 έκθεση της πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως προς το υπουργείο Εξωτερικών, ΑΓΕ, β.π.

303. Βλ. την 793/18-8-1910 έκθεση. Ως πρόεδρος της λέσχης της Κόνιτσας αναφέρεται, χωρίς ακριβείς χρονολογίες, κι ο πλούσιος Άλβανός τραπεζίτης Σουλεϊμάν έφέντης, που σκοτώθηκε, άγνωστο από ποιούς· βλ. ΝΙΚΟΛΑΟΙ ΤΣΑΚΑ, Μητροπολίτης

γ. Καζάς Λεσκοβικίου

Ο καζάς περιλάμβανε 50 χωριά, από τα οποία τα 35 αλβανόφωνα και τα 15 ελληνόφωνα. Μετά την ανακήρυξη του συντάγματος ιδρύθηκε και στο Λεσκοβίκι λέσχη, που τον Αύγουστο του 1910 αριθμούσε 35 μέλη. Ανάμεσά τους υπήρχαν 4—5 χριστιανοί που γράφτηκαν από το φόβο των βέηδων και για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους³⁰⁴.

Πρόεδρος της λέσχης ήταν ο καθής του Λεσκοβικίου, ο οποίος στις 9 Ιουλίου 1910 μύλησε για τη γιορτή και κατηγόρησε με δριμύεις εκφράσεις την πολιτεία των νεότουρκων απέναντι στο αλβανικό στοιχείο³⁰⁵. Αυτό προκάλεσε την άμεση αντίδραση της Πύλης, η οποία διέταξε τηλεγραφικά και την παύση του. Ο καθής υποχρεώθηκε να φύγει νύχτα από την πόλη για να μη συλληφθεί. Και οι δύο λέσχες, Κόνιτσας και Λεσκοβικίου, είχαν άμεση εξάρτηση από την αλβανική λέσχη της Κωνσταντινουπόλεως.

Ίδρυση αλβανικού σχολείου στο Λεσκοβίκι ή άλλο αλβανικό χωριό του καζά δεν έγινε δυνατή, εξαιτίας των διαιρέσεων και των φιλονικιών ανάμεσα στους βέηδες και τους αγάδες. Μόνο στη λέσχη του Λεσκοβικίου οργανώθηκε αλβανικό σχολείο με 15—20 μαθητές, αλλά η λειτουργία του δεν ήταν τακτική. Δάσκαλος διορίστηκε ο αλβανόφωνος χριστιανός από την Κορυτσά Βίτσκος, ο οποίος έμεινε στο σπίτι του Κουανή πασά, Άλδανού με μεγάλη επιρροή. Η διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας γινόταν με το λατινικό αλφάβητο και με βάση τα αλφάβητάρια που είχαν εκδοθεί. Στο τουρκικό σχολείο της πόλης, όπως κι άλλου, απαγορεύτηκε η διδασκαλία της αλβανικής. Απόπειρα έγινε για να ιδρυθεί σχολείο στο αλβανικό χωριό Μεσσαριά, αλλά η προσπάθεια ναυάγησε, εξαιτίας των λίγων μαθητών και της έλλειψης οικονομικών πόρων για τη συντήρηση του δασκάλου³⁰⁶. Στα τέλη Αυγούστου 1910 ο θαλής διέταξε τον καϊμακάμη του Λεσκοβικίου ν' απελάσει τον Βίτσκο από την κωμόπολη.

Στον καζά άσκούσαν επιρροή αρκετοί Άλδανοί βέηδες, οι οποίοι και έμεναν στο Λεσκοβίκι³⁰⁷. Όλοι τους ήταν πλούσιοι, κάτοχοι κτημάτων ή τσιφλικιών στη Θεσσαλία. Σωβινιστές και διώκτες του ελληνισμού ήταν οι Κε-

Σπυρίδων και Σουλεϊμάν έφέντης, «Μνήμη της Πολιτείας, Συλλογή αφηγήσεων από την παλιά Κόνιτσα», Αθήνα: 1965, σ. 34—35.

304. Οι χριστιανοί ήταν οι: Στέφανος Μίσης, κτίστης από το Λεσκοβίκι, Θωμάς Στεφάνου από το Ραβίχοβο, έμπορος, και 3 άλλοι «ατόμικτοι» βλ. την δ.π. έκθεση αριθμ. 793.

305. Βλ. και την υπ' αριθμ. 664/14-7-1910 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, 1910, Β/35 Αναφοράι προξενείων Ίωαννίνων και Πρεσβείας.

306. Βλ. την δ.π. έκθεση, αριθμ. 793.

307. Βλ. την υπ' αριθμ. 864/30-8-1910 έκθεση.

μάλ και Έκρεμ δέηδες³⁰⁸. Η πίεση που ασκούσαν γενικά οι δέηδες πάνω στο χριστιανικό στοιχείο έγινε πιο έντονη με την παρουσία αλβανικών επαναστατικών σωμάτων και συμμοριών, οι οποίες πολλαπλασιάστηκαν την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1912. 'Αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής ήταν να παίρνει καθημερινά διαστάσεις η αλβανική κίνηση, τέτοιες που να δημιουργούνται κίνδυνοι για τα ελληνικά συμφέροντα, όπως διαπίστωνε το γενικό προξενείο 'Ιωαννίνων³⁰⁹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπογραφή τηλεγραφήματος προς την Πύλη, για την αποδοχή των αλβανικών αιτημάτων, στις 26 'Ιουλίου 1912, όχι μόνον από τους δέηδες του Λεσκοβικίου, αλλά και από τους πρόκριτους του ελληνικού σχολείου: Γεωργάκη Κήτα, Βαγγέλη Τάσιο και Λάζο από την 'Αρίζα. Η υποχώρηση αυτή, προφανώς εξαναγκασμός, δημιούργησε νέες απαιτήσεις. 'Ετσι, στη γενική συνέλευση των 'Αλβανών του κτήματος Λεσκοβικίου, που συγκροτήθηκε την άλλη μέρα στο χωριό Βρέστικο (Βρέπτσικο) πήραν μέρος και 4 από τους 'Ελληνες πρόκριτους. Οι 'Αλβανοί, ενθαρρυνόμενοι από την επιτυχία τους³¹⁰, ζήτησαν από τους 'Ελληνες να τους στείλουν 15 ένοπλους με αρχηγό έναν από τους πρόκριτους του Λεσκοβικίου³¹¹. Στο αίτημά τους, όμως, αυτό συνάντησαν σταθερή άρνηση, γιατί στο μεταξύ το γενικό προξενείο 'Ιωαννίνων πέτυχε να στείλει στους 'Ελληνες του Λεσκοβικίου οδηγίες για τη στάση που θα κρατούσαν. Οι 'Αλβανοί υποχρεώθηκαν να στείλουν στους πρόκριτους απειλητική επιστολή³¹², με την οποία τους θύεταν σε δίλημμα: ή θα έστελναν τους όπλοφόρους ή θα έφευγαν για την 'Ελλάδα³¹³. Η απειλή δεν έπιασε. Οι πρόκριτοι δήλωσαν ότι δεν ή-

308. Οι δέηδες που επηρέαζαν τον πληθυσμό ήταν οι εξής: 1) οι δυο αδελφοί Τακίη και Περτέφ, παιδιά του Χουσή βέη Ρούση, 2) οι εξάδελφοί τους Ραχμή και Τσόκας, παιδιά του Μπεσίμ βέη, 3) ο Μουχαρέμ βέης και ο αδελφός του, παιδιά του Νουρή βέη, 4) ο Κυανή πασάς, γιός του Ρουστέμ πασά, και ο γιός του 'Ιδριού, 5) ο Χαϊνάρ βέης, γιός του Μπεκίρ βέη, 6) ο Κεμάλ βέης, γιός του 'Αμπάς βέη, και 7) ο Έκρεμ βέης, γιός του 'Αλή πασά που είχε πεθάνει και ανεψιός του ανωτέρω Κεμάλ βέη. Βλ. την 798 έκθεσή της 18-8-1910.

309. Βλ. την υπ' αριθμ. 1627/31-7-1912 έκθεσή, στην οποία υπάρχει συνημμένη επιστολή της μητρόπολης Βελιάς και Κονίτσας, σταλμένη από την Κόνιτσα στις 29-7-1912. Η επιστολή περιέχει πληροφορίες για την κατάσταση στην περιοχή, ΑΥΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, 'Αποστολή, 'Εμπιστευτική αλληλογραφία μετά των προξενικών ιδία αρχών, φάκ. 3.

310. Δηλαδή από την υπογραφή των αιτημάτων και από χριστιανούς.

311. Βλ. την υπ' αριθμ. 1619/3-8-1912 έκθεσή του γενικού προξενείου 'Ιωαννίνων, ΑΥΕ, β.π., φάκελος 3. Συγκεκριμένα οι 'Αλβανοί ζητούσαν έναν όπλοφόρο από κάθε 16 οικογένειες και αρχηγούς των Γ. Κήτα και τον Βαγγέλη θλ. την β.π. επιστολή της μητρόπολης Κονίτσας.

312. Φέρει χρονολογία 28-8-1912 και είναι συνημμένη στην β.π. έκθεσή.

313. Η επιστολή είναι γραμμένη στα ελληνικά, από τα οποία σε ορισμένα σημεία δε θγαίνει νόημα. Πάντως κατέληγε: «Σύμφωνα των νόμων του Κομιτάτου όπου έχουμε,

ταν διατεθειμένοι να υποχωρήσουν σε καμιά απαίτηση των Άλβανών κι ότι ήταν έτοιμοι να αντισταθούν με κάθε θυσία. Η απάντηση αποθάρρυνε τους Άλβανούς και ενίσχυσε το ήθικόν των Ελλήνων, οι οποίοι, για να αντιμετωπίσουν την κατάσταση ζήτησαν από το προξενείο Ιωαννίνων την αποστολή ελληνικού ανταρτικού σώματος κι όπλων που θα βοηθούσαν στη συγκρότηση ντόπιων σωμάτων για την άμυνά τους³¹⁴.

δ. Καζάς Μετσόβου

Έκτός από τους λίγους Άλβανούς υπαλλήλους της κομόπολης, αλβανική οίκογένεια δεν υπήρχε στον καζά Μετσόβου. Λέσχη και σχολείο δεν ιδρύθηκαν.

II. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΡΕΣΣΑΔΙΕ Ή ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑΣ³¹⁵

α. Καζάς Παραμυθιάς ή Αϊδονάτ

Από τα 62 χωριά του καζά τα 42 ήταν αλβανόφωνα και τα 20 ελληνόφωνα. Στην περιοχή δε λειτουργήσε αλβανική λέσχη ούτε αλβανική σχολή. Όπως παντού, έτσι και εδώ η δυσασκαλία της αλβανικής στα τουρκικά σχολεία ήταν απαγορευμένη. Η δυσκολία να δημιουργηθεί λέσχη έρμηνευεται, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της προξενικής αρχής³¹⁶, από το ότι οι Άλβανοί της Παραμυθιάς εξισλαμίστηκαν στις αρχές του 19ου αιώνα. Από θρησκευτικό, λοιπόν, φανατισμό ξεκίνησαν περισσότερο προς τον τουρκισμό παρά προς τον αλβανισμό, γιατί η αλβανική τους συνείδηση δεν είχε άφυπνιστεί. Ακόμη και στις παραμονές της αποδοχής των αλβανικών αλτημάτων από την

και η Αφεντιά σας καθώς σας έχει διατάξει η επρχία σας, έως αύριον ή έρχεται ο αρχηγός της συμμορίας» (της ένοπλης ελληνικής ομάδας) «ή να κλείσετε τα μαγαζιά σας και να φύγτε διά την Ελλάδα (δηλ. Greqi)».

314. Βλ. την β.π., υπ' αριθμ. 1649 εκθεση.

315. Το σαντζάκι Ρεσσαδιέ δημιουργήθηκε το 1911, με την απόσπαση των καζάδων Παραμυθιάς και Φιλιατών (από το σαντζάκι Ιωαννίνων) και Μαργαριτίου (από της Πρέβεζας). Ονομάστηκε έτσι για να τιμηθεί ο σουλτάνος Μωάμεθ Ε', που κατεγόταν από το χωριό Ρεσσαδιέ της περιοχής της Σμύρνης, κι απέβλεπε στο να μειωθεί ο αριθμός των Ελλήνων βουλευτών της Ήπειρου, έπειδή εκεί πλειοψηφούσαν οι μουσουλμάνοι. Βλ. ΒΛΑΧΟΓ, Ιστορία των κρατών της χερσονήσου του Αίμου, σ. 129, και ΠΛΟΥΜΙΔΗ, β.π., σ. 356, σημ. 3.

316. Βλ. την β.π., υπ' αριθμ. 793 εκθεση.

τουρκική κυδέρνηση (Αύγουστος 1912) οί Ἀλβανοί τῆς Παραμυθιάς ἀπάντησαν ἀρνητικὰ σέ τηλεγραφική πρόσκληση τοῦ ἀλβανιστῆ Χακὴ Μουσαῖ ἀπὸ τοὺς Φιλιάτες. Ὁ Χακὴ τοὺς ζήτησε νὰ συνταχτοῦν μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς τῶν Φιλιππῶν, νὰ ζητήσουν νὰ γίνουν δεκτὰ τὰ ἀλβανικὰ αἰτήματα καὶ νὰ ἐνισχύσουν ἔτσι τὴν ἀλβανικὴ ἀντιπροσωπεΐα ποὺ διαπραγματευόταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μὲ τὴν τουρκικὴ κυδέρνηση τῆς ἀλβανικῆς ὡξιῶσεως. Οἱ Ἀλβανοί τῆς Παραμυθιάς ἀπάντησαν ὅτι δὲν ἐπιδοκιμάζουν αὐτὰ τὰ κινήματα καὶ ἐννοοῦν νὰ παραμείνουν πιστοὶ στὴν κυδέρνηση³¹⁷.

Ὑπῆρχε καὶ ἓνα μικρὸ τμήμα ποὺ ἔδειχνε συμπάθεια πρὸς τὸν ἐπαναστατικὸ ἀγῶνα τῶν Ἀλβανῶν καὶ καταφέρονταν ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τῶν νεότουρκων. Οἱ ὅσοι ἀλληλοδιδάσκονταν τὴν ἀλβανικὴν στὰ σπίτια τους, μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο καὶ παρακολουθοῦσαν τὴν ἀλβανικὴ κίνηση ἀπὸ τῆς ἀλβανικῆς ἐφημερίδας ποὺ ἔφταναν ἐκεῖ.

Καὶ στὴν Παραμυθιά ὑπῆρχαν ἰσχυροὶ θέηδες, τσιφλικάδες οἱ περισσότεροι, ποὺ ἀσχοῦσαν σημαντικὴ ἐπιρροή στὸν πληθυσμό³¹⁸.

β. Καζὰς Φιλιππῶν

Ἀπὸ τὰ 62 χωριά τοῦ καζὰ τὰ 39 ἦταν ἐλληνόφωνα καὶ τὰ 23 ἀλβανόφωνα. Στούς Φιλιάτες ὑδρύθηκε ἀλβανικὴ λέσχη· στὴν ἀρχὴ ἀριθμοῦσε 60 περίπου μέλη, ποὺ σιγὰ σιγὰ περιορίστηκαν στὰ 30. Παρὰ τῆς ἐνέργειας τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου γιὰ νὰ τὴ διαλύσουν, ἡ λέσχη κατόρθωσε νὰ κρατηθεῖ. Πρόεδρος τῆς ἦταν ὁ Ρετζέπ Χαμήτ, μὲ μεγάλη δύναμη στὴν περιοχὴ. Τὰ μέλη τῆς λέσχης εἶχαν διαιρεθεῖ σὲ τῶξεις. Ἀπ' αὐτὲς ἡ πρώτη πλήρωνε 20 γρόσια κἀθε μῆνα ὡς συνδρομὴ, ἡ δευτέρη 10 καὶ ἡ τρίτη 5. Κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1909—1910 λειτούργησε γιὰ λίγους μῆνες στοὺς Φιλιάτες καὶ ἀλβανικὴ σχολή, ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ Ρετζέπ Χαμήτ, ὁ ὁποῖος δώρισε καὶ ἓνα οἰκόπεδο. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐνέδθηκε στοὺς 25. Δάσκαλοι τῆς ἀλβανικῆς ἦταν δυό: ὁ Χασάν Χαμήτ, ἀδελφὸς τοῦ Ρετζέπ Χαμήτ, ποὺ δίδασκε

317. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1675/7-8-1912 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ. 8.π., φάκ. 3.

318. Βλ. τὴν 8.π., ὑπ' ἀριθμ. 793 ἐκθεσὴ. Οἱ ἰσχυροὶ ἀγάδες καὶ θέηδες τῆς περιοχῆς ἦταν: 1) ὁ Ἀγάς Πρόνιος, μὲ σημαντικὴ ἐπιρροή, καὶ Φουάτ ἀγάς Πρόνιος, τσιφλικοὺχοι καὶ οἱ δυό, περισσότερο Τοῦρκοι παρὰ Ἀλβανοί. 2) Γιουσούφ πασάς, ἀλβανιστῆς καὶ τσιφλικοὺχος, μὲ λίγους ὀπαδοὺς. 3) Ὁσμάν ἀγάς, ἀλβανιστῆς καὶ κτηματίας. 4) Ὁμέρ ἀγάς, τσιφλικοὺχος καὶ μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς Παραμυθιάς, περισσότερο Τοῦρκος, ἀντίθετος μὲ τῆς ἀλβανικῆς ἰδέας. 5) Χασάν ἐφέντης Χότζας, κτηματίας, μέλος καὶ αὐτὸς τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, ἀντίθετος τοῦ ἀλβανισμοῦ.

δωρεάν, κι ένας ντόπιος χότζας, μ' ἐτήσια ἀντιμισθία 40 λίρες. Οἱ δάσκαλοι χρησιμοποίησαν ἀλφαθητάρια μὲ λατινικοὺς χαρακτῆρες, ἡ δὲ σχολὴ λειτούργησε ὡς τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1910, μὲ τὴν ἡθικὴ καὶ ὕλική συνδρομὴ τοῦ προέδρου τῆς. Ὑποχρεώθηκε, ὅμως, νὰ κλείσει ἐπειδὴ δὲν εἶχε πόρους κι ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς ποὺ ἄρχισαν οἱ Τοῦρκοι ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν.

Γενικὰ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τῶν Φιλιππῶν, ἀν καὶ στὴν πλειοψηφία τοὺς εἶχαν ταχθεῖ μὲ τὶς ἀλβανικὲς ὑδῆες ἀντίθετα μὲ τοὺς Παραμυθιώτες, ἐμοιαζαν μ' αὐτοὺς στὴ γενικότερη συμπεριφορὰ τους. Οἱ περισσότεροὶ ἦταν ἐφεκτικοὶ καὶ καιροσκόποι³¹⁹.

γ. Καζὰς Μαργαριτιοῦ

Ἐδῶ δὲν ἱδρύθηκε λέσχη. Ἀλβανικὸ σχολεῖο λειτούργησε στὸ χωριὸ Μαζαρακιά ἢ Μαρσαράκια κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1908—1909. Τὸ σχολεῖο τὸ συντηροῦσε ὁ Ταχῆρ ἀγὰς Μέτη, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριὸ καὶ ἐπηρέαζε τοὺς κατοίκους³²⁰. Τὸ 1909—1910 δίδασκε τὴν ἀλβανικὴ μὲ λατινικὰ στοιχεῖα στὸ τουρκικὸ σχολεῖο τῆς Μαζαρακιάς κάποιος αὐτοδίδακτος³²¹. Ἡ στάση τῶν Ἀλβανῶν τοῦ καζᾶ, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ πολλὲς ἐκδηλώσεις, ἦταν περισσότερο συντηρητικὴ ἀπὸ ἐκείνη τῶν ὁμοφύλων τους

319. Βλ. γενικὰ τὴν δ.π. ἐκθεση. Στὸν καζᾶ Φιλιππῶν ἰσχυροὶ ἀγάδες καὶ βέηδες ἦταν οἱ: 1) οἱ ἀδελφοὶ Ρετζέπ καὶ Χασάν Χαμήτ, ἐνθερμοὶ ἀλβανιστὲς πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση. Γιὰ τὶς ἰδέες του ὁ Ρετζέπ καταδικάστηκε τότε σὲ φυλάκιση 3 ἐτῶν. Ἡ ἡγεσία τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης, ἀνταμείβοντας τὶς μεγάλες ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφεραν τὰ δυὸ ἀδελφὰ στὴν ἀλβανικὴ ἰδέα, ἔστειλε τὸ γιὸ τοῦ Ρετζέπ νὰ σπουδάζει στὴ Βιέννη πολιτικὰ ἐπιστῆμες καὶ τοῦ χορήγησε ὑποτροφία. Ἄλλες πληροφορίες ἔλεγαν ὅτι ὁ νέος σπούδαζε μὲ δαπάνες τῆς αὐστριακῆς κυβέρνησης κι ὄχι τοῦ ἀλβανικοῦ κομιτάτου. 2) ὁ Σαμπάν ἀγὰς, τσιφλικιοῦχος καὶ μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῶν Φιλιππῶν, ὁ ὁποῖος, ὅμως, δὲ συμμερίζοταν καὶ πολὺ τὶς ἰδέες τῶν ἀλβανιστῶν. 3) ὁ Μεχμέτ Χότζας, τσιφλικιοῦχος καὶ δήμαρχος Φιλιππῶν, περισσότερο Τοῦρκος παρὰ ἀλβανιστὴς. 4) Ἀμπετὴν ἀγὰς, κτηματίας καὶ 5) Χαμήτ ἀγὰς, κτηματίας. Καὶ οἱ δυὸ ἐκλιναν περισσότερο πρὸς τὸν τουρκισμό.

320. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση.

321. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 526/25-6-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Πρέβεζας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ΔΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Προξενεῖα Ἀλβανίας — Ἡπεύρου, Ἀλβανικὰ διὰφορα. Ὁ πρόξενος σημειώνει ὅτι οἱ 16.629 μουσουλμάνοι (Τσιάμηδες) τοῦ καζᾶ Μαργαριτιοῦ (ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς ἦταν 11.200) διακρίνονταν γιὰ τὴν παχυλότατη ἀμάθειά τους, τὴν ὀμότητα καὶ τὸ θρησκευτικὸ φανατισμὸ τους καὶ ἦταν ἐρμαιοὶ τῆς καθοδήγησης τῶν χοτζάδων. Δὲν ἀποδημοῦσαν ὅπως οἱ ἄλλοι Ἀλβανοί, γιὰ ν' ἀποκτήσουν περιουσία, ἀποστρέφονταν τὴν ἐργασία καὶ τὶς «τέχνες» (τὰ ἐπαγγέλματα ποὺ ἀπαιτοῦσαν τεχνικὴ κατάρτιση) καὶ ζοῦσαν μέσα στὴ φτώχεια. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ διάδοσις τῆς ἐθνικῆς ἰδέας στοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ καζᾶ δὲν εἶχε μεγάλη ἐκταση.

στούς Φιλιάτες καὶ τὴν Παραμυθιά. Ἔτσι, τὸ 1911, ἐνῶ ἡ μύηση στὸ ἀλδανικὸ κομιτάτο εἶχε ἐπεκταθεῖ στὶς δυὸ αὐτὲς περιοχές, οἱ Ἀλδανοὶ τοῦ Μαργαριτιοῦ ἀπέκρουσαν τὴ συμμετοχὴ τους³²². Γιὰ τὴ διάδοση τῆς ἀλδανικῆς ἰδέας ἐργάζονταν πάντως ὁ καϊμακάρης Μαργαριτιοῦ³²³, ὁ ὑπάλληλος τοῦ δημοσίου χρέους στὴν Πάργα Τεθρική ἐφέντης, ὁ τελώνης Σεῖφουλάχ βέης καὶ ὁ τηλεγραφετῆς Σαδῆκ ἐφέντης³²⁴.

Ἐκτός ἀπὸ τοὺς μόνιμα ἐγκαταστημένους στὴν περιοχὴ ἀλδανιστές, πράκτορες τῆς ἀλδανικῆς προπαγάνδας περιέτρεχαν κατὰ καιροὺς τὸν καῖς, γιὰ νὰ ἐμφυχώνουν τοὺς δημοῦδατες τους καὶ νὰ ἐπεκτείνουν τὴ διάδοση τῶν ἀλδανικῶν ἰδεῶν. Οἱ πράκτορες αὐτοί, κατὰ τὴν τελευταία φάση τῶν ἐπιτυχημένων ἀλδανικῶν ἐπαναστατικῶν ἐξεγέρσεων, δὲν περιόριζαν τὴ δράση τους μόνον ἀνάμεσα στὸν κύκλο τῶν Ἀλδανῶν. Πρασπαθοῦσαν ἐπίσης νὰ πειθαναγκάσουν καὶ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο νὰ ὑποστηρίξει τὰ ἀλδανικὰ αἰτήματα. Δυὸ τέτοιους πράκτορες ἐπισήμανε τὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων. Ἦταν ὁ Ὁμέρ βέης Τσαπάρης ἀπὸ τὸ Λιουγκκράτι καὶ ὁ Φαμζῆς ἀπὸ τὴν Κονίσπολη Φιλιατῶν. Τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1912 δροῦσαν στὰ ὄρια τῶν καζάων Μαργαριτιοῦ καὶ Πρέβεζας καὶ ἀγωνίζονταν νὰ προσεταιριστοῦν τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο ἐκφοβίζοντάς το. Γιὰ τὴ συμπεριφορὰ αὐτὴ τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων ἐφιστοῦσε τὴν προσοχὴ τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν³²⁵.

322. Βλ. ΑἴΒΑΔΕΩΣ, β.π., σ. 284.

323. «Ὁ... ἀθωρόβως, ἀλλ' ἀποτελεσματικῶς καλλιεργήτας τὴν ἀλδανικὴν ἰδέαν».

324. Βλ. τὴν β.π. ἐκθεση τοῦ προξενείου τῆς Πρέβεζας. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς Ἀλδανοὺς ἀγῶνες καὶ βένδες τοῦ καῖς ἦταν οἱ: 1) ὁ Ἰσά Χούτα καὶ οἱ γιοὶ του. 2) ὁ Ἀδέρ ἐφέντης μουφτής. 3) ὁ Χατζῆ Μπαράος. 4) ὁ Ρεφάτ βέης. 5) ὁ Κασήμ Ρούσης. 6) ὁ Ἀχμέτ Κασήμ. 7) ὁ Ἀδέρ ἐφέντης, δικολάβος. Καὶ οἱ ἑπτὰ ἦταν ἀπὸ τὸ Μαργαριτιοῦ. 8) οἱ ἀδελφοὶ Ταῖρ καὶ Δαμίν, ἀπὸ τὴ Ματζκρκαῖα. 9) ὁ Σάχος Γιουσούφ, ἀπὸ τὸ Κούτσι. 10) ὁ Ἰζέτ Ἀμπάλης. 11) ὁ Μπελές Μπέμπος. 12) ὁ Ἀλεζάτ Μπέμπος καὶ οἱ τρεῖς ἀπὸ τὸ Σούλεσι. 13) ὁ Μάλης Μοῦχος. 14) ὁ Χασάν Τσάνης. 15) ὁ Φετζέπ Ἰσάς καὶ οἱ τρεῖς ἀπὸ τὰ Γραϊκοχώρια. 16) ὁ Μεχμέτ Μαχμούτ Ζέρ. 17) ὁ Μαχμούτ Κάσος. 18) ὁ Μεχμέτ Χαμήτ καὶ οἱ τρεῖς ἀπὸ τὴ Βόλα - Μούρτου. 19) ὁ Μερτὴν Τσάνης καὶ ὁ ἀδελφός του, ἀπὸ τὴν Ἀρπιτσα. 20) ὁ Χαλήλ Γκίρας καὶ ὁ ἀδελφός του, ἀπὸ τὸ Βράχωνι. 21) ὁ Ἀγός Χατζῆ βέης Τσαπάρ, ἀπὸ τὸ Γρηγορότι, καὶ 22) ὁ Ἰλιάζ ἀγῶς ἀπὸ τὴν Πάργα.

325. Βλ. τὴν β.π' ἀριθμ. 1582/27-7-1912 ἐκθεση, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἀστυνομολογία, φάκ. 3.

III. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

α. Καζάς Πρέβεζας

Οι αλβανικές οίκογένειες που διέμεναν μόνιμα στον καζά Πρέβεζας ήταν λίγες, οι περισσότερες ξενοφερμένες. Ἀλβανική λέσχη δὲν ἱδρύθηκε οὔτε σχολεῖο λειτούργησε. Ἀντίθετα μὲ ὅ,τι συνέδαινε στοὺς ἄλλους καζάδες τοῦ βιλαετιοῦ, στὸ τουρκικὸ ἡμιγυμνάσιο τῆς Πρέβεζας, ὅπου φοιτοῦσαν ὅς μαθητές, ἡ διδασκαλία τῆς αλβανικῆς γλώσσας μὲ λατινικοὺς χαρακτῆρες ἦταν ὑποχρεωτική. Δάσκαλος ἦταν ὁ αὐτοδίδακτος Σαμπρή ἐφέντης. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἱσχυροὺς βέηδες τῆς περιοχῆς³²⁶, στὴν Πρέβεζα ὑπῆρχαν καὶ πολλοὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι, αλβανικῆς καταγωγῆς, ὑποστηρικτὲς τῆς αλβανικῆς ἰδέας³²⁷.

β. Καζάς Λούρου (Φιλιπιάδας)

Στὸν καζά Λούρου λειτούργησε αλβανικὴ λέσχη μ' ἔδρα τὴ Φιλιπιάδα. Ἡ λέσχη ἱδρύθηκε ἀργά, στίς 4 Ἰουνίου 1910 (π.ῆ.). Πρόεδρος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, ποὺ εἶχε ἐξαμελὴ σύνθεση, ἐξελέγη ὁ Ἰζέτ ἐφέντης Μουσλή, ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς λέσχης τὴν ἐποχὴ τῆς ἱδρύσεώς της ἔφτανε στοὺς 50. Ἡ μηνιαία συνδρομὴ καθορίστηκε ἀπὸ 3 γρόσια καὶ πάνω. Οἱ δραστηριότητες τοὺς πρώτους μῆνες τῆς λειτουργίας της ἦταν περιορισμένες, πιθανὸν ἐξαιτίας τῆς μεταστροφῆς τῶν διαθέσεων τῶν Τούρκων ἀπέναντι στὸ αλβανικὸ στοιχεῖο. Ἡ λέσχη εἶχε ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ λέσχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πίσω ἀπὸ τὴν ὁποία ὀρισκόταν τὸ αλβανικὸ κομιτάτο. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκθεση τοῦ προξενεῖου τῆς Πρέβεζας, ὅταν ἡ ὁθωμανικὴ κυδέρνηση ἀπαγόρευε τὴ χρῆση τοῦ ὅρου «αλβανικὸ κομιτάτο», αὐτὸ μετονομάστηκε σὲ «Μερτζά - οὐμουρί», μὲ περιορισμένο κύκλο ἐργασιῶν καὶ ἐνεργειῶν. Ἀπὸ τότε οἱ λέσχες εἶχαν ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν ὁμελὴ ἐπιτροπὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖτο ἀπὸ Ἀλβανούς βουλευτὲς καὶ γεροσιαστές³²⁸.

326. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν οἱ: 1) ὁ Χουσεῖν πασᾶς Ντίνος, ἀδελφὸς τοῦ Ἀβδὺν πασᾶ Ντίνου, ποὺ εἶχε διατελέσει γενικὸς διοικητὴς τοῦ Ἀρχιεπαρχοῦς γιὰ πολλὰ χρόνια. 2) ὁ Ἐμὶν ἀγάς Μουσλή, γαιοκτήμονας ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο. 3) ὁ Σαμπρή ἐφέντης, σέχης τοῦ μικροῦ τεκέ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ, ποὺ ἐκτελοῦσε καὶ χρέη δασκάλου, ὅπως ἀναφέραμε, ἐμπιστος τοῦ πρωτεργάτη τῆς ἐθνικῆς αλβανικῆς κίνησης Ἰσμάηλ Κεμάλ. 4) ὁ Χακὴ ἐφέντης, μουφτής.

327. Βλ. τὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 526 ἐκθεση τοῦ προξενεῖου τῆς Πρέβεζας.

328. Βλ. τὴν β.π. ἐκθεση. Στὴν πραγματικότητα εἶχε συμβεῖ τὸ ἑξῆς: Τὸ δεῦτερο αλβανικὸ συνέδριο τοῦ Μοναστηρίου εἶχε ἐγκρίνει τὴ συγκρότηση «Κεντρικῆς Λέσχης».

Γιὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν Ἀλβανῶν τοῦ καζᾶ Λούρου καὶ τὴν ἔδρυσιν τῆς λέσχης τὸ ἔδαφος προετοιμάσθηκε ἀπὸ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1909. Τὸ τελευταῖον δεκαήμερον τοῦ Σεπτεμβρίου ἔφτασε στὴ Φιλιππιάδα ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκης ὁ διευθυντὴς καὶ συντάκτης τῆς ἡμερησίας «Lirija» (Ἐλευθερία) Μιδχάτ βέης Φράσαρης³²⁹. Ὁ Μιδχάτ Φράσαρης εἶχε τὴν ἰδιότητα τοῦ κυβερνητικοῦ ὑπαλλήλου. Ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ τὸν χαρακτήριζε ὡς μισέλληνα, ἀναγνώριζε ὅμως τὴν ἐγκυρότητα τῆς ἡμερησίας του ποὺ εἶχε καὶ τὴ μεγαλύτερη κυκλοφορία ἀπὸ τίς ἄλλες ἀλβανικῆς³³⁰.

Ὁ Μιδχάτ Φράσαρης, μὲ συνοδεία βέηδων ἀπὸ τῆ Φιλιππιάδα, ἐπισκέφτηκε τὰ χωριά: Λέλοδα, Παπαδάταις, Ποδογόρα καὶ Νικολίτσι τοῦ τμήματος Λάγκας - Λελόδου καὶ ζήτησε πληροφορίες γιὰ τὸν πληθυσμό, γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν ἱερέων, τῶν σχολείων καὶ δασκάλων. Ἐπίσης ζήτησε νὰ μάθει ἂν μιλοῦσαν τὴν ἀλβανικὴν στὰ ἀλβανόφωνα χωριά Ποδογόρα, Παπαδάταις καὶ Νικολίτσι. Τοῦ ἀπάντησαν ὅτι οἱ χωρικοὶ δὲ μιλοῦσαν τὴν ἀλβανικὴν, τὴν ὁποία μόνο μερικοὶ γέροι χρησιμοποιοῦσαν. Οἱ ἐντυπώσεις ποὺ ἀποκόμισε ὁ Μιδχάτ δὲν ἦσαν εὐχάριστες γιὰ τὴν ἀλβανικὴ κίνησιν. Γιαυτό, ὅταν συνάντησε κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του στὴ Φιλιππιάδα τὸ μητροπολίτη Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης Ναθαναήλ (1908—1910) τοῦ ἐξέφρασε τὴν πικρίαν του, γιατί ἡ ὁράση τοῦ κλήρου συνέβαλε στὴν ἐξαφάνισιν τῆς μητρικῆς γλώσσας στὰ ἀλβανόφωνα χριστιανικὰ χωριά.

Κατὰ τὴν παραμονή του στὴ Φιλιππιάδα ὁ Μιδχάτ προετοίμασε τὴν ἔδρυσιν τῆς ἀλβανικῆς λέσχης, μὲ ὁμελὲς διοικητικὸ συμβούλιον. Στὴν προσπά-

στὴν Πόλιν, ποὺ θὰ εἶχε τὴν ἐποπτεία ὅλων τῶν λεσχῶν. Ἔτσι ἰδρύθηκε ἡ λέσχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὲ ὁμελὲς διοικητικὸ συμβούλιον ἀπὸ τοὺς: τὸ γερουσιαστὴ Σουλεϊμάν πασά Κολώνια, καὶ τοὺς βουλευτὲς: Νετζίπ βέη Δράγα, Χασάν βέη Πριστίνα, Γκανή βέη Φράσαρη, Μουχίτ βέη. Ὁ Δράγα ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπίρροή στοὺς βόρειους Ἀλβανούς, ὁ Πριστίνα εἶχε ἐργαστεῖ πολὺ γιὰ τὴν ἔδρυσιν τοῦ ἀλβανικοῦ διδασκαλείου τοῦ Ἐλδασάν κι ὁ Γκανή ἦταν μέλος τοῦ κομιτάτου. Γενικὸς γραμματέας ὁρίστηκε ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης «Bashkimi» τῆς Πόλης Σαμπρή βέης Κιουτίζα. Πρώτη φροντίδα τῆς «Κεντρικῆς Λέσχης» ἦταν νὰ ζητήσει ὅλους τοὺς κανονισμοὺς τῶν λεσχῶν τῶν διοικήσεων καὶ ὑποδιοικήσεων· ὅλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 747/10-7-1910 ἐκθεσὶς τῆς Πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ΑΔΚ/ΙΗ', ΙΘ, Κ' Προξενεῖα Ἀλβανίας — Ἡπεύρου, Ἀλβανικὰ θιάφωρα.

329. Ἦταν γιὸς τοῦ Ἀβδὺλ βέη Φράσαρη, τοῦ δημιουργοῦ τοῦ ἀλβανικοῦ ἀλφάβητου καὶ ἀνεφίος τοῦ ἐγκατεστημένου στὴ Φιλιππιάδα γαιοκτήμονα Φουάτ βέη Ἰμπραήμ Φράσαρη. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1142/3-10-1909 ἐκθεσὶς τοῦ προξενείου τῆς Πρεβέζης πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1909, ΚΒ' Ἡπειρωτικὸν Ζήτημα, Προξενεῖα Ἰωννίνων, Πρεβέζης.

330. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1910, στὸ γενικὸ πλαίσιο τῶν διαγμῶν τῶν νεοτουρκῶν, ὁ Μιδχάτ Φράσαρης μετατέθηκε στὴ Βαγδάτη γιὰ πολιτικοὺς λόγους. Βλ. τὴν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 747/10-7-1910 ἐκθεσὶς τῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως.

θεία του τὸν βοήθησαν οἱ ὀλιγάριθμοι Ἀλβανοὶ τοῦ καζᾶ³³¹ καὶ πολλοὶ γρόπιοι Τούρκοι. Οἱ προετοιμασίαι αὐτὲς ὑλοποιήθηκαν ὕστερα ἀπὸ ἑπτὰ μῆνες.

Ἡ λέσχη τῆς Φιλιππιάδας δὲν ὀργάνωσε νυκτερινὰ μαθήματα ἀλβανικῆς γλώσσας, γιατί αὐτὴ διδασκόνταν στὸ ἀλβανικὸ σχολεῖο ποὺ εἶχε ἱδρυθεῖ ἐκεῖ μετὰ τὴν ἀγκιήρυξη τοῦ συντάγματος. Γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῆς χρησιμοποιοῦσαν τὰ λατινικὰ στοιχεῖα. Ἀργότερα τὸ σχολεῖο συγχωνεύτηκε μὲ τὸ τουρκικὸ καὶ τὴν ἀλβανικὴν τὴ διδάσκει ὁ γιατρὸς Ραμίζ ἐφέντης Ἐμὶν Μουσλή, ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, ἀπόφοιτος τῆς ἱατρικῆς σχολῆς τῆς Πόλης. Μὲ τὴν ἀπόφασιν τῆς κυδέρνησης γιὰ τὴν καθιέρωσιν τῶν ἀραδικῶν στοιχείων στὴν ἀλβανικὴν, σταμάτησε καὶ ἡ διδασκαλία τῆς στὸ τουρκικὸ σχολεῖο³³².

Στὸν καζᾶ Λούρου, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὑσχυροὺς Ἀλβανοὺς βέηδες³³³, ὑπῆρχαν καὶ πολλοὶ Ἀλβανοὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι, οἱ ὁποῖοι ἐνίσχυαν τὴν ἐθνικὴν ἀλβανικὴν κίνησιν. Ἐπίσης, γιὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς κίνησεως στὴν περιοχὴ τῆς Πρέβεζας ἐργάζονταν οἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι Ἀλβανοὶ τσιφλικάδες, χρησιμοποιοῦντας σκληρὰ μέσα, ὅπως διαπίστωνε ἡ Μητρόπολις Πρέβεζης. Σ' ἐγγραφο τῆς 11 Μαρτίου 1910 πρὸς τὸ ἐκεῖ ἐλληνικὸν προξενεῖο κατηγοροῦσε τοὺς ἀγάδες καὶ βέηδες τσιφλικάδες τῆς περιοχῆς, ὅτι ἐργάζονταν μεθοδικὰ γιὰ τὸν ἐκπατρισμὸν καὶ τὴν ἀραίωσιν τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, μὲ σκοπὸν νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἀλβανικὴ προπαγάνδα. Ὡς παραδείγματα ἀνέφερε τὴν ἐκδίωξιν, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ δικαστικὴν ἀπόφασιν τοῦ πρωτοδικείου Πρέβεζας, 3 ἐγκριτῶν κατοίκων τῆς κωμόπολης τοῦ Λούρου, ἀπὸ τὸν Χουσεῖν πασᾶ Ντίνο³³⁴. Ἐπίσης ὁ Φουάτ βέης Ἰμπραήμ, μὲ ἀπόφασιν τοῦ πρωτοδικείου Φιλιππιάδας, ἀφῆρσε ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ Ἰμάμ Τσαοῦς τὴν κοινοτικὴν βοσκήν καὶ συνίστουσε φανερὰ στοὺς χωρικοὺς νὰ ἱδρύσουν ἀλβανικὰ σχολεῖα³³⁵.

Στὸ σαντζάκι τῆς Πρέβεζας δὲν ἐκδίδονταν ἀλβανικὲς ἐφημερίδες. Οἱ διαθέσεις τῶν Ἀλβανῶν γιὰ τοὺς Τούρκους, μετὰ τοὺς διωγμοὺς ποὺ ἀρχι-

331. Ὁ ἀριθμὸς τους ε' ὄλον τὸν καζᾶ ἀνερχόταν στοὺς 150—200.

332. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 526/25-6-1910 ἐκθεσιν.

333. Ἰσχυροὶ ἀγάδες καὶ βέηδες στὴν περιοχὴ ἦταν οἱ: 1) ὁ Φουάτ βέης Ἰμπραήμ, κτηματίας ἀπὸ τὴ Φράσαρη καὶ ἔμπορος. 2) ὁ Ἰζέτ ἐφέντης Μουσλή ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, κτηματίας καὶ ἔμπορος. 3) ὁ Μουσλή ἐφέντης Ἰζέτ ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, φαρμακοποιός. 4) ὁ Ραμίζ ἐφέντης Ἐμὶν ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, γιατρός, καὶ 5) ὁ Σαμπρή ἐφέντης.

334. Ὁ Ντίνο εἶχε τὸ Λοῦρο τσιφλίκι του. Ἀνάμεσα στοὺς ἐκδιωχθέντες ἦταν ὁ παπᾶς κι ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ.

335. Βλ. ΑΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 276. Τελικὰ ὁ ὑπάρχων Γιάνης Πουτέσης ὑποχρέωσε τὸν Φουάτ βέην νὰ σταματήσῃ τὴν καταδίωξιν τῶν χωρικῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πᾶψῃ ἡ δραστηριότητά του ὡς ἐνεργοῦ στελέχους τῆς ἀλβανικῆς κίνησεως, βλ. ΑΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 51—52.

σαν οἱ τελευταῖοι, ἦταν ἐχθρικές. Οἱ Ἀλβανοὶ τοὺς μισοῦσαν καὶ ἐκφράζονταν ἐναντίον τους χωρὶς ἐνδοιασμούς. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους οἱ Τοῦρκοι δυσπιστοῦσαν γιὰ τὶς προθέσεις τους³³⁶.

IV. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ

Ἡ κατάσταση ποὺ διαμορφώθηκε στὸ σαντζάκι Ἀργυροκάστρου, δυὸ χρόνια μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ ἐκεῖ ἐλληνικοῦ προξενείου³³⁷, ἦταν ἡ ἑξῆς:

Γιὰ τὴ διάδοση τῆς ἀλβανικῆς ἰδέας στὸ σαντζάκι πρωτοστατοῦσαν οἱ μουσουλμάνοι, βοηθοῦσαν ὅμως καὶ ὀρισμένοι χριστιανοί, οἱ λιγότεροι ἀπὸ ἰδεολογικὰ κίνητρα, οἱ περισσότεροι ἀπὸ συμφέρον. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης παρουσίαζε γενικὰ καθυστέρηση, ἐπειδὴ ἔλειπε ἀπὸ τὸ σαντζάκι ὁ ἡγρέτης ποὺ θὰ ἐνέπνεε τὶς μάζες. Ἐξαιτίας τῆς λειψανδρίας ἔγιναν σημαιοφόροι τῆς ἀλβανικῆς ἰδέας ἄνθρωποι ἀγράμματοι³³⁸. Ἔτσι, ἀντὶ νὰ προσελκύουν ἀπομάκρυναν ἀνθρώπους καὶ οἱ ἐνέργειές τους συσπείρωναν τὸ χριστιανικὸ στοίχειο γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ τὴν ἰδέα τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὡστόσο, καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι στὰ δυὸ χρόνια τοῦ συνταγματικοῦ βίου δὲν ἐπιστημάνθησαν στὸ χωρὸ τῆς ἀλβανικῆς κίνησης γενναῖες ὑλικές χειρονομίες γιὰ τὴν ἐνίσχυσή της καὶ ἔδεν ἰδρύθηκε αὐτοτελὴς ἀλβανικὴ σχολὴ ἀκόμη καὶ στὸ Ἀργυροκάστρο, ἡ ἀλβανικὴ ἰδέα κατακτοῦσε ἔδαφος ἀνάμεσα στὸ μουσουλμανικὸ πλῆθος καὶ οἱ Ἀλβανοὶ διαφοροποιοῦνταν. Ἔτσι, ἐνῶ πρῶτα βασιλεὺς παντοῦ ἄκρατος ἰσλαμικὸς φανατισμός, ποὺ χαρακτήριζε ὡς βεβήλωση καὶ θανάσιμο ἀμάρτημα τὶς φυλετικές διακρίσεις ἀνάμεσα στοὺς μουσουλμάνους, μὲ τὸ χρόνο ἡ ἀντίδραση ἀμβλύνθηκε καὶ οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀλβανικῆς ἰδέας αὐξήθηκαν.

Ἡ ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος ἔφερε σὲ διάσταση τὸ χριστιανικὸ καὶ τὸ μουσουλμανικὸ στοίχειο. Οἱ πρῶτοι φανέροναν τώρα τὶς συμπάθειές τους γιὰ τὸν ἐλληνισμό, ἐνῶ οἱ μουσουλμάνοι διασπώστηκαν μεταξὺ τους. Κι αὐτὸ γιὰτὶ οἱ περισσότεροι πίστευαν ὅτι μὲ τὴ μεταπολίτευση ἡ Τουρκία δὲ διέτρεχε τὸν κίνδυνο τοῦ διαμελισμοῦ. Ἡ ἀκεραιότητά της τοὺς ἦταν ἐπιθυμητή, ἀφοῦ θὰ διατηροῦσαν τὴν προνομιοῦχα θέση τους ἀπέναντι στὸ χριστιανικὸ

336. Βλ. τὴν β.π. ἔκθεση, ἀριθμ. 526.

337. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 247/20-7-1910 ἔκθεση τοῦ προξενίου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ΑΙΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Προξενεῖα Ἀλβανίας — Ἡπείρου, Ἀλβανικὰ διάφορα.

338. Ἡ ἔκθεση σημείωνε χαρακτηριστικὰ ὅτι στὸ πρόσωπο αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων «παρουσιάζεται καταφανὴς ἡ ἀντιθεσις τῶν ἀρχῶν ἰσότητος, ἀδελφότητος, δικαιοσύνης, ὡς ὑποκρίνονται, πρὸς τὴν ἐαυτῶν κτηνωδίαν καὶ τὰ ἄγρια ἐνστικτα».

στοιχείο που καταπίεζαν. Το γεγονός ότι πολλοί σοφτάδες³³⁹ αποδέχτηκαν την αξίωση της τουρκικής κυβέρνησης να χρησιμοποιήσουν το αραβικό αλφάβητο στην αλβανική γλώσσα, έδειχνε τη διάσταση που υπήρχε. Άλλες αποδείξεις της ύφεσης του πατριωτικού ζήλου των Άλβανών του σαντζακίου ήταν: η οικονομική καχεξία της αλβανικής λέσχης του Αργυροκάστρου, ή αδυναμία να συσταθεί ανεξάρτητη αλβανική σχολή και να εκδοθεί τοπική εφημερίδα. Το ελληνικό προξενείο ωστόσο αναγνώριζε ότι η αλβανική προπαγάνδα ήταν θορυβώδης σε λόγια, με πρωταγωνιστές τους νεώτερους Άλβανούς και τους μαθητές, που τραγουδούσαν στη λέσχη και στους δρόμους πατριωτικά αλβανικά τραγούδια, από τα οποία τα περισσότερα «άπέπνεαν μίσος» έναντι των Τούρκων, των Ελλήνων και των Βουλγάρων ακόμη.

Η έκθεση του προξενείου Αργυροκάστρου δεν απέδινε την πραγματικότητα, όπως είχε διαμορφωθεί. Το προξενείο προσπαθούσε να σμικρύνει τις διαστάσεις της έκτασης της αλβανικής κίνησης, γιατί πίστευε ότι υπηρετούσε έτσι την υπόθεση του ελληνικού στοιχείου της περιοχής, υποδαυίζοντας τους παράγοντες που δρούσαν έναντι του. Παραδεχόταν βέβαια ότι οι όπαδοι της κίνησης αυξάναν, αυτή όμως την όρθη διαπίστωση την άναιρούσε με άλλη αναφερόμενη στη διαίρεση των Άλβανών, σε μερικούς από τους οποίους απέδινε προθέσεις διατήρησης της τουρκικής κυριαρχίας, γιατί έτσι θα εξακολουθούσαν να έχουν την υπεροχή απέναντι στο χριστιανικό στοιχείο.

Τα πράγματα ήταν διαφορετικά σε αρκετά σημεία από τις διαπιστώσεις αυτές. Στην πραγματικότητα το προξενείο ακολουθούσε τη γραμμή που είχε χαράξει πριν τρία χρόνια, από τις αρχές του 1908. Και τότε, όπως και τώρα, ήταν ζήτησε το υπουργείο εξωτερικών την άποψή του για την ανάπτυξη της εθνικής αλβανικής κίνησης, το προξενείο Αργυροκάστρου άδυνατούσε «παρ' όλης τας ένδελεχείς και επιμόνους έρεύνες του» να επιστημάνει στοιχεία για την ανάπτυξη της κίνησης³⁴⁰. Παρά την αδυναμία αυτή, που μαρτυρούσε πιστή τήρηση συνωμοτικών κανόνων από την πλευρά των Άλβανών, το προξενείο διαπίστωνε ότι: «από τινος διάφορα γεγονότα, άτινα αυτά καθ' έαυτά και υπό αλλοίας συνθήκας δεν θα ήδύναντο να επισύρουν ιδιαίτέρως την προσοχήν, υπό το κράτος ήδη των όλων ώριμαζουσών, έν ανω ιδίως Άλβανία, πολιτικών σκέψεων συνδυαζόμενα προς άλληλα, δύνανται να θεωρηθώσιν ως ένδεικτικά άγθους τινός από τινος καταστάσεως, ύποκρυπτούσης πιθανώς κυανομένην τινά προς άμεσοτέραν δράσιν πολιτικήν ζύμωσιν των Άλβανικών σκέψεων και σχεδίων».

Στο πλαίσιο αυτού του άόριστου και ύποθετικού σχήματος προθέσεων

339. σοφτάδες: softa: μουσουλμ. Ιεροσπουδαστής, θεολόγος.

340. Βλ. την ύπ' αριθμ. 36/11-2-1908 έκθεση, ΑΓΕ, 1908, ΑΑΚ/ΚΒ' Προξενικά Αθλώνος.

και κινήσεων, το προξενείο αγωνιζόταν να συλλάβει το νόημα κάποιων εκδηλώσεων, ξεκιλώνοντας και τότε από την εσφαλμένη βάση να υποτιμήσει την οργανωση της αλδανικής κίνησης και ν' αγνοήσει την αγωνιστική παράδοση των 'Αλδανών κατοίκων του σαντζακίου 'Αργυροκάστρου. Έτσι, αποφαινόταν εσφαλμένα ότι οποιεσδήποτε αποφάσεις κι αν παίρνονταν κι οποιεσδήποτε δραστηριότητες και ριζικά μέτρα αν χρησιμοποιούνταν, για να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος πολιτικός σκοπός, οι ενέργειες αυτές δε θα εύρισκαν απήχρηση στο αλδανικό στοιχείο της περιοχής, το οποίο χαρακτηριζόταν ως άστοχο³⁴¹. Αν υπολογιστεί το γεγονός ότι οι περισσότερες παλιές αλδανικές οικογένειες των θείρων είχαν χαθεί, καθώς και το ότι το συμφέρον καθόριζε τη στάση του αλδανικού πληθυσμού απέναντι στο τουρκικό καθεστώς, συμφέρον που ξεκινούσε από την εξάρτηση μεγάλου αριθμού οικογενειών από το κράτος, στο οποίο υπηρετούσαν ως υπάλληλοι, μπορεί να εξηγηθεί ή μεγάλη επιφυλακτικότητα του πληθυσμού απέναντι στις εκδηλώσεις της αλδανικής κίνησης. Το προξενείο, ως πρόσθετη αιτία για την τήρηση αυτής της στάσης, έδρασε τη διάσταση που υπήρχε ανάμεσα στην ανώτερη τάξη των 'Αλδανών του σαντζακίου. Η διάσταση αυτή δυσκόλευε τη συνεννόηση για κοινή δράση, μείωνε την εμπιστοσύνη και μεγάλωνε τους φόβους καταδύσεων στις αρχές για λόγους εκδήλησης. Ωστόσο το προξενείο, αυτοανατιθέμενο, διαπίστωνε ότι ο πόθος για να ιδρυθεί μια αυτόνομη αλδανική ήγemonία ήταν κοινός σ' όλους τους 'Αλδανούς. Μόνο που στο σαντζάκι του 'Αργυροκάστρου δεν εξωτερικεύονταν παρά ως «εύσεθής πόθος προς την αὐτόματον τοῦ ὁποῖου ἐκπλήρωσιν μοιρολατρικῶς ἀποδίδουσιν οἱ ἐγκαθθα Τουρκαλδανοί».

Αν μοιρολατρικά ή όχι: οι 'Αλδανοί του σαντζακίου ανέμεναν την εκπλήρωση των πόθων τους, θα διαπιστωθεί από τα περιστατικά που αναφέρει στη συνέχεια το προξενείο, τα οποία απέδειχναν τα ακέθιστα από κείνα που υποστήριζε. Η αναφορά π.χ. στο ρόλο που διαδραμάτιζαν οι τεκέδες και οι επικεφαλής τους μπαμπάδες αποκαλύπτει κάτω από την επιφάνεια των συμπερασμάτων τί πραγματικά κρυβόταν. Πάντοτε, ξεγραφε ο πρόξενος, οι τεκέδες στην περιοχή του χαρακτηριζόταν ως κέντρα της εθνικής αλδανικής κίνησης. Κι αυτά τη διάρκεια όμως της δικής του θητείας στην περιοχή δεν το κίνησε την υποψία κανένα γεγονός ότι κάτι τέτοιο συνέβαινε. Στά τέλη του 1907 έβλεπε έκτονη κίνηση στον Έβαν από τους δυο τεκέδες που ήταν κοντά στο 'Αργυρόκαστρο, άλλ' αυτή την άθροια προσέλευση των 'Αλδανών εκεί την έρμήνευε περισσότερο ως πρόθεση των 'Αλδανών να χαλεπήσουν το νέο μπα-

341. Το στοιχείο αυτό το χαρακτηριζόταν το προξενείο «ως άστοχο, ως μή ικανόν να ηλεκτρισθῇ υπό γενναίων ὁρμών, και διὰ τὸ ὁποῖον ἀρκεῖ και ἡ ἐλαχίστη ἐκ μέρους τῶν Ἀρχῶν καταδωξίς να καταστήσῃ τοσοῦτον ἔμφοδον, ὥστε οὔτε ὡς σκέψεις ἐλευθέρως να ἐκφράζῃ πολιτικὰς ἰδέας».

μπά που είχε εγκατασταθεί πρόσφατα, παρά ως πολιτική εκδήλωση. Η αποψή του ενισχύθηκε από το άρνητικό αποτέλεσμα των έρευνών που έκανε, για ν' ανακαλύψει αν κατά τις επισκέψεις των Άλβανών στους τεκέδες θίγονταν και πολιτικά ζητήματα σχετικά με την αλβανική υπόθεση, καθώς κι από το γεγονός ότι ανάμεσα στους νέους μουσικήδες³⁴² συγκαταλεγόταν κι ο αδελφός του μουτεσαρίφη Αργυροκάστρου, κάτι που δε θα επέτρεπε ο μουτεσαρίφης αν διαπίστωνε διακίνηση αλβανικών υβρών στους τεκέδες.

Οι τεκέδες, όμως, παρά τη γνώμη του προξενείου, στάθηκαν πραγματικά τὰ σπουδαιότερα κέντρα δράσης της αλβανικής κίνησης στην περιοχή³⁴³. Εξάλλου οι διαπιστώσεις του προξενείου υπογραμμίζουν ξμμεσα τὸ ρόλο των τεκέδων στην ιστορία της κίνησης. Η ελευθεριότητα με την οποία μιλούσε την εποχή αυτή για τὸ Άλβανικό Ζήτημα μερῶς φιλελεύθερων Άλβανών, δὲν ὀφειλόταν μόνο στη διοικητική χαλάρωση, ὅπως πίστευε ὁ πρόξενος. Πρέπει: προπαντός ν' αποδοθεῖ στὸν καθοδηγητικό ρόλο των τεκέδων που ἐπηρέαζαν καὶ τοὺς Άλβανούς ὑπαλλήλους, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχαν ὀργανωθεί στην κίνηση³⁴⁴.

Ἀπὸ τὴν πλευρά τους οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἀντίκρυζαν τὴν κατάσταση περισσότερο ρεαλιστικά. Ἦταν θέλειες για τὴν ὑπαρξή ὀργάνωσης, παρακολουθοῦσαν τὶς κινήσεις των αλβανιστῶν καὶ πιθανολογοῦσαν αλβανικὲς ἐξεγέρσεις για τὴν ἀνοιξη τοῦ 1908. Για νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν αλβανική κίνηση, ὀργάνωσαν μονάδες καταδίωξης, ἔκαναν συνεχεῖς ἐρευνες στὰ σπίτια των Άλβανών, μόνον που ὅλα αὐτὰ δὲ γίνονταν με σύστημα καὶ τρόπο που ν' ἀποδίδει, ἐξαιτίας κυρίως της στρατιωτικῆς ἀνεπάρκειας. Ἔτσι, οἱ ἐρευνες κατέληγαν ἀκαρπες καὶ περιορίζονταν σχεδὸν στην πόλη τοῦ Ἀργυροκάστρου, ἀν καὶ οἱ ὑποψίες των ἀρχῶν για τὴ διακίνηση ὀπλῶν ἦταν βάσιμες. Τὸ προξενεῖο εἶχε κι αὐτὸ διαπιστώσει: τὸ λαθρεμπόριο ὀπλῶν, δὲν προχώρησε ὅμως στην ἐξαγωγή συμπερασμάτων. Καὶ ἐκὼ ἔγραφε: με τὰ ὀπλα που εἰσάγονταν κρυφὰ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, σὲ λίγο θὰ ἐξοπλιζόταν ὁλόκληρος ὁ αλβανικὸς

342. Οἱ κατηγορούμενοι: στὴ θρησκευτική αἵρεση των μπεκτασήδων.

343. Βλ. γενικά για τὸ ρόλο των τεκέδων στοῦ SKENDI, The Albanian National Awakening, σ. 212.

344. Τὸ προξενεῖο ἀνέφερε κι ἄλλες ἐκδηλώσεις που ἐδείχναν ὅτι κάτω ἀπ' αὐτὲς ὑπῆρχε καθοδηγητικὸς πυρήνας, δὲν τὶς ἀξιολογοῦσε ὅμως ὅπως ἔπρεπε. Ἀκούγονταν δηλαδὴ αλβανικὰ θούρια, τονισμένα σ' εὐρωπαϊκὴ μουσική, με τὰ ὅποια οἱ Ἀλβανοὶ παρ-ορμοῦνταν σ' ἐνεργὸ δράση, σημαίνοντες αλβανιστὲς ἔκαναν ἀόριστους ὑπαντιγμούς, ὅπως π.χ. ὁ Τεφίκ βέης ἀπὸ τὴ Μεσαρία τοῦ Λεσκοβιάου, για τὴν ἀναμονὴ σπουδαίων γεγονότων, καὶ βολιδοσκοπήσεις για τὴ στάση που θὰ τηροῦσε τὸ ἑλληνικὸ στοίχειο σὲ περίπτωση ἐξέγερσης των Ἀλβανών, κ.ἄ., χωρὶς νὰ δίνεται ἡ σημασία που ἔπρεπε, βλ. τὴν β.π. ἔκθεση.

πληθυσμός, δὲ δάθαινε στή σκέψη ὅτι λαθρεμπόριο τέτοιαις ἔκτασις ἀπαιτοῦσε καὶ τὴν ὑπαρξὴ κάποιαις ὀργάνωσις³⁴⁵.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνεπάρκειας τῶν τουρκικῶν καταδιωκτικῶν ἀρχῶν ἦταν ἡ δραστηριότητα τοῦ ἑνοπλοῦ σώματος τοῦ Τσιαρτζήζ Τόπουλη. Αὐτὴ ἡ δραστηριότητα ἀναιρεῖ τὰ προηγούμενα συμπεράσματα τοῦ προξενείου γιὰ τὸ φόβο, τὴν ἀτολμία, τὴν ἀτονία καὶ τὴν ἀπροθυμία τοῦ ἀλβανικοῦ στοιχείου νὰ πάρει μέρος σ' ἐπαναστατικὰ κινήσεις. Ἡ δράσις τοῦ σώματος τοῦ Τσιαρτζήζ στὸ σαντζάκι Ἀργυροκάστρου, μαρτυροῦσε καὶ ἀγωνιστικὴ παράδοσις καὶ τὴν ὑπαρξὴ μυστικοῦ καθοδηγητικοῦ καμιτάτου.

Οἱ ἐκθέσεις τῶν κατὰ τόπους ἀρχιερατικῶν ἐπιτρόπων ἐμφάνιζαν τὸ σῶμα τοῦ Τσιαρτζήζ νὰ περιέρχεται τὰ χωριὰ τῶν καζάδων καὶ νὰ διαδίδει τίς ἀλβανικὰς ὑδῆες³⁴⁶. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 1908 ἀνέπτυξε ἰδιαίτερη δραστηριότητα στὸν καζὰ τῆς Πρεμετῆς καὶ αὐτὸ προκάλεσε τὴν ἀπεὐδραση τῆς διοικήσεως, ποὺ ἔστειλε ἀποσπάσματα χωροφυλακῆς γιὰ νὰ τὸ καταδιώξουν. Ὁ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος Πρεμετῆς σ' ἐκθεσὶ τοῦ σημείωνε, ὅτι φιλοξενήθηκε στὴν Πρεμετὴ ἀπὸ μιὰ βλαχόφωνη οἰκογένεια. Ἐπίσης διατύπωνε τὴν ὑποψία, ὅτι ἡ ἐκεῖ παρουσία τοῦ εἶχε σχέση μετ' σχέδιο δολοφονίας τοῦ νέου μητροπολίτη Κορυτσᾶς³⁴⁷, ποὺ ὁρισκόταν στὴν περιοχὴ τῆς Πρεμετῆς καὶ ἀναγκάστηκε νὰ φύγει νύχτα γιὰ τὴν ἔδρα του. Ἡ φιλοξενία τοῦ ἑνοπλοῦ σώματος ἀπὸ βλαχόφωνη οἰκογένεια ποὺ ρουμάνιζε ἀπαστελοῦσε γιὰ τὸν ἐπίτροπο ἰσχυρὴ ἐνδειξη, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Τσιαρτζήζ τὸ μισθοδοτοῦσε ἢ ρουμανικὴ προπαγάνδα· αὐτὸ δὲν ἦσαν ἔξω ἀπὸ τίς προθέσεις τῆς προπαγάνδας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀλβανικῆς κίνησε, ἡ ὁποία συνδεόταν στενὰ μετ' τὴν πρώτη. Σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐκθεσῆς τοῦ ὁ ἐπίτροπος μιλοῦσε γιὰ τίς δραστηριότητες τοῦ σώματος, γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τίς ἀλβανικὰς ὑδῆες. "Εἴποι, πῆγαιναν στὰ χωριὰ, προπακτὸς στὰ ἀλβανόφωνα, συγκεντρῶναν τοὺς κατοίκους καὶ τοὺς ἔδιναν ἐντολὰς νὰ χρησιμοποιοῦν στὴν ἐκκλησία τὴν ἀλβανικὴ γλῶσσα, ἔχοντας ἀλβανικὰ βιβλία ποὺ τὰ μοίραζαν ἄλλοι ἀλβανιστές.

Γιὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ σώματος οἱ Τούρκοι ἔστειλαν δύναμη μ' ἐπικεφαλῆς τὸ μπίμπαση (χιλίαρχο) τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ὁ μπίμπασης ἔπειτα ἀπὸ ἀνακρίσεις συνέλαβε ἀρκετοὺς Ἀλβανοὺς ἀπὸ τὴν Πρεμετὴ καὶ ἀπὸ τὸ

345. Τὸ προξενεῖο συνιστοῦσε στὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησις νὰ πάρει μέτρα, ὥστε οἱ ἀρχές τῆς Κέρκυρας νὰ σταματήσουν τὸ λαθρεμπόριο. Οἱ ἀρχές Ἀργυροκάστρου ὑποχρέωθηκαν νὰ στείλουν ἀποσπάσματα γιὰ νὰ καταδιώξουν τοὺς λαθρέμπορους, κυρίως στὴν περιοχὴ τῆς Χειμάρρας, τὰ ὅποια παρέμειναν ἐκεῖ γιὰ νὰ ἐλέγχουν τὰ ἡπειρωτικὰ παράλια. Βλ. τὴν β.π. ἐκθεσιν.

346. Τὸ σῶμα ἦταν ὀλιγομελὲς καὶ εἶχε 8—9 ἑνοπλους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἀναγνωρίστηκε καὶ ἕνας χριστιανός.

347. Διδάσχος τοῦ Φωτίου ἦταν ἀπὸ τίς 10 Ὀκτωβρίου 1906 ὁ Γερβάσιος Σαρασίτης.

χωριό Τρεμέστι. Οι ανακρίσεις σ' όλα τα χωριά ήταν εκτεταμένες και διεξάγονταν σε αντιμέτωπα τρομοκρατίας και φόβου. Οι κινήσεις του Τσιαρτζήζ ήταν άνατες, εξαιτίας της ανεπάρκειας των καταδωκτικών αρχών, και σε δημιουργούσαν κινδύνους εμπλοκής σε σύγκρουση με τους Τούρκους. Το κατασκοπευτικό δίκτυο που διέθετε ο Τσιαρτζήζ του επέτρεπε να ξεφεύγει εγκαίρως, όπως συνέβη και στην περίπτωση των χωριών της Πρεμετής. Κινήθηκε άφοδα προς το Αργυροκάστρο και στη συνέχεια πήγε στο ελληνόφωνο χριστιανικό χωριό Τερίαχάτες, όπου ο αρχηγός ανέπτυξε τους σκοπούς του αλβανικού κινήματος και ζήτησε την εθελοντική συμπαράταξη των κατοίκων, γιατί διαφορετικά θα τους υποχρέωνε με τη δία να προσφέρουν τη βοήθεια τους³⁴⁸.

Το σώμα του Τσιαρτζήζ συνέχισε τη δράση του για τη διάδοση των αλβανικών ιδεών κι αποτέλεσε ένα από τα κύρια έρείσματα της κίνησης στο διλαέτι. Ίωαννίνων ως τη νεοτουρκική επανάσταση. Όπως αναφέραμε, κατέβηκε και στα Γιάννινα ως εθνικός ήρωας των Αλβανών και υποχρέωσε τις αρχές να τον δεχτούν επίσημα. Η δράση του πριν το 1908 αύξησε την επιφυλακτικότητα του ελληνικού στοιχείου της περιοχής, σε σημείο που το προξενείο του Αργυροκάστρου να συγκεντρώνει με πολύ κόπο τις πληροφορίες που χρειαζόταν, στηριζόμενο, κυρίως, στους κατά τόπους αρχιερατικούς επιτρόπους.

Η ανάπτυξη πάντως της αλβανικής κίνησης στο σαντζάκι Αργυροκάστρου ιθιμιούργησε ανησυχίες και το εκεί ελληνικό προξενείο υποχρεώθηκε να εξετάσει με μεγαλύτερη προσοχή την κατάσταση. Το 1909 οι ανησυχίες του στράφηκαν στους αλβανόφωνους χριστιανικούς πληθυσμούς του σαντζακίου και στη θέση που παίζουναν απέναντι στην κίνηση³⁴⁹. Το φρόνημα των

348. Ο Τσιαρτζήζ ανέπτυξε τις ιδέες του στο Θωμά, γνωστό του πρόκριτο του χωριού για να τις ανακοινώσει σ' όλους τους κατοίκους. Του δήλωσε ότι το σώμα του ήταν όργανο του αλβανικού κομιτάτου, που αγωνιζόταν ν' απελευθερώσει την Αλβανία από το σουλτανικό ζυγό και ν' ανακηρύξει την αλβανική ηγεμονία. Πρόσθεσε, ότι το αλβανικό κίνημα το υποστήριζαν όλες οι δυνάμεις, απ' αυτές όμως μόνο την Ιταλία ανέφερε. Του διάβασε αλβανικές και ελληνικές εφημερίδες, στις οποίες καυτηριζόταν ή τουρκική διοίκηση και δήλωσε ότι θα επέστρεφε ύστερα από τρεις εβδομάδες για να πάρει την οριστική απάντηση του χωριού. Ο αρχιερατικός επίσκοπος είχε τη γνώμη ότι, αν αντί του πρόκριτου Θωμά ήταν κάποιος άλλος εξυπνότερος, θα μπορούσε ν' άνιχνεύσει πόθεν συντηρείται και παρά τίνος λαμβάνει διαταγές το έν λόγω αλβανικό κομιτάτο. (βλ. την β.π. έκθεση), καθώς και κάθε άλλη πληροφορία σχετική με το αλβανικό κομιτάτο. Διαπιστώθηκε πάντως, ότι ο Τσιαρτζήζ στις όμιλίες του ανέφερε συχνά την Ιταλία κι ότι τον τελευταίο καιρό ερισκόταν στο Πρίντζι, πράγμα που πιθανολογούσε καθοδήγηση και συντήρηση του σώματος από την Ιταλία.

349. Στο σαντζάκι Αργυροκάστρου, κατά τις εκτιμήσεις του νέου προξένου Ν. Μαυρουδή, σε συνολικό αριθμό 145.000 περίπου κατοίκων, οι 75.000 ήταν χριστιανοί.

ἀλθανόφωνων χριστιανῶν περνοῦσε ἀπὸ κλίμακα μὲ πολλές ἰδιόδοθμίσεις. Ἀρχίζε ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἑλληνικῆς συνειδήσεως (κατὰ τὸν πρόξενο «ἐν νάρκῃ») καὶ ἔφτανε ὡς τὴ ζωντὴ ἐκδήλωσι τῆς ἑλληνικῆς ὁδοῦ ἀπὸ τὴν πλειοψηφία. Σὲ γενικὲς γραμμὲς, ὅθεν ὑπῆρχε ἀμφισβήτηση τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως τῶν ἀλθανόφωνων χριστιανικῶν πληθυσμῶν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς προπαγάνδας τῆς ἀλθανικῆς κινήσεως δὲν κρίνονταν ὡς σφοδρά³⁵⁰. Οἱ εὐάριθμοι ἐξαίρετοι ἀποτελοῦσαν γιὰ τὸ πρόξενο ἐπιθεοαίωση αὐτῆς τῆς διαπίστεως. Περιπτώσεις ἐνταξίσεως ἀτόμων ἢ μικρῶν ὁμάδων στὴν κίνησι παρατηροῦνταν στὸ Ἀργυρόκαστρο, στὸν Βοῦνο τῆς Χειμάρρας, στὸ Μαλέσοδο τῆς Πρεμετῆς καὶ στὸ Λάμποδο. Τίς ἀπέδυον, ὅμως, περισσότερο σὲ ἰδιοπελῆ προσωπικὰ συμφέροντα καὶ σὲ κοινοτικὰ πείσματα. Ἀντίθετα, ὁ σύνδεσμος τῶν ἀλθανόφωνων χριστιανῶν μὲ τὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησία ἦταν στενόπατος, ὅπως ἀπέδειχναν οἱ θουλετικὲς ἐκλογές, κατὰ τίς ὁποῖες τὰ ἀλθανόφωνα χωριά, «πρὸς ἀπορίαν τῶν Ἀλθανῶν», ὅπως λέγει ὁ πρόξενος, ψήφισαν, μ' ἐξαίρεσι τὸ Λάμποδο, «τοὺς ὑπὸ τῆς Μητροπόλεως ὑπαδειχθέντας ἐκλέκτορας, θυσιάζοντα ὅπως συμφέροντα αὐτῶν ἐκ τῆς ἐχθρικῆς ἀπέναντι τῶν ἀγάνων στάσεως των»³⁵¹.

Ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν ἀλθανόφωνων πληθυσμῶν ἀνησυχοῦσε τὸ πρόξενο, πολὺ περισσότερο γιατί ἦταν συμπαγῆς «κατὰ ζώνας»³⁵². Ἡ διάταξι τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν εὐνοϊκὴ γιὰ τὴ διείσδυσι τῆς ἀλθανικῆς προπαγάνδας, καὶ ὅπως παρατηροῦσε ὁ πρόξενος, ὁ κίνδυνος ἀπ' αὐτὴ οὔτε μακρινὸς ἦταν οὔτε χιμαρικός. Ὡς μέσο προσηλυτισμοῦ θὰ χρησιμοποιοῦσαν φυσικὰ τὴν ἀλθανικὴ γλῶσσα, ποὺ θ' ἀποτελοῦσε καὶ τὸ ὄργανο γιὰ τὴν καταπολέμησι τῆς ἑλληνικῆς ὁδοῦ. Ἀπὸ τὴ διαπίστεωσι αὐτὴ πῆγαζε ἡ ἀνάγκη νὰ θεωρακιστοῦν οἱ ἀλθανόφωνοι χριστιανοί, γιὰ νὰ μποροῦν ν' ἀποκρούσουν κάθε προπαγανδιστικὴ ἐπίθεσι. Ἡ ἀμυνα θὰ μποροῦσε νὰ ὁργανωθεῖ μὲ τὴν ἐνίσχυσι τοῦ ἑλληνικοῦ φρονήματος τῶν ἀλθανόφωνων χωριῶν³⁵³, κάτι ποὺ ἔπρεπε ν' ἀ-

Ἀπ' αὐτοὺς οἱ 30.000 (οἱ περισσότεροι γνωστοί καὶ τῆς ἑλληνικῆς) εἶχαν ὡς μητρικὴ γλῶσσα τὴν ἀλθανικὴν.

350. «Οὐδὲν παρόδειγμα ἔχομεν», τόνιζε ὁ πρόξενος, «χωρίου ἐπιθεξάντος τάσιν ἀλθανικῶν ἢ ἄλλων πέθων».

351. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 219/26-5-1909 ἐκθεσι τοῦ προξενίου Ἀργυροκάστρου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν.

352. Οἱ 30.000 τῶν ἀλθανόφωνων κατανέμονταν ὡς ἑξῆς: Πρεμετῆ: 12.500, Ρίζα καὶ Λιούνη: 6.025 καὶ Ζαγοριά: 3.468. Τὸ ὑπόλοιπο ἦταν διαπαρμένο στὰ χωριά τῆς Χειμάρρας (3.300), στὰ χωριά τοῦ καζᾶ Δελβίνου (2.677) καὶ στὸ Ἀργυρόκαστρο (1.500).

353. «...διὰ τῆς κατὰ τὸ δυνατὸν εὐρυτέρας διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας εἰς τὰ ἀλθανικὰ χωριά», σημείωνε τὸ πρόξενο.

ποτελέσει το κυριότερο μέλημα του προξενείου την εποχή εκείνη³⁵⁴.

Στο υπόλοιπο χρονικό διάστημα μέχρι τους Βαλκανικούς πολέμους, οι αλβανικές λέσχες, τόσο του 'Αργυροκάστρου όσο και των άλλων σαντζακικών του βιλαετιού 'Ιωαννίνων, προσάρμοζαν τη δράση τους στα δεδομένα που κάθε φορά δημιουργούνταν και κυρίως σ' αυτά που μορφολογούνταν τα επαναστατικά κινήματα του 1910, 1911 και 1912. 'Αδρανώντας επιφανειακά, ήταν οι καταδιώξεις που νεοτουρκικού κομιτάτου βέν το επέτρεπαν, συνεργαζόμενες φανερά με τα επαναστατικά κομμάτια, όταν υπήρχαν πρόσφορες συνθήκες, κατηύθυναν τη δράση τους και καθόριζαν τις αποφάσεις τους σύμφωνα με τις ανάγκες του αγώνα, στις περιπτώσεις που οι αλβανικές ανταρτικές ομάδες είχαν συνείδηση για το τί αγωνίζονταν, γιατί, όπως αναφέραμε, υπήρχαν και καθαρά ληστρικές αλβανικές συμμορίες. Εvidenter για την περσόνη του 'Αργυροκάστρου το έχει ελληνικό προξενείο επισημαίνει σαφέστερα τις διασυνδέσεις που υπήρχαν ανάμεσα στην ήγηση της επαναστατικής κίνησης των 'Αλβανών και στις κατά πόπους αλβανικές λέσχες του ήπειρωτικού χώρου³⁵⁵.

Σύμφωνα, λοιπόν, με το προξενείο, το μυστικό αλβανικό κομιτάτο είχε έδρα στην Κορυτσά και συνδεόταν με πολλά κέντρα στο έσωτερικό και το έξωτερικό. Ήταν π.χ. βέβαιο ότι στην Κέρκυρα λειτουργούσε ένα τέτοιο κέντρο³⁵⁶. Στο έσωτερικό οι τεκέδες, οι σύλλογοι και οι λέσχες είχαν μεταβλη-

354. Βλ. την δ.π. έκθεση. Στη συνέχεια ο πρόξενος Μαυρουδής ανέπτυξε τις δυσχέρειες που αντιμετώπιζε το προξενείο για την εφαρμογή του εκπαιδευτικού του προγράμματος, οι κυριότερες από τις οποίες ήταν: 1) 'Ο άρχιος συννοικισμός των χριστιανικών πληθυσμών. Κατοικούσε σε 270 περίπου κωμοπόλεις και χωριά, από τα οποία τα περισσότερα αριθμούσαν 300 περίπου άτομα, ενώ υπήρχαν και πολλά με λιγότερα από 150 κατοίκους. Έτσι, η εκπαίδευση γινόταν πολύ θαπνηρή κι αυτό αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα για την αύξηση του αριθμού των σχολείων. 2) Το ακατάρτιστο διδακταλικό προσωπικό, για την ποιότητα του οποίου ο πρόξενος εξέφραζε όχι κολακευτικές κρίσεις. Οι κρίσεις του Μαυρουδής πιθανόν να είναι κάπως υπερβολικές, δικαιώνονται, όμως, ως ένα σημείο από τα συγκριτικά στοιχεία που παρέθετε με το συντελούμενο από τους δασκάλους έργο σ' άλλες περιοχές, όπως π.χ. στις Σέρρες. Στη συνέχεια ανέφερε και τα μέτρα, τα οποία θα βοηθούσαν στη βελτίωση των εκπαιδευτικών πραγμάτων στην περιοχή.

355. Βλ. την υπ' αριθμ. 303 έμπ./16-5-1911 έκθεση προς το υπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, 1911, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, 'Ατκατοποίητα, φάκ. 1.

356. 'Απόδειξη αποτελεί το γεγονός, ότι κατά τα επαναστατικά κινήματα των 'Αλβανών του 1912, η Κέρκυρα χρησιμοποιήθηκε ως κέντρο λήψης αποφάσεων, με την άνοχή της ελληνικής κυβέρνησης. Πενήντα αντιπρόσωποι της νότιας 'Αλβανίας συγκεντρώθηκαν για να συζητήσουν για την πορεία του επαναστατικού κινήματος. 'Η ελληνική κυβέρνηση διευκόλυνε και την επιστροφή των 'Αλβανών αντιπροσώπων στη Φράζαρη της Πρεμετής, καθώς και την εισαγωγή όπλων και πολεμικού υλικού από τα λιμάνια του Βουθρωτού και των 'Αγίων Σαράντα. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, δ.π., σ. 229.

θει σ' έπαναστατικές έστίες. Μυστικοί πράκτορες όργωναν τὰ άλδανικά χω-
ρια της Ήπειρου και προετοιμαζαν τὸ λαὸ για εξέγερση, ενώ ταυτόχρονα ό-
πλα και πολεμοφόδια έφταναν κρυφά από πολλές κατευθύνσεις. Έντολές δι-
νονταν σε άλδανιστές θέτες και θάγάδες για να καταρτίσουν έπαναστατικά σώ-
ματα που τὰ χρηματοδοτούσαν οί λέςχες. Οί άμφίρροποι και διστακτικοί πα-
ραμερίζονταν και επιλέγονταν στελέχη που είχαν παχθεί με την άποψη της
άναπλης δράσης, όπως έγινε στο Δελδινό, όπου ή διοίκηση της λέςχης άνα-
συγκροτήθηκε κατά πρόπο που να συμπαρίσταται στους ύποστηρικτές της έ-
ξέγερσης. Οί φυγόδοικοι Σιοϋκος Κένης και Σιάκε Μπουζος από τὸ Προγο-
νάτι είχαν ήδη καταρτίσει άνταρτικά σώματα και περίμεναν διαταγές για
ν' άρχίσουν ένοπλη δράση. Πρόγραμμα των έπαναστατικών σωμάτων ήταν:
οί επιθέσεις εναντίον των ταχυδρομείων και ή άρπαγή των χρημάτων και λοι-
πών εϋδών, ή προσβολή όλιγάριθμων ισρατιωτικών άποσπασμάτων, ή λεηλα-
σία του λιμανιου των Αγίων Σαράντα και άλλων άνυπεράσπιστων κέντρων,
καθώς και ή έκδιαισιμός των εϋπορου μουσουλμάνων και χριστιανών για να
πληρώσουν μεγάλες χρηματικές εϋφορές.

Οί μυστικές προετοιμασίες για τή σύμπραξη των Άλδανών πής περιο-
χής του Αργυροκάστρου με τους έπαναστάτες της θόρειας Αίλδανίας (κυρίως
Κοσσόδου) έγιναν γνωστές στην τουρκική κυβέρνηση. Ο Έλμάζ θέης Μεν-
τζάλας από τὸ Δελδινό, ιστόν όπου οί Άλδανοί άπευθύνθηκαν για να σχημα-
τίσει έπαναστατικό σώμα, πρόσθεσε τὰ σχέδια και τις προετοιμασίες, καθώς
και τὰ πρόσωπα του κομμάτιου στον καϊμακάμη Δελδίνου. Στα Γιάννινα μά-
λιστα διαδόθηκε ότι ή έπανάσταση είχε έκραγεί στο Δελδινό και ο βαλής διέ-
ταξε ένα τάγμα στρατού να κινηθεί προς τὰ καί. Τὸ τάγμα γύρισε πάλι στη
θάση του, γιατί επικράτησαν νεώτερες σκέψεις, πώς ή άποστολή εκεί στρα-
τού και ή θόρυβος θα οδηγούσε τους Άλδανούς στην εξέγερση. Δόθηκαν μόνον
έντολές στον καϊμακάμη Δελδίνου να νοθετήσει τους Άλδανούς πρόκριτους,
στελέχη της άλδανικής κίνησης, όπως και έγινε. Ο καϊμακάμης έκανε έκ-
κληση στα μουσουλμανικά τους αιώτήματα, τους επισήμανε τον κίνδυνο της
διάσπασης των μουσουλμάνων και τέλος τους άπειλγσε, ότι ή κυβέρνηση θα
στείλει ισρατιωτικές δυνάμεις άποφασισμένες ν' άποκαταστήσουν την τάξη,
άδιαφορώντας για τις καταστροφές. Οί πρόκριτοι διέψευσαν τις διαδόσεις και
τις άπέδωσαν σε άνθρώπους που ήθελαν να φανούν άρεστοί στην κυβέρνηση
και ταυτόχρονα να ύκανοποιήσουν προσωπικά πάθη τους. Οί πρόκριτοι ένω-
ούσαν μ' αυτά τον Έλμάζ θέη και τον Έλληνα γιατρό Εϋάγγελο Γκιάτη,
που ήταν έμπιστος φίλος του καϊμακάμη και τον όπου οί Άλδανοί ύποπεύ-
ονταν ως κατάσκοπο που τον πλήρωνε ή τουρκική κυβέρνηση. Οί άπειλές του
καϊμακάμη πάντως δεν φόβησαν τους Άλδανούς, ή καταγγελία όμως των σχε-
δίων τους τους έκανε προσεκτικότερους.

Στο μεταξύ ή άλδανική λέςχη Αργυροκάστρου προσκάλεσε προκρίτους

ποτελέσει τὸ κυριότερο μέλημα τοῦ προξενείου τὴν ἐποχὴ ἐλαϊνῆ³⁵⁴.

Στὸ ὑπόλοιπο χρονικὸ διάστημα μέχρι τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, οἱ ἀλβανικὲς λέσχες, τόσο τοῦ Ἀργυροκάστρου ὥς καὶ τῶν ἄλλων σαντζακῶν τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων, προσάρμοζαν τὴ θράση τους στὰ δεδομένα ποὺ κάθε φορά δημιουργοῦνταν καὶ κυρίως σ' αὐτὰ ποὺ μορφολογοῦσαν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ 1910, 1911 καὶ 1912. Ἀδρανώντας ἐπιφανειακά, ὅταν οἱ καταδιώξεις ποὺ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου ὄν τὸ ἐπάτρεπαν, συνεργαζόμενες φανερά μὲ τὰ ἐπαναστατικὰ κομιτάτα, ὅταν ὑπῆρχαν πρόσφορες συνθήκες, κατηύθυναν τὴ θράση τους καὶ καθόριζαν τίς ἀποφάσεις τους σύμφωνα μὲ τίς ἀνάγκες τοῦ ἔθνος, στίς περιπτώσεις ποὺ οἱ ἀλβανικὲς ανταρτικὲς δυνάμεις εἶχαν συνειδῆρη γιὰ τὸ πὶ ἀγωνίζονταν, γιατί, ὅπως ἀναφέραμε, ὑπῆρχαν καὶ καθαρὰ ληστρικὲς ἀλβανικὲς συμμορίες. Εὐδυνότερα γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου τὸ ἐκεῖ ἐλληνικὸ προξενεῖο ἐπιστημαίνει σαφέστερα τίς διασυνδέσεις ποὺ ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στὴν ἡγεσία τῆς ἐπαναστατικῆς κίνησης τῶν Ἀλβανῶν καὶ στίς κατὰ πόπους ἀλβανικὲς λέσχες τοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου³⁵⁵.

Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὸ προξενεῖο, τὸ μυστικὸ ἀλβανικὸ κομιτάτο εἶχε ἔδρα στὴν Κορυτσά καὶ συνδεόταν μὲ πολλὰ κέντρα στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ. Ἦταν π.χ. βέβαιον ὅτι στὴν Κέρκυρα λειτουργοῦσε ἓνα τέτοιο κέντρο³⁵⁶. Στὸ ἐσωτερικὸ οἱ τεκέδες, οἱ σύλλογοι καὶ οἱ λέσχες εἶχαν μεταβλη-

354. Βλ. τὴν β.π. ἐκθεσ. Στὴ συνέχεια ὁ πρόξενος Μαυρουδῆς ἀνέπτυξε τίς δυσχέρειες ποὺ ἀντιμετώπιζε τὸ προξενεῖο γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ του προγράμματος, οἱ κυριότερες ἀπὸ τίς ὁποῖες ἦταν: 1) Ὁ ἀραιὸς συνοικισμὸς τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Κατοικοῦσε σὲ 270 περίπου κωμοπόλεις καὶ χωριά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ περισσότερα ἀριθμοῦσαν 300 περίπου ἄτομα, ἐνῶ ὑπῆρχαν καὶ πολλὰ μὲ λιγότερα ἀπὸ 150 κατοίκους. Ἔτσι, ἡ ἐκπαίδευση γινόταν πολὺ δαπανηρὴ καὶ αὐτὸ ἀποτελοῦσε ἀνασταλτικὸ παράγοντα γιὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σχολειῶν. 2) Τὸ ἀκατάριστο διδασκαλικὸ προσωπικὸ, γιὰ τὴν ποιότητα τοῦ ὁποῖου ὁ πρόξενος ἐξέφραζε ὀχρὸς κολακευτικὲς κρίσεις. Οἱ κρίσεις τοῦ Μαυρουδῆ πιθανὸν νὰ εἶναι κάπως υπερβολικὲς, δικαιώνονται, ὅμως, ὡς ἓνα σῆμα ἀπὸ τὰ συγκριτικὰ στοιχεῖα ποὺ παρέθετε μὲ τὸ συντελούμενο ἀπὸ τοὺς δασκάλους ἔργο σ' ἄλλες περιοχές, ὅπως π.χ. στίς Σέρρες. Στὴ συνέχεια ἀνέφερε καὶ τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα θὰ βοηθοῦσαν στὴ βελτίωσιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων στὴν περιοχὴ.

355. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 303 ἐμπ./16-5-1911 ἐκθεσὶν πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1911, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Ἀστυνομία, φάκ. 1.

356. Ἀποδείξη ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἀλβανῶν τοῦ 1912, ἡ Κέρκυρα χρησιμοποιήθηκε ὡς κέντρο λήψης ἀποφάσεων, μὲ τὴν ἀνοχὴ τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης. Πενήντα ἀντιπρόσωποι τῆς νότιας Ἀλβανίας συγκεντρώθηκαν γιὰ νὰ συζητήσουν γιὰ τὴν πορεία τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση, διευκόλυνε καὶ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν Ἀλβανῶν ἀντιπροσώπων στὴ Φράση τῆς Πρεμετίης, καθὼς καὶ τὴν εἰσαγωγὴ ὅπλων καὶ πολεμικοῦ υλικοῦ ἀπὸ τὰ λιμάνια τοῦ Βουθρωτοῦ καὶ τῶν Ἀγίων Σαράντα. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, β.π., σ. 229.

θεῖ σ' ἐπαναστατικές ἐστίες. Μυστικοὶ πράκτορες ὀργωναν τὰ ἀλδανικά χω-
ριά τῆς Ἠπείρου καὶ προετοιμαζαν τὸ λαὸ γιὰ ἐξέγερση, ἐνῶ καιρόχρονα ὀ-
πλα καὶ πολεμοφόδια ἔφταναν κρυφὰ ἀπὸ πολλές κατευθύνσεις. Ἐντολὲς δί-
νονταν πρὸς ἀλδανιστὲς θείηδες καὶ ἀγάδες γιὰ νὰ καταρτίσουν ἐπαναστατικά σώ-
ματα πού τὰ χρηματοδοτοῦσαν οἱ λέσχεις. Οἱ ἀμφίρροποι καὶ διστακτικοὶ πα-
ραμερίζονταν καὶ ἐπιλέγονταν στελέχη πού εἶχαν παχθεῖ μὲ τὴν ἀποψη τῆς
ἐναπλῆς ἰδρύσεως, ὅπως ἔγινε στὸ Δελεῖνο, ὅπου ἡ διοίκηση τῆς λέσχης ἀνα-
συγκροτήθηκε κατὰ τρόπο πού νὰ συμπαρίσταται στοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς ἐ-
ξέγερσης. Οἱ φυγάδικοι Σιοῦκος Κένης καὶ Σιάκε Μποῦζος ἀπὸ τὸ Προγο-
νάτι εἶχαν ἤδη καταρτίσει ἀνταρτικά σώματα καὶ περίμεναν διαταγὲς γιὰ
ν' ἀρχίσουν ἐνοπλὴ ὁρμή. Πρόγραμμα τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων ἦταν:
οἱ ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν ταχυδρομείων καὶ ἡ ἀρπαγὴ τῶν χρημάτων καὶ λοι-
πῶν εἰδῶν, ἡ προσβολὴ ὀλιγάριθμων ἱερατικῶν ἀποσπασμάτων, ἡ λεηλα-
σία τοῦ λιμανιοῦ τῶν Ἀγίων Σαράντα καὶ ἄλλων ἀνυπεράσπιστων κέντρων,
καθὼς καὶ ὁ ἐκδιασμὸς τῶν εὐπαρῶν μουσουλμάνων καὶ χριστιανῶν γιὰ νὰ
πληρώσουν μεγάλες χρηματικές εὐσφορές.

Οἱ μυστικές προετοιμασίες γιὰ τὴν σύμπραξη τῶν Ἀλδανῶν πῆς περιο-
χῆς τοῦ Ἀργυροκάστρου μὲ τοὺς ἐπαναστάτες τῆς θόρειας Ἀλδανίας (κυρίως
Κοσσόδου) ἔγιναν γνωστὲς στὴν τουρκικὴ κυβέρνηση. Ὁ Ἐλμᾶζ δέης Μεν-
τζάλας ἀπὸ τὸ Δελεῖνο, ἱστὸν ὅποιο οἱ Ἀλδανοὶ ἀπευθύνθηκαν γιὰ νὰ σχημα-
τίσει ἐπαναστατικὸ σῶμα, πρόδωσε τὰ σχέδια καὶ τίς προετοιμασίες, καθὼς
καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ κομμάτου στὸν καϊμακάμη Δελεῖνου. Στὰ Γιάννινα μάλ-
ιστα διαδόθηκε ὅτι ἡ ἐπανάσταση εἶχε ἐκραγεῖ στὸ Δελεῖνο καὶ ὁ βαλὴς διέ-
ταξε ἕνα τάγμα στρατοῦ νὰ κινηθεῖ πρὸς τὰ καὶ. Τὸ τάγμα γύρισε πάλι πρὸς
τὴν ὁρμή του, γιὰτὶ ἐπικράτησαν νεώτερες σκέψεις, πὼς ἡ ἀποστολὴ ἐκεῖ στρα-
τοῦ καὶ ὁ θόρυβος θὰ ὀδηγοῦσε τοὺς Ἀλδανούς στὴν ἐξέγερση. Δόθηκαν μόνον
ἐντολὲς ἱστὸν καϊμακάμη Δελεῖνου νὰ νοθεύει τοὺς Ἀλδανούς πρὸς κριτοὺς,
στελέχη τῆς ἀλδανικῆς κίνησεως, ὅπως καὶ ἔγινε. Ὁ καϊμακάμης ἔκανε ἐκ-
κλήση στὰ μουσουλμανικά τους αἰσθήματα, τοὺς ἐπισήμανε τὸν κίνδυνον τῆς
διάσπασης τῶν μουσουλμάνων καὶ τέλος τοὺς ὑπέληξε, ὅτι ἡ κυβέρνηση θὰ
στελεῖ ἱερατικὰς δυνάμεις ἀποφασισμένες ν' ἀποκαταστήσουν τὴν τάξη,
ἀδιαφορώντας γιὰ τίς καταστροφές. Οἱ πρὸς κριτοὶ διέφυσαν τίς διαδόσεις καὶ
τίς ἀπέδωσαν πρὸς ἀνθρώπους πού ἤθελαν νὰ φαγοῦν ἀρεστοὶ στὴν κυβέρνηση
καὶ καιρόχρονα νὰ ἐκανοποιήσουν προσωπικά πάθη τους. Οἱ πρὸς κριτοὶ ἐννο-
οῦσαν μ' αὐτὰ τὸν Ἐλμᾶζ δέη καὶ τὸν Ἑλληνα γιατρὸ Εὐάγγελον Γκιάτη,
πού ἦταν ἐμπιστος φίλος τοῦ καϊμακάμη καὶ τὸν ὅποιο οἱ Ἀλδανοὶ ὑποπτεύ-
ονταν ὡς κατὰσκοπο πού τὸν πλήρωνε ἡ τουρκικὴ κυβέρνηση. Οἱ ἀπειλὲς τοῦ
καϊμακάμη πάντως ἔδωκαν φόβον τοὺς Ἀλδανούς, ἡ καταγγελία ὅμως τῶν σχε-
δίων τους τοὺς ἔκανε προσεκτικότερους.

Στὸ μεταξύ ἡ ἀλδανικὴ λέσχη Ἀργυροκάστρου προσκάλεσε προκρίτους

ἀπὸ διάφορα ἀλδανικὰ χωριά. "Ὅπως διαπιστώθηκε ἀπὸ ἀκριτομύθιες προ-
κρίτου ἀπὸ τῇ Νιδίτσα (εἶχε κληθεῖ καὶ αὐτός), σκοπὸς ἦταν νὰ ληφθοῦν ἀ-
ποφάσεις γιὰ τὴν ἐξέγερση. Περισσότερες λαπτομέρειες δὲν ἔγιναν γνωστές,
γιατὶ ὁ Ἀλδανὸς πρόκριτος, ποὺ εἶχε ὀρκιστεῖ στὴν ἀλδανικὴ λέσχη, δὲ φα-
νέρωσε ἄλλα σχέδια τῆς κίνησής. Ἡ περίπτωση ἀποτελεῖ μιὰ ἀκόμη μαρτυ-
ρία γιὰ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ ἡ ἄποψη, ὅτι τὰ κατὰ τόπους ἐπαναστατικὰ κινή-
ματα τὰ κατηύθυναν οἱ ἀλδανικὲς λέσχες. Τὸ δεύτερο μάλιστα δεκαήμερο τοῦ
Μαῦου τοῦ 1911 ἡ λέσχη Ἀργυροκάστρου ἄρχισε νὰ πραγματοποιεῖ ἐράνους
γιὰ τὴν ἐπανάσταση ποὺ ἐκδηλώθηκε τὸν ἐπόμενον μῆνα. Ἀπὸ τὶς πρῶτες κιό-
λας μέρες εἰσέπραξε περισσότερες ἀπὸ 1.000 λίρες³⁵⁷.

Οἱ τοπικὲς ἰσχύες, μὲ τὶς στρατιωτικὲς δυνάμεις ποὺ διέθεταν, δὲν ἦταν
σὲ θέση ν' ἀποτρέψουν τὴν ἀνάπτυξη τῆς κίνησής, καθὼς καὶ τὴν προετοιμα-
ζόμενη ἐξέγερση. Στὸ Ἀργυροκάστρο ὑπῆρχε δύναμη μόνον 120 ἀνδρῶν, στὸ
Δελδίνιο 80 καὶ ἰσάριθμα στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα περιπολοῦσαν ἔξω ἀπὸ
τὶς ἑδρες τους, κάτι ποὺ γινόταν μόνον στὶς περιπτώσεις γυμνασίων³⁵⁸.

Οἱ ἀλδανικὲς λέσχες προσπάθησαν νὰ ἐντάξουν στὸν ἐπαναστατικὸ ἀγώ-
να καὶ τὸ ἐλληνοχριστιανικὸ στοιχείο, μὲ βελεαστικὲς προτάσεις γιὰ πλήρη
ισότητα καὶ ἀδελφότητα, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ κατορθώσουν. Κατὰ τὴν ἐκτίμηση
τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου, ἡ βασικὴ αἰτία τῆς ἀρνήσεως ἦταν ἡ βαθεῖα
ἀντιπάθεια ποὺ αἰσθάνονταν οἱ Ἕλληνες ἀπέναντι στοὺς Ἀλδανούς, γιατί αὐ-
τοὶ ἦταν ἐκείνοι ποὺ τοὺς τυραννοῦσαν, ὄντας μουσουλμάνοι, κατὰ τὴ μακραί-
ωνη δουλεία³⁵⁹.

Στὶς περιοχὲς Χειμάρρας, Δελδίνου καὶ Δρόπολης ὁ συμπαγὲς χριστια-
νικὸς πληθυσμὸς δὲν ἐπέτρεπε εὐκόλη δράση τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων καὶ
τῶν ληστρικῶν συμμοριῶν. Κινδύνους διέτρεχαν κυρίως τὰ μικρὰ καὶ ἀνάμι-
κτα χωριά τοῦ Ἀργυροκάστρου (Ζουλιάτι, Μασχολούρι, Προγγί, κ.ἄ.), τὰ
χριστιανικὰ χωριά τοῦ Τεπελενίου καὶ τῆς Πρεμετῆς, καθὼς καὶ τὸ Πωγώνι,

357. Ὁ ἔρανος ἔγινε μὲ μυστικότητα καὶ πρωτοστάτησαν σ' αὐτόν, ὅπως καὶ στὶς
ἄλλες δραστηριότητες τῆς λέσχης, οἱ: Ἰδριζ Γουῆρος, ἀπόστρατος ἀξιωματικός, Ἀσάφ
ἐφέντης, δικηγόρος, Χαϊρουλάχ, γιατρός, Μπεσῆμ ἐφέντης, φαρμακοποιός, Σαλλῆχ ἐφέν-
της, ἀρχιγραμματέας τῆς διοικήσεως, κ.ἄ. Στὸ Τεπελένι δραστήρια ἐργάστηκε ὁ Σεϊδου-
λάχ ἐφέντης, στὸ Δελδίνιο ὁ δήμαρχος Νιμήκ βέης Σελήμ, ὁ Νιμέτ ἐφέντης Ἀμπάζης
καὶ ὁ Χαμίτ ἀγάς Τσιγῆς. Οἱ μπαμπάδες ὅλων τῶν τεκέδων τοῦ σκντζακιοῦ Ἀργυροκά-
στρου ἐνίσχυαν μὲ κάθε τρόπο τὴν ἀλδανικὴ κίνηση.

358. Τὸν στρατὸ δὲν τὸν χρησιμοποιοῦσαν, ὅπως στὸ παρελθόν, οὔτε καὶ στὴν κατα-
δίωξη τῆς ζωοκλοπῆς, ποὺ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μάστιζε τὸν τόπο. Οἱ ζωοκλοπὲς δὲν ἦταν
ἄσχετες καὶ μὲ τὴν προετοιμαζόμενη ἐξέγερση, ἀφοῦ προσπόριζαν σημαντικὰ ἔσοδα στὸ
ἐπαναστατικὸ κομιτάτο.

359. «Ὁ Ἡπειρώτης παλαίει πρὸ κίωνων ὄχι πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους τῆς Ἀνα-
τολῆς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς Ἀρδανίτας», ἀναφέρεται στὴν ἐκθεση τοῦ προξενείου Ἀργυρο-
κάστρου, ἀριθμ. 303/16-5-1911.

στά χωριά του οποίου οί περισσότεροι κάτοικοι ήταν γυναικόπαιδα. Έκφράζονταν φόβοι ότι τὰ ανταρτικά σώματα θὰ χρησιμοποιούσαν βία, τόσο για τὴν εἰσπραξὴ χρηματικῶν ποσῶν ὅσο καὶ για τὴ στρατολογία χριστιανῶν, φόβοι πού σὲ λίγο ξίγιναν πραγματικότητα. Τὸ φρόνημα ὡστόσο πῶν χριστιανῶν ἦταν ἀκαμαιο καὶ ἐλληνικό. Ἐλάχιστοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους εἶχαν ταχθεῖ μὲ τοὺς Ἀλδανούς. Τέτοιοι ἀναφέρονται οἱ: Παπαπάνου ἀπὸ τὸ Ἀργυροκάστρο, Παγαγιωτίδης ἀπὸ τὸ Κάτω Λάμποδο, Νικόλαος Κώσης, ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριό, συγγενεῖς τῶν ἀδελφῶν Τσάνου στὸ Σέπερι πού ἦταν μορφωμένοι καὶ μπορούσαν νὰ ἐπηρεάσουν τοὺς κατοίκους, ἢ οἰκογένεια Καζνέτση στὸν Βοῦνο τῆς Χειμάρρας καὶ μερικὰ ἄλλα δευτερεύοντα πρόσωπα³⁶⁰. Σὲ καμιά ὁμως περίπτωση τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἴδὲ μπορούσαν νὰ ἐπηρεάσουν τὸ ἐλληνικὸ φρόνημα τῶν χριστιανῶν καὶ νὰ τοὺς παρασύρουν σὲ κοινὴ ἐξέγερση μὲ τοὺς Ἀλδανούς³⁶¹.

Τὸ 1912, λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου, ἡ κατάσταση στὸ σαντζάκι Ἀργυροκάστρου παρουσίαζε εἰκόνα πλήρους ἀποσύνθεσης, ἐξοκτίας τῆς δράσης τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων καὶ τῶν συμμοριῶν. Ἡ γενικὴ διοίκηση Ἰωαννίνων δρέθηκε σὲ ἀδυναμία νὰ ἐξασφαλίσει τὴν τάξιν. Στις 25 Ἰουλίου 1912 π.χ. ὁ βαλὴς διέταξε τηλεγραφικὰ τὸν διοικητὴ Ἀργυροκάστρου νὰ καλέσει τὰ ανταρτικά σώματα, νὰ τὰ ἀπειλήσει: ὅτι θὰ τὰ καταδιώξει ὁ στρατὸς καὶ νὰ τοὺς πεῖ νὰ διαλυθοῦν τὸ συντομότερο. Τὸ τηλεγράφημα τοῦ βαλῆ ἀνακοινώθηκε μ' ἐμπιστο πρόσωπο στὸν ἐπικεφαλὴς ἀνταρτικοῦ σώματος, στὸν γνωστὸ Δερδὶς Χίμα, πού ἀρνήθηκε νὰ συμμορφωθεῖ δηλώνοντας ὅτι θεωρεῖ τὴν περιοχὴ ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς Ἀλδανίας. Θὰ κατέθετε τὰ ὅπλα, ὅταν γίνονταν δεκτὰ τὰ αἰτήματα τῶν Ἀλδανῶν, καὶ δήλωσε ὅτι ἔπαιρνε τίς σχετικὰς οδηγίες ἀπὸ τὸ γενικὸ ἀρχηγεῖο τοῦ ἀλδανικοῦ κινήματος. Ἡ ἀπάντησις διαβιβάστηκε καὶ πάλι τηλεγραφικὰ στὸν βαλὴ, ὁ ὁποῖος ἀντέδρασε μὲ τὴν ἀδράνειά του, ἐπιβεβαιώνοντας ἔτσι τὴν ἀδυναμία τῆς διοικήσεως νὰ καταδιώξει τὰ ἐπαναστατικὰ σώματα. Ὁ Δερδὶς Χίμα ἔμεινε ἀνενόχλητος μέσα στὸ ἴδιο τὸ Ἀργυροκάστρο, ἀπ' ὅπου δόγηκε πάλι στὸ δουνὸ μὲ 50 ἀντάρτες στις 28 Ἰουλίου 1912³⁶².

360. «ἔκφυλα» καὶ «μίσθαρνα» ὄργανα τοῦ κοιμιάτου ἀποκαλοῦνται.

361. Βλ. τὴν 303/16-5-1911 ἐκθεσιν.

362. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 695/30-7-1912 ἐκθεσιν τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1912, Β/15, Δρῶσις ἐνόπλων συμμοριῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑπείρον. Ἡ ἰδίᾳ προκλητικὴ παρουσία ἀρχηγῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων σημειώθηκε καὶ σ' ἄλλα σημεῖα τοῦ σαντζακιοῦ. Στὸ Δέλδικο π.χ. ὁ Νιμέτ ἐφέντης Ἀμπάκης ἔμεινε στὸ σπίτι τοῦ πατέρα του πολλὰς μέρας καὶ εἶχε συχνὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἀλδανιστὴ καϊμακάμη τοῦ Δελβίνου. Μὲ 8 ὀπαδούς του ἔφυγε πρὸς τὸ Ζουλιάνι μόνον ὅταν ἔκρινε εὐθετη τὴν περίστασιν.

από διάφορα αλβανικά χωριά. Όπως διαπιστώθηκε από ακριτομάνιες προκρίτου από τη Νιθίτσα (είχε κληθεί και αυτός), σκοπός ήταν να ληφθούν αποστάσεις για την εξέγερση. Περισσότερες λαπτομέρειες δεν έγιναν γνωστές, γιατί ο Άλδανός πρόκριτος, που είχε όρκιστεί στην αλβανική λέσχη, δε φάνερωσε άλλα σχέδια της κίνησης. Η περίπτωση αποτελεί μία ακόμη μαρτυρία για να επιβεβαιωθεί ή άποψη, ότι τα κατά τόπους επαναστατικά κινήματα τα καθύρουν οι αλβανικές λέσχές. Το δεύτερο μάλιστα δεκαήμερο του Μαΐου του 1911 η λέσχη Άργυροκάστρου άρχισε να πραγματοποιεί έράνους για την επανάσταση που εκδηλώθηκε τον επόμενο μήνα. Από τις πρώτες κιόλας μέρες εισέπραξε περισσότερες από 1.000 λίρες³⁵⁷.

Οι τοπικές έρχές, με τις στρατιωτικές δυνάμεις που διέθεταν, δεν ήταν σε θέση ν' υποτρέφουν την ανάπτυξη της κίνησης, καθώς και την προετοιμαζόμενη εξέγερση. Στο Άργυροκάστρο υπήρχε δύναμη μόνο 120 ανδρών, στο Δελβίνο 80 και ισάριθμα στρατιωτικά αποσπάσματα περιπολούσαν έξω από τις έδρες τους, κάτι που γινόταν μόνο στις περιπτώσεις γυμνασίων³⁵⁸.

Οι αλβανικές λέσχές προσπαθούσαν να εντάξουν στην επαναστατική άγώνα και το έλληνοχριστιανικό στοιχείο, με ιδεολογικές προτάσεις για πλήρη ισότητα και αδελφότητα, χωρίς όμως να το κατορθώσουν. Κατά την εκτίμηση του προξενείου Άργυροκάστρου, η βασική αίτια της άρνησης ήταν η βαθειά αντιπάθεια που αισθάνονταν οι Έλληνες απέναντι στους Άλδανούς, γιατί αυτοί ήταν εκείνοι που τους τυραννούσαν, όντας μουσουλμάνοι, κατά τη μακραίωνη δουλεία³⁵⁹.

Στις περιοχές Χειμάρρας, Δελβίνου και Δρόπολης ο συμπαγής χριστιανικός πληθυσμός δεν επέτρεπε εύκολη δράση των ανταρτικών σωμάτων και των ληστρικών συμμοριών. Κινδύνους διέτρεχαν κυρίως τα μικρά και ανάμικτα χωριά του Άργυροκάστρου (Ζουλιάτι, Μασχολούρι, Προγγί, κ.ά.), τα χριστιανικά χωριά του Τεπελενίου και της Πρεμετής, καθώς και το Πωγώνι,

357. Ο έρανος έγινε με μουσικότητα και πρωτοστάτησαν σ' αυτόν, όπως και στις άλλες δραστηριότητες της λέσχης, οι: Ίδριζ Γούρος, απόστρατος αξιωματικός, Άσάφ εφέντης, δικηγόρος, Χαϊρουλάχ, γιατρός, Μπεσέμ εφέντης, φαρμακοποιός, Σαλήχ εφέντης, αρχιγραμματέας της διοίκησης, κ.ά. Στο Τεπελένι δραστήρια εργάστηκε ο Σεϊδουλάχ εφέντης, στο Δελβίνο ο δήμαρχος Ναμήκ βέης Σελήμ, ο Νιμέτ εφέντης Άμπάζης και ο Χαμίτ άγάς Τσινής. Οι μπαμπάδες όλων των τεκέδων του σαντζακίου Άργυροκάστρου ένισχυαν με κάθε τρόπο την αλβανική κίνηση.

358. Τον στρατό δεν τον χρησιμοποιούσαν, όπως στο παρελθόν, ούτε και στην καταδίωξη της ζωοκλοπής, που την εποχή αυτή μάστιζε τον τόπο. Οι ζωοκλοπές δεν ήταν άσχετες και με την προετοιμαζόμενη εξέγερση, αφού προσπόριζαν σημαντικά έσοδα στο επαναστατικό κομμάτι.

359. Ο Ήπειρώτης παλαιί πρό κλώνων δχ: προς τους Μουσουλμάνους της Άνατολής, αλλά προς τους Άρβαν(τας), αναφέρεται στην έκθεση του προξενείου Άργυροκάστρου, αριθμ. 303/16-5-1911.

στά χωριά του όποιου οί περισσότεροι κάτοικοι ήταν γυναικόπαιδα. Έκφράζονταν φόβοι ότι τα ανταρτικά σώματα θα χρησιμοποιούσαν βία, τόσο για την εϊσπραξη χρηματικών ποσών όσο και για τη στρατολογία χριστιανών, φόβοι που σέ λίγο έγιναν πραγματικότητα. Το φρόνημα ώστόσο πών χριστιανών ήταν άκμαίο και έλληνικό. Έλάχιστοι από τούς κατοίκους είχαν ταχθεί με τούς Άλδανούς. Τέτοιοι αναφέρονται οί: Παπαπάγου από τό Άργυροκάστρο, Παναγιωτίδης από τό Κάτω Λάμποδο, Νικόλαος Κώσσης, από τό ίδιο χωριό, συγγενείς των αδελφών Τσάκου στο Σέπερι που ήταν μορφωμένοι και μπορούσαν νά έπηρεάσουν τούς κατοίκους, ή ολιγογένεια Καζνέτση στον Βούνο της Χειμάρας και μερικά άλλα δευτερεύοντα πρόσωπα³⁶⁰. Σέ καμιά όμως περίπτωση τά πρόσωπα αυτά ιδέ μπορούσαν νά έπηρεάσουν τό έλληνικό φρόνημα των χριστιανών και νά τούς παρασύρουν σέ κοινή εξέγερση με τούς Άλδανούς³⁶¹.

Τό 1912, λίγους μήνες πριν από την έκρηξη του έλληνοτουρκικού πολέμου, ή κατάσταση στο σαντζάκι Άργυροκάστρου παρουσίαζε εικόνα πλήρους άποσύνθεσης, έξωκτίας της δράσης των έπαναστατικών σωμάτων και των συμμοριών. Η γενική διοίκηση Ίωαννίνων θρέθηκε σέ αδυναμία νά εξασφαλίσει την τάξη. Στίς 25 Ίουλίου 1912 π.χ. ό βαλής διέταξε τηλεγραφικά τό διοικητή Άργυροκάστρου νά καλέσει τά ανταρτικά σώματα, νά τά άπειλήσει ότι θα τά καταδιώξει ό στρατός και νά τούς πεί νά διαλυθούν τό συντομότερο. Το τηλεγράφημα του βαλή ανακοινώθηκε μ' έμπιστο πρόσωπο στον επικεφαλής ανταρτικού σώματος, στον γνωστό Δερβίς Χίμα, που άρνήθηκε νά συμμορφωθεί δηλώνοντας ότι θεωρεί την περιοχή αναπόσπαστο τμήμα της Άλδανίας. Θα κατέθετε τά όπλα, όταν γίνονταν δεκτά τά αιτήματα των Άλδανών, και δήλωσε ότι έπαιρνε τίς σχετικές οδηγίες από τό γενικό άρχηγείο του άλδανικού κινήματος. Η άπάντηση διαβιβάστηκε και πάλι τηλεγραφικά στο βαλή, ό όποιος άντέδρασε με την ώδράνειά του, έπιβεβαιώνοντας έτσι την άδυναμία της διοίκησης νά καταδιώξει τά έπαναστατικά σώματα. Ο Δερβίς Χίμα έμεινε άνενόχλητος μέσα στο ίδιο τό Άργυρόκαστρο, άπ' όπου δόγηκε πάλι στο δουνό με 50 άντάρτες στις 28 Ίουλίου 1912³⁶².

360. «Έκφυλα» και «μέθοχρα» όργανα του κομιτάτου άποκαλούνται.

361. Βλ. την 303/16-5-1911 έκθεση.

362. Βλ. την υπ' άριθμ. 695/30-7-1912 έκθεση του προξενείου Άργυροκάστρου προς τό υπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, 1912, Β/15, Δράσεις ενόπλων συμμοριών εις Μυκεδονίαν και Ήπειρον. Η ίδια προκλητική παρουσία άρχηγών ανταρτικών σωμάτων σημειώθηκε και σ' άλλα σημεία του σαντζακιοϋ. Στο Δέλδινο π.χ. ό Νιμέτ εφέντης Άμπάξης έμεινε στο σπίτι του πατέρα του πολλές μέρες και είχε συχνή επικοινωνία με τον άλδανιστή καϊμακάρη του Δελδίνου. Με 8 άπαλούς του έφυγε προς τό Ζουλιάνι μόνον όταν έχρινε εδθετη την περίσταση.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἰξωαγρ:ωμένοι οἱ Ἀλδανοὶ δὲν ἀποκρύπτουν τίς ἐχθρικὲς τοὺς δι:αθέσεις ἀπέναντι τοῦ ἐλλήνικὸ στοιχεῖο, ἐξαιτίας τοῦ φόνου τοῦ δερβίση τοῦ τεκέ Μπάτσκας ποῦ εἶχε γίνε:³⁶³ ἀπὸ τοὺς Θύμιο Λόλη καὶ κάποιον Χαῦδούση, ἀπὸ τὴν Πλεσίδοτσα. Οἱ Ἀλδανοὶ ἀνακήρυξαν τὸ δερβίση ἐθνομάρτυρα καὶ στοῦ Δέλδ:νο, ὅπου ἐγινε ἡ ταφή του, ὀρκίστηκαν ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ἐκδίκηση, ἀν καὶ μέχρι τότε δὲν εἶχε γίνε: γνωστὸ ποιοὶ ἦταν οἱ ὀδράστες. Ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ συνιστοῦσε ψυχραιμία καὶ μετριопάθεια, πιστεύοντας ὅτι τὰ ἐλατήρια τοῦ φόνου ὀφείλονταν περισσότερο σὲ ἀτομικὲς διαφορές, παρὰ σὲ φυλετικὴ ἢ πολιτικὴ αἰτία. Τόνιζε, ἀκόμη, ὅτι δὲν ἦταν συμφέρον γιὰ τὴν ἀλδανικὴ ὀπόθεση νὰ διαπαρχοῦν οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς Ἀλδανούς καὶ τοὺς Ἑλλήνες. Οἱ παραινέσεις τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ ἦταν δύσκολο νὰ βροῦν ἀπήχηση στοὺς φανατικούς ἀλδανιστές, γιὰτὶ ἡ ἀτμόσφαιρα εἶχε φορτιστεῖ ἐπικίνδυνα καὶ ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ προέδρου τῆς λέσχης Ἰωαννίνων Καδρῆ Γκιάτα³⁶⁴.

Στὶς 26 Ἰουλίου 1912, μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἐρεθισμοῦ, οἱ ἀλδανιστές τοῦ Ἀργυροκάστρου συγκρότησαν συνέλευση στὴν ἐκεῖ ἀλδανικὴ λέσχη, γιὰ νὰ σκεφοῦν γιὰ τὰ ἀντίποινα ἐναντίον τῶν χριστιανῶν. Ἡ συνέλευση ἀποφάσισε τὴ δολοφονία σημανόντων Ἑλλήνων κληρικῶν ἀκόμη καὶ ἀρχιερέων³⁶⁵. Στὴ σύσκεψη ἐγινε λόγος καὶ γιὰ τίς βουλευτικὲς ἐκλογές, στὴν ὀποία ἀποκρούστηκε κάθε σκέψη συνεννόησης καὶ συνεργασίας μὲ τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο. Ἀποφάσισαν ἀκόμη νὰ καταπολεμήσουν τὴν ὀποψηφιότητα τοῦ Μουφῆτ βέη, γιὰτὶ τὰ ἐθνικιστικὰ του φρονήματα θεωρήθηκαν ἀμφίβολα, ἐπειδὴ δὲν εἶχε «ἐγκολπωθεῖ» τὸ ἀλδανικὸ κίνημα, σύμφωνα μὲ τὴν ἐκφραση τοῦ προξένου Ἀργυροκάστρου. Ἀποφάσισαν ἐπίσης νὰ ὀποστηρίξουν τοὺς Ναμῆκ βέη καὶ Γεώργιο Τσάκο, γνωστοὺς καὶ ἀπὸ τίς τελευταῖες ἐκλογές.

Στὸ μεταξύ τὰ χωριὰ τῆς ὀπαῖθρου δεινοπαθοῦσαν ἀπὸ τὰ ἀνταρτικὰ σώματα³⁶⁶. Οἱ συγκοινωνίες εἶχαν διακοπεῖ καὶ ἡ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὰ χωριὰ εἶχε σταματήσει. Τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο ἦταν ἀπελπισμένο, γιὰτὶ ἡ κυβέρνηση ὀδὲν ἐπαιρνε κανένα μέτρο προστασίας. Τὸ προξενεῖο Ἀργυροκάστρου ζήτησε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση νὰ προστατεύει τὸν ἐλλήνικὸ πληθυσμὸ³⁶⁷

363. «... καὶ δὴ ἀνατίλω», ἀναφέρεται: στὴν ἐκθεση.

364. Ὁ Καδρῆς εἶχε συγγενεῖς στὴν πολυμελὴ οἰκογένεια τῶν Καραγκιοζάτων στοῦ Ἀργυροκάστρου, ποῦ ἦταν γνωστοὶ ὡς λησταποδόχοι.

365. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση, ἀριθμ. 696/30-7-1912.

366. «...κατ' εὐφημισμὸν ὀνομαζόμενα», βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση, στὴν ὀποία ἀναφέρεται ἡ ὀδράση τῶν συμμοριῶν σὲ δάρος τῶν χριστιανῶν τῶν χωριῶν Παγωνίου, Λιούνηζης, Τεπελενίου, ὁ ἐκδικομὸς Ἑλλήνων γιὰ νὰ πληρώσουν λύτρα ἐκατοντάδες λίρες, ἡ λεηλασία καταστημάτων καὶ ὁ φόνος ἀτόμων.

367. Τὸ προξενεῖο συνέταξε τηλεγράφημα καὶ μέσω τοῦ μητροπολίτη τὸ ἐστειλε στὴν κυβέρνηση.

και να στείλει δυνάμεις για την εξόντωση των ληστανταρτικών συμμοριών.

Από την πλευρά τους οι Άλβανοί προσπαθούσαν να επεκτείνουν την επαναστατική κίνηση. Το μεσημέρι της 31 Ιουλίου έγινε στο Αργυροκάστρο μεγάλη συγκέντρωση Άλβανών της πόλης και των γύρω χωριών, στην οποία αποφασίστηκε ή επαναστατική δραστηριοποίησή τους σ' όλη την περιοχή. Έτσι, συμφώνησαν να ενισχύσουν το σώμα του Δερβίς Χίμα με νέους αντάρτες, οι 60 πρώτοι από τους οποίους έφυγαν για να ενωθούν μαζί του³⁶⁸. Κοντά σ' αυτούς θα πήγαιναν κι άλλοι, γιατί ή συγκέντρωση αποφάσισε ότι όλοι οι Άλβανοί της περιφέρειας, που μπορούσαν να κρατούν όπλα, έπρεπε να γίνουν αντάρτες. Η συγκέντρωση θα γινόταν στο Κούτσι ή τη Νίβιτσα Κουρδελισίου κι από εκεί θα υπέβαλλαν πάλι προς την κυβέρνηση το αίτημα ν' αναγνωριστεί το διλαέτι Ιωαννίνων ως χώρα αλβανική και να επεκταθούν και στην περιοχή οι μεταρρυθμίσεις που θα έδινε. Αν ή κυβέρνηση δεχόταν τα αιτήματά τους θ' άρχιζαν τις έχθροπραξίες έναντι των τοπικών αρχών. Θα εξανάγκαζαν ακόμη τους χριστιανούς να ενισχύσουν χρηματικά τον αγώνα τους και να υπογράψουν δημοψηφίσματα, με τα οποία θα ζητούσαν το χαρακτηρισμό της Ηπείρου ως Αλβανίας. Τέλος, ή ήγεσία της αλβανικής κίνησης αποφάσισε την αναβολή φόνων και αβιματηρών αντεκδικήσεων σέ βάρος του έλληνοτικού στοιχείου, ή στάση του οποίου απέναντι στο επαναστατικό κίνημα θα καθόριζε τις παραπέρα αποφάσεις του κοιτάτου. Για να ενισχυθούν οι επαναστάτες όρισαν να προσφέρει ή πόλη του Αργυροκάστρου το ποσό των 5.000 λιρών.

Το βράδυ της 31 Ιουλίου 1912 έγινε νέα συγκέντρωση της ήγεσίας των Άλβανών στη λέσχη Αργυροκάστρου. Εκεί καταρτίστηκε επιτροπή που πήγε στο μουτεσαρίφη για να του αναφέρει ότι, σύμφωνα με ασφαλείς πληροφορίες, ο χριστιανικός πληθυσμός του διλαετιού Ιωαννίνων προετοιμάζε πραξικόπημα έναντι του καθεστώτος, με άνωτερο σκοπό την ένωσή του με την Ελλάδα. Οι Άλβανοί, πρόθεσε ή επιτροπή, μπροστά στην αδράνεια και την αδυναμία της κυβέρνησης να υπερασπίσει το διλαέτι, αλβανικό έδαφος, δε μπορούσαν να μείνουν άπαθείς κι αποφάσισαν ν' αντισταθούν για να υπερασπίσουν το διλαέτι και να εκδικηθούν και το αίμα των Άλβανών που σκοτώθηκαν κάθε μέρα από τα ανταρτικά σώματα. Το προξενείο Αργυροκάστρου χαρακτήριζε το σχέδιο σατανικό, γιατί ήταν πλέον φανερό, ότι μέσω ανυπόστατων καταγγελιών οι Άλβανοί ήθελαν να δικαιολογήσουν την επαναστατική τους κίνηση και να καλύψουν τις διαρπαγές των περιουσιών και τις δολοφονίες των χριστιανών. Ο μουτεσαρίφης, που φαίνεται ότι διέγινωσε τις προθέσεις τους, συνέστησε στην επιτροπή φρόνηση και έμπιστοσύνη προς την

368. Οι 17 ήταν από το Αργυροκάστρο και οι άλλοι από το Λαζαράτι και το Λιμπόχοβο.

κυδέρνηση, ή όποία ήταν ίκανή νά υπερασπίσει τό τουρκικό έδαφος από κάθε έσωτερικό ή έξωτερικό έχθρό. Συνέστησε ακόμη άποχή από κάθε αύτοδουκία.

Μπροστά στην επικίνδυνη κατάσταση πού ιδημιουργήθηκε για τό χριστιανικό στοιχείο³⁶⁹, ή ήγεσία τών Έλλήνων άποφάσισε νά έπισκεφτεί τό μουτεσαρίφη, έχοντας επικεφαλής τό μητροπολίτη, για νά τού εκθέσει τήν έκρυθμη κατάσταση πού επικρατούσε στο σαντζάκι τού Άργυροκάστρου καί νά τόν διαβεβαιώσει ότι οί χριστιανοί δέν έφεραν καμιά ευθύνη για τυχόν δολοφονίες Άλδανών. Αύτές τίς διέπρατταν επικηρυγμένοι ληστές ή άνθρωποι οί όποιοι κινούνταν από έλατήρια προσωπικής έκδίκησης³⁷⁰. Η έκρηξη σέ λίγο τού πολέμου έδωσε νέα τροπή στα πράγματα.

Άς σημειωθεί έδω, ότι οί άλδανικές λέσχες, τόσο τού Άργυροκάστρου όσο καί τών άλλων κέντρων τού βιλαετιού, εξακολουθούσαν ν' αναπτύσσουν δραστηριότητα, κυρίως γύρω από τό θέμα τής γλώσσας. Με βάση τίς παραχωρήσεις τής κυδέρνησης, ή λέσχη Άργυροκάστρου αγωνιζόταν νά επιβάλει τήν άλδανική καί στα έλληνικά σχολεία τής πόλης, κάτι πού απέκρουε ή ελληνική πλευρά. Χαρακτηριστική για τήν περίπτωση ήσαν ή έπιστολή πού έστειλε ή λέσχη, στις 28 Άπριλίου 1912, πρós τήν έφορεία τών ελληνικών σχολείων Άργυροκάστρου. Ο πρόεδρος τής λέσχης καί δήμαρχος τής πόλης Χουσεΐν Μεχμέτ Νετζήπ, κι ό γραμματέας τής λέσχης Θωμάς Παπαπάνου διαμαρτύρονταν στην έπιστολή αύτή για όρουμένα άτοπήματα τών δασκάλων τών ελληνικών σχολείων. Οί δάσκαλοι, ισχυρίζονταν, εμπόδιζαν πολλά παιδιά χριστών πού ήθελαν, όπως καί οί γονείς τους, νά μάθουν τή μητρική άλδανική γλώσσα, νά φοιτούν μέρα παρά μέρα στο σχολείο τής άλδανικής λέσχης, μέ τήν άπειλή ότι θα τά έδιωχναν από τά ελληνικά. Τή διαγωγή αύτή πών δασκάλων τήν χαρακτηρίζαν βάρβαρη, κατάλοιπο βυζαντινισμού, πού δέν ταίριαζε σ' έγγράμματος καί πολιτισμένους ανθρώπους. Γιαυτό παρακαλούσαν τήν έφορεία νά επέμβει, για νά μή ιδημιουργηθούν ψυχρότητα καί φιλονικίες ανάμεσα στους Άλδανούς καί τούς χριστιανούς δημοεθνείς τους³⁷¹.

Τό προξενείο Άργυροκάστρου διαπίστωσε ότι ό πρόεδρος τής λέσχης είχε πέσει θύμα τού γραμματέα κι άλδανοδασκάλου Θωμά Παπαπάνου, πού ήταν όργανο τής ομάδας τού μουτεσαρίφη Άργυροκάστρου. Ο τελευταίος επιδίωκε μέ κάθε τρόπο νά διασπάσει τούς μουσουλμάνους καί χριστιανούς τής πόλης κατά τίς έκλογές πού θα γίνονταν. Για τό λόγο αύτό, σύμφωνα πάντα

369. Κατάσταση κατά τήν όποία, σύμφωνα μέ τό προξενείο, «οί δολοφόνοι λαμβάνουν θέσιν κατηγορού».

370. Βλ. τήν δ.π. έκθεση.

371. Βλ. αντίγραφο μετάφρασης τής έπιστολής, συνημμένο στην ύπ' αριθμ. 353/4-5-1912 έκθεση τού προξενείου Άργυροκάστρου, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Άτακτοποίητα, Έμπιστευτική άλληλογραφία μετά τών προξενικών ιδία αρχών, φάκ. 2.

μέ το προξενείο, «ἐκρίθη συμφέρουσα ἡ παρέλκυσις τοῦ ζητήματος» καί ἡ ἀποφυγή ἐγγραφῆς ἀπάντησης, ἕως οὔτου περάσει ὁ ἐκλογικός ἀναβρασμός. Προφορικά, ὅμως, ἡ ἐλληνική παράταξις διέψευσε τίς καταγγελίες καί τίς ἀπέδωσε σέ ἀνθρώπους πού ἐνῶ «κόπτονται ὑπέρ τοῦ Ἀλβανικοῦ ἔθνους εἶναι μίσθαρνα ὄργανα τῶν Νεοτούρκων, ὧν τὸ πρόγραμμα εἶναι ὁ στραγγαλισμός πάσης ἐθνικῆς συνειδήσεως»³⁷².

Γενικά, οἱ ὁραστηριότητες τῶν ἀλβανικῶν λέσχων, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἐπαναστατικῆς κίνησης ἐμφάνιζαν, κατὰ καζάδες, τὴν παρακάτω εἰκόνα στὸ σαντζάκι Ἀργυροκάστρου.

α. Καζὰς Ἀργυροκάστρου

Στὸν καζὰ λειτουργοῦσε μία μόνο λέσχη, ἡ «Drita», πού ἱδρύθηκε στίς 2 Σεπτεμβρίου 1908 στὸ Ἀργυροκάστρο. Τὰ μέλη τῆς στήν ἀρχὴ ἦσαν πολλά, ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1910 ἔφταναν μόλις στὰ 50 ἢ 60. Πρῶτος πρόεδρος διατέλεσε ὁ χριστιανὸς Πέτρος Πόγας, δικηγόρος ἀπὸ τὸ Ἐρίντιο. Μετὰ ἓνα χρόνο τὸν διαδέχθηκε ὁ δήμαρχος Ἀργυροκάστρου Χουσεῖν ἐφέντης Χότζας, Χουσεῖν Μεχμέτ Νετζήπ, ὅπως ὑπέγραφε. Ὡς σημειωθεῖ, ὅτι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1910 ἔγιναν ἀρχαιρεσίες στὴ λέσχη γιὰ τὴν ἐκλογὴ διοικητικοῦ συμβουλίου, ἀν καὶ ὅν εἶχε λήξει ἡ θητεία τοῦ προηγουμένου. Στὸ νέο συμβούλιο, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ προκάτοχο, ἐκλέχτηκαν οἱ πιὸ σημαίνοντες ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς πόλης, ἐνῶ καλεῖς ἀπὸ τοὺς ἀλβανόφωνους χριστιανοὺς ὅν ἔγινε ὁ εκτός ὡς ὑποψήφιος, παρὰ τὴν προθυμία οὗ ἀπ' αὐτοὺς νὰ ἐπανεκλεγοῦν στὸ συμβούλιο. Κατὰ τὸ προξενείο, ἡ αἰφνύδια ἐκλογὴ εἶχε σχέση μὲ εἰσήγγηση τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Κωνσταντινουπόλεως κι ἀπέδωλεπε στὴν ἐνεργοποίησιν τοῦ συμβουλίου, ὥστε νὰ συγκεντρώσει χρηματικὰ ποσὰ γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀλβανικὴν ἐκπαίδευσιν. Σχετικὰ μὲ τὴ γραφὴ τῆς γλώσσας, τὰ μέλη τῆς λέσχης φαίνεται ὅτι ἦταν διχασμένα αὐτὴ τὴν ἐποχὴ. Οἱ κυβερνητικοί, κυρίως, ὑπάλληλοι ὑποστήριζαν τὴν ἀραβικὴν γραφὴν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι τὴ λατινικὴν. Ὁ ἐπιθυμητὴς παιδείας τοῦ βίλαετιοῦ, γιὰ νὰ ἐκμανοποιήσει καὶ τίς οὗ τάσεις, διέταξε νὰ βυθάζωνται στὴν τουρκικὴ ἀστικὴ σχολὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ οἱ οὗ γραφεῖς, «κατ' ἐκλογὴν»³⁷³.

Ἡ μηνιαία συνδρομὴ τῶν μελῶν τῆς λέσχης καθορίστηκε σὲ 15, 10 καὶ 5 γρόσια, ἀνάλογα μὲ τίς οἰκονομικὰς τοὺς δυνατότητες, μὲ δικαίωμα ἐγγρα-

372. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεσὴ τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου.

373. Βλ. τὴν 19/27-1-1910 ἐκθεσὴ τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἔξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Β/64 Ἡ δράσις τῶν ληστοσυμμοριῶν εἰς τὴν τουρκοκρατοῦμένην Ἠπειρον.

φής 20 γρόσια. Σύμφωνα με τὸ καταστατικό της, σκοπὸς τῆς λέσχης ἦταν ἡ υποστήριξη τοῦ συντάγματος, καθὼς καὶ ἡ διάδοση καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἑθνικῆς γλώσσας καὶ μουσικῆς. Ἡ λέσχη ὀργάνωσε νυκτερινὰ μαθήματα με δασκάλους τὸν ἀπόφοιτο τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς Θωμᾶ Παπαπάνου ἀπὸ τὸ Ἀργυροκάστρο³⁷⁴, καὶ τὸν Οἰκονόμου ἀπὸ τὸ Δυρράχιο, ἀπόφοιτο καθολικῆς σχολῆς, ποὺ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1910 ἀπολύθηκε. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν κυμαίνονταν ἀπὸ 15—20 καὶ προσέρχονταν κυρίως ἀπὸ τὶς οἰκογένειες τῶν συμβούλων τῆς λέσχης. Ἡ διδασκαλία γινόταν με βάση τὰ ἀλφαριθμητικά τοῦ Σαμιῆ δέη Φράσαρη. Τὰ ποιήματα τὰ ἐπαίρναν ἀπὸ τὸ «Ἑθνικὸ Ἡμερολόγιο» τοῦ Χρήστου Λιουδάρα, ποὺ ἐκδιδόταν παλιότερα στὴ Σόφια. Τὴν ἀλβανικὴ, με τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο, τὴ διδασκάν καὶ στὰ προκαταρκτικὰ τουρκικὰ σχολεῖα τοῦ Ἀργυροκάστρου, καθὼς καὶ στὸ τουρκικὸ γυμνάσιο.

Ἐπειδὴ ἡ ἀλβανικὴ σχολὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου δὲν εἶχε μεγάλο ἀριθμὸ μαθητῶν καὶ ιδιέτρεχε κίνδυνον νὰ κλείσει ἀπὸ ἑλλειψη οἰκονομικῶν μέσων, ἡ λέσχη συγκρότησε στὶς 29 Ἀπριλίου 1911 μεγάλη σύσκεψη, στὴν ὁποία πήραν μέρος οἱ πρὸ εὐκατάστατοι Ἀλβανοί, με σκοπὸ νὰ συγκεντρωθοῦν εἰσφορές. Οἱ προθέσεις τῆς λέσχης δὲ δρῆκαν ἀνταπόκριση, τουλάχιστον τὴν ἀναμενόμενη, γιατί πολὺ λίγοι γράφτηκαν στοὺς ἐρανηκοὺς κατάλογους γιὰ ποσὰ 20 καὶ 30 λιρῶν, με τὴν προϋπόθεση ὅτι καὶ ἄλλοι εὐποροὶ Ἀλβανοὶ θὰ ἔκαναν τὸ ἴδιο. Ἔτσι, ὁ σκοπὸς τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς λέσχης γιὰ τὴν ἐξασφάλιση κεφαλαίων 3.000—4.000 λιρῶν ἀπὸ συνεισφορές, ποὺ οἱ τόκοι τοὺς θὰ χρησίμευαν γιὰ τὴ συντήρησιν τῆς σχολῆς, δὲν πραγματοποιήθηκε. Βοηθὸς στὴν προσπάθεια τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἦρθε καὶ ὁ βουλευτὴς Μουφὲτ θέης, ποὺ συγκατατέθηκε νὰ διατεθοῦν οἱ τόκοι τῶν 1.500 λιρῶν, τὶς ὁποῖες ἡ ἀδελφὴ του εἶχε κληροδοτήσει στὴν πόλιν τοῦ Ἀργυροκάστρου γιὰ κατασκευὴ ὕδραγωγείου, γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς σχολῆς³⁷⁵.

Μέλη τῆς λέσχης «ἐκ τῶν ἡμετέρων», ὅπως σημείωνε ὁ πρόεδρος, ἦταν οἱ: Π. Πόγας, Α. Δήμας, Χ. Λολεμάνης, Χ. Τολίτσας, Π. Μπούμπας, Ἀνδρ. Τσίτσος, Π. Λύτος καὶ Στέφ. Λύτος³⁷⁶. Δὲ φαίνεται νὰ ὑπῆρχε ἐξάρτηση τῆς τοπικῆς λέσχης μ' ἐκείνῃ τῆς Πόλης, ὅρισκόνταν ὅμως σ' ἐπαφὴ μαζί της, καθὼς καὶ με τὶς ἄλλες λέσχες, ἰδίως τοῦ Μοναστηρίου, ἡ ὁποία καὶ τὴν καθοδηγοῦσε. Οἱ συνεδριάσεις τῶν μελῶν γίνονταν ἄραιά, γιατί οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι δὲν πήγαιναν σ' αὐτές. Τὰ ἱερωμένα μέλη τῆς λέσχης παρουσία-

374. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 353/4-5-1912 ἐκθεση. Τὸ προξενεῖο Ἀργυροκάστρου προσπάθησε ν' ἀπαγκιστρώσει τὸν Παπαπάνου ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ λέσχη τὸ 1911, βλ. τὴν 273/2-5-1911 ἐκθεσὴ του πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910—1911, Ἀλβανικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις.

375. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 273 ἐκθεση.

376. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 247/20-7-1910 ἐκθεση.

ζαν αντιδράσεις, γιατί ιδέν καταλάβαιναν την ωφελιμότητα της αλβανικής ιδέας. Γιαυτό και συμφωνούσαν με την εισαγωγή των άραδικών χαρακτήρων στο αλφάβητο.

Σε άλλη πόλη του καζά 'Αργυροκάστρου ιδε λειτουργούσε αλβανικό σχολείο ούτε ιδεφημερίδα κυκλοφορούσε. Ύπηρχαν αρκετοί ισχυροί αγάδες στην περιοχή³⁷⁷, καθώς και υπάλληλοι αλβανιστές. Κατάλογο με τους τελευταίους έστειλε το Μάιο του 1910 ο πρόξενος 'Αργυροκάστρου Ν. Μαυρουδής στο γενικό πρόξενο 'Ιωαννίνων. 'Ο τελευταίος τόν χρησιμοποίησε σε παραστάσεις προς το βαλή 'Ιωαννίνων, σε μιὰ από τις οποίες υπογράμμισε την επιδραση για τα έλληνικά συμφέροντα δραστηριότητα των περισσότερων υπαλλήλων στο σαντζάκι του 'Αργυροκάστρου, που ως 'Αλβανοί είχαν κατάχρηση της θέσης και της επιρροής τους, για να καταδυναστεύουν τόν χριστιανικό πληθυσμό και να δογηθούν στην εξέλιπωση της αλβανικής κίνησης. 'Ο πρόξενος 'Ιωαννίνων υπέδειξε ακόμη στο βαλή να τους αντικαταστήσει με μουσουλμάνους, όχι όμως αυτόχθονες, που θα συμπεριφέρονταν δίκαια κι αμερόληπτα προς όλους, ανεξάρτητα από φυλή και θρησκευμα' αυτό θα ήταν και προς όφελος της κυβέρνησης. Κατά τη γνώμη πάλι του προξένου 'Ιωαννίνων, η ανακρίνωση των ονομάτων των 'Αλβανών υπαλλήλων κρίνόταν απαραίτητη, για να προαπιστούν τα ήπειρωτικά συμφέροντα και έγινε ύστερα από συνεννόηση των δυο προξενείων³⁷⁸.

Στην ανάπτυξη της αλβανικής κίνησης σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι δυο τεκέδες των: μπαμπά Χαϊδάρ και μπαμπά 'Αλή. Τόν πρώτο τόν διηύθυνε ο μπαμπά Σουλεϊμάν και τόν δεύτερο ο μπαμπά 'Αλή. Τέτοια επιρροή ασκούσαν στους όπαδούς τους, ώστε κάθε διαταγή τους εκτελούνταν χωρίς αντίρρησης και με μεγάλη θρησκευτική ευλάβεια³⁷⁹.

β. Καζάς Τεπελενίου

Τόν 'Ιούνιο του 1909 ιδρύθηκε στο Τεπελένι αλβανική λέσχη, αλλά ύστερα από ιδυό μήνες έκλεισε, ιδεπειδή ιδέν είχε πόρους κι από το φόβο καταδίωξης των μελών της από τους Τούρκους. Το Μάιο του 1910 έγινε ανασύσταση της λέσχης, με πρόεδρο τόν σέχη Καλήμ αγά, γυιό του σέχη Δαούτη

377. 'Η τάξη των βέηδων είχε παρακμάσει. Οι πιο ισχυροί αγάδες ήταν οι: 1) ο Χουσεϊν έφέντης Χότζας. 2) ο Μπάμε Μεζίνης, αρχιφύλακας στο μονοπώλιο των καπνών. 3) ο Ντίνο Τσίτσος, κτηματίας και πρώην ληστής. 4) ο 'Ασήμ Χότζας, έμπορος. 5) ο 'Αδém Φίτσος. 6) ο 'Αχμέτ Χόσης. 7) ο Σαλή Μπίτζος. 8) ο Ριφάτ αγάς Μπούδος.

378. Βλ. την υπ' αριθμ. 433/16-5-1910 έκθεση του προξενείου 'Αργυροκάστρου προς το υπουργείο έξωτερικών, ΑΥΕ, 1910—1911, 'Αλβανικά, 'Αλβανική επανάσταση.

379. Βλ. γενικά την υπ' αριθμ. 247 έκθεση του προξενείου.

πού διακρινόταν για τή μετριοπάθεια καὶ τήν ἀνεξίθρησκειά του. Τὸ διοικητικὸ συμβούλιον τῆς λέσχης ἦταν 7 μέλεις. Ξεχώριζε σ' αὐτὸ ὁ γενικὸς γραμματέας Γκανῆ ἐφέντης, φανατικὸς ἀλδανιστής, μὲ ἀρκετὴ ἐπιρροή, πού ὡς ληξιαρχὸς ἀγωνιζόταν γιὰ τὸν προσηλυτισμὸ νέων ὑπαδῶν τῆς λέσχης. Ὁ δευτέρος γραμματέας Θωμᾶς Χατζῆς ἀπὸ τῆ Μικρὰ Τσέτα Λαμπόδου χρησιμοποιοῦσε τὴ θέση του «ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων», ὅπως σημειώνει ὁ πρόξενος³⁸⁰. Ἄλλα μέλη τοῦ συμβουλίου ἦταν: 1) ὁ Σαδουλλὰχ Τζαφέρας, ὁ πλεόν καλλιεργημένος, ὁ πλουσιότερος καὶ ὁ πιὸ φανατικὸς ἀλδανιστής τῆς περιοχῆς, 2) ὁ Δερδὶς Μπεμπῆ, σωθινιστής, 3) ὁ Σεφῆκ Σέλης, φανατικὸς, πλούσιος ἀπὸ κλοπῆς καὶ ληστείας καὶ ὁ πλεόν ἐπικίνδυνος.

Μὲ τὴν ἐπανασύστασιν τῆς λέσχης τὰ μέλη ἀνέδθηκαν στὰ 60, ἀλλὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1910 περιορίστηκαν στὰ 40. Ἡ μηνιαία συνδρομὴ ἦταν 5—20 γρόσια καὶ τὸ δικαίωμα ἐγγραφῆς 20. Τὸ καταστατικὸ ἦταν ὅμοιον μ' ἐκεῖνο τῆς λέσχης Ἀργυροκάστρου. Νυκτερινὰ μαθήματα δὲ γίνονταν, τὰ μέλη τῆς ὁμοῦς συγκεντρώνονταν τακτικὰ γιὰ νὰ διαδάσων ἀλδανικὰς ἐφημερίδας. Αὐτοτελὴς ἀλδανικὴ σχολὴ ἰδὲν ὑδρύθηκε, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ 1908 ὁ τουρκοδόσκαλος (Ἀλδανὸς ἀπὸ τὸ Ἀργυροκάστρο) ὑδῶσκε καὶ τὴν ἀλδανικὴν μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο. Μόνον στὸ Κάτω Λάμποδο λειτούργησε ἀλδανικὸν σχολεῖον μὲ 20 περίπου μαθητὰς καὶ ντόπιους δασκάλους, τοὺς Ἀθαν. Παναγιωτίδην καὶ Βασ. Οἰκονόμου, μ' ἐπιχορήγησιν 30 εἰκοσὸφραγκα ἀπὸ τὴν ἀλδανικὴν λέσχην Κορυτσᾶς, ἡ ζωὴ του ὅμως ἦταν σύντομη. Ἐκλείσει ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μῆνες, μετὰ ἀπὸ παρέμβασιν τῆς μητροπόλεως Δρυϊνουπόλεως στὶς κυβερνητικὰς ἀρχάς, ἐπειδὴ τὸ σχολεῖον λειτουργοῦσε χωρὶς ἄδεια³⁸¹.

Τὸ σχολεῖον ἦταν ἐγκαταστημένον στὸ σπίτι τοῦ Ἀνῆμ ἀγὰ Χότζα καὶ σφραγίστηκε στὶς 10 Ἰουνίου 1910. Ἡ λέσχη Ἀργυροκάστρου διαμαρτυρήθηκε στὶς ἀρχάς, χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ὅρισμένα μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς λέσχης, γράφει ὁ πρόξενος, «προέβησαν καὶ εἰς ἀπειλὰς κατὰ τινων ἡμετέρων Λαμποδιτῶν, εἰπόντες ὅτι ἡ ἀντίδρασις αὐτῶν κατὰ τῆς ἐκεῖ Ἀλδανικῆς σχολῆς θὰ ἔχη δι' αὐτοὺς συνεπείας». Παρὰ τίς ἀπειλὰς αὐτὰς ἡ λέσχη σύστησε στὸ ἰδανικὸν Ἀθ. Παναγιωτίδην νὰ μὴ «προδῇ εἰς πραξικοπημά τι», ὑδρύνοντας νέο σχολεῖον ἄλλου, γιὰτὶ ἡ λέσχη θὰ θρυσκόταν ἐκτεθειμένη ἀπέναντι στὶς ἀρχάς. Οὔτε ἐξάλλου οἱ Ἀλδανοὶ τοῦ Λαμπόδου εἶχαν διάθεσιν νὰ παρακολουθήσουν τὸ δάσκαλον σ' ἐνέργειαι, πού θὰ ἔδιναν στὶς τουρκικὰς ἀρχάς τὰ προσχήματα γιὰ νὰ ἀρχίσουν διώξεις³⁸². Γιὰ τὸ θέμα πάντως εἶχε ἐνημερωθεῖ καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἑξωτερικῶν, τὸ ὁποῖον καὶ συγκέντρωνε πάντοτε

380. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεσιν.

381. Βλ. δ.π.

382. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 236/10-6-1910 ἐκθεσιν τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἑξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἐκθέσεις.

στοιχεία για την ίδρυση λεσχών από τους Άλβανούς³⁸³. Στην περίπτωση του αλβανικού σχολείου Λαμπόδου, ύστερα από αναφορά του προξενείου Αργυροκάστρου, έγινε παρέμβαση στο δαλή Ιωαννίνων από τον Έλληνα πρόξενο της πόλης. Ο δαλής απάντησε ότι η κυδέρνηση δεν αναγνώριζε επίσημα τέτοιες σχολές, που αν ιδρύονταν θα λειτουργούσαν χωρίς άδεια, ύστερα όμως από την ανακήρυξη του συντάγματος δεν είχε το δικαίωμα να εμποδίζει τη συγκέντρωση μαθητών σε σπίτια ιδιωτών. Πάντως υποσχέθηκε ότι θα προσπαθούσε να ματαιώσει τη λειτουργία του σχολείου³⁸⁴.

Στην περιφέρεια Τεπελενίου δεν υπήρχαν θέηδες ή αγάδες μ' επιρροή. Δύναμη είχαν οι μπαμπάδες των πολλών τεκέδων³⁸⁵. Ξεχώριζε απ' όλους ο μετριοπαθής και με μεγάλη επιρροή σε μουσουλμάνους και χριστιανούς μπαμπάς του Τεπελενίου σέχης Δαούτης³⁸⁶.

γ. Καζάς Δελβίνου

Τον Αύγουστο του 1908 ιδρύθηκε στο Δέλβινο αλβανική λέσχη. Είχε πρόεδρο τον Ναμήκ θέη, δήμαρχο της πόλης, κι αριθμούσε 70 μέλη. Σκοπός της ήταν: η υποστήριξη του συνταγματικού καθεστώτος, η ανάπτυξη και διάδοση του έθνικού αίσθήματος και η καλλιέργεια της αλβανικής γλώσσας. Διατηρούσε επαφή με τη λέσχη Κωνσταντινουπόλεως, χωρίς εξάρτηση, κι άλληλογραφούσε με τις άλλες λέσχες. Αυτοτελές αλβανικό σχολείο δεν ιδρύθηκε ποθενά. Η αλβανική γλώσσα, με λατινικό αλφάβητο κι αλφαθητάρια του Σαμψι θέη Φρώσαρη, διδασκόνταν στο τουρκικό σχολείο του Δελβίνου, το μόνο του καζά, από δάσκαλο Άλβανό του Αργυροκάστρου, που είχε σπουδάσει στην Πόλη. Οι Άλβανοί μαθητές έφταναν στους 60. Νυχτερινά μαθήματα δεν οργανώθηκαν. Η ήγεσία της λέσχης απέρριψε συστάσεις Γιαννιωτών και Τσάμηδων μουσουλμάνων να προτιμήσουν τα άραβικά στοιχεία στο αλφάβητο.

Η συνεισφορά της λέσχης Δελβίνου στην αλβανική υπόθεση φαίνεται ότι ήταν σημαντική και ύπολογιστη. Παράδειγμα ότι επενέβη ο ίδιος ο δαλής Ιωαννίνων για ν' αποτρέψει μετάδοση αντιπροσωπείας στο Αργυρόκα-

383. Βλ. την υπ' αριθμ. 422/17-5-1910 έκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Προξενεία Άλβανίας — Ήπειρου, Άλβανικά διάφορα.

384. Βλ. την β.π. έκθεση.

385. Οι σπουδαιότεροι ήταν: 1) ο Άχμέτ, του τεκέ Κόσταρης, πλουσιότατος, με περιουσία πάνω από 15.000 λίρες. 2) ο Άχμέτ Τουράνας, επίσης πλούσιος και με μεγάλη επιρροή. 3) ο Μουσάς Μαύτσάνης. 4) ο Ίσμηλ Γκιάδας. 5) ο Σούλιος, από την Κράσση. Όλοι τους ήταν αλβανιστές, αλλά όχι φανατικοί και μισούσαν περισσότερο τους Τούρκους.

386. Βλ. την υπ' αριθμ. 247/20-7-1910 έκθεση του προξενείου Αργυροκάστρου.

στρο. Συγκεκριμένα, στις 24 Ιουλίου 1912 αναχώρησε από το Δέλδικο επί-τροπή, αποτελούμενη από τους: Ναμήκ βέη, Όμερ έφέντη και Χαϊρουλά άγά Τζίνο³⁸⁷, με σκοπό να πάρει μέρος στις εργασίες του άλδανικού συνεδρίου που συγκροτήθηκε στο Άργυροκάστρο, με πρωτοβουλία του άλδανικού κομι-τάτου της πόλης. Μάλιστα ο Ναμήκ βέης συνέστησε και στους Έλληνες να στείλουν εκπράσωπους, αυτοί όμως άρνήθηκαν και έπανέλαδαν την άποψη, ότι ή συνεργασία με τους Άλδανούς είναι άδύνατη, αφού έπιμένουν στους ισχυρισμούς και στα αιτήματα πως οι έπαρχίες Δρυϊνουπόλεως και Ιωαννί-νων είναι άλδανικά τμήματα³⁸⁸.

δ. Καζάς Πρεμετής

Ύστερα από την ανακήρυξη του συντάγματος ιδρύθηκε και ή άλδανική λέσχη Πρεμετής, έκλεισε όμως σύντομα και άνασυστήθηκε τον Ιούνιο του 1910. Άριθμούσε λίγα μέλη, γιατί άπαγορεύτηκε ή έγγραφη σ' αυτή των Άλδανών δημοσίων υπαλλήλων. Η άλδανική γλώσσα δέ διδάχτηκε ούτε σε ξεχωριστό άλδανικό σχολείο ούτε στην τουρκική σχολή Πρεμετής. Το μονα-δικό άλδανικό σχολείο του καζά ήταν αυτό που λειτουργήσε στον τεκέ της Φράσαρης σε εθνικό δωμάτιο. Ο μεγαλύτερος σχημαφόρος της άλδανικής ιδέας στην περιοχή της Πρεμετής ήταν ο ήγούμενος του τεκέ, ο μπαμπά Άμππαδίν, άνθρωπος εύστροφος και εύφυής, που είχε μεγάλη έπιρροή στους συμπατριώτες του, οι όποιοι χάρη σ' αυτόν έγιναν φανατικοί άλδανιστές³⁸⁹.

387. Στην περιοχή οι ισχυροί βέηδες ήταν οι: 1) Ναμήκ βέης, πρόεδρος της λέ-σης. 2) ο Όμερ έφέντης και οι δυο γιοι του, πλούσιοι και φανατικοί άλδανιστές. 3) ο Μεχμέτ Άλή πασάς, συνταξιοδότης πολιτικός υπάλληλος, που διακρινόταν για την εθ-γένεια, τη μετριοπάθεια, τη συμπάθειά του για τους χριστιανούς και τη γνώση της έλ-ληνικής, την όποια χρησιμοποιούσε και στην οίκογένειά του. 4) ο Άσχημ βέης. 5) ο Μωαμέτ βέης (και οι δυο στο προάστιο Παλιτσλί Ναζήφ Χαϊνάρ). 6) ο Χαρής Μαξού-δης. 7) ο Άρβφ Κούτσης (και οι δυο στο χωριό Κοπάτσι). 8) ο Ίσμαήλ Ίμπρασης (στο Βεργό). 9) ο Γιάχο Άϊδίν (στούς Ζουλιάτς). 10) ο Μουαρέμ Βελή. 11) ο Τχη-σιν Ράμιος (και οι δυο στην Τατζάτη). 12) ο Χατζή Άμπλης (στο Σάσαϊ). 13) ο Τζαφέρ Μάζες. 14) ο Σαλίχ Λιάζες (και οι δυο στον Παντελεήμονα). 15) ο Λιάζε Μεχ-μέτ. 16) Μουχαρέμ Γιχγιά (και οι δυο στην Άδαρίτσα). Βλ. την β.π. έκθεση.

388. Βλ. την βπ' άριθμ. 1582/27-7-1912 έκθεση του προξενείου Ιωαννίνων, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Άσκατοποίηση, φάκ. 3.

389) Άλλοι ισχυροί παράγοντες της περιοχής ήταν οι: 1) ο Μεχμέτ βέης (στη Ζαχλιάνη). 2) ο Μεχμέτ Ίσλάμ. 3) ο Βελή βέης (και οι δυο στην Κλειτούρα). 4) ο Μαλήκ βέης (στη Φράσαρη). 5) ο Τζελάλ βέης (στην Κόπριτσα). Σ' αυτούς πρέπει να προστεθούν και οι μπαμπάδες των τεκέδων Πρεμετής, Πρίστας και Μπάτσας. Όλοι τους προτιμούσαν το λατινικό αλφάβητο και ήταν σφοδρόι πολέμιοι του άραβικού. Βλ. την β.π. έκθεση του προξενείου Άργυροκάστρου, άριθμ. 247.

Υ. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΒΕΡΑΤΙΟΥ

α. Καζάς Βερατίου

Στό Βεράτι, λίγο μετά την ανακήρυξη του συντάγματος, ιδρύθηκε αλβανική λέσχη με την ονομασία «Ένωτική Όθωμανική Έταιρεία»³⁹⁰. Το όνομά της δεν άργησε να εναρμονιστεί μ' εκείνο των περισσοτέρων λεσχών, αλλάζε δηλαδή σε «Bashkimi». Δεν είχε εξάρτηση από την Κωνσταντινούπολη και εκτός από τα τακτικά μέλη της οι άλλοι αλβανίζοντες επισκέπτες της ήταν λίγοι.

Το καλοκαίρι του 1910 πρόεδρος της λέσχης ήταν ο Έλιάζ Θέης, άνεψιός του δουλευτή Αξίζ πασά. Το συμβούλιο ήταν δεκαμελές κι αποτελούνταν από μουσουλμάνους Άλβανούς και χριστιανούς αλβανίζοντες. Τη λέσχη τη διατηρούσαν οι προαιρετικές, στην πραγματικότητα υποχρεωτικές, εισφορές μουσουλμάνων δέηδων και μερικών χριστιανών εμπόρων. Αντιμετώπιζε πάντως εξ' οικονομικό πρόβλημα, γεγονός που είχε αντίκτυπο στην οργανωτική της έκφραση³⁹¹. Η λέσχη είχε ως βασικούς σκοπούς τη διάδοση της εθνικής αλβανικής ιδέας και την καλλιέργεια της γλώσσας, με την ίδρυση σχολείων. Τον Αύγουστο κιόλας του 1908 έγινε σύσκεψη, στην οποία πήραν μέρος Άλβανοί και χριστιανοί πρόκριτοι της πόλης κι αποφάσισαν να ιδρύσουν δυο αλβανικά σχολεία. Για ν' αντιμετωπίσουν τα έξοδα (ένοίκιο και μισθός δασκάλων) επέβαλαν υποχρεωτική εισφορά στα έγχωρια προϊόντα³⁹². Τα έγκαινια έγιναν με μεγαλοπρέπεια, αλλά η ζωή των σχολείων ήταν σύντομη: οι χριστιανοί μαθητές άρχισαν να διαρρέουν προς τα ελληνικά σχολεία και οι μουσουλμάνοι προς τα τουρκικά. Βασική αιτία ήταν η έλλειψη πόρων³⁹³, γιατί η εισφορά φαίνεται ότι δεν απέδωσε.

Μετά το κλείσιμο των σχολείων οι αλβανιστές αγωνίστηκαν να πετύχουν να εισαχθεί ή διδασκαλία της αλβανικής στα ελληνικά σχολεία. Η απόπειρα απέτυχε, γιατί αντέδρασαν σθεναρά η χριστιανική κοινότητα και η μητρόπολη. Η πίεση προς την κατεύθυνση αυτή συνεχίστηκε³⁹⁴. Η εισαγωγή του μαθήματος της αλβανικής, προαιρετικά και για δυο φορές την εβδομάδα, έγινε τελικά δυνατή στο ανώτερο τουρκικό εκπαιδευτήριο του Βερα-

390. Για την ίδρυσή της, τις προκηρύξεις και τους σκοπούς της βλ. περισσότερες λεπτομέρειες στης ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ξένες προπαγάνδες, σ. 365 κ.έξ.

391. Βλ. την υπ' αριθμ. 22 έμπ./7-6-1910 έκθεση του προξενείου Βερατίου προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ', β.π.

392. Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, β.π., σ. 366.

393. Βλ. την β.π. έκθεση, αριθμ. 22.

394. Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, β.π., σ. 366, 367.

τίου (Μεκτέπι Ίνταντί). Δάσκαλος ἦταν ὁ Γ. Καρβουνάρας ἀπὸ τὸ Βεράτι, ἀπόφοιτος ἐλλληνικοῦ σχολείου, ὁ ὁποῖος αὐτονομαζόταν καθηγητῆς τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας³⁹⁵, καὶ ἦταν κι ἀπὸ τὰ βασικά στελέχη τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴν περιοχὴ³⁹⁶.

Ἡ λέσχη ἰδὲν ὀργάνωσε νυκτερινὰ μαθήματα καὶ δὲν κυκλοφόρησε ἐφημερίδα. Στὸν καζὰ ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ βέηδες κι ἀγάδες, ποὺ διέθεταν σημαντικὴ ἐπιρροή³⁹⁷.

Ὅπως ἐγίνε στὸ Ἑλδασάν³⁹⁸, ἔτσι καὶ στὸ Βεράτι ἡ διαφορὰ ἀπόψεων γιὰ τὸ ἀλφάθητο δημιούργησε ἀναταραχὴ³⁹⁹. Οἱ ἀντίθετοι στὴ χρῆση τοῦ λατινικοῦ, ποὺ τὸ θεωροῦσαν ὡς προπαγανδιστικὸ μέσο, ἐξουσιολογήσαν τοὺς δουλευτές τους νὰ ἐνεργήσουν στὴν Πύλη γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας μὲ ἀραβικά, ὅμως, στουχεῖα. Δεκαπέντε Ἀλβανοὶ δουλευτές⁴⁰⁰ ὑπέδωκαν στὴ Μεγάλῃ Βεζιρία ὑπόμνημα διαμαρτυρίας γιὰ τὶς ἐνέργειες τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ λατινικοῦ ἀλφάθητου. Ἡ εὐδότης προξένησε ἀναταραχὴ στὴ λέσχη τοῦ Βερατίου, ποὺ ἀποφάσισε νὰ στείλει, μέσω τῆς λέσχης Μοναστηρίου, τηλεγράφημα ἀποδοκιμασίας γιὰ τὸ διάδημα τῶν δουλευτῶν. Ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ἀραβικῶν στοιχείων στὴ γλώσσα, τόνιζαν, δὲ θὰ ὠφελοῦσε σὲ τίποτε, ἀντίθετα θὰ χρησίμευε γιὰ νὰ ὑποδουλωθοῦν οἱ Ἀλβανοὶ στοὺς νεότουρκους. Οἱ ἐπικρίσεις ἐναντίον τῶν τελευταίων ἦταν ὀριμύτατες. Τόση δὲ ἦταν ἡ ἀντιῶραση, ποὺ ὀδήγησε τελικὰ στὴν ὁδὴ νὰ μὴ συνεισφέρουν οἱ Ἀλβανοὶ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ τουρκικοῦ στόλου, τὸν ὁποῖο χαρακτήρισαν ὡς ἐχθρικό στόλο. Ἡ λέσχη Βερατίου παρακίνησε καὶ τὶς λέσχες Αἰθλῶνας κι Ἀργυροκάστρου νὰ προσδοῦν σὲ ἀνάλογα διαδήματα⁴⁰¹. Ἡ διαμάχη γιὰ τὸ ἀλφάθητο θ' ἀποτελέσει κι ἓνα ἀπὸ τὰ βασικά αἷτια γιὰ τὴν ἐκκρήξη τῶν ἐπαναστατικῶν ἀλβανικῶν κινήματων ἀπὸ τὴν ἀνοιξή τοῦ 1910.

395. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση τοῦ προξενείου Βερατίου.

396. Βλ. γιὰ τὸν Καρβουνάρα τῆς ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, δ.π., σ. 74, 108, 179, 247, 257.

397. Ἰσχυροὶ πασάδες, βέηδες κι ἀγάδες ἦταν οἱ: 1) ὁ δουλευτῆς Ἀζιζ πασάς (βλ. γι' αὐτόν, δ.π., σ. 360). 2) ὁ ξάδελφος τοῦ Ὁμέρ πασάς, ποὺ ἔμενε στὸ Φιέρι, γόνος τῆς παλιᾶς καὶ μεγάλῃς οἰκογένειας τῶν Βρυώνηδων. 3) ὁ Ἰσλάμ βέης Βρυώνης. 4) ὁ Ἐλιᾶζ βέης. 5) ὁ Καραμάν Τσάκνη ἢ Τσάκρηνη. 6) ὁ Σάλφο Ἐκάλι (καὶ οἱ δυὸ βέηδες τῆς Ὁμαλοκάστρας). 7) ὁ Κεμάλ βέης ἀπὸ τὸ Ἑλδασάν, ποὺ κατοικοῦσε στὸ Βεράτι (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 22 ἐκθεση τοῦ προξενείου Βερατίου).

398. Βλ. γενικὰ τὴν 112/8-2-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Μοναστηρίου πρὸς τὸ δ-πουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Β/54 Ἡ δράσις τῶν ληττοσυμμοριῶν εἰς τὴν τουρκοκρατομένην Ἠπειρον.

399. Ἡ κυβέρνηση ὑποχρεώθηκε νὰ στείλει στρατιωτικὰ τμήματα ἀπὸ τὴν Πρέβεζα γιὰ νὰ καταστείλει τὶς ἐξεγέρσεις, βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 55/31-3-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Αἰθλῶνος πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, δ.π.

400. Μ' ἐξαίρεση τοὺς: Ἰσμαήλ Κεμάλ βέης, Ἀζιζ πασά, Μουφὴτ καὶ Γκανή βέηδες.

401. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1 ἐμπ./18-1-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Βερατίου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ', δ.π.

β. Καζάς Αδλωνας

Ἀλβανικὴ λέσχη ἐδρύθη καὶ στὴν Αὐλώνα, μὲ τὴν ἐπωνυμία «Laberi» (Λιαπουριά), μετὰ τὴν ἀναγκήρουξη τοῦ συντάγματος, ἀλλὰ τὸ Μάιο τοῦ 1909 κλείστηκε ἀπὸ τοὺς νεότουρκους, ἐξαιτίας τῶν διωγμῶν ἐναντίον τῶν ἀλβανιστῶν. Οἱ διωγμοὶ στὴν Αὐλώνα πῆραν μεγάλη ἑκταση, γιὰ τοὺς πολλοὺς Ἀλβανοὶ ὑποχρεώθηκαν νὰ αὐτοεξοριστοῦν τὸ Μάιο τοῦ 1912⁴⁰².

Πρῶτος πρόεδρος τῆς λέσχης ἦταν ὁ Τζεμὴλ δέης καὶ μετὰ τὴν παραίτησή του ὁ Ἀθαν. Πιλούμπης, δικηγόρος, ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ λέσχη ἀριθμοῦσε ὀξυδολογὸ ἀριθμὸ μελῶν, γιὰ τοὺς εἶχαν ἐγγραφεῖ σ' αὐτὴν ὅλοι οἱ Ἀλβανοὶ τῆς πόλης καὶ τῶν περιχώρων καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀλβανίζοντες χριστιανούς.

Ἀλβανικὰ σχολεῖα λειτουργοῦσαν στὴν Αὐλώνα καὶ τὰ Κάνινα καὶ συντηροῦνταν μὲ συνεισφορές. Τὸ σχολεῖο τῶν Κανίνων ἀνοίξε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1910 καὶ συγχωνεύτηκε σ' αὐτὸ καὶ τὸ ἐκεῖ τουρκικὸ σχολεῖο. Διευθυντὴς τοῦ κοινοῦ σχολείου ἀνέλαβε ὁ Ἰωάννης Μίγκας, τελειόφοιτος τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν⁴⁰³. Τὸ σχολεῖο τῆς Αὐλώνας ἐδρύθη καὶ τὸ Μάιο τοῦ ἴδιου χρόνου⁴⁰⁴, μὲ διευθυντὴ κάποιον Κώστα ἀπὸ τὴν Κορυτσά, τελειόφοιτο τῆς ἱατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ ἐλεύθερη λειτουργία τῶν σχολείων στὴν Αὐλώνα καὶ ἡ χρῆση τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου ἐπιτράπηκε ὕστερα ἀπὸ τὸ Μάρτιο τοῦ 1911, μὲ διαταγὴ τοῦ βασιλῆ Ἰωαννίνων. Κυκλοφοροῦσαν φήμες ὅτι ἡ παραχώρηση αὐτὴ ἔγινε ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κυβέρνησι, ἐπειδὴ φοβόταν τὴ σύμπραξιν Ἀλβανῶν καὶ Βουλγάρων καὶ ἐκρηξὴ ἀλβανικοῦ κινήματος⁴⁰⁵.

Ἡ τύχη τῶν σχολείων αὐτῶν ἦταν ὅμοια μὲ τῶν ἄλλων, ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴν στάση τῶν νεότουρκων ἀπέναντι στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἀλβανῶν. Πρὶν ἀπὸ τὴν ὕβρυσιν τοῦ σχολείου, τὴν ἀλβανικὴν τὴν δίδασκαν στὴν Αὐλώνα δυὸ δασκάλοι στὸ τουρκικὸ σχολεῖο, τοὺς ὁποίους πλήρωναν ἀπὸ μικρὸ κοινοτικὸ φόρο ποὺ ἐπέβαλαν στὴν εἰσαγωγὴ τῶν ἐμπορευμάτων. "Ὅταν

402. Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ὁ.π., σ.370, τὴν ὑπ' ἀριθμ. 237/8-8-1910 ἐκθεσὴ τοῦ προξενείου Αὐλώνας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ὁ.π., καὶ ἐφημ. «Πύρρος», ἀριθμ. φύλλ. 332/26-8-1909.

403. «...ἐκ τῶν φανατικωτέρων μισελλήνων ἀλβανιστῶν», βλ. τὴν ὁ.π. ἐκθεσὴ τοῦ προξενείου Αὐλώνας.

404. Ἀπόπειρα γιὰ νὰ ἐδρευθεῖ σχολὴ στὴν Αὐλώνα τὸ Μάρτιο τοῦ 1910 ἀπέτυχε, βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 55/31-3-1910 ἐκθεσὴ τοῦ προξενείου Αὐλώνας, ΑΓΕ, 1910, Β/54, ἡ δρᾶσις τῶν ληστοσυμμοριῶν εἰς τὴν τουρκοκρατούμενην Ἠπειρον.

405. Ποὺ τελικὰ δὲν ἀποτράπηκε. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 52/6-8-1911 ἐκθεσὴ τοῦ προξενείου Αὐλώνας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1911, ΑΑΚ/Ζ', Η' Προξενεῖα Δυρραχίου — Αὐλώνας.

καταργήθηκε ο φόρος, με διαταγή του μουτεσαρίφη Βερατίου, ή διδασκαλία της αλβανικής σταμάτησε⁴⁰⁶. Η διδασκαλία της είχε συμπεριληφθεί στο πρόγραμμα του σχολείου ως υποχρεωτικό μάθημα. Στόν καζά της Αδλώρας θέν έκδοῦσαν αλβανική ἐφημερίδα κι ἀπὸ τίς ἐφημερίδες ἄλλων πόλεων τὴ μεγαλύτερη κυκλοφορία τὴν εἶχε ἡ «Bashkimi i Kombit» τοῦ Μοναστηριοῦ καὶ ἡ «Tomorri» τοῦ Ἑλδασάν⁴⁰⁷.

Οἱ ἐπιστημότεροι αλβανιστὲς μουσουλμάνοι τοῦ καζᾶ Αὐλώρας ἀνῆκαν σὲ δυὸ παρατάξεις: τὴ μιὰ τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ δέη Βλιώρα, καὶ τὴν ἀντίπαλη τῆς οἰκογένειας τῶν πασάδων ποὺ εἶχε ἀρχηγὸ τὸν Φερίδ πασά⁴⁰⁸. Τὴ μεγαλύτερη ἐπιρροή τὴ διέθετε ὁ κατόπιν ἑδρυτῆς τοῦ αλβανικοῦ κράτους Ἰσμαήλ Κεμάλ⁴⁰⁹. Ἦταν φιλελεύθερος καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀπολυταρχίας εἶχε διωχτεῖ πολλές φορές. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἔτρεφε μίσος ἐναντίον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἄλλης παρατάξης. Χαρακτηριστικὸ πάντως τῆς κατάστασης ποὺ ἐπικρατοῦσε στόν καζᾶ Αὐλώρας ἦταν τὸ γεγονός ὅτι τὰ μίσση μεταξὺ τῶν ἡγετῶν τῶν Ἀλβανῶν μουσουλμάνων ἦταν ἔντονα, σὲ σημεῖο ποὺ συγγενεῖς καὶ μέλη τῆς ἰδίας οἰκογένειας πρόδιναν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον στὶς τουρκικὲς ἀρχές.

406. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 322/17-6-1909 φύλλο τοῦ «Πύρρου».

407. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 237 ἐκθεση.

408. Γιά τὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ καὶ τὸν Φερίδ πασά βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, δ.π., σ. 46, 298, 361—362, 372, 377.

409. Στὸ κόμμα τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ ἀνῆκαν οἱ: Στὴν Αὐλώρα: 1) ὁ Ἀδὲμ βέης Ρισιλῆς καὶ οἱ ἀδελφοὶ του. 2) ὁ Χαλῆμ βέης. 3) ὁ Κιανῆλ βέης, ὄλοι κτηματίες. 4) ὁ Ἰμπραήμ Ἀδουλά ἐφέντης, κτηματίας. 5) οἱ ἀδελφοὶ Σιάρρα, ἔμποροι. 6) οἱ ἀδελφοὶ Κοκόση, ἐπίσης ἔμποροι. 7) ὁ Ἀμπάζ Μαζίν, δήμαρχος τῆς πόλης καὶ κτηματίας. 8) ὁ Τελάτ βέης, δήμαρχικὸς γιαντρός. 9) ὁ Ταχσιν ἐφέντης, γιαντρός. 10) ὁ Χιμζᾶ Ἰσάς. 11) ὁ Σαχῆν Ἀρουν, καὶ οἱ δυὸ κτηματίες. 12) ὁ Λιατήφ βέης, ἀξιωματικὸς τοῦ ναυτικοῦ καὶ λιμενάρχης Αὐλώρας. Στὸ χωριὸ Κάνινα: 1) ὁ Ἑλμάζ ἐφέντης. 2) ὁ Σαῖτ Κεμάλ ἐφέντης. 3) ὁ Ἀρσῆ ἐφέντης. 4) ὁ Τζεβῆτ Ἀλή. 5) ὁ Ἰδριζ ἐφέντης. 6) ὁ Ἀχμέτ Ρετζέπ, ὄλοι τοὺς κτηματίες. Στὸ χωριὸ Τραγιάσι: 1) ὁ Οὐζενίρ Μοῦτζο, κτηματίας. Στὸ χωριὸ Ραδίμα: 1) ὁ Ὁμέρ ἐφέντης Ραδίμας, κτηματίας. Στὸ χωριὸ Τρεμπλιόβι: 1) ὁ Σαδῆκ ἐφέντης, κτηματίας, καὶ στὸ χωριὸ Καρβουνάρι: 1) ὁ Ἀχμέτ Δουρμίστης. Ἀπ' ὅσους ἀνῆκαν στὸ κόμμα τοῦ Φερίδ πασά ξεχώριζαν οἱ παρακάτω: Στὴν Αὐλώρα: 1) ὁ Τζεμῆλ βέης, ἀνεψιὸς του, χωρὶς σταθερὰ φρονήματα, ἄλλοτε ἐμφανίζοταν ὡς αλβανιστὴς κι ἄλλοτε ὡς νεότουρκος, ἐμπιστο ὄργανο τῆς αὐστριακῆς προπαγάνδας. 2) ὁ Σιρί βέης, ἀδελφός του, ἀπὸ τοὺς θαυμαστὲς τῆς αὐστριακῆς προπαγάνδας, ποὺ ἐπιδίωκε νὰ διοριστεῖ ὡς διερμηνέας στὸ αὐστριακὸ προξενεῖο. 3) ὁ Γικκοῦπ ἐφέντης, κτηματίας καὶ πρῶην μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς λέσχης. 4) ὁ Ριφάτ Μοζίν, ὑπάλληλος τοῦ Δημαρχεῖου. 5) ὁ Χατζῆ Μωχμέτ, κτηματίας καὶ ιερωμένος, ἀπὸ τοὺς φανατικότερους μουσουλμάνους. Στὰ Κάνινα: 1) ὁ Ἀμπάζ Νουρή ἐφέντης. 2) ὁ Βεμπῆ ἐφέντης. 3) ὁ Μαχμουτ ἐφέντης, καὶ 4) ὁ Χιμδῆ ἐφέντης, ὄλοι τοὺς κτηματίες. Στὸ Τραγιάσι: 1) ὁ Ἀλὲμ Μεχμέτ, κτηματίας. Στὸ χωριὸ Συοχδίν: 1) ὁ Σιέρο Ἑμίν, κτηματίας.

Ἀπὸ τοὺς χρυσιανοὺς τῆς Αὐλώνας ὁπαδοὶ τῆς ἀλθανικῆς ἰδέας ἦταν οἱ: Ἄθαν. Πλούμπης⁴¹⁰, Ἰωάννης Μίγκας ἢ Μίγκας⁴¹¹, ἀδελφοὶ Κολλέας⁴¹², Ἰ. Φλιόκης⁴¹³, Ἀρυστείδης Ρούτσης καὶ Ἰωάννης Μπόζιος⁴¹⁴, Χρῆστος Καρδουνάρας, Νικόλαος Καρδουνάρας, Διονύσιος Καρδουνάρας⁴¹⁵, Μάρκος Κολλέας, Δημήτριος Κολλέας καὶ Λουκάς Βερδέρης⁴¹⁶.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ πρώτου δεκαήμερου τοῦ Σεπτεμβρίου 1912 ἐπανιδρύθηκε ἡ λέσχη τῆς Αὐλώνας ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ κόμματος τοῦ Ἰσμάηλ Κεμάλ. Γράφτηκαν τότε 72 μέλη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 30 ἦταν χρυσιανοί. Τὸ νέο καταστατικὸ τῆς λέσχης εἶχε ὡς κύριο σκοπὸ τὴν διάδοσιν τῆς ἀλθανικῆς γλώσσας καὶ τὴν ὕψιστη ἀλθανικῶν σχολείων. Κατὰ τὶς συζητήσεις στὴ λέσχη ἀπαγορευόταν ἡ χρῆσις ἄλλης γλώσσας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀλθανικὴ· τὰ μέλη εἶχαν στὴ διάθεσίν τους γιὰ νὰ διαδίδουν διάφορες ἐφημερίδες· ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς μόνον τὴ «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης⁴¹⁷.

Τὸν τελευταῖο μῆνα πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκρηξὴ τῶν βαλκανικῶν πολέμων, τὸ ἐλληνικὸ προξενεῖο Αὐλώνας ζήτησε θηγάγιες ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν γιὰ τὴν στάση πού ἔπρεπε νὰ τηρήσει ἀπέναντι στὴ λέσχη, ὕστερα ἀπὸ τὴν ψήφιση τοῦ νέου καταστατικοῦ. Τὸ σχετικὸ δηλαδὴ ἄρθρο τοῦ πού ἀποσκοποῦσε στὴν «ἀποσκοράκισιν» κυρίως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὰ σχολεῖα παρέμεινε ὅπως ἦταν πρῶτα. Κατὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ νέου διοικητικοῦ συμβουλίου ἐκλέχτηκαν 3 Ἀλβανοί, ὁ πρόεδρος, ὁ ἀντιπρόεδρος καὶ ὁ ταμίας, καὶ 3 χρυσιανοὶ ἀλθανιστές, ὁ Διονύσιος Καρδουνάρας, γενικός γραμματεάς, Ἰ. Μίγκας καὶ Ἀρυστείδης Ρούτσης, σύμβουλοι. Ἡ ἀλθανικὴ λέσχη ἔστειλε στὸ ἐλληνικὸ προξενεῖο, ὅπως καὶ στ' ἄλλα, ἐπιστολὴν, μὲ τὴν ὁποία ὑπέβαλε τὴν παρὰκλήσιν νὰ στείλουν δωρεὰν διδλὶα γιὰ νὰ καταρτιστεῖ διδλιοθήκη⁴¹⁸.

410. Ὁ Πλούμπης ἦταν δικηγόρος, βλ. καὶ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, β.π., σ. 100, 101, 103, 370.

411. Ἦταν δάσκαλος τῆς ἀλθανικῆς, βλ. β.π., σ. 370.

412. Δυὸ ἔμποροι καὶ ἓνας γιαντρός.

413. Ἀπὸ τὴν Κορυτσά, δικηγόρος καὶ ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

414. Παντοπωλὸς.

415. Ἦταν ὁ πρῶτος ἔμπορος, ὁ δεύτερος κτηματίας καὶ ὁ τρίτος διερμηνέας τοῦ ἰταλικοῦ προξενείου τῆς Αὐλώνας. Γιὰ τὴν θράση τοῦ τελευταίου βλ. καὶ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, β.π., σ. 74, 108, 1179, 247, 257.

416. Ἦταν κουρέας. Ὁ πρόεδρος στὴν β.π. ἐκθεσὴ τοῦ ἀριθμ. 237 σημείωνε ὅτι «πάντες οὗτοι εἶναι θαυμασταὶ τοῦ Ἰσμάηλ Κεμάλ βέη».

417. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 662/7-9-1912 ἐκθεσὴν τοῦ προξενείου Αὐλώνας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1912, Β/45 Δράσεις ἐνόπλων συμμοριῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον.

418. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 682/15-9-1912 ἐκθεσὴν τοῦ προξενείου Αὐλώνας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, β.π. Στὴν ἐκθεσὴ εἶναι συνημμένη ἡ ὑπ' ἀριθμ. 22 τῆς 9/22-9-1912 ἐπιστολὴ τῆς ἀλθανικῆς λέσχης, γραμμένη στὰ γαλλικὰ, ὑπογραμμένη ἀπὸ

γ. Καζάδες Λιούσνιας, Τομορίτσας, και Σκράπαρι

Στους καζάδες αυτούς κατοικούσαν συμπαγείς αλβανικοί πληθυσμοί. Από την ελληνική πλευρά δεν υπάρχουν στοιχεία για την ίδρυση λεισχών και σχολείων.

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1) Η νεοτουρκική επανάσταση του 1908 έδωσε τη δυνατότητα στις υπόδουλες εθνότητες της αυτοκρατορίας να εκφραστούν πολιτικά, με όση θέλεια άνεση επέτρεπαν οι δομές του καθεστώτος. Κύρια μέσα έκφρασης στάθηκαν ο ημερήσιος και περιοδικός τύπος κάθε εθνότητας, καθώς και οι δραστηριότητες συλλόγων, σωματείων και οργανώσεων που ιδρύθηκαν σ' όλες τις πόλεις του ευρωπαϊκού τμήματος της Τουρκίας. Οι σκοποί του τύπου και των οργανώσεων κάθε εθνότητας ήταν: ή τόνωση του εθνικού φρονήματος των υποδούλων, ή ψυχολογική προετοιμασία, συχνά και ή παρότρυνση, για αγωνιστικές διεκδικήσεις, με βασική πρόθεση να δημιουργηθούν προϋποθέσεις για την απελευθέρωση των πληθυσμών. Η πρόθεση αυτή δεν ήταν φανερή· καλυπτόταν στα καταστατικά των οργανώσεων μ' επιδιώξεις για αλληλοβοήθεια, σύσφιξη των σχέσεων ανάμεσα στα μέλη κάθε εθνότητας, αρμονική συνεργασία με τη διοίκηση, προσπάθειες για την ίδρυση νέων σχολείων, τα όποια στην ουσία θα ήταν τα φυτώρια για την καλλιέργεια της εθνικής ιδέας.

2) Η πρώτη περίοδος διακυβέρνησης των νεότουρκων, ως την επανάσταση των παλαιότουρκων τον Απρίλιο του 1909, μπορεί να χαρακτηριστεί ως περίοδος των μεγάλων ελπίδων και ενθουσιασμών⁴¹⁹. Η περίοδος αυτή δεν κράτησε πολύ. Ο διχασμός που υπήρχε μέσα στους κόλπους του κομιντάτου «Ένωσις - Πρόοδος» κι ο οποίος είχε αντίκτυπο στην πολιτική της κυβέρνησης, οι αντιδράσεις από την αντεπανάσταση των παλαιότουρκων, τα επαναστατικά κινήματα των εθνοτήτων, ή άτυχής έκβαση του πολέμου με την Ιταλία, και πάνω απ' όλα ή θαμνότερη πρόθεση των νεότουρκων να εξασφαλίσουν την ισχυροποίηση του κράτους, με την προσπάθεια εκτουρκισμού των μουσουλμανικών πληθυσμών και την ανάπτυξη της τουρκικής ως κυρίαρχης εθνότητας, υποχρέωσαν τους υπόδουλους να οργανώσουν την άμυνά τους για

το γενικό γραμματέα Denis Carbonaras (Διονύσιος Καρδουνάρας) και σφραγισμένη με τη σφραγίδα της λείσχης, που φέρει παράσταση ήλιου που ανατέλλει από βουνοκορφές και την επιγραφή «KLUB'I SHQIPETAREVE LABERI VLORE».

419. Όλες οι υπόδουλες εθνότητες ήταν έτοιμες «να έναρμονίσουν φιλικώς τās εθνικές των βλέψεις προς τὰ συμφέροντα της αυτοκρατορίας», βλ. ΒΛΑΧΟΓ, ό.π., σ. 55.

νά εξουδετερώσουν τὸ νέο κίνημα ποὺ τοὺς ἀπειλοῦσε. Ἡ κάθε ἐθνότητα, αὐτοδύναμη ἢ σὲ συνεργασία μὲ τὶς ἄλλες, προσπαθοῦσε νὰ ὀργανωθεῖ ἔτσι ποὺ νὰ εἶναι: ἔτοιμη ν' ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀπαιτήσεις μιᾶς καθολικῆς ἐξέγερσης ἐναντίον τοῦ δυνάστη, ποὺ ὅλοι τὴν ἐδίδεσαν νὰ πλησιάζει.

3) Στὸ πλαίσιο τῶν συνθηκῶν ποὺ δημιουργήθηκαν ἀναπτύχθηκε ἡ πολιτικὴ καὶ στὴ συνέχεια ἡ ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα τῆς ἀλβανικῆς ἐθνότητος κατὰ τὴν περίοδο 1908—1912. Εἰδικότερα στὸ βίλαετι Ἰωαννίνων ἡ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση ἐμφάνιζε ἐξαρση ὅχι μόνον στὰ θόρεια διαμερίσματα, ἀλλὰ καὶ στὰ νοτιότερα καὶ στὰ ὕδια τὰ Γιάννινα, ὅπου τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο ἀποτελοῦσε τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἐξήγηση δρίσκεται στὸ ὅτι τὰ Γιάννινα ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ βίλαετι καὶ οἱ ὁποιοσδήποτε ὀργανωτικὲς διαρθρώσεις καὶ δραστηριότητες τῆς ἀλβανικῆς ἐθνότητος ἐπηρεάζαν τὴν κατάστασι ὅχι μόνον στὸ χῶρο τοῦ βίλαετι, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτόν. Ἐξάλλου ἡ ὑπαρξὴ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνωτέρων, μεσαίων καὶ κατωτέρων στελεχῶν τῆς διοίκησης, τῆς χωροφυλακῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, εἶχε τὶς ἐπιπτώσεις στὴ στάσι τῆς διοίκησης στὸ συγκεκριμένο χῶρο, σὲ συνδυασμὸ πάντοτε μὲ τὴ γενικότερη πολιτικὴ τῶν νεότουρκων. Πέρα ἀπ' αὐτὰ ἂς μὴ λησμονεῖται ὅτι σωδινιστικοὶ ἀλβανικοὶ κύκλοι φιλοδοξοῦσαν καὶ ἀγωνίζονταν νὰ ἐνσωματώσουν τὰ Γιάννινα, καὶ δολέκληρη τὴν Ἡπειρο ὡς τὸν Ἀμβρακικό, στὸ ἀνεξάρτητο ἀλβανικὸ κράτος ποὺ ἐπιδίωκαν νὰ ἱδρῶσουν.

4) Κύριο ὄργανο ἐκφράσεως τῶν προσδοκιῶν τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ ἦσαν οἱ λέσχες (Club) ποὺ ἱδρύθηκαν στὰ ἀστρικά κέντρα τῶν βίλαετι τῆς Σκόδρας, Ἰωαννίνων, Κοσσυφοπέδου καὶ Θεσσαλονίκης. Ὅλες σχεδὸν ὀργανώθηκαν πάνω στὸ πρότυπο τῆς ἀλβανικῆς λέσχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Bashkimi», ἣν καὶ ὑπῆρχαν διαφοροποιήσεις στὸ περιεχόμενο τῶν καταστατικῶν τους. Πάντως, ἡ λέσχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπαύζε καθοδηγητικὸ ρόλο γιὰ τὶς ἄλλες, ἀνεξάρτητα ἢ καὶ μὴ ἀπ' αὐτὲς εἶχε ὀργανωτικὴ ἢ ὅχι ἐξάρτησι ἀπὸ τὴν πρώτη. Τὸ ὕδιο ὄνομα «Bashkimi» πῆρε καὶ ἡ λέσχη τῶν Ἰωαννίνων, ποὺ ἱδημοσιογραφικὸ ὄργανο εἶχε τὴν ἑφημερίδα «Zgjim i Shqipërisë», μέσω τῆς ὁποίας τὸ ἀλβανικὸ κομμάτι διοχέτευε τὴν γραμμὴν του.

5) Ἡ πρώτη περίοδος τῆς λέσχης Ἰωαννίνων στάθηκε ἡ πιὸ πλούσια σ' ἐνθουσιασμὸ καὶ δραστηριότητες. Τὸ ὕδιο παρατηρήθηκε καὶ μὲ τὶς ἄλλες, ὅπως τῆς Κόνιτσας, Λεσκοβίκου, Φιλιατῶν, Φιλιππιάδας, Ἀργυροκάστρου, Τεπελενίου, Δελβίνου, Πρεμετῆς, Βερατίου, Αὐλώνας.

Κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς περιόδου αὐτῆς (1908—1909) εἶναι:

α) ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῶν λεσχῶν, στὶς ὁποῖες γράφονταν καὶ Τοῦρκοι πρόκριτοι,

β) ὁ πολὺπλευρὸς ἀγώνας τῶν λεσχῶν γιὰ τὴν τόνωσι τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ τὴν ἀφύπνισι τῆς ἐθνικῆς συνείδησης τῶν Ἀλβανῶν ὅλων τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων. Προπαντὸς, ὅμως, τῆς ὑθύνουσας τάξης τῶν ἀγάδων,

θέηδων και του κλήρου, γιατί πολλοί από τις ομάδες αυτές ταυτίζονταν, εξαιτίας της μουσουλμανικής θρησκείας, με την τουρκική εθνότητα κι αγωνίζονταν για τη διατήρηση και την ακεραιότητα του τουρκικού κράτους.

γ) η ίδρυση αλβανικών σχολείων, η έκδοση εφημερίδων, περιοδικών και βιβλίων, η συγκρότηση συνεδρίων, η οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων κλ.

6) Η προσπάθεια για τη μόρφωση του αλβανικού λαού κάλυπτε μεγάλο μέρος της δραστηριότητας των λεισχών, εξαιτίας του προδότηματος που είχε δημιουργηθεί πριν από τη νεοτουρκική επανάσταση και είχε πάρει όξύτερες διαστάσεις ύστερα απ' αυτή. Οι προσδευτικοί κύκλοι της αλβανικής εθνότητας αγωνίζονταν για να καθιερωθεί το αλφάβητο με λατινικούς χαρακτήρες, ενώ αντίθετα οι συντηρητικοί υποστήριζαν την καθιέρωση των αρχαϊκών χαρακτήρων. Η στάση αυτή ήταν άρεστή και στην τουρκική κυβέρνηση, η οποία διέδλεπε στο λατινικό αλφάβητο έναν ακόμη παράγοντα αποχωρισμού της αλβανικής εθνότητας από την αυτοκρατορία. Το αλφάβητο αποτέλεσε και το κύριο θέμα των αλβανικών συνεδρίων που οργάνωσαν οι λείσχεις στο Μοναστήρι (14 Νοεμβρίου 1908) και στο Έλδασάν (2 Σεπτεμβρίου 1909) και τα όποια καθιέρωσαν τους λατινικούς χαρακτήρες.

7) Φιλοδοξία της λείσχεις των Ίωαννίνων ήταν να διοργανώσει στην πόλη αυτή το μεγαλύτερο συνέδριο της αλβανικής εθνότητας. Η σύγκληση προγραμματίστηκε για τον Ιούλιο του 1910. Στο συνέδριο αυτό⁴²⁰ οι αλβανιστές στήριζαν πολλές ελπίδες για την επίλυση των μεγάλων προβλημάτων που απασχολούσαν την εθνότητα. Κύριος σκοπός του συνεδρίου ήταν η οριστική επίλυση του προβλήματος του αλβανικού αλφάβητου, με αποφάσεις αποδεκτές από το σύνολο των Άλβανών. Τα επαναστατικά κινήματα της βόρειας Άλβανίας δημιούργησαν καταστάσεις που δεν επέτρεψαν να συγκροτηθεί το συνέδριο.

8) Η αντεπανάσταση των παλαιότουρκων το 1909, με την οποία φαίνεται ότι είχε διασυνδέσεις και η αλβανική λείσχη Ίωαννίνων, όπως και εκείνη της Θεσσαλονίκης, σε συνδυασμό με την εφαρμογή του προγράμματος των νεότουρκων για εκτουρκισμό των μουσουλμανικών πληθυσμών, δημιούργησε δύσκολη κατάσταση στην λειτουργία των λεισχών στο βίλαετι Ίωαννίνων, αλλά και έξω απ' αυτό. Οι Τούρκοι αποχώρησαν από τις λείσχεις και σημειώθηκαν διωγμοί Άλβανών υπαλλήλων και μεταθέσεις σε μακρινά σημεία της αυτοκρατορίας. Εξαιτίας των διωγμών και της τρομοκρατίας, μειώθηκε σημαντικά κι ο αριθμός των μελών στις λείσχεις και παρουσιάστηκαν δυσχέρειες στην εξεύρεση στελεχών για να συμμετέχουν σε διοικητικά συμβούλια. Άς σημειωθεί ότι στελέχη των Άλβανών, κυρίως από τη χωροφυλακή και το στρατό, είχαν συνεργαστεί στενά με τους νεότουρκους για την επιτυχία της

420. Όπως αναφέρουμε το χαρακτήριζαν ως «μέγα συνέδριο».

ἐπανάστασης τοῦ 1908. Ἡ συνεργασία αὐτὴ συνεχίστηκε καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκρηξή της, κυρίως τὴν πρώτην περίοδον, μὲ κύριον στόχον νὰ ἐξουδετερωθεῖ ἡ ἐλληνικὴ ἐπιρροὴ στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων.

9) Οἱ διωγμοὶ ὑποχρέωσαν τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ στραφοῦν πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Στελέχη τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων ἄρχισαν συνομιλίας ἀπὸ τὴν ἀνοξὴ τοῦ 1909 μὲ Ἑλληνας πρόκριτους, μὲ τὴ συνάντησιν φυσικὰ τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης. Οἱ συνομιλίες δὲν ἔφεραν ἀποτελέσματα. Ὁ κυριότερος λόγος ἦταν ἡ καχυποψία ποὺ ἐκδηλώθηκε καὶ ἀπὸ τὴς δύο πλευρὰς ἀπέναντι στίς προθέσεις τοῦ ἑλλου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θέμα τῶν συνόρων, τὰ ὁποῖα καὶ οἱ Ἑλληνες, ἐπηρεασμένοι ἀκόμη ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ, τὰ ἤθελαν σχεδὸν μέχρι τὸ Γενοῦσο⁴²¹, οἱ Ἀλβανοὶ ἀντιμετώπιζαν μὲ καχυποψία καὶ τὸ μέλλον, γιὰ τὸ ρόλον δηλαδή ποὺ θὰ ἤθελε ἡ Ἑλλάδα νὰ διαδραματίσει τὸ ἀλβανικὸ κράτος ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔδρυσή του.

10) Ἡ στάσις τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων ἦταν θετικὴ στὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ οἱ ἀλβανικὲς ἀξιώσεις δὲν ἔθιγαν βασικὰς ἐθνικὰς διεκδικήσεις τῆς Ἑλλάδος. Ἐπαφές γιὰ συζητήσεις, καὶ μάλιστα σὲ φιλικότερον ἐπίπεδο, ἔγιναν καὶ στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ καὶ αὐτὲς εἶχαν τὴν τύχην τῶν προηγουμένων τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ τεταμέναι σχέσεις ἀνάμεσα σὲ Ἀλβανοὺς καὶ Ἑλληνας στὸ βιλαέτι αὐτὸ ἐκδηλώθηκαν σὲ πολλὰ ἐπίπεδα, ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦταν ἡ συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ ρουμανιζόντων στὸ πολιτικὸ καὶ ἐπαναστατικὸ πεδίο. Χαρακτηριστικὰς ἐκδηλώσεις τῆς ὀξύτητος ἀποτελέσαν οἱ ὑποθέσεις Μπαϊκούση καὶ Καδρὴ Γκιότα.

11) Οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στίς δύο ἐθνότητες στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων δόθαιναν περισσότερο μὲ τὴν ἐκρηξὴ τῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων τῶν Ἀλβανῶν. Ἀλβανικὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ καθαρὰ ἀλβανικὲς ληστρικὲς συμμορίες, ὁρῶσαν σὲ ὅρος τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, τοῦ ὁποίου προκάλεσαν τὴν ἀντίδρασιν γιὰ αὐτοάμυνα μὲ τὴν ὁργάνωσιν καὶ δράσιν τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων. Ἡ δραστηριότης τῶν τελευταίων ἦταν περιορισμένης ἕκτασις σὲ σύγκρισιν μὲ ἐκεῖνη τῶν ἀλβανικῶν. Μόνο λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῶν βαλκανικῶν πολέμων ἔγινε συστηματικὴ προσπάθεια γιὰ νὰ ὁργανωθοῦν ἐλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα, μὲ ἀποστολὴν διμάδων ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος. Ἐπεὶ, τὸν Αὐγούστου τοῦ 1912 ἡ «Ἑπειρωτικὴ Ἐταιρεία», μὲ ἔγκρισιν τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης, ἔστειλε τρία σώματα στὰ σαντζάκια Ἀργυροκάστρου, Ἰωαννίνων καὶ Ρεσσλιδιέ, τὰ ὁποῖα δὲν κατόρθωσαν νὰ φέρουν σὲ πέρας τὴν ἀποστολήν τους, ἔξαιτίας τῆς ἑλλειψὸς καλοῦ δικτύου πληροφοριῶν. Τὰ σώ-

421. Μόνο στίς παλαιονέες τῶν βαλκανικῶν πολέμων ἡ Ἑλλάς καθόρισε μὲ ἀκριβείαν τὴς διεκδικήσεις τῶν συνόρων της μὲ τὴν Ἀλβανίαν, δείχνοντας μετριοπάθειαν καὶ διαλλακτικότητά, ποὺ δὲν ἐκτιμήθηκε ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴν πλευρά, βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ὁ.π., σ. 240 κ.εξ.

ματα εξουδετερώθηκαν κι αποδρατίστηκαν από τις αλβανικές ομάδες, όπως π.χ. το σώμα του Πουτέτση⁴²².

12) Στο πολιτικό πεδίο η αντίθεση εκδηλώθηκε με τα συλλαλητήρια που οργανώνονταν στην ελεύθερη Ελλάδα και στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού, ακόμη και με τις εκδηλώσεις του υπόδουλου ελληνισμού στα Γιάννινα. Τις θέσεις του ελληνικού στοιχείου στο βίλαετι Ίωαννίνων, τόσο για τη στάση της τουρκικής κυβέρνησης στο συγκεκριμένο χώρο όσο και στην εθνική αλβανική κίνηση, εξέθεσαν με σαφήνεια οι εκπρόσωποί του προς την «Επιτροπήν Αναθεωρήσεων», επικεφαλής της οποίας ήταν ο Χατζή Αδής. Η στάση του τελευταίου χαρακτηρίστηκε από τη λέσχη Ίωαννίνων ως φιλελληνική, άποψη που ήταν αντίθετη προς την πραγματικότητα.

13) Τα σωδινιστικά συνθήματα για τη Μεγάλη Αλβανία ενστερνίστηκε και η λέσχη των Ίωαννίνων, αν και το δημοσιογραφικό της όργανο, η «Zgjim», προσπαθούσε ν' αμείβει την όξυνση των σχέσεων μεταξύ Αλβανών και νεότουρκων. Από την ελληνική πλευρά, η «Ήπειρος» υπεράσπιζε τα ελληνικά δίκαια, χωρίς όμως το φανατισμό των αλβανικών εφημερίδων, γεγονός που της επέτρεπε πολλές φορές να συμπορεύεται με τη «Zgjim» σε θέματα που απέδωσαν στην εξυγίανση της κρατικής μηχανής, η οποία έφερε άμεσα την αλβανική εθνότητα, όπως το θέμα του αλφάβητου.

14) Γενική διαπίστωση είναι, ότι η αλβανική λέσχη Ίωαννίνων «Bashkimi» αγωνίστηκε για να πραγματοποιηθούν οι αλβανικές επιδιώξεις. Σε συνεργασία και με τις άλλες λέσχες, κάτω από το πρόσχημα καταστατικών επιδιώξεων, πολιτιστικών και κοινωνικής αλληλεγγύης, έγινε στην πραγματικότητα το κέντρο άφύπνισης της εθνικής συνείδησης των Αλβανών στο βίλαετι Ίωαννίνων. Τάχθηκε με το μέρος της προσδευτικής παράταξης των Αλβανών, μ' εξαίρεση τη σύνθεσή της με την αντεπαναστατική των παλιότουρκων, που πιθανόν ν' αγνοούσε τους διαθύτερους σκοπούς της. Αγωνίστηκε ακόμη για την καθιέρωση του λατινικού αλφάβητου, όσο και για την κατάρτιση κι οργάνωση των πολιτικών και πολιτιστικών έρεισμάτων, που θα βοηθούσαν την αλβανική ήγασία να πραγματοποιήσει τους δραματικούς του λαού για την ίδρυση ανεξάρτητου αλβανικού κράτους. Με την καθοδήγησή της, κατά μέγα μέρος, ανέπτυξαν τις δραστηριότητές τους και οι αλβανικές λέσχες που ιδρύθηκαν σ' άλλα σαντζάκια και καζάδες του βίλαετι. Η δράση όλων αυτών των λεσχών συνέδωσε αποφασιστικά στη γενικότερη ανάπτυξη της εθνικής αλβανικής κίνησης στο βίλαετι Ίωαννίνων την περίοδο 1908—1912.

422. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, β.π., σ. 138 κ.εξ., 288 κ.εξ. Σε συμπλοκή που έγινε με την ομάδα του Άλη Βρανίτσα από την Αύλωνα, ο Πουτέτσης έχασε τη ζωή του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. 'Ιστορικὸν Ἀρχεῖον Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος (ΑΥΕ)

Φάκελοι ποὺ χρησιμοποιήθηκαν

- 1908 Β' Ἀρχεῖον, Προξενεῖον Ἰωαννίνων
1908 ΑΔΑΚ/ΙΣΤ', Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Ἐξωτερική καὶ ἐσω-
τερική πολιτική τῆς Τουρκίας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος
1908 Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἐκθέσεις
1909 ΑΔΑΚ/ΚΒ', Ἑπειρωτικὸν Ζήτημα, Προξενεῖα Ἰωαννίνων, Πρεσβείας
1909 ΑΔΑΚ/Ζ', Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
1910 ΑΔΑΚ/ΙΒ'—ΙΓ', Καταπιέσεις καὶ βιαιοπραγίαι Τούρκων ἐναντίον
Ἑλλήνων
1910 ΑΔΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ', Προξενεῖα Αὐλώνος, Ἀργυροκάστρου, Ἰωαννί-
νων, Διάφορα Ἀλβανίας
1910 Β/53, Ἀναφοραὶ προξενείων Ἰωαννίνων καὶ Πρεσβείας
1910 Β/54, Ἡ βρᾶσις τῶν ληστοσυμμοριῶν εἰς τὴν τουρκοκρατούμενην Ἠ-
πειρον
1910 Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἐκθέσεις
1910—1911 Ἀλβανικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις
1911 ΑΔΑΚ/Ζ'—Η', Προξενεῖα Δυρραχίου — Αὐλώνος
1911 Β/52, Ἀλβανικά, Ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι Ἀλβανῶν ἐν Ἠπείρῳ
καὶ Κορυτσᾷ
1911 Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἀλβανικά
1911 Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἀτακτοποίητα, φάκελος 1
1912 48, 52, Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις
1912 Β/45, Δράσις ἐνόπλων συμμοριῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἠπειρον
1912 Β/53, Φάκελος προξενείου Ἰωαννίνων
1912 Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἐμπιστευτικὴ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν
προξενικῶν ὑδία ἀρχῶν, φάκελοι 2 καὶ 3

**Ἑγγραφα προσερχόμενα
ἀπὸ τοὺς παραπάνω φακέλους**

α. Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν

5775/11-1-1908 πρὸς τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων
 3616/21-7-1908 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
 7574/11-12-1908 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
 954 ἔμπ./17-2-1909 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
 3328, 3490 ἔμπ./28-5-1909 πρὸς τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων
 939/12-5-1910 πρὸς τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων
 1965/31-5-1910 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
 13978 ἔμπ./3-6-1911 πρὸς τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων
 14662 ἔμπ./15-6-1911 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
 17007/30-6-1911 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως

β. Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως

738/31-7-1908	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν
789/15-8-1908	» » »
825/21-8-1908	» » »
1029 ἔμπ./15-10-1908	» » »
1063/23-10-1908	» » »
1306/15-12-1908	» » »
1308/18-12-1908	» » »
474/17-4-1909	» » »
619 ἔμπ./5-6-1910	» » »
747/10-7-1910	» » »
378/5-5-1911	» » »

γ. Προξενεῖο Ἀργυροκάστρου

36/11-2-1908	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν
219/26-5-1909	» » »
19/27-1-1910	» » »
433/16-5-1910	» » »
236/10-6-1910	» » »
247/20-7-1910	» » »
273/2-5-1911	» » »

303 έμπ./16-5-1911	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν		
369/3-7-1911	»	»	»
353/4-5-1912	»	»	»
695/30-7-1912	»	»	»

δ. Προξενεῖο Αὐλώνας

55/31-3-1910	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν		
237/ 8-8-1910	»	»	»
52/ 6-3-1911	»	»	»
234/25-6-1911	»	»	»
662/ 7-9-1912	»	»	»
682/15-9-1912	»	»	»

ε. Προξενεῖο Βερατίου

1 έμπ./18-1-1910	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν		
22 έμπ./ 7-6-1910	»	»	»
513/7-9-1912	»	»	»

στ. Γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων

35/25-2-1908	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν		
12/25-7-1908	»	»	»
391/15-7-1908	»	»	»
393/18-7-1908	»	»	»
396/19-7-1908	»	»	»
450/ 7-8-1908	»	»	»
459/11-8-1908	»	»	»
483/24-8-1908	»	»	»
586/10-10-1908	»	»	»
636/27-10-1908	»	»	»
673/30-10-1908	»	»	»
657 έμπ./30-10-1908	»	»	»
730/5-12-1908	»	»	»
741/12-12-1908	»	»	»
104/1-2-1909	»	»	»
356/20-4-1909	»	»	»
362/29-4-1909	»	»	»

384/3-5-1909	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν		
401 ἐμπ./10-5-1909	»	»	»
417/18-5-1909	»	»	»
582/7-7-1909	»	»	»
1142/3-10-1909	»	»	»
163/25-2-1910	»	»	»
217/22-3-1910	»	»	»
258/1-4-1910	»	»	»
289/9-4-1910	»	»	»
379/4-5-1910	»	»	»
401/10-5-1910	»	»	»
422/17-5-1910	»	»	»
476/26-5-1910	»	»	»
481/6-6-1910	»	»	»
626/5-7-1910	»	»	»
664/14-7-1910	»	»	»
676/16-7-1910	»	»	»
793/18-8-1910	»	»	»
864/30-8-1910	»	»	»
1742/2-2-1911	»	»	»
378/15-5-1911	»	»	»
980/16-8-1911	»	»	»
568/13-3-1912	»	»	»
1469/13-7-1912	»	»	»
1525/20-7-1912	»	»	»
1528/. .-7-1912	»	»	»
1582/27-7-1912	»	»	»
1623/31-7-1912	»	»	»
1624/31-7-1912	»	»	»
1627/31-7-1912	»	»	»
1649/3-8-1912	»	»	»
1675/7-8-1912	»	»	»
1677/7-8-1912	»	»	»
1701/10-8-1912	»	»	»
2219/2-10-1912	»	»	»

ζ. Προξενείο Μοναστηρίου

112/ 8-2-1910	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν		
243/20-3-1910	»	»	»
255/22-3-1910	»	»	»
266/28-3-1910	»	»	»

η. Προξενείο Πρεβέζης

1142/ 3-10-1909	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν		
526/25- 6-1910	»	»	»
498/12- 6-1911	»	»	»

Β' ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ΒΛΑΧΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β., *Ἱστορία τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰίου*, ἐν Ἀθήναις 1954.

BRAILSFORD H. N., *Macedonia, its Races and their Future*, London 1906.

BUHBERGER KARL, *Vjetët e mija në Shqipëri* (Τὰ χρόνια μου στὴν Ἀλβανία), "Studime Historike", viti XXVI (IX) 1972.

DACO CHRISTO A., *Albania, the Master Key to the Near East*, Boston 1919.

GAWRYCH GEORGE WALTER, *Ottoman Administration and the Albanians 1908—1913*, Michigan 1980.

HISTORIA E SHQIPËRISË, Universiteti Shtetëror i Tiranës, τ. 2, Tiranë 1965.

HOXHA IBRAHIM D., *Veprimtaria e Shoqërisë "Bashkimi" të Janinës në vitet 1908—1912* (Ἡ ὁραστηριότητα τοῦ συλλόγου "Bashkimi" τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὰ ἔτη 1908—1912), "Studime Historike" viti XXVIII (1974).

ΚΑΡΑΝΤΖΑΛΗ ΤΙΤΟΥ, *Συμβολαὶ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν προστασίαν τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς παραμεθορίου Ἡπείρου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας*, «Ἡπειρωτικὴ Ἔστis», τ. 14 (1965).

KONDIS BASIL, Greece and Albania 1908—1914, "Institut for Balkan Studies", Thessaloniki 1976.

ΛΙΒΑΔΕΩΣ ΑΛ. Δ., Οί πρόδρομοι τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰωαννίνων, Ἀθήναι: 1964.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι., Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνησις στὶς μητροπολιτικὰς ἐπαρχίαις Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰ., ἔκδ. ΕΜΙΑΧ, Ἰωάννινα 1978.

ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Ἡ στάσις τῆς Τουρκίας ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανοὺς σὲ συνάρτησιν μὲ τὴ διόδου τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας στὴν Ἠπειρο (μέσα τοῦ 19ου αἰ.), «Δωδώνη», τ. 8 (1979).

ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Προτάσεις τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ διλαετινοῦ Ἰωαννίνων πάνω στὸ σχέδιο μεταρρυθμίσεων τῆς Πύλης (1879—1880), «Δωδώνη», τ. 10 (1981).

ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Ὁ ἡπειρωτικὸς τύπος κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴν περίοδο, Λόγος πανηγυρικὸς, Ἰωάννινα 1983.

PEYFUSS MAX DEMETER, Die Aromunische Frage, Wien 1974.

ΠΛΟΥΜΙΑΔΗ Γ. Σ., Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἠπείρου στὶς παραμονὰς τῆς ἀπελευθερώσεώς του (1905 περ. — 1912), «Δωδώνη», τ. 6 (1977).

POLLO STEFANO — PUTO ARBEN, Histoire de l' Albanie des origines à nos jours, ed. Horvath.

ΠΥΡΣΙΝΕΛΛΑ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἡ ὕδρσις τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἡ ὀνομασία αὐτῶν, «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», τ. 8 (1959).

ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ ΔΗΜ., Γεννιῶτικα σύμφωνα, Γράννινα 1959.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Καθὼς χάραξε ἡ λευτεριά, Γράννινα 1963.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περίπατοι στὰ Γράννινα, 6' ἔκδ., Ἰωάννινα 1965.

SENKEVITCH N. G., Osvoboditelnoe dvizenie albanskogo naroda v 1905—1912 gg. (Ἀπελευθερωτικὰ κινήματα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1905—1912), Moskva 1959.

SHAW STANFORD J. - SHAW EZEL KURAL, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, vol. II, Reform, Revolution and Republic, Cambridge 1977.

SKENDI STAVRO, Albanian Political Thought and Revolutionary Activity 1881—1912, "Südost - Forschungen", τ. 13(1954).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, The History of the Albanian Alphabet: A Case of Complex Cultural and Political Development, "Südost - Forschungen", τ. 19(1960).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, The Albanian National Awakening 1878—1912, Princeton 1967.

ΣΟΥΛΗ ΧΡ. Ι., Ἡ ἐκθεσις τοῦ ἡπειρωτικοῦ τύπου, «Δωδώνη», τ. Α', Ἀλεξάνδρεια 1931—32.

ΣΟΥΡΛΑ ΕΥΡ., Ἡ πολιτική τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐν Ἡείρῳ (περίοδος 1840—1870), «Ἡπειρωτικά Χρονικά», τ. 16(1941).

ΤΣΑΚΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ, Μητροπολίτης Σπυρέδων καὶ Σουλεϊμάν ἐφέντης, «Μνήμη τῆς Πολιτείας, Συλλογή ἀφηγήσεων ἀπὸ τὴν παλιὰ Κόνιτσα», Ἀθήναι 1965.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ*

- Ἀδελφεία 122
 Ἀδδουλ Χαμίτ, σουλτάνος 7, 30, 122
 Ἀδδουλά Ἰμπραήμ ἐφέντης 126
 Ἀδελὸν ἐφέντης 51
 Ἀδερῶφειο γυμνάσιο Ἀλεξανδρείας 85
 Ἀδνὰς Χουσεῖν ἐφέντης 80
 Ἀγγλίς 17
 Ἀγιοί Σαράντζι 28, 67, 110, 111
 Ἀγιος Νικόλαος τοπων. 76
 «Ἀγών», ἐφημερ. 38, 48, 50, 52, 58, 70
 Ἀδέρ ἐφέντης, διχοκόβος 99
 Ἀδέρ ἐφέντης, μουφτής 99
 Ἀζήζ ὠστυνόμος 50
 Ἀηδονοχώρι Κονίτης 36
 Ἀθήνα 16, 17, 35, 36, 37, 42, 81, 131
 Αἴγυπτος 85
 Ἀῦδιν Γιάχο 122
 Αὐθονάτ 91
 «Ἀλβανία», ἐφημερ. 34
 Ἀλή, μπαμπὰς τεκὲ Ἀργυροκάστρου 119
 Ἀλή πασάς 95
 Ἀλή πασάς ὁ Τεπελενλήης 84
 Ἀλή Τζεδὴτ 126
 Ἀλιάκμονας 36
 Ἀμβρακικός 68, 129
 Ἀμπάζ Μαζίν 126
 Ἀμπάζ Νουρή ἐφέντης 126
 Ἀμπάζης Ἰζέτ 99
 Ἀμπάζης Νιμέτ ἐφέντης 112, 113
 Ἀμπεδὶν, μπαμπὰς τεκὲ Φράζαρης 122
 Ἀμπετὴν ἀγάς 98
 Ἀμπέλης Χατζῆ 122
 Ἀμπτουλά δέτης 79
 Ἀργυρόκαστρο 9, 18, 22, 36, 43, 44, 51, 63, 64, 68, 80, 82, 84, 85, 91, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122
 Ἀργυροκάστρου
 καζάς 117, 119
 σπαντζάκι 8, 18, 86, 103, 104, 105, 107, 108, 112, 113, 116, 117, 119, 131
 σχολεῖα ἀλβανικά 118
 σχολεῖα τουρκικά 117, 118
 Ἀρῆς 95
 Ἀρμάτοβο Κονίτης 86
 Ἀρπίτσα 99
 Ἀροῦν Σαχὴν 126
 Ἀρσὴ ἐφέντης 126
 Ἀρσίης Φεχμὴ ἐφέντης 80
 Ἀσάπ ἐφέντης 112
 Ἀσῆμ δέτης 122
 Ἀσκενατζὴ ἐφέντης 10
 Αὐλώνι 22, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 44, 62, 93, 125, 126, 127, 132
 Αὐλώνας ἀλβανικά σχολεῖα 125
 καζάς 125, 126
 Αὐστρία 28, 36, 59, 60, 69
 Αὐστριακὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων 63, 69, 86
 Αὐστριακὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν 10
 Αὐστριακοὶ 27, 35
 Ἀφρική 57
 Ἀχμέτ, μπαμπὰς τεκὲ Κόσταρης 121
 Ἀχμέτ Μουχτάρ πασάς 85
 Ἀχρίδα 91
 Ἀῶς 36
 Βαγδάτη 101
 Βαδελούκας Ἰωάννης 19
 Βαλκανική 7, 85
 Βαλκανικοὶ πόλεμοι 7, 85
 Βασιλάκης, Ιατρός 19

* Οἱ λέξεις Ἀλβανία, Ἀλβανοί, Ἑλλάδα, Ἑλληνες, Ἑπείρος, Ἑπειρώτες, Τουρκία, Τούρκοι δὲν εὐρετηριάστηκαν.

Βελέγγραδα 8
 βλ. Βεράτι
 Βελή βέης 122
 Βελή Μουκρέμ 122
 Βελλὰς καὶ Κονίτης μητρόπολη 95
 Βεμπή ἐφέντης 126
 Βεράτι 22, 36, 43, 44, 60, 63, 85, 87, 123, 124
 Βερπτιού καζὰς 123
 σαντζάκι 65, 84, 123
 σχολεῖα ἀλβανικά 123
 σχολεῖα τουρκικά 123—124
 Βερβέρης Λουκάς 127
 Βεργὸ 122
 Βερολίνεο Συνέδριο 34, 36, 70
 Βιέννη 69, 79, 98
 Βίτσκος 94
 Βλάχοι 73, 86, 87
 βλ. Κουτσόβλαχοι
 Βλιώρας Ἐκρέμ βέης 65
 Βόλα Μούρτου 99
 Βοσνία 27, 65
 Βοστώνη 93
 Βουθρωτὸ 67, 110
 Βουκουρέστι 8, 87
 Βουλγαρία 27, 28
 Βούλγαροι 31, 86, 104, 125
 Βοσνός Χειμάρης 109, 113
 Βούτσιτριν 91
 Βρανίτσα Ἀλῆ 132
 Βράχωνι 99
 Βρέστικο (Βρέπτικο) 95
 Βριάζα Κονίτης 86
 Βρυώνηθων οἰκογένεια 124
 Βρυώνης Ἀζίζ πασὰς 60, 65, 85, 123, 124
 Βρυώνης Ἰσλιάμ βέης 85, 124

 Γαλλικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων 52
 «Γενὶ Γιάνγια» (Νέα Ἰωάννινα), ἐφημερ. 25
 βλ. «Γιάνγια»
 Γενιτσά 91
 Γενοῦζος 131
 Γερβάσιος δ' Ἰωαννίνων 19, 31, 66, 69, 81

Γερμανία 17
 Γεωργίτης Ν. 19
 Γεακοῦπ ἐφέντης 126
 «Γιάνγια» (Ἰωάννινα), ἐφημερ. 24, 40, 54
 βλ. «Γενὶ Γιάνγια»
 «Γιάνγια Σααντασι» (Ἠλὼ τῶν Ἰωαννίνων), ἐφημερ. 79, 82
 Γεζάρ 78
 Γεαγγιά Μουκρέμ 122
 Γιουσούφ ἐφέντης 83
 Γιουσούφ πασὰς 97
 Γιουσούφ Σάχος 99
 Γκάλιαις 91
 Γκνή ἐφέντης 120, 124
 Γκιάτς Καδρή Ἀβδοῦλ 42, 49, 53, 58, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 114, 131
 Γκιάτης Εὐάγγελος 111
 Γκίρας Χαλῆλ 99
 Γκιάδης Ἰσμαήλ 121
 Γοτζαμάνος Χ. 85
 Γούρος Ἰδριζ 112
 Γραϊκοχώρια 99
 Γραμμένος Μιχαήλ 26
 Γρηγορότ 99
 Γρυπάρης Ι. 16

 Δαμνὶν 99
 Δαούτης, σέχης 119, 121
 Δελβινάκι 24
 Δέλβινο 28, 30, 36, 44, 80, 91, 109, 111, 112, 113, 114, 121, 122
 Δελβίνου καζὰς 121
 σχολεῖο τουρκικὸ 121
 Δερβίς Μπεμπή 120
 Δήμας Α. 118
 Διάκοβα 91
 Δίβρα 88, 91
 Δουρμίζης Ἀχμέτ 126
 Δράγα Νετζίπ βέης 101
 Δρόπολη 112
 Δρυϊνουπόλεως ἐπαρχία 122
 μητρόπολη 120
 Δυρράχιο 8, 10, 63, 118
 Δυρραχίου σαντζάκι 9

Ἐδραῖοι 78
 Ἐκάλη Σέλφο 124
 Ἐκρέμ βέης, καῖμακῆς Αὐλώνας 68
 Ἐκρέμ βέης τοῦ Λεσθοβιολίου 95
 Ἐλδοκάν 22, 42, 47, 56, 68, 68, 91, 101, 124, 126, 180
 Ἐλδοκάν ἀλδοκικό σχολεῖο 42, 101
 Ἐλιδέ βέης 123, 124
 «Ἐλληνικός Πολιτικός Σύλλογος Ἰωαννίνων» 19, 20
 Ἐλιδέ ἐφέντης 41, 126
 Ἐμδέρ βέης 15
 Ἐμίν Σιέρο 126
 Ἐρζεγοβίνη 27, 65
 Ἐρίντιο 117
 «Ἐταίρια τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας» 39
 Εὐρώπη 38, 65, 89

Ζαδελιάνη 122
 Ζαδελιάνη Μεμβούχ 76
 Ζαγορίτ 109
 Ζαρκάδας 74, 75
 Ζέρ Μεχμέτ Μεχμούτ 99
 Ζιὰ βέης 35, 37, 41, 57, 58
 Ζουγλή Μουσταφά πατάς, δαλῆς Ἰωαννίνων 47, 50, 90, 119, 121, 125
 Ζονδήλα 78
 Ζουλιάνι(ας) 112, 113, 122
 Ζουλφικάρ ἐφέντης 10
 Ζωαμαία Σχολή 66

Ἡγουμενίτας σπαντζάκι 70
 βλ. Ρεσαδιδέ
 «Ἡπείρος», ἐφημερ. 10, 11, 15, 19, 21, 22, 24, 25, 28, 34, 36, 40, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 66, 69, 70, 74, 75, 79, 84, 85, 88, 89, 92, 132
 «Ἡπειρωτική Ἐταιρεία» 17, 18, 19, 27, 49, 52, 74, 81, 82, 181

Θεσσαλία 37, 94
 Θεσσαλονίκη 12, 17, 22, 31, 32, 42, 44, 52, 57, 79, 84, 91, 101
 Θεσσαλονίκης δολατίι 129
 Θωμάς, πρόκριτος Τερισχιδῶν 108

Ἰδριζ ἐφέντης 126
 Ἰζέτ ἐφέντης 58
 «Ἰκθῦς», ἐφημερ. 49
 Ἰκόνιο 57
 Ἰλιδέ ἀγάς 99
 Ἰλιδέ βέης 85
 Ἰμάμ Τζαούς, τοπων. 102
 Ἰμπραήμ Ἰσμαήλ 122
 «Ἰντιμπαχ» (Ἐπαγγέλιση), ἐφημερ. 25, 38, 39, 66, 67, 53, 54, 55, 59
 Ἰπέκ 91
 Ἰσάκ Ρετζέπ 99
 Ἰσλάμ Μεχμέτ 122
 Ἰσμαήλ 84
 Ἰσραηλῆτικὴ Κοινότητα Ἰωαννίνων 10
 Ἰσάκ Χαμζά 126
 Ἰταλία 35, 36, 59, 108, 128
 Ἰταλικὸ προξενεῖο Αὐλώνας 127
 Ἰταλοί 35, 53
 Ἰωάννινα ἡ Γιάννινα 8—14, 18, 19, 20, 22—46, 48—54, 56—58, 60—63, 67, 68, 70—75, 79—85, 88—93, 95, 96, 99, 108, 111, 113, 114, 119, 131, 132
 Ἰωαννίνων δολατίι 8, 12, 19, 24, 43, 48, 50, 63, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 78, 85, 86, 87, 88, 91, 108, 109, 115, 129, 130, 131, 132
 καζάς 11, 18, 33, 38, 58, 70, 73, 90
 σπαντζάκι 8, 11, 43, 55, 62, 71
 μητρόπολη 27
 σχολεῖα ἑλληνικά 37
 σχολεῖα τουρκικά 30, 42, 44, 45
 «Ἰωάννινα», ἐφημερ. 67
 Ἰωσήφ, πρόκριτος Πρεμετῆς 76

Καζήμ βέης 33
 Καζνέτση οἰκογένεια 113
 Καλμάς 34, 36
 Καλαρρότες 50
 Καλήμ ἀγάς 119

- Καλούδης Γ. 19
 Κάνινα 125, 126
 Κανόνων σχολεία αλβανικά 125
 σχολεία τουρκικά 125
 Καρχαριοζάτων οἰκογένεια 114
 Καρχαμάν βέης 85
 Καρβουνάρας Διονύσιος (Carbonaras Denis) 127, 128
 Καρβουνάρας Νικόλαος 127
 Καρβουνάρας Χρήστος 127
 Καρβουνάρι 126
 Καρδίτσα 35
 Κατήμ Ἀχμέτ 99
 Κάτος Μιχμούτ 99
 Κεμάλ Ἀλή 57
 Κεμάλ βέης ἀπὸ τὸ Ἐλδανάν 124
 Κεμάλ Ἰσμαήλ βέης (Βλιώρα) 15, 16, 17, 33—37, 41, 80, 81, 90, 93—95, 100, 114, 124, 126, 127
 Κεμάλ Σαῖτ ἐφέντης 126
 Κένης Σιοῦκος 111
 Κεράσοβο Κονίτης 78
 Κέρκυρα 35, 39, 60, 67, 93, 106, 107, 110
 Κήτης Γεωργάκης 95
 Κιζμήλ βέης 126
 Κίρκος Δ. 41
 Κιουτεῖζα Σαμπιρή βέης 101
 Κλειτούρα 122
 Κλειτούρα Ἰσλαὺμ βέης 9
 Κλειτούρα Μωχαμέτ βέης 77
 Κοζάνη 91
 Κοκόνη ἀδελφοί 126
 Κοκλέας Δημήτριος 127
 Κοκλέας Μάρκος 127
 Κολλέκα ἀδελφοί 127
 Κολώνια 78, 91
 Κολώνια Σουλεϊμάν πασάς 101
 Κόνα, πρόκριτος Βεραιτίου 85
 Κονίσπολη Φιλικτών 99
 Κόνιτσα 50, 75, 78, 80, 86, 91, 93, 94, 95
 Κόνιτσα καζάς 93
 Κόνιτσα Φαῖκ βέης 34
 Κονιτσιώτες 93
 Κόντης Βασίλης 10
- Κοπάτσια 122
 Κόπριτσα 122
 Κορυτσά 22, 26, 42, 46, 63, 91, 94, 110, 120, 125, 127
 Κορυτσάς ἐλληνικὸ γυμνάσιον 42
 Κότσοβο (Κοσσυφοπέδιο) 22, 61, 111
 Κοσσυφοπέδιου διαλέτι 15, 129
 Κόσταρη 121
 Κότσα Παρχαμυθιάς 62
 Κουρβελέςι 91
 Κούτσης Ἀρβ 122
 Κούτσι 99, 115
 Κούτσικος Δημ. 19
 Κουτσόδλαχοι 19
 βλ. Βλάχοι
 Κράτση 121
 Κρήτη 26, 27, 61, 82
 Κρητικὸ Ζήτημα 16
 Κρομμύδας Σπ. 24, 49, 74
 Κυανή πασάς 90, 94, 95
 Κωνσταντινούπολη 15, 16, 21, 22, 24, 34, 37, 38, 39, 41, 47, 48, 49, 51, 63, 83, 90, 91, 92, 94, 102, 121, 123
 Κώστας ἀπὸ τὴν Κορυτσά 125
 Κωτούπης Νικόλαος ἡ Σωτήριος 74, 75
 Κώτσης Νικόλαος 113
- Λάδδανη Πογωνίου 24
 Λαζαράτι 115
 Λάζος, πρόκριτος Ἀρβίτης 95
 «Λαϊκὸς Πολιτικὸς Σύλλογος Ἰωαννίνων» 20, 37
 Λάκκα Λελόβου 101
 Λαμποβίτες 120
 Λαμποβιτιάδης Φίλιππος 26
 Λάμποβο 109
 Λάμποβο Κάτω 113, 120
 Λαμπόβου αλβανικὸ σχολεῖο 120, 121
 Λάμπας Ἰωάννης 52
 Λέλοβα 101
 Λεσκοβίκι 9, 22, 34, 44, 50, 62, 63, 78, 80, 82, 84, 90, 94, 95
 Λεσκοβίκου καζάς 9, 34, 62, 94

λέσχες ἀλβανικές:

Ἀΐδονάτ 91

βλ. Παραμυθιάς

Ἀργυροκάστρου 37, 91, 104, 110,
111, 112, 114, 115, 116,
117, 118, 120, 124, 129

Αὐλώνας 34, 36, 37, 124, 125,
127, 128, 129

Βερατίου 123, 124, 129

Δελδίνου 36, 91, 111, 121, 129

Δυρραχίου 37

Θεσσαλονίκης 31, 37, 130

Ἰωαννίνων 18, 21, 22, 23, 24,
25, 41, 52, 53, 54, 57, 58,
69, 75, 82, 84, 87, 93, 114,
129, 130, 131, 132

Κόνιτσας 129

Κορυτσᾶς 120

Κωνσταντινουπόλεως 21, 22, 91,
92, 94, 100, 101, 117, 118,
121, 129

Λεσκοδικίου 34, 36, 129

Μοναστηρίου 47, 91, 118, 124,
130

Παραμυθιάς 33

βλ. Ἀΐδονάτ

Παρισιῶ 38

Πρεμετής 122, 129

Πωγωνίου 91

Τεπελενίου 91, 119, 120, 124

Φιλιατών 97, 129

Φιλίππιδας 100—102, 129

Λιάζες Σελίκ 122

Λιάπηδες 34

Λιατήφ βέης 126

Λιβαδεὺς Ἀλ. Δ. 19, 20

Λιμπόροβο 42, 50, 58, 115

Λιουάραση Χρήστος 118

Λιουγκράτι 99

Λιούντζη 109, 114

Λιούσνιας καζᾶς 128

Λίππα 76, 77

Λολεμάνης Χ. 118

Λόλης Θύμιος 114

Λονδίνο 34

Λούρος 58, 70, 100, 102

Λούρου καζᾶς 58, 100, 101, 102

Λύτος Π. 118

Λύτος Στεφ. 118

Μαζαρκιά ή Ματζαράκια Μαργαριτιῶ
34, 98, 99

Μάζες Τζαφὲρ 122

Μάζης Μοῦχος 99

Μαϊτσάνης Μουζᾶς 121

Μακεδονία 35, 85

Μακεδονικὸ Ζήτημα 64, 65

Μαλέσοβο Πρεμετής 109

Μαλήκ βέης 122

Μαλισόρι 61

Μανέτας Θ. 17

Μάντζαρος 80

βλ. Φαρμάκης Γρηγόριος

Μαξούδης Χαρής 122

Μαργαρίτι 33, 61, 98, 99

Μαργαριτιῶ καζᾶς 48, 61, 62, 96, 98

Μάρμαρα τοπων. 78

Μαυροβούνιο 21, 59

Μαυρονέρι 36

Μαυρουδής Ν. 108, 110, 119

Μαχμοὺτ ἐφέντης 126

Μέγγουλη 24

Μεζίν Ριφάτ 126

Μεζίνης Μπάμε 119

Μελέκ(ης) 76, 78

Μελισσόπετρα 36

Μεντζάλας Ἐλμάζ βέης 111

Μέξης Ἀλέξιος 27

Μεσπρέγιας Χαζάν Ταχοίν πασᾶς 84

Μεσογέφυρα, τοπων. 36

Μεσσαριά Λεσκοδικίου 94, 106

Μέτη Ταχήρ ἀγάς 98

Μέτροβο 31, 96

Μετσόβου καζᾶς 96

Μεχμέτ Ε', σουλτάνος 66

Μεχμέτ Ἀλέμ 126

Μεχμέτ Ἀλή βέης, δαλῆς Ἰωαννίνων
60, 72, 81, 84

Μεχμέτ Ἀλή πασᾶς 122

Μεχμέτ βέης 122

Μεχμέτ Λιάζε 122

Μητροδίτσα 91

Μίγκας ή Μίγκος Ἰωάννης 125, 127

Μικρά Τσέτα Λαμπόδου 120
 Μίνως Παν. 19
 Μίτσης Στέφανος 94
 Μοναστήρι 15, 22, 26, 38, 47, 63, 64,
 88, 91, 92, 100, 126
 Μοναστηρίου διλαέτι 64
 Μοσχολούρι 112
 Μουαλ Δορκίς (Βαρμούς) 78
 Μουαλ Χακί 97
 Μουαλ Ἑμλν ἀγάς 100
 Μουαλ Ἰζέτ ἐφέντης, κτηματίας 100,
 102
 Μουαλ Ἰζέτ ἐφέντης, φαρμακοποιός 102
 Μουαλ Ραμλζ Ἑμλν ἐφέντης 102
 Μουσταφά βέης 85
 Μουσταφά Κερήμ πασάς 30
 Μουῦζο Οὐζενίρ 126
 Μουφίτ βέης 33, 36, 37, 68, 101, 114,
 118, 124
 Μουχαρέμ βέης 62, 75, 95
 Μουχεντίν βέης 31, 32, 35, 36, 37
 Μουχτάρ βέης 50
 Μπαχκούσης Κων. 48, 49, 50, 51, 52,
 72, 74, 131
 Μπαντιλιόνι 9
 Μπάτσκα 114, 122
 Μπεκίρ βέης 95
 Μπεκτασίδες 44
 Μπελκαμένη Φλώρινας 91
 Μπελκαμένης Σπύρος 76
 Μπέμπος Ἀλεζάτ 99
 Μπέμπος Μπελές 99
 Μπεσλήμ ἐφέντης 112
 Μπεσίμ βέης 95
 Μπίμπης Κωνσταντίνος 76
 Μπίτζος Σαλή 119
 Μπόζιος Ἰωάννης 127
 Μποῦδος Ριφάτ ἀγάς 119
 Μποῦζος Σιάκε 111
 Μπούμπας Π. 118
 Μπούτκα Σαλή 75, 78
 Μπράχος Χατζή 99
 Μωάμεθ Ε' σουλτάνος 96
 Μωχμέτ βέης 122
 Μωχαμέτ Χατζή 126

Ναθαναήλ ὁ Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης
 101
 Ναμήκ Σελήμ βέης 112, 114, 121, 122
 Νατζή Νασήμ ἐφέντης 10
 Νάτσης Λεωνίδας 42
 Νάτσης Ναούμ 42, 44, 53
 «Νέα Ἡμέρα» Τεργέστης, ἐφημ. 127
 Νεγκοδάνη 91
 Νεότουρκοι — νεοτουρκικό κομιτάτο 7,
 11, 17, 20, 31, 32, 33, 34, 35,
 36, 38, 39, 45, 46, 48, 52, 57,
 59, 60, 61, 66, 67, 82, 86, 94,
 101, 117, 124, 125, 128, 129, 130
 Νεοτουρκικό κομιτάτο Ἰωαννίνων 12, 13,
 14, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 40,
 46, 47, 53, 54, 80, 110
 Νεοτουρκικό κομιτάτο Λούρου 58
 Νεοτουρκικός σύνδεσμος Θεσσαλονίκης 14
 Νετζήπ Χουσεῖν Μεχμέτ 116, 117
 Νιάζι βέης 15
 Νίβιτσα 112, 115
 Νικόλαος, Ἑλληνας πρίγκιπας 62
 Νικολίτσι 101
 Νίνης Πέτρος 91
 Νόση, πρόκριτος Βερατίου 85
 Νουρή βέης 95
 Νουρή Ὄσμάν 57
 Νταλίπ βέης 78
 Ντέμος Ἑμλν 62
 Ντίνος Ἀβεδὺν πασάς 100
 Ντίνος Χουσεῖν πασάς 100, 102

Οἰκονόμου 118
 Οἰκονόμου Βασ. 120
 Ὁμαλοκάστρα 124
 Ὁμέρ ἀγάς 97
 Ὁμέρ ἐφέντης 122
 Ὁμέρ πασάς 124
 Ὁσμάν ἀγάς 97
 Ὁχτόβι 9

Πάδες 86
 Παλαιοσέλι 86
 Παλαιότουρκοι 80, 31, 33, 128, 130, 132

Παλιαβλι Ναζήρ Χαϊδάρ 122
 Παναγιωτίδης Ἀθαν. 113, 120
 Παντελεήμων τσπων. 122
 Παπαδάτις 101
 Παπανικολάου Ζώης 19
 Παπαπάνου Θωμάς 113, 116, 118
 Παππᾶς Χαρ. 52
 Παρχμυθιά 33, 34, 61, 63, 96, 97, 98, 99
 Παρχμυθιάς καζᾶς 62, 96, 148
 Πάργα 99
 Πατριαρχεῖο 22, 23, 27, 49, 51, 52,
 54, 74, 77, 84, 85
 «Πατρίς», ἐφημερ. 37
 Περτέφ βέης 95
 Πέτρὸς Νικ. 49
 Πισπιρής Ἰωάννης, 19, 20
 Πλεσιβίτσα 62, 75, 114
 Πλούμπης Ἀθανάσιος 125, 127
 Πόγας Πέτρος 117, 118
 Πογδόρικνη 24
 Ποδογόρα 101
 «Πολιτική Ἐπιθεώρησις», ἐφημ. 66
 Πολυχρονιάδης Γ. 10
 Ποτέτσης Πέτρος 19
 Πουτέτσης Ἰωάννης 24, 49, 74, 80, 102,
 132
 Πουτέτσης Γρηγ. 74
 Πρόβεζα 26, 51, 61, 62, 70, 85, 99,
 100, 102, 124
 Πρεβέζης καζᾶς 61
 μητρόπολη 102
 σαντζάκι: 8, 96
 Πρεμετή 64, 76, 77, 78, 83, 85, 91,
 107, 108, 109, 112, 122
 Πρεμετής καζᾶς 9, 107, 122
 τουρκικά σχολεῖα 122
 Πριζανιώτες 77
 Πρίντεζι 108
 Πρίστι 122
 Πριστίνα Χασάν βέης 101
 Προγγί 112
 Προγονάτι 34, 111
 Πρόνιος Ἀγάκος 97
 Πρόνιος Φουάτ ἀγάς 97
 «Πρόδος», ἐφημερ. 22, 85
 «Πύρρος», ἐφημερ. 21, 34, 125, 126
 Πωγωνί 50, 84, 91, 112, 114

Ραγίπ βέης 80
 Ραδίμα 126
 Ραβίμας Ὁμέρ βέης 126
 Ραδίχοβο 94
 Ραζής σέχης 47
 Ράλλης Δημ. 28, 29
 Ραμζής 99
 Ράμμος Ταχσί 122
 Ραχμή βέης 95
 Ρεμζή Νεζίρ ἐφέντης 38, 58
 Ρεσσαδιέ 70, 71, 96, 131
 βλ. Ἑγουμενίτσαρ σαντζάκι
 Ρεσσαδιέ Σμύρνης 96
 Ρετζέπ Ἀχμέτ 126
 Ρεφάτ βέης τοῦ καζᾶ Μαρμαριτιοῦ 99
 Ρεφάτ ἐφέντης 50
 Ρίζα 109
 Ριζᾶς Ἀλή 50
 Ριζιώτες 77
 Ριζιλής Ἀδὲμ βέης 126
 Ροδοτόβι καὶ Ροδοτόπι: 78, 79
 Ρουμανία 26
 Ρουμάνοι 87
 Ρουμανική πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως
 63
 Ρουμανικό προξενεῖο Ἰωαννίνων 8, 9
 Ρούσης Κασίμ 99
 Ρούσης Χουσνὴ βέης 95
 Ρούση Περτέφ βέης 78
 Ρουστέμ βέης 78, 86
 Ρουστέμ παζᾶς 95
 Ρούτσης Ἀριστείδης 127
 Ρουχὴ ἐφέντης 25
 Σαδὴκ ἐφέντης 99, 126
 Σαίτ βέης 31
 Σαλήχ ἐφέντης 50, 112
 Σαμπάν ἀγάς 98
 Σαμπρὴ ἐφέντης τοῦ καζᾶ Πρεβέζης 100
 Σαμπρὴ ἐφέντης τοῦ καζᾶ Λούρου 102
 Σαμπρής, σέχης 41
 Σαραζίτης Γερβάσιος ὁ Κορυτσᾶς 107
 Σάσσαϊ 122
 Σεϊδουλάχ ἐφέντης 112
 Σεϊφουλάχ βέης 99

Σελι:αχουδίν, δήμαρχος Ἰωαννίνων 31, 32

Σεπάχ 50

Σέπερι 113

Σέρρες 110

Σερβία 21

Σεφίμ, βέης 120

Σιάρρα αδελφοί 126

Σίμος Σπ. 37

Σιρί βέης 126

Σίσκος Φκήκ βέης 93

Σκεντέρμπεη οἰκογένεια 9

Σκεντέρμπεης 8, 38

Σκόδρα 22, 56, 91

Σκόδρας διλαέτι 129

Σκόπια 22, 31, 91

Σκραπαρίου καζάς 128

Σλάβοι 11, 35

Σμοχλίνια 126

Σμύρνη 57, 91

Σουδάν 85

Σουλεϊμάν ἐφέντης 93

Σουλεϊμάν, μπαμπάς τεκέ Ἀργυροκάστρου 119

Σούλεσι 99

Σούλιος 121

Σόφια 8, 87, 118

Σπάρτη Ἰκονίου 37

Σπάτρι 34

Σπέγγος Σπυρ. 19

Στάροβο 22, 91

Στέφα, πρόκριτος Βεραιίου 85

Στεφανίδης Ζήσης 76

Στεφάνου Γρηγόριος 76

Στεφάνου Θωμάς 94

Στρούγκα 91

Ταίρ 99

Τακήπ βέης 95

Ταλάτ βέης 41

«Τανίν», ἐφημερ. 49

Τάσιος Βαγγέλης 95

Τατζάτη 122

Ταχσίλ ἐφέντης 126

Τεβφκή ἐφέντης 99

τεκέδες:

μπαμπά Ἀλῆ Ἀργυροκάστρου 119

Μπάτσικας 114, 122

Ὁμέρ πασά Πρεβέζης 100

Πρεμετής 122

Πρίστις 122

Φράσκη 122

μπαμπά Χαϊδάρ Ἀργυροκάστρου 119

Τελάτ βέης 126

Τεπαλένι 24, 80, 91, 108, 112, 114, 121

Τεπελενίου καζάς 119

Τέτοβο 91

Τεφίχ βέης 106

Τζαβέλλας Γεώργιος 19, 52

Τζαφέρκας Σαδουλλάχ 120

Τζελάλ βέης 122

Τζεμάλ βέης 58

Τζεμήλ 50

Τζεμήλ βέης 125, 126

Τζίνιο Χαϊρούλα ἀγάς 122

Τίρανα 56, 91

Τιτουλιάνη, πρόκριτος Βεραιίου 85

Τολίτσας Χ. 118

Τομορίτσας καζάς 128

Τόπουλη ἢ Τόπλου Τσιαρτζήζ (Τζερτσιζης) 13, 18, 19, 26, 107, 108

Τοσκερία 64

Τόσκηδες 64, 69

Τουράνας Ἀχμέτ 121

Τουργούτ Σεφκέτ πασάς 56, 57

Τουρκογιαννιώτες 29, 31, 32, 42, 45, 47, 51, 53, 55, 62, 73, 80, 93

Τραγιάσι 126

Τρεμέσι 9, 108

Τρεμπλιόβι 126

Τσάκανη ἢ Τσάκρηνη Καραμάν 124

Τσάκος Γεώργιος 114

Τσάκου αδελφοί 113

Τσάμηδες 61, 98, 121

Τσάνης Μερσὴν 99

Τσάνης Χατάν 99

Τσαπάρης Ἀγούς Χατζή βέης 99

Τσαπάρης Ὁμέρ βέης 99

Τσελεπήτορη οἰκογένεια

Τσινης Χαμίτ ἀγάς 112

Τσιριγώτης Κωνσταντῖνος. 17, 18, 19

Τσίτσος Ἄνδρ. 118

Τσίτσος Ντίνο 119

Τρόνες βέης 95

Φαρμάκης Γρηγόριος 49, 75, 80, 81,
82, 83

βλ. Μάντζαρος

Φελήμ βέης 83

Φερλὶ πασάς 126

Φερλίζοβιτς 15

Φερλιτ βέης 91

Φετήχ Μπαϊράμ 26

Φεχλήμ βέης 33, 79

Φεχλήμ βέης 91

Φιέρι 124

Φιλιάτες 8, 22, 32, 34, 61, 91, 97, 98, 99

Φυλιαντών καζάς 62, 96, 97, 98

Φιλιππιάδρα 80, 100, 101, 102

Φίτσορ Ἀδὲμ 119

Φλιώκης Ι. 127

Φορέστης Ἀγγελοσ 12, 19, 37, 39, 40,
44, 47, 52, 53, 54, 60, 80, 81,
83, 90, 119, 121

Φουρτούνας Γεώργιος 74

Φράσαρη 41, 64, 78, 86, 91, 102, 110, 122

Φράσαρης ἀλβανικὸ σχολεῖο 122

Φράσαρης Ἀδδούλ βέης 13, 101

Φράσαρης Γκανή βέης 101

Φράσαρης Μυδχάτ βέης 17, 31, 32, 101

Φράσαρης Σαμῆ βέης 118, 121

Φράσαρης Φουάτ Ἰμπραχίμ βέης 101, 102

«Φωνή τῆς Ἠπείρου», ἐφημερ. 18, 19

Φώτιος ὁ Κορυτσᾶς 19, 107

Χαϊδάρ βέης 95

Χαϊδούσης 114

Χαϊρουλάχ, γιαντρός ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκα-
στρο 112

Χακὴ ἐφέντης 100

Χακὴ βέης 34

Χαλέπι: Συρίας 57

Χαλήμ βέης 126

Χαμυδὴ ἐφέντης 126

Χαμῆτ ἀγάς 98

Χαμῆτ Μεχμέτ 99

Χαμῆτ Ρετζέπ 97, 98

Χαμῆτ Χασάν 97, 98

Χάνι Καλπάκι 36

Χασάπη, πρόκριτος Βεραιτίου 85

Χατζῆ Ἀθῆλ βέης 25, 68, 69, 72, 85,
87, 132

Χατζῆς Γεώργιος 11, 19, 20, 25, 27,
53, 54, 55, 69, 81

Χατζῆς Θωμᾶς 120

Χατζησταῖα, πρόκριτος Βεραιτίου 85

Χεϊμάρια 107, 109, 112

Χεϊμαριῶτες 72

Χιλμή Μουσταφά πασάς, ἐκλῆς Ἰωαννί-
νων 13, 27, 29

Χίμα Δερβίς 91, 113, 115

Χίος 38, 80

Χόσης Ἀχμέτ 119

Χότζας Ἀνῆμ ἀγάς 120

Χότζας Ἀσῆμ 119

Χότζας Μεχμέτ 98

Χότζας Χασάν ἐφέντης 97

Χότζας Χουσεῖν ἐφέντης 119

Χούσα Ἰοῶ 99

Χουσεῖν βέης 93

Aehrenthal Alois, von 63, 86

Aladro y Perez de Valasco, Don 9, 38

«Bashkimi i Kombit», ἐφημερ. 47, 88,
91, 126

Bilinski K. 36, 39, 60, 69

«Drita», ἐφημ. 8, 13

Dussap Edgar, Γάλλος πρόξενος Ἰω-
αννίνων 60

Frashëri Sami 63, 88

Frossard 63, 64, 65

Guicciardimi F. 73

Hoxha Ibrahim D. 10

«Lirija», ἐφημερ. 17, 101

Metis Damine 34

Përmeti Mahmut 88

Pisoski Q. 63, 64, 65

Ranzi Dr. 86, 87

Rebjebe Nureddin 46

«Shqipetari», ἐφημερ. 92

«Tomorri», ἐφημερ. 126

Topulli Bajo 19

«Zgjim i Shqipërisë», ἐφημερ. 25, 40,
44, 46, 47, 52, 53, 54, 55, 56,
57, 89, 92, 129, 132

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

σελ. 7

I. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

α. Καζάς Ίωαννίνων: Συμφωνία γεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ Ἀλδανῶν σ. 11 — Ἰδρυση καὶ σκοποὶ τῆς λέσχης «Bashkimi» τῶν Ἰωαννίνων σ. 18 — Ἀλδανοτουρκικὴ συνεργασία - Ἡ κατάστασι στο διλαέτι Ἰωαννίνων σ. 24 — Διαφοροποίηση τῆς στάσεως τῶν Τούρκων - Ἑλληνοαλδανικὲς συνομιλίαι σ. 29 — Προσπάθειαι γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν τῆς λέσχης «Bashkimi» σ. 41 — Ὁ ἀγῶνας γιὰ τὸ ἀλφάβητο σ. 45 — Ἐπίτασι τῆς διάστασης Ἀλδανῶν - Τούρκων ἀπὸ τὴν «ὑπόθεσι Μπαϊκούση» σ. 48 — Οἱ ἐφημερίδες «Zgjim» καὶ «Ἡπειρος» σ. 53 — Συνέχισι διώξεων τῶν Ἀλδανῶν σ. 57 — Ἑλληνικὲς ἀντιδράσεις στὰ ἀλδανικὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα σ. 59 — Ἡ περιοδεία τοῦ Χατζῆ Ἀδῆλ καὶ τὸ «Ἵπόμνημα» τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος τῶν Ἰωαννίνων σ. 68 — Ἡ δράσι τῶν ἀλδανικῶν σωμάτων καὶ ὁ φόρος τοῦ προέδρου τῆς λέσχης «Bashkimi» Ἰωαννίνων σ. 75 — Συνέχισι τῶν ἐλληνικῶν ἀντιδράσεων - Συνεργασία Ἀλδανῶν καὶ Ρουμανιζόντων σ. 83 — Ἀλλες δραστηριότητες τῆς λέσχης «Bashkimi» — Τὸ συνέδριον τῶν Ἰωαννίνων σ. 88

β. Καζάς Κόνιτσας	σελ. 93
γ. Καζάς Λεσκοδικίου	» 94
δ. Καζάς Μετσόβου	» 96

II. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΡΕΣΣΑΔΙΕ Ἡ ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑΣ

α. Καζάς Παραμυθιάς ἡ Ἀϊδονάτ	» 96
β. Καζάς Φιλιατῶν	» 97
γ. Καζάς Μαργαριτίου	» 98

III. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

α. Καζάς Πρέβεζας	» 100
β. Καζάς Λούρου (Φιλιπιάδας)	» 103

IV. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ

α. Καζάς Ἀργυροκάστρου	» 117
β. Καζάς Τεπελενίου	» 119
γ. Καζάς Δελβίνου	» 121
δ. Καζάς Πρεμετής	» 122

V. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΒΕΡΑΤΙΟΥ

α. Καζάς Βερατίου	» 123
β. Καζάς Αὐλώνας	» 125
γ. Καζάς Λιούσνιας, Τομορίτσας καὶ Σκρά- παρι	» 128

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

» 128	» 128
» 136	» 136
» 142	» 142

